

ตติยปาราชิก วรรณนา

ตติยปาราชิกใด ซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้หมดจดทางไตรทวาร ทรงประกาศแล้ว, บัดนี้ ถึงลำดับสังฆวรรณนา แห่งตติยปาราชิกนั้นแล้ว เพราะเหตุ นั้นคำใดที่จะพึงรู้ได้ง่าย และคำใดที่ข้าพเจ้าได้ประกาศไว้แล้วในก่อนสังฆวรรณานี้แม้แห่งตติยปาราชิกนั้น จะเว้นคำนั้นๆ เสียฉะนี้แล.

พระบาลีอุกเขปพจน์ว่า เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลียํ วิหริติ มหาวเน กุฎาคารสาलयํ เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้:-

อธิบายเรื่องเมืองไพศาลี

บทว่า เวสาลียํ มีความว่า ไกลันครที่มีชื่ออย่าง นั้น คือมีวิหารเป็นไปด้วยอำนาจแห่งอิตถิลิงค์. จริยังอยู่นครนั้น เรียกว่า เวสาลี เพราะเป็นเมืองที่กว้าง ด้วย ขยายเครื่องล้อม คือกำแพงถึง ๓ ครั้ง. ความสังเขป ในตติยปาราชิกนี้ มีเท่านี้. ส่วนความพิสดารแห่งบทว่า เวสาลี นั้นอันผู้ปรารถนาอนุพุทฺธิกถา พึงถือเอาจาก วรรณนาแห่งรัตนสูตร ในอรรถกถาแห่งขุทฺทกปาฐะ ชื่อ ปรมตถโชติกาเถ. ก็แลนครแห่งนี้ พึงทราบว่าเป็น เมืองถึงความไพบูรณ์โดยอาการทั้งปวง ในเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุลัพพัญญุตญาณแล้ว เท่านั้น. ท่านพระอุบาลีเถระ ครั้นแสดงโคจรคามอย่าง นั้นแล้ว จึงกล่าวที่เสด็จประทับไว้ว่า มหาวเน กุฎาคาร-สาलयํ (ที่กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน).

บรรดาป่ามหาวันและกุฎาคารศาลานั้น ป่าใหญ่มี โอกาสเป็นที่กำหนด เกิดเอง ไม่ได้ปลูก ชื่อว่าป่ามหาวัน. ส่วนป่ามหาวันใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ เนื่องจากเป็นอันเดียวกันกับ ป่าหิมพานต์ ไม่มีโอกาสเป็นที่กำหนด ตั้งจดมหาสมุทร. ป่ามหาวันนี้ไม่เป็นเช่นนั้น คือเป็นป่าใหญ่ มีโอกาสเป็นที่ กำหนด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าป่ามหาวัน. ส่วนกุฎาคาร ศาลา อันถึงพร้อมด้วยอาการทั้งปวง ซึ่งสร้างให้มีหลังคา คล้ายทรวดทรงแห่งหงส์ ทำเรือนยอดไว้ข้างใน ณ อาราม ที่สร้างไว้อาศัยป่ามหาวัน พึงทราบว่า เป็นพระคันธกุฎี สำหรับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า.

(๔๘๒) ตติยปาราชิก วรรณนา

ตติยนตฺธิ สุตฺเตน ยํ พุทฺเตน วิภาวิตํ
ปาราชิกนตฺสลิทานิ ปตฺโต สํวณฺณนาทุกฺโก
ยสฺมา ตสฺมา สุวิญญेยฺยํ ยํ ปุพฺเพ จ ปกาสิตํ
ตํ วชฺชยิตฺวา อสฺสาปิ โหติ สํวณฺณนา อยฺนติ ฯ

เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลียํ วิหริติ
มหาวเน กุฎาคารสาलयนฺติ

เวสาลียนฺติ เอวํนามเก อิตฺถิลิงฺควเสน ปวตฺต-
โวหาเร นคเร ฯ ตมฺหิ นครํ ติกฺขตฺตํ ปากา-
รปริกฺเขปวทฺตมฺเนน วิสาลิฏฺตตฺตา เวสาลิตฺติ วุจฺจติ ฯ
ออยเมตถ สงฺเขเป ฯ วิตถาโร ปนสฺส อนุพุทฺธิกถํ
อิจฺจนเตหิ ปรมตถโชติกาย ขุทฺทกกุฎกถาย รตน-
สฺตฺตวณฺณนาโต คเหตุพฺโพ ฯ อิทมฺปิ จ นครํ
สพฺพญฺญตฺตปฺตเตยฺเว สมนฺนสมฺพุทฺเธ สพฺพการ-
เวปุลลตฺตํ ปตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ เอวํ โคจรคามํ
ทลฺเสตฺวา นิवासนฺนุจฺจนา มาท มหาวเน สาเลย์นฺติ ฯ

ตตถ มหาวนํ นาม สยํ ชาตมโรปิมี
สปริจฺเฉทํ มหนฺตํ วนํ ฯ กปิลวตฺตสุทฺตมฺนตา ปน
มหาวนํ ทิมวเนเตน สห เอกาพฺพธํ อปริจฺเฉทํ หุตฺวา
มหาสมฺมุทํ อาหจฺจ จิตฺ ฯ อิถิ ตาทีสํ น โหติ
สปริจฺเฉทํ มหนฺตํ วนนฺติ มหาวนํ ฯ กุฎาคารศาลา
ปน มหาวนํ นิสฺสาย กเต อาราเม กุฎาคารํ
อนฺโต กตฺวา หิสฺวณฺณกจฺจทฺเนน กตา สพฺพการ
สมฺปนฺนา พุทฺธสฺส ภควโต คนฺธกุฎี เวทิตพฺพา ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอสุภกรรมฐาน แก่พวกภิกษุ

หลายบทว่า **อนЕКปริยาเยน อสุภกถํ กเถติ** มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงกถาเป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่ายในกาย ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความเล็งเห็นอาการอันไม่งาม ด้วยเหตุมากมาย.

ทรงแสดงอย่างไร ?

ทรงแสดงว่า มีอยู่ในกายนี้ คือ ผม ขน ฯลฯ
มูตร.

มีคำอธิบายอย่างไร ?

มีคำอธิบายอย่างนี้ว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บางคนเมื่อค้นหาดู แม้ด้วยความเอาใจใส่ทุกอย่างในกเลวระมีประมาณวาหนึ่ง จะไม่เห็นสิ่งอะไรๆ จะเป็นแก้วมุกดาหรือแก้วมณี แก้วไพฑูรย์หรือกฤษณา แก่นจันทน์ หรือกำยานการบูรหรือบรรดาเครื่องหอมมีจุนสำหรับอบเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามที่ซึ่งเป็นของสะอาด แม้มาตรว่าน้อย โดยที่แท้ จะเห็นแต่ของไม่สะอาดมีประการต่างๆ มีผลและชนเป็นต้นเท่านั้น ซึ่งมีกลิ่นเหม็นอย่างยิ่ง น่าเกลียด มีการเห็นไม่เป็นมิ่งขวัญ เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรทำความพอใจหรือความรักใคร่ในกายนี้ อันที่จริง ขึ้นชื่อว่าผมเหล่านี้ ซึ่งเกิดบนศีรษะ อันเป็นอวัยวะสูงสุด แม้ผมเหล่านั้น ก็เป็นของไม่งามเหมือนกัน ทั้งไม่สะอาดทั้งเป็นของปฏิกุล ก็แล ข้อที่ผมเหล่านั้น เป็นของไม่งามไม่สะอาดและเป็นของปฏิกุลนั้น พึงทราบโดยเหตุ ๕ อย่าง คือ โดยสีบ้าง โดยลักษณะบ้าง โดยกลิ่นบ้าง โดยที่อยู่บ้าง และเป็นของปฏิกุลก็พึงทราบด้วยอาการอย่างนี้แล.

ความสังเขปในอธิการแห่งตติยปาราชิกนี้มีเท่านี้.

ส่วนความพิสดารพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทธีมรรค.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอสุภกถาในส่วนอันหนึ่งๆ โดยอนЕКปริยาย มีประเภทส่วนละ ๕ ๆ ด้วยประการฉะนี้.

ชื่อว่า **อสุภาย วณฺณํ ภาสตี** มีความว่า พระองค์ทรงตั้งอสุภมาติกา ด้วยอำนาจแห่งอุทฺธมาตกอสุภะเป็นต้นแล้ว เมื่อจะทรงจำแนก คือทรงพรรณนาลังวรณ

(๔๘๓) **อนЕКปริยาเยน อสุภกถํ กเถตีติ** อเนเกติ การเนติ อสุภากการสนทสนนปฺวตฺตํ กาย-วิจฺจนฺทนียกถํ กเถติ ฯ

เสยยถิติ ฯ

อตุถิ อิมสฺมึ กายเ เกสา โลมา ฯเปฯ
มุตฺตนฺติ ฯ

กึ วุตฺตํ โหติ ฯ

ภิกฺขเว อิมสฺมึ พฺยามมตฺเต กเลวเร สพฺพาทเรณปิ วิจฺจโนโต น โภจึ ภิกฺขุจึ มุตฺตํ วา มณฺี วา เวทฺฐริยํ วา อคฺรุํ วา จนฺทณํ วา กุกฺกมํ วา กปฺปํ วา วาสจฺจนฺนาทินํ วา อนุมตฺตมฺปิ สฺวจิภาวํ ปสฺสตี อถโข ปรมทฺตคฺคณฺ์ เซจฺจจฺมสฺสิริกทสฺสนํ เกลโลมาทินานปฺปการมสฺสึเยว ปสฺสตี ตสฺมา น เอตถจฺจนฺโท วา ราโค วา กรณฺีโย เยปิ ทิ อุตฺตมจฺเจสิรสฺมึ ชาตา เกสา นาม เตปิ อสุภายเว อสุจฺจโนจ ปฏฺิกูลา จ โส จ เนลํ อสุภาสฺสึจฺจปฏฺิกูลาโว วณฺณโตปิ สณฺฺจานโตปิ คณฺธโตปิ อาสยโตปิ โอภาสโตปิติ ปญฺจติ การเนติ เวทิตฺตฺพุโพ เอว โลมาทินนฺติ ฯ

อฺยเมตถ สงฺเขโป ฯ

วิตถาโร ปน วิสุทฺธิมคฺเค วุตฺตนเยน เวทิตฺตฺพุโพ ฯ

อิติ ภควา เอกเมกสฺมึ โภจฺจาสเเส ปญฺจปญฺจป-ปภเวทน อนЕКปริยาเยน อสุภกถํ กเถติ ฯ

อสุภาย วณฺณํ ภาสตีติ อุทฺธมาตกาทิวเสณ อสุภมาติกํ นิกฺขิปปิตฺวา ปทภาชฺณีเยน ตํ วิภจฺจนฺโต วณฺณเณนโต ลํวณฺณเณนโต อสุภาย วณฺณํ ภาสตี ฯ

นาอสุภมาติกานั้นด้วยบทภาษณีย์ จึงตรัสคุณอาณิสงส์
แห่งอสุภะ.

ชื่อว่า **อสุภภวานาย วรรณ ภาสติ** มีความว่า
ความอบรม คือ ความเจริญ ความเพิ่มเติมจิต ที่ถือเอา
อาการอันไม่งาม ในส่วนทั้งหลายมีผม เป็นต้น หรือใน
อสุภะมีอุทฺธมาตกอสุภะ เป็นต้น หรือในวัตถุภายใน
และภายนอกทั้งหลายเป็นไปนี้ใด พระองค์จะทรงแสดง
อาณิสงส์แห่งอสุภภวานานี้จึงตรัสสรรเสริญ คือทรง
ประกาศคุณ.

ตรัสอย่างไรเล่า ?

ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบ
เฉพาะซึ่งอสุภภวานา ในวัตถุมีผม เป็นต้น หรือในวัตถุมี
อุทฺธมาตกอสุภะ เป็นต้น ย่อมได้เฉพาะซึ่งปฐมฌานอันละ
องค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ มีความงาม ๓ อย่าง
และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ภิกษุนั้นอาศัยที่บิใจ กล่าว
คือปฐมฌานนั้นเจริญวิปัสสนา ย่อมบรรลุพระอรหัตซึ่ง
เป็นประโยชน์สูงสุด.

ปฐมฌานมีลักษณะ ๑๐ และความงาม ๓

บรรดาความงาม ๓ และลักษณะ ๑๐ เหล่านี้
ลักษณะ ๑๐ แห่งปฐมฌานเหล่านี้ คือ ความหมจดจแห่ง
จิตจากธรรมที่เป็นอันตราย ๑ ความ ปฏิบัติสมาธินิมิต
อันเป็นท่ามกลาง ๑ ความแล่นไปแห่งจิตในสมาธินิมิตนั้น ๑
ความเพิกเฉยแห่งจิตที่หมจดจ ๑ ความเพิกเฉยแห่งจิตที่
ดำเนินถึงความสงบ ๑ ความเพิกเฉยแห่งจิตที่ปรากฏ
ด้วยอารมณ์อันเดียว ๑ ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความ
ไม่กลับกลายเป็นธรรมทั้งหลายที่เกิดใน ฌานจิตนั้น ๑
ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความที่อินทรีย์ทั้งหลายมีรส
เป็นอันเดียวกัน ๑ ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความเป็น
ไปแห่งความเพียร อันสมควรแก่สมาธิปัญญาและอินทรีย์
ซึ่งเป็นธรรมไม่กลับกลายเป็น และมิรสเป็นอันเดียวกันนั้น ๑
ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความเสพคุ่น ๑.

บาลีในวิสัยเป็นที่เปิดเผยลักษณะ ๑๐ นั้น ดังนี้:-
อะไรเป็นเบื้องต้น อะไรเป็นท่ามกลาง อะไรเป็นที่สุดแห่ง
ปฐมฌาน ?

อสุภภวานาย วรรณ ภาสติ ยา อัย
เกลาทีสุ วา อุทฺธมาตกาทีสุ วา อชฺฌตตพพิทฺฐาวตฺถุสุ วา
อสุภาการิ คเหตุวา ปวตตสฺส จิตตสฺส ภาวนา
วฑฺฒนา ผาติกมฺมํ ตสฺสา อสุภภวานาย อาณิสฺสํ
ทสฺเสนฺโต วรรณ ภาสติ (๔๔๔) คุณํ ปริกิตฺเตติ ฯ
เสขยถิทํ ฯ

***อสุภภวานาภิกษุโต ภิกษเว ภิกษุ เกลาทีสุ วา
วตฺถุสุ อุทฺธมาตกาทีสุ วา วตฺถุสุ ปยฺจจฺจคฺวิปฺพิทฺธิ
ปยฺจจฺจคฺสมนฺนาคตํ ติวริทฺถกฺลยาณํ ทสฺสทฺถกฺขณสฺมปฺนนญจ
ปจฺมํ ฌานํ ปฏฺฐิภฺมิตฺติ โส ตํ ปจฺมชฺฌานสฺงฺขาตํ
จิตฺตมญฺจุลํ นิสฺสาย วิปสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา อุตฺตมตฺถุ
อรหตฺตํ ปาปฺณาตฺติ ฯ

ตฺตริมาณี ปจฺมสฺส ฌานสฺส ทสฺสทฺถกฺขณานิ
ปาริปฺนถิกโต จิตฺตวิสุทฺธิ มชฺฌิมสฺส สฺมาธินิมิตฺตสฺส
ปฏฺฐิตฺติ ตตฺถ จิตฺตปฏฺกฺขนทฺนํ วิสุทฺทสฺส จิตฺตสฺส
อชฺฌมุเปกฺขณํ สมถปฏฺฐิพฺนสฺส อชฺฌมุเปกฺขณํ เอกคฺคุ-
ปฏฺฐานสฺส อชฺฌมุเปกฺขณํ ตตฺถ ชาตานิ ฐมฺมานิ
อนตฺตวตฺตตฺนญฺเณ สมฺปทฺสนา อินฺทฺริยานิ เอกรสฺสญฺเณ
ตทฺนุรูปคฺวิริยวาทฺนญฺเณ อาเสวณญฺเณ สมฺปทฺสนาติ ฯ

ตฺตรายํ ปาลี ปจฺมสฺส ฌานสฺส โก อาทิ
กึ มชฺฌเม กึ ปรีโยสฺสานํ ฯ

ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้น ความเพิ่มพูนอุเบกขาเป็นท่ามกลาง ความผุดผ่องเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน.

ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน เบื้องต้นมีลักษณะเป็นเท่าไร ?

เบื้องต้นมีลักษณะ ๓.

ธรรมใดเป็นอันตรรายของจิตนั้น จิตย่อมหมัดจดจากธรรมนั้น จิตย่อมดำเนินไปสู่สมาธินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะค่าที่เป็นธรรมชาติหมัดจด จิตแล่นไปในสมาธินิมิต (ซึ่งเป็นโคจรแห่งอัปปนา) นั้น เพราะความเป็นธรรมชาติดำเนินไปแล้ว.

จิตหมัดจดจากธรรมที่เป็นอันตรราย ๑ จิตดำเนินไปสู่สมาธินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะค่าที่เป็นธรรมชาติหมัดจด ๑ จิตแล่นไปในสมาธินิมิตนั้น เพราะเป็นธรรมชาติดำเนินไป ๑ เป็นปฏิบัติวิสุทธิซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน เบื้องต้นมีลักษณะ ๓ เหล่านี้.

เพราะเหตุนั้น ปฐมฌานท่านจึงกล่าวว่า เป็นคุณชาติงามในเบื้องต้น และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๓.

ความเพิ่มพูนอุเบกขา เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน ท่ามกลางมีลักษณะ เท่าไร ?

ท่ามกลางมีลักษณะ ๓.

จิตหมัดจดย่อมเพิกเฉย จิตดำเนินถึงความสงบย่อมเพิกเฉย จิตปรากฏด้วยอารมณ์อันเดียวย่อมเพิกเฉย.

จิตหมัดจดเพิกเฉย ๑ จิตดำเนินถึงความสงบเพิกเฉย ๑ จิตปรากฏด้วยอารมณ์อันเดียวเพิกเฉย ๑ เป็นความเพิ่มพูนอุเบกขา ซึ่งเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน ท่ามกลางมีลักษณะ ๓ เหล่านี้.

เพราะเหตุนี้ ปฐมฌานท่านจึงกล่าวว่า เป็นคุณชาติงามในท่ามกลาง และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๓.

ความผุดผ่องเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน ที่สุดมีลักษณะเท่าไร ?

ที่สุดมีลักษณะ ๔.

ความผุดผ่องด้วยอรรถ คือความไม่กลับกลายแห่งธรรมทั้งหลาย ที่เกิดในฌานจิตนั้น ๑ ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความที่อินทรีย์ทั้งหลาย มีรสเป็นอันเดียวกัน ๑

ปจฺมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิสฺส อุกฺเขขานุพฺพุทฺธา มชฺฌเม สมนปฺหฺสนา ปรีโยสานํ ฯ

ปจฺมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิสฺส อาทิสฺส กติลกฺขณานิ ฯ

อาทิสฺส ตีณิ ลกฺขณานิ ฯ

โย ตสฺส ปรีปนฺนโต ตโต จิตฺตํ วิสุทฺถมิตฺติ วิสุทฺถตฺตา จิตฺตํ มชฺฌมิมํ สมนปฺหฺสนมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ฯ

ยถฺจ ปรีปนฺนโต จิตฺตํ วิสุทฺถมิตฺติ ยถฺจ วิสุทฺถตฺตา จิตฺตํ มชฺฌมิมํ สมนปฺหฺสนมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ ยถฺจ ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปจฺมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ (๔๘๕) อาทิสฺส อาทิสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิ ฯ *** (ส.๗/๒๕๑๑)

เตน วุจฺจติ ปจฺมํ ฌานํ อาทิกฺลยาณญฺเจว โหติ ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

ปจฺมสฺส ฌานสฺส อุกฺเขขานุพฺพุทฺธา มชฺฌเม มชฺฌมสฺส กติลกฺขณานิ ฯ

มชฺฌมสฺส ตีณิ ลกฺขณานิ ฯ

วิสุทฺถํ จิตฺตํ อชฺฌมฺเปกฺขติ สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌมฺเปกฺขติ เอกคฺคฺกุปฺภูจฺจานํ อชฺฌมฺเปกฺขติ ฯ

ยถฺจ วิสุทฺถํ จิตฺตํ อชฺฌมฺเปกฺขติ ยถฺจ สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌมฺเปกฺขติ ยถฺจ เอกคฺคฺกุปฺภูจฺจานํ อชฺฌมฺเปกฺขติ ปจฺมสฺส ฌานสฺส อุกฺเขขานุพฺพุทฺธา มชฺฌเม มชฺฌมสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิ ฯ

เตน วุจฺจติ ปจฺมํ ฌานํ มชฺฌเมกฺลยาณญฺเจว โหติ ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

ปจฺมสฺส ฌานสฺส สมนปฺหฺสนา ปรีโยสานํ ปรีโยสานสฺส กติลกฺขณานิ ฯ

ปรีโยสานสฺส จตฺตาริ ลกฺขณานิ ฯ

ตตฺถ ชาตานิ ฐมฺมานํ อนตฺตวตฺตนญฺเจน สมนปฺหฺสนา อินฺทริยานํ เอกเรสฺสุเจน สมนปฺหฺสนา ตทฺนุรูปคฺวีริยาหฺนญฺเจน สมนปฺหฺสนา อาเสวนญฺเจน

ความผิดพองด้วยอรรถ คือความเป็นไปแห่งความเพียร
อันสมควรแก่สมาธิปัญญาและอินทรีย์ ซึ่งเป็นธรรมไม่
กลับกลายเป็นอันเดียวกันนั้น ๑ ความผิดพอง
ด้วยอรรถ คือความเล่ห์คุ่น ๑.

ความผิดพองเป็นที่สุดแห่งปฐมฌานที่สุดมีลักษณะ
๔ เหล่านี้.

เพราะเหตุนี้ปฐมฌานท่านจึงเรียกว่า เป็นคุณ
ชาติงามในที่สุด และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๔.

จิตที่ถึงความเป็นธรรมชาติ ๓ อย่าง มีความงาม
๓ อย่าง ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ย่อมเป็นจิตถึงพร้อม
ด้วยวิตก ถึงพร้อมด้วยวิचार ปีติ และสุข ถึงพร้อมด้วย
การตั้งมั่นแห่งจิต ถึงพร้อมด้วยศรัทธา และเป็นจิตที่ถึงพร้อม
ด้วยวิริยะสดี สมาธิ และปัญญาด้วยประการฉะนี้.

ชื่อว่า **อาทิสส อาทิสส อสุภสมาปตติยา วรรณ**
ภาสตี มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญ คือ
ตรัสอานิสงส์ ทรงประกาศคุณแห่งอสุภสมาบัติ เพราะ
ทรงทำการกำหนดอ้างอิงบ่อยๆ ว่า เป็นอย่างนั้นบ้าง
เป็นอย่างนี้บ้าง.

ตรัสอย่างไร ?

ตรัสอย่างนี้ว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมี
จิตอปรมาด้วย อสุภสังขยาอยู่เนื่องๆ จิต ย่อมงอ หดเข้า
หวนกลับจากความเข้าประชิด ด้วยเมถุนธรรม คือ
ไม่พึงชานไป ย่อมตั้งอยู่โดยความวางเฉย หรือโดยความ
เป็นของปฏิกุล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนปีกไก่
หรือท่อนเอ็น ที่บุคคลใส่เข้าไปในไฟ ย่อมงอ หดเข้า
ม้วนเข้า คือไม่แผ่ออก แม้ฉันทันดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เมื่อภิกษุมีจิตอปรมาด้วยอสุภสังขยาอยู่เนื่องๆ จิต ย่อมงอ
หดเข้า หวนกลับจากความเข้าประชิดด้วยเมถุนธรรม
คือไม่พึงชาน ไป ฉันทันเหมือนกันแล.

ชื่อว่า **อิฉฉามหิ ภิกขเว อทตมมาส ปฏิสลลียิตฺ**
ความว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เราปรารภนาจะหลีกออก
คือหลีกเร้นอยู่โดดเดี่ยวลำพังผู้เดียว ตลอดถึงเดือนหนึ่ง.

ชื่อว่า **นมทิ เกณจิ อุปสงกมิตพโพ อถยตฺร**
เอเกน ปิณฑปาทนิหารเกน มีความว่า ภิกษุรูปใด ไม่
ทำปยุตวาจา (วาจาเนื่องด้วยปัจฉัย) ด้วยตน นำ
ปิณฑปาทที่เขาตกแต่งเพื่อประโยชน์แก่เราในตระกูลมี

สมปหังสนา ฯ

ปจฺมสฺส ฌานสฺส สมปหังสนา ปรีโยสานํ
ปรีโยสานสฺส อิมานิ จตฺตาริ ลกฺขณานิ ฯ

เตน วุจฺจติ ปจฺมํ ฌานํ ปรีโยสานกฺลยาณญฺเจว
โหติ จตฺตลฺลกฺขณสมปนฺนญฺจาติ ฯ

เอวํ ติวิธตฺตคฺคํ จิตฺตํ ติวิธกฺลยาณกํ ทส-
ลฺกฺขณสมปนฺนํ วิตทุกฺกสมปนฺนญฺเจว โหติ วิچارปีติสฺสุ-
สมปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิสฺสจฺจานสมปนฺนญฺจ
สทฺธาสมปนฺนญฺจ วิริยสดีสมานิปรยฺญาสมปนฺนญฺจาติ ฯ

อาทิสส อาทิสส อสุภสมาปตติยา วรรณ
ภาสตีติ เอมฺปิ อิตถมปีติ ปุณฺปปุณฺ วัฏฺฏจฺฉานํ กตฺวา
อาทิสนโถ อสุภสมาปตติยา (๔๘๖) วรรณ ภาสตี
อานิสฺสํ กเถติ คุณํ ปรีกิตฺเตติ ฯ

เสยฺยถิทํ ฯ

อสุภสณฺญาปริจฺเจเตน ภิกฺขเว ภิกฺขุโน เจตสา
พหุลํ วิหโรโต เมถุนธมฺมสมาปตติยา จิตฺตํ ปฏิลียติ
ปฏิกฺกฏฺฐติ ปฏิวฏฺฐติ น สมปสฺสارىยติ อุเปกฺขวา วา
ปฏิกุลยตา วา สณฺจชาติ เสยฺยถาปี ภิกฺขเว
กุกฺกฏฺปตฺตํ วา นหารุทพฺพลํ วา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ
ปฏิลียติ ปฏิกฺกฏฺฐติ ปฏิวฏฺฐติ น สมปสฺสارىยติ
เอวเมว โข ภิกฺขเว อสุภสณฺญาปริจฺเจเตน ภิกฺขุโน
เจตสา พหุลํ วิหโรโต เมถุนธมฺมสมาปตติยา จิตฺตํ
ปฏิลียติ ปฏิกฺกฏฺฐติ ปฏิวฏฺฐติ น สมปสฺสارىยตีติ ฯ

อิฉฉามหิ ภิกขเว อทตมมาส ปฏิสลลียิตฺ
นนิลียิตฺ อหิ ภิกขเว เอกํ อทตมมาส ปฏิสลลียิตฺ นิลียิตฺ
เอโกว หุตฺวา วิหริตฺ อิฉฉามิตี อตโถ ฯ

นมทิ เกณจิ อุปสงกมิตพโพ อถยตฺร **เอเกน**
ปิณฑปาทนิหารเกนาติ โย อตตนา ปยุตฺตวาจํ
อกตฺวา มมตถาย สทฺเธสฺสุ กุเลสฺสุ ปฏียตฺตํ ปิณฑปาทํ
นิหริตฺวา มยฺหํ อุปนาเมตี ตํ ปิณฑปาทนิหารกํ

ศรัทธา น้อมเข้ามาแก่เรา ยกเว้นภิกษุผู้นำบิณฑบาต เข้าไปให้มันรูปเดียว ใครๆ คนอื่นจะเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ ก็ตาม อย่าเข้าไปหาเรา.

เอกัง ภิกขุ จเปตวา นมฺหิ อญฺเณน เกณจิ ภิกขุณา วา คหฺภูเจเน วา อุปสงฺกมิตพฺโพติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงห้ามภิกษุฆ่ากัน เพราะทรงเห็นกรรมเก่า

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้ ?

แก้วว่า ได้ยินว่า ในครั้งตีกดาบรพ นายพรานเนื้อ ประมาณ ๕๐๐ คน เอาท่อนไม้และข่ายเคื่องจับสัตว์ เป็นอันมาก ล้อมป่าไว้พากันหัวเราะรื่นเริง รวมเป็นพวกเดียวกันนั้นแล ลำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยกรรม คือ การฆ่าเนื้อและนกกจนตลอดชีวิต แล้วเกิดในนรก.

พรานเนื้อเหล่านั้นหมกไหม้ในนรกนั้นแล้ว เกิดในหมู่มนุษย์เพราะกุศลกรรมบางอย่าง ที่ตนทำไว้แล้วในหนหลังนั้นแล จึงได้บรรพชาและอุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ทั้งหมด ด้วยอำนาจแห่งอุปนิสัยแห่งกรรมอันงาม.

อุปราปรเจตนาของพรานเนื้อเหล่านั้น ที่ยังไม่ได้ผลัดผล เพราะอกุศลกรรมที่เป็นรากเหง้า นั้น ได้กระทำโอกาสเพื่อเข้าไปตัดรอนชีวิตเสีย ด้วยความพยายามของตนเอง และด้วยพยายามของผู้อื่น ในภายในกึ่งเดือนนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นความขาดไปแห่งชีวิตนั้นแล้ว.

ขึ้นชื่อว่ากรรมวิบากใดๆ ไม่สามารถจะห้ามได้.

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนก็มี เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระชินาสพก็มี.

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระชินาสพ ไม่มีการถือปฏิสนธิ พระอริยสาวกทั้งหลายนอกนี้ เป็นผู้มคติแน่นอน คือมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คติของพวกภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนไม่แน่นอน.

คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริว่า ภิกษุเหล่านี้กลัวต่อมรณภัย เพราะความรักด้วยอำนาจความ

กสมฺมา ปน เวมมาหาคี ฯ

อติเต กิร ปญฺจสตา มิคฺลฺลทฺฐกา มหตฺติ ตณฺทวาคฺคฺราหิ อรณฺณํ ปริกฺขิปปิตฺวา ภูฏจตุฏฺฐจา เอกโตเยว ยาวชีวํ มิคฺปฏฺทฺฆาตกมฺเมเน ชีวิตํ กปฺเปตฺวา นิรเย อุปฺปนฺนา ฯ

เต ตตฺถ ปจิตฺวา ปุพฺพเพ กเตน เกณจิเทว กุสลกมฺเมเน มนุสฺเสสุ อุปฺปนฺนา กลยาณฺอุปฺนิสฺสยวเสเน สพฺเพปิ ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชณฺจ อุปฺสมฺปทญฺจ ลภีสุ ฯ

เตสํ ตโต มฺลากุสลกมฺมโต อวิปฺกฺกฺวิปากา อุปฺราปรเจตนา (๔๘๗) ตสฺมี อชฺฐมฺมาสพฺภนฺตเร อตฺตูปฺกฺกเมเน จ ปฺรฐูปฺกฺกเมเน จ ชีวิตฺตฺวจฺเฉทาย โโอกาสํ โอกาสี ฯ

ตํ ภควา อพฺทส ฯ

กมฺมวิปาโก นาม น สกฺกา เกณจิ ปฏฺฐิพาทิตฺตุํ ฯ

เตสุ จ ภิกฺขุสุ ปุถุชฺชนาปี อตฺถิ โสตาปนฺน- สกฺทาคามีอนาคามีชินาสวาปี ฯ

ตตฺถ ชีณาสวา อปฺปฏิสนฺธิกา อิตฺเร อริยสาวกา นียตคตฺติกา สุกฺติปฺรายนา ปุถุชฺชนานํ คติ อนฺนิตา ฯ

อถ ภควา จินฺเตสิ อิเม อตฺตภาเว ฉนฺทราเคน มรณฺภยภีตา น สกฺกิสฺสนฺติ คตฺตี วิโสเธตฺตุํ หนฺท

พอใจในอัตภาพ ยังไม่อาจชำระคดีให้บริสุทธิ์ได้ เอาเถิด เราจะแสดงอสุภกถาเพื่อละความรักด้วยอำนาจ ความพอใจ แก่เธอเหล่านั้น เธอเหล่านั้น ครั้นได้ฟังอสุภกถา นั้นแล้ว จักทำการชำระคดีให้บริสุทธิ์ได้ เพราะเป็นผู้ ปรากฏจากความรักด้วยอำนาจความพอใจในอัตภาพแล้ว จักถือเอาปฏิสนธิในสวรรค์ การบรรพชาในสำนักของเรา จักเป็นคุณชาติมีประโยชน์แก่เธอเหล่านั้น ด้วยอาการ อย่างนี้.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดง อสุภกถา ด้วยหัวข้อพระกรรมฐาน เพื่ออนุเคราะห์แก่ เธอเหล่านั้นหาได้แสดงด้วยความประสงค์ ในการ พรรณนาถึงคุณแห่งความตายไม่.

ก็แล ครั้นทรงแสดงแล้ว พระองค์ได้มีความดำริ อย่างนี้ ว่า ‘ถ้าภิกษุทั้งหลาย จักพบเห็นเราตลอดทั้งเดือน นี้ไซ้ เธอเหล่านั้นจักมาบอกเราว่า วันนี้ภิกษุมรณภาพ ไปรูปหนึ่ง วันนี้มรณภาพไป ๒ รูป ฯลฯ วันนี้มรณภาพไป ๑๐ รูป ดังนี้ ก็แลกรรมวิบากนี้เราหรือใครคนอื่นก็ไม่สามารถจะห้ามได้ เรานั้นแม้ได้ฟังเหตุนี้แล้วก็จักทำ อะไรเล่า ? จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ด้วยการฟังที่หา ประโยชน์มิได้ มีแต่ความฉิบหายไซ้ประโยชน์ เอาเถิด เราจะเข้าไปยังสถานที่ๆ ภิกษุทั้งหลายจะเห็นไม่ได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้ว่า ดู ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราปรารถนาจะหลีกออกเร้นอยู่ ตลอดทั้งเดือน ใครๆ อย่าเข้าไปหาเรา นอกจากภิกษุ ผู้นำบิณฑบาตเข้าไปให้รูปเดียว.

ส่วนอาจารย์เหล่าอื่นกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงได้หลีกออกเร้นอยู่ เพื่อจะเว้นความ ตีเตียนของผู้อื่น.

นัยว่า ชนพวกอื่นจักกล่าวตีเตียนพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ‘พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้เป็นผู้ทรงรู้อะไรทั้งปวง ทั้งทรงปฏิญาณอยู่ว่า เราเป็นผู้ยังจักรคือพระลัทธิธรรม อันบวรให้เป็นไป ไม่ทรงสามารถจะห้ามพระสาวกทั้ง หลายแม้ของพระองค์ ผู้วานกันและกันให้ฆ่ากันอยู่ ไฉน จักทรงอาจห้ามบุคคลอื่นได้เล่า ? ในข้อที่ผู้อื่นกล่าวตีเตียน นั้น บัณฑิตทั้งหลาย จักกล่าวแก่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกอบการหลีกออกเร้นอยู่ หาได้ทรงทราบความ เป็นไปนี้ไม่ แม้ผู้จะทูลบอกพระองค์บางคนก็ไม่มี ถ้าฟัง

เนลล์ ฉนทรากปพรหานาย อสุภกถ์ กเถมิ ตั สุตวา อตตภาเว วิคตฉฉนทรากตตาย คติวิโสธน์ กตวา สคเค ปฏิสนธิ คณทิสสนติ เอว เนลล์ มม สนติเก ปพพชชา สาทติกา ภวิสสตีติ ฯ

ตโต เนลล์ อนุคคหาย อสุภกถ์ กเถลิ กम्मฏจาน- ลีเสน โน มรณวณณลัวรรณนาธิปปาเยน ฯ

กเถตวา จ ปนสส เอตทโหลสิ สเจ มั อิมั อชุตมมาล ภิกขุ ปลลิสสนติ อชช เอโก ภิกขุ มโต อชช เทว ฯเปฯ อชช ทลาคิ อากนตวา อาโรเจสสนติ อยญจ กम्मวิปาโก น สกกา มยา วา อญเณน วา ปฏิพาหิตุ สวาหนต สุตวาปิ ก็ กริสสามิ กิมเม อนตถเกน อนนยพยสเนน สุตเตน หนทาห ภิกขุณ อทสสน อูปคจฉามิติ ตสมา เอวมาท อิจฉามห ภิกขเว อชุตมมาล ปฏิสสลียิตุ นมทิ เกนจิ อูปสงกमितโพ อญญตร เอเกน ปิณฑปาตนิหารเกนาติ ฯ

อปเร ปนาหุ ปรูปวาทวิวชชชนตถ์ เอว วตวา ปฏิสสลีโนติ ฯ

ปเร กิร ภควนต อูปวทิสสนติ อัย สพพญญ อหิ (๔๔๘) สทรมมปปรวจกกวตตีติ ปฏิชานมาโน อตตโนปิ สวาเก อญญมญญ มาเตนเต นิวาเรตุ น สกโกติ กิมญญ สกุกิสสตีติ ตตถ ปญชิตา วกขณติ ภควา ปฏิสสลานมณุตโต นยิมิ ปวตตี ชานาติ โภจิสส อาโรจยิตาปิ นตถิ สเจ ชานนญย อทธา นิวาเรยยาติ ฯ

ทรงทราบไซ้ ก็พึงทรงห้ามแน่นอน.

แต่เพียงข้อที่ทรงมีความปรารถนาเป็นข้อแรกนี้
นั่นเอง ย่อมเป็นเหตุในคำนี้ได้.

คัมภีร์ว่า **อสุทธ** ในคำว่า **นาสุทธ** นี้ เป็นนิบาตลง
ในอรรถลัทธิว่าทำบพให้เต็ม หรือในอรรถคือการห้ามว่า
ใครๆ อย่าเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย.

อสุภกาวานานุโยค (ความหมั่นประกอบเนื่องๆ ใน
การเจริญอสุภกรรมฐาน) นั้น มีกระบวนการทำต่างๆ
ด้วยเหตุทั้งหลายมีสี่และสี่ฐานเป็นต้นมากมาย
เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อเนกการโวการ (มีกระบวนการ
ทำต่างๆมากมาย).

มีคำอธิบายว่า เคล้าคละปะปนกันด้วยอาการ
มากมาย คือเจือปนกัน ด้วยเหตุหลายอย่าง.

อเนกการโวการนั้นได้แก่อะไร ?

ได้แก่อสุภกาวานานุโยค.

ซึ่งความหมั่นประกอบเนื่องๆ ในการเจริญอสุภ-
กรรมฐานมีกระบวนการ ต่างๆ มากมายนั้น.

สองบทว่า **อนุยุตตา วิหรนติ** ความว่า ภิกษุ
เหล่านั้น ประกอบ คือ ขวนขวายอยู่.

บทว่า **อภฺยนิยฺนติ** ความว่า ย่อมเป็นผู้ยึดอัด คือ
มีความลำบาก ด้วยกายนั้น.

บทว่า **ทรายนฺติ** แปลว่า ย่อมระอา.

บทว่า **ชิตฺตฺจณฺตี** แปลว่า เป็นผู้เกิดความเกลียดชัง
ขึ้นเอง.

บทว่า **ททโร** แปลว่า เด็กรุ่นหนุ่ม.

บทว่า **ยุวา** แปลว่า ผู้ประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม.

บทว่า **มณฺทกชาติโย** แปลว่า ผู้ชอบแต่งตัวเป็นปกติ.

สองบทว่า **สีสํ นหาโต** แปลว่า ผู้อาบน้ำพร้อม
ทั้งศีรษะ.

ในสองคำว่า **ททโร ยุวา** นี้ท่านพระอุบาลีเถระ
แสดงความเป็นผู้แรกเป็นหนุ่ม ด้วยคำว่า ททระ.

จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายในคราวแรกเป็นหนุ่ม ย่อมมี
ปกติเป็นผู้ชอบแต่งตัวโดยพิเศษ.

ท่านพระอุบาลีเถระ แสดงถึงเวลาขวนขวายการ
แต่งตัวด้วยคำทั้งสองว่า **สีสํ นหาโต** นี้.

อิทํ ปน อิจฺฉามตฺตํ ปจฺมเมเวตฺถ การณํ ฯ

นาสุทธาติ เอตถ อสุทธาติ ปทปุรณมตฺเต
อวารณตฺเถ วา นิปาโต เนว โภจึ ภควนฺตํ
อุปสงฺกมตฺติ ฯ

อนนเกหิ วณฺณสณฺจนาทึหิ การเนหิ โวภาโร
อสุธาติ อนนกาการโวภาโร ฯ

อนนกาการโวภิกฺขุโณ อนนกาการณสมฺมิสฺโสติ
วฺตุตฺตํ โหติ ฯ

โก โส ฯ

อสุภกาวานานุโยค ฯ

ตํ อนนกาการโวการํ อสุภกาวานานุโยคํ ฯ

อนุยุตตา วิหรนตีติ ยุตฺตา ปยุตฺตา วิหรนตี ฯ

อภฺยนิยฺนตีติ เตน กาเยน อภฺยนิยฺนตีติ
โหนตี ฯ

ทรายนตีติ ลชฺชนตี ฯ

ชิตฺตฺจณฺตีติ สยฺชาตชิตฺตฺจณฺตี โหนตี ฯ

ททโรติ ตรฺุโณ ฯ

ยุวาติ โยพฺพเนน สมฺนนาโคติ ฯ

มณฺทกชาติโยติ มณฺทกชาติโยติ ฯ

สีสํ นหาโตติ สีเสน สทฺธี นหาโต ฯ

ททโร ยุวาติ เอตถ ททรวจฺเจเนน ปจฺมโยพฺพนภาวํ
ทสฺเสตีติ ฯ

ปจฺมโยพฺพเนหิ สุตฺตา วิเสเสน มณฺทกชาติยา
โหนตี ฯ

สีสํ นหาโตติ อิมินา มณฺทกานานุโยคกालํ ฯ

แท้จริง แม้คนหนุ่มทำงานบางอย่างแล้วมีร่างกายเศร้าหมอง ก็หาเป็นผู้ชวนชวยการแต่งตัวไม่.

แต่เขาอาบน้ำสระเกล้าเสร็จแล้วจึงตามประกอบ การแต่งตัวที่เดียว ย่อมไม่ปรารถนาแม้ที่จะเห็นของสกปรกมีซากงูเป็นต้น.

พวกภิกษุฆ่าตัวเองและวานให้ผู้อื่นฆ่า

ขณะนั้น บุรุษหนุ่มนั้น พึงอึดอัด สะอิดสะเอียนเกลียดชังด้วยซากงู ซากสุนัขหรือซากศพมนุษย์อันคลั่งอยู่ทีค่อ คือมีบุคคลผู้เป็นข้าศึก บางคนนั่นเองนำมาผูกไว้คือสวมไว้ที่คอฉันใด ภิกษุเหล่านั้น ก็อึดอัด ระอาเกลียดชังด้วยร่างกายของตน ฉะนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ใคร่จะสละร่างกายของตนเสีย เพราะเป็นผู้ปราศจากความรักด้วยอำนาจความพอใจ ดุจบุรุษคนนั้นผู้ใคร่จะสละทั้งซากศพนั้นเสีย ฉะนั้น จึงถือเอาศีลตราแล้วปลงชีวิตตนเองบ้าง วานกันและกันให้ปลงชีวิตบ้าง ด้วยพูดอย่างนี้ว่า ‘ท่านจงปลงกระผมเสียจากชีวิต กระผมจะปลงท่านเสียจากชีวิต’.

คำว่า **มิลลันทิกะ** ในสองบทว่า **มิลลณฺทิกมฺปิ สมณกุตฺตํ** นี้เป็นชื่อของเขา.

บทว่า **สมณกุตฺตโก** ได้แก่ ผู้ทรงเพศสมณะ.

ได้ยินว่ามิลลันทิกะนั้น โคนศีรษะไว้เพียงจุก นุ่งผ้ากาสาอะผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่งพาดไว้บนไหล่เข้าอาศัยวิหารนั้นแล เป็นอยู่โดยความเป็นคนกินเดน.

ภิกษุทั้งหลายเข้าไปหามิลลันทิกะ ผู้ทรงเพศสมณะแม่นั้นแล้วกล่าวอย่างนั้น.

ศัพท์ว่า **สาธุ** เป็นนิบาต ลงในอรรถว่าขอร้อง.

โน เป็นทุตติยาริวัตติพหูวนะ.

มีคำอธิบายว่า พ่อคุณ ดีละ เธอจงช่วยปลงชีวิตพวกฉันที้.

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นอริยะไม่กระทำปาณาติบาต ไม่ชักชวนบุคคลอื่น ทั้งไม่อนุญาตด้วย.

ส่วนภิกษุผู้เป็นปุถุชน กระทำได้แทบทุกอย่าง.

บทว่า **โลหิตกัม** แปลว่า เปื้อนเลือด.

ยุวปี ทิ กิณฺฉิ กมฺมํ กตฺวา สงฺกิลฺลิสฺสโร น มณฺทนานุยุตฺโต โหติ ฯ

สีลํ นหาโต ปน โส มณฺทนมวานุยุชฺชติ อหิภฺณปาทีนึ ทฏฺฐมฺปิ น อิจฺฉติ ฯ

โส ตสฺมี ขณฺเ อหิภฺณเปณ วา กุกฺกุรฺกฺกณเปณ วา (๔๘๙) มนุสฺสฺกฺกณเปณ วา กณฺเจ อาลคฺเคน เกนจิเทว ปจฺจตฺติเกณ อาเนตฺวา กณฺเจ พทฺธเนน ปฏฺิหมฺกฺกณ ยถา อภฺภูยฺเยยฺย ทฺรหาเยยฺย ชฺิคุจฺเจยฺย เอวเมว เต ภิกฺขุ สเกณ กายเณ อภฺภูยฺยเนตา ทฺรหาญเนตา ชฺิคุจฺฉเนตา โส วยฺ ปุริโส ตํ กุณฺปิ วิคตฺจฺฉนฺทราคตฺยา อตฺตโน กายํ ปฺริจฺจชฺิตฺตฺกามา หุตฺวา สตถํ อาทาย อตฺตนาปิ อตฺตนาํ ชฺิวิตา โวโรเปเนติ ตฺวํ มํ ชฺิวิตา โวโรเปหิ อหํ ตนฺติ เอวํ อภฺณมภฺณมฺปิ ชฺิวิตา โวโรเปเนติ ฯ

มิลลณฺทิกมฺปิ สมณกุตฺตกนฺติ มิลลณฺทิกโถติ ตสฺส นามํ ฯ

สมณกุตฺตโกติ สมณเวสธารโก ฯ

โส กิร ลิชามตฺตํ จเปตฺวา สีลํ มฺณฺทเนตฺวา เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ อํเส กตฺวา วิหารํเยว อุปนิสฺสาย วิมาสาทภาเวน ชฺิวิตํ ฯ

ตมฺปิ มิลลณฺทิกํ สมณกุตฺตกํ อุปสงฺกमितฺวา เอวํ วทเนติ ฯ

สาธุติ อายาจนตฺเถ นิปาโต ฯ

โนติ อุบายคพหูวนํ ฯ

สาธุ อาวุโส อมเห ชฺิวิตา โวโรเปหิติ วุตฺตํ โหติ ฯ

เอตถ จ อริยา เณว ปาณาติปาตํ กเริสฺส น สมาทเปสฺสุ น สมฺนุญฺญาเปสฺสุ ฯ

ปุถุชฺชนา ปน สพพมกํสฺสุ ฯ

โลหิตกนฺติ โลहितมฺกฺขิตํ ฯ

แม่น้ำที่เขาสมมติกันว่าเป็นบุญของชาวโลก เรียก ว่า วัคค ในคำว่า **เยน วคคุมทา** นี้.

ได้ยินว่าแม้มีคลื่นทิกะนั้น ไปยังแม่น้ำนั้น ด้วย ความสำคัญว่า จักลอยบาปในแม่น้ำนั้น.

มีคลื่นทิกะฆ่าภิกษุแล้วเกิดความเสียใจ

สองบพว่า **อหุเทว กุกกุจจ** ความว่า ได้ยินว่า บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางรูปไม่ได้ทำกายวิการ หรือ วจีวิการ, ทั้งหมดทุกรูป มีสติรู้สึกตัวอยู่ นอนลงโดย ตะแคงขวา.

เมื่อมีคลื่นทิกะนั้น ตามระลึกถึงความไม่กระทำ กายวิการและวจีวิการนั้น ได้มีความรำคาญใจแล้วนั้นเทียว.

บาปแม้มีประมาณน้อย ชื่อว่าเขาละได้แล้ว ด้วย อานุภาพแห่งแม่น้ำ ย่อมไม่มี.

คำว่า **อหุ วิปปฏิสาโร** นั้น ท่านกล่าวไว้ เพื่อ กำหนดสภาพแห่งความรำคาญนั้นนั่นแล.

ได้มีความรำคาญ เพราะความวิปปฏิสาร มิใช่ความ รำคาญทางพระวินัยแล.

ท่านกล่าวคำว่า **อลภา วต เม** เป็นต้น เพื่อ แสดงอาการคือความเป็นไปแห่งความรำคาญ.

บรรดาบพเหล่านั้น คำว่า **อลภา วต เม** ความว่า มีคลื่นทิกะนั้น ทอดถอนใจอยู่ว่า บัดนี้ ชื่อว่าลาภคือ ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของเรา ย่อมไม่มีต่อไป.

ก็เขานั่นเนื้อความนั้นนั่นเอง ให้หนักแน่น ด้วยคำ ว่า ลาภของเรา ไม่มีหนอ นี้.

แท้จริง ในคำว่า **น วต เม ลาภา** นี้ มีอธิบาย ดังนี้ว่าแม้ถ้ามีใครๆ พึงกล่าวว่า เป็นลาภของท่าน คำ นั้นผิด ลาภของเรา ย่อมไม่มีเลย.

ชื่อว่า **ทูลลทฐ** **วต เม** มีความว่า ความเป็น มนุษย์นี้ แม้ที่เราได้แล้วด้วยกุศลานุภาพ ก็เป็นอันเราได้ ไม่ดีหนอ.

ก็เขาย่อมเน้นเนื้อความนั้นนั่นเอง ให้หนักแน่น ด้วยคำนี้ว่า เราได้ไม่ดีหนอ.

เยน วคคุมทาติ **วคคุมตา** **โลกสส** **ปญญสมมตา** **นที** ฯ

โลปี **กิริ** **ต** **ปาปี** **ตตถ** **ปวา** **เฮลสามิติ** **สญญา** **โคโต** ฯ

อหุเทว **กุกกุจจ** **นติ** **เตสุ** **กิริ** **ภิกขุสุ** **เกนจิ** **กายวิกาโร** **วา** **วจีวิกาโร** **วา** **น** **กโต** **สพเพ** **स्ता** **สมปชานา** **ทกขิเณน** **ปลเสน** **นิปชชิสฺสุ** ฯ

ต **อนุสสรโต** **ตสส** **กุกกุจจ** **อโหสิเยว** ฯ

(๔๙๐) **นทียา** **อานุกาเวณ** **อปปมตตกมปิ** **ปาปี** **ปหีนนนาม** **นตถิ** ฯ

อหุ วิปปฏิสาโรติ **ตสเสว** **กุกกุจจ** **สส** **สภาว-** **นियมนตถเมต** **วุตต** ฯ

วิปปฏิสารกุกกุจจ **อโหสิ** **น** **วินยกุกกุจจ** **นติ** ฯ

อลภา วต เม **ติอาทิ** **กุกกุจจ** **สส** **ปวตติ** **อการ-** **ทสสนตถ** **วุตต** ฯ

ตตถ **อลภา วต เม** **ติ** **อายตี** **ทานิ** **มม** **หิตสุขลาภา** **นาม** **นตถิติ** **อนุตถุนาติ** ฯ

น **วต เม** **ลาภาติ** **อิมินา** **ปน** **ตเมวตถ** **ทพห** **กโรติ** ฯ

อัย **เหตุถ** **อธิปปาโย** **สเจปิ** **โกจิ** **ลาโก** **เตติ** **วเทย** **ต** **มิจฉา** **นตถเว** **เม** **ลาภาติ** ฯ

ทูลลทฐ **วต เม** **ติ** **กุสลา** **นุกาเวณ** **ลทมปิ** **อิท** **มนุสส** **ตต** **ทูลลทฐ** **วต เม** ฯ

น **วต เม** **สุลทฐ** **นติ** **อิมินา** **ปน** **ตเมว** **อตถ** **ทพห** **กโรติ** ฯ

จริงอยู่ ในคำว่า น วตเม สุลทนต์ นี้ มีอธิบาย
ตั้งนี้ว่า แม้อ้าใครๆ ฟังกล่าวว่า ‘ท่านได้ดีแล้ว’ คำนั้นผิด
เราได้ไม่ดีหนอ.

สองบทว่า **อปุณณ์ ปสฺตํ** ความว่า สิ่งมีโทษบุญเรา
ล้างสมหรือก่อ ให้เกิดขึ้นแล้ว.

หากจะพึงมีผู้ถามว่า เพราะเหตุไร ?

พึงเฉลยว่า เพราะเหตุที่เราได้ปลงภิกษุทั้งหลาย
ซึ่งเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม เสียจากชีวิต.

คำนี้มีอธิบายว่า เพราะเหตุที่เราได้ปลงภิกษุทั้งหลาย
ซึ่งเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมคือผู้มีอุตมธรรม มีธรรมอัน
ประเสริฐ เพราะความเป็นผู้มีศีลนั้นแล จากชีวิต.

อัย เหตุถ อธิปฺปาโย สเจปิ โภจึ สุลทนต์เตติ
วเทยย ตํ มิจฺฉา น วต เม สุลทนต์ติ ฯ

อปุณณ์ ปสฺตนต์ติ อปุณณ์ อฺปฺจิตฺตํ ชนิตฺตํ วา ฯ

กสฺมา อิติ เจ ฯ

ยวาทํ ภิกฺขุ ฯ เปฯ โวโรเปสินฺติ ฯ

ตสฺสโตโย อหํ สีลวณฺเต ตาย เหว
สีลวณฺตตาย กัลยาณธมฺเม อุตฺตมธมฺเม เสฏฺฐจธมฺเม
ภิกฺขุ ชีวิตา โวโรเปสินฺติ ฯ

เทวดาล่วยปลอบโยนมิลลัทธิกะให้ฆ่าภิกษุต่อไป

สองบทว่า **อณฺยตรา มารกาเยกา** มีความว่า
ภุมเทวดาตนหนึ่ง ไม่ปรากฏชื่อ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็น
ฝึกฝายแห่งมาร ประพฤติตามมาร คิดว่า ‘มิลลัทธิกะนี้
จักไม่กล้าล่วงบ่วงของมาร คือวิสัยของมารไปได้ ด้วยอุบาย
อย่างนี้ ตั้งนี้แล้วจึงประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง
เมื่อจะแสดงอานุภาพของตน จึงเดินมาบนน้ำอันไม่
แตกแยก ดุจเดินไปมาอยู่บนพื้นดินฉะนั้น ได้กล่าวคำนั้น
กะมิลลัทธิกะสมณกุกัก.

ศัพท์ว่า **สาธุ สาธุ** เป็นนิบาต ลงในอรรถ คือ
ความร่าเริง.

เพราะเหตุนั้น ในพระบาลีนี้ จึงกล่าวย้า ๒ ครั้ง
อย่างนี้แล.

สองบทว่า **อติณฺเณ ตาเรลิ** ความว่า ท่านช่วย
ส่งพวกคนที่ยังข้าม ไม่พ้น ให้ข้ามพ้น คือช่วยเปลื้อง ให้
พ้นจากสงสาร ด้วยการปลงเสียจาก ชีวิตนี้.

ได้ยินว่า เทวดาผู้เป็นพาลทราหมปัญญาตนนั้น มี
ลัทธิตั้งนี้ว่า บุคคล ทั้งหลาย ผู้ยังไม่ตาย ชื่อว่ายังไม่พ้น
จากสงสาร, ผู้ที่ตายแล้วจึงพ้น.

เพราะเหตุนั้น เทวดาผู้มัลลัทธิอย่างนั้น ก็เป็นเหมือน
ชนชาวป่า ผู้จะเปลื้องตนจากสงสารฉะนั้น ได้ประกอบ
แม้มิลลัทธิกะนั้น ไว้ในการ ให้ช่วยปลง เสียจากชีวิตนั้น

อณฺยตรา มารกาเยกาติ นามวเสน อปากฺภา
เอกา ภุมฺเทวดา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มารปฺกฺชิกา
มารสฺส อณฺวตฺติกา เหว อัย มารเชยฺยํ มารวิสัยํ
นาตฺกุกมิลลสฺสตีติ จินฺเตตฺวา สพฺพภากรณวิภูสิตา หุตฺวา
อตฺตโน อานูภาวํ ทสฺสยมาณา อภิขชฺมาเน อุกฺเท
ปจฺจิตฺเต จงฺกมมาณา วิย อาคณฺตุวา มิคฺลณฺทิกํ
สมณกุกตฺกํ เอตทโวจ ฯ

สาธุ สาธุติ สมฺปหํสนตฺเถ นิปาโต ฯ

(๔๙๑) ตสฺมา เหวณฺเจตฺถ ทฺวิวจนํ ฯ

อติณฺเณ ตาเรสิติ สํสารโต อติณฺเณ อิมินา
ชีวิตาโวโรปนฺเนน ตาเรลิ ปรีโมเจสิติ ฯ

อัย กิร เอตฺติสฺสา เทวตฺยา พาลาย ทุมฺเมธาย
ลทฺธิ เย น มตา เต สํสารโต น มุตฺตา เย
มตา เต มุตฺตาติ ฯ

ตสฺมา สํสารโมจกมิลกฺขุ วิย เหวลทฺธิกา หุตฺวา
ตมฺปิ ตตฺถ นโยเชนฺติ เหวมาท ฯ

จึงกล่าวอย่างนั้น.

มิลลันทิกะฆ่าภิกษุต่อไปวันละ ๑ รูป ถึง ๕๐๐ รูป

ครั้งนั้นแล มิลลันทิกะสมณกุตก์ ถึงแม้เป็นผู้มีความเดือดร้อน เกิดขึ้นกล้าแข็งเพียงนั้นก็ตาม ครั้นเห็นอานุกาของเทวดานั้น ก็ถึงความตกลงใจว่า เทวดานี้ได้กล่าวอย่างนี้, ประโยชน์นี้ พึงเป็นอย่างนี้ทีเดียวแน่แท้ แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า นัยว่าเป็นลาภของเรา จึงจากวิหาร เข้าไปสู่วิหาร จากบริเวณเข้าไปสู่บริเวณแล้วกล่าวอย่างนี้ คือ เข้าไปยังวิหาร และบริเวณนั้นๆ แล้วเปิดประตู เข้าไปภายใน กล่าวกะภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้ว่า ใครยังข้ามไม่พ้น ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือให้ข้ามพ้น.

สองบทว่า **โหดเยว ภย** ความว่า มีจิตสะดุ้ง เพราะอาศัยความตาย.

บทว่า **ณมกิตตต** ความว่า มีร่างกายสิ้นเทา ตั้งแต่เนื้อหัวใจเป็นต้นไป.

อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า ความมีร่างกายแข็งทื่อ เพราะกลัวจัดตั้งนี้บ้าง.

จริงอยู่ ความมีร่างกายแข็งดุจเสาท่านเรียกว่า ความหวาดเสียว.

ความมีขนตั้งชูขึ้นข้างบน ชื่อว่า ความมีขนชูชัน.

ส่วนพระชีนาสพทั้งหลายยอมไม่เห็นสัตว์ตายเลย เพราะท่านเห็นดีแล้ว โดยความเป็นของว่างจากสัตว์.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ อันตรายมีความกลัวเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมด หาได้มีแก่พระชีนาสพเหล่านั้นไม่.

มิลลันทิกะนั้นได้ปลงภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป แม้ทั้งหมดเหล่านั้น เสียจากชีวิตด้วยอำนาจการคำนวณ อย่างนี้คือ เขาได้ปลงภิกษุจากชีวิตเสีย วันละ ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ฯลฯ ๖๐ รูปบ้าง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ภิกษุสงฆ์เบาบางไป

สองบทว่า **ปฏิสลลانا วุฏฺฐิโต** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบข้อที่ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ถึงมรณภาพ จึงเสด็จออกจากความเป็นผู้โดดเดี่ยวนั้น

อลโข มิลลนฺตโก สมณกุตฺตโก ตาวภูสํ
อุปปนฺนวิปฺปฏิสาโรปิ ตํ เทวตฺยา อานุกาวิํ ทิสฺวา
อโย เทวตา เอวมาท อทฺธา อิมินา อตฺเถน
เอวเมว ภวิตพฺพนฺติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ลากา กิร
เมตฺตาทีนํ ปรีกิตฺตยฺนโต วิหารเณ วิหารํ ปรีเวเณน
ปรีเวณํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทติ ตตํ วิหารญจ
ปรีเวณญจ อุปสงฺกมิตฺวา ทวารํ วิวริตฺวา อนฺโต
ปรีลิตฺวา ภิกฺขุ เอวํ วเทติ โก อติณฺโณ กนฺตาเรมิติ ฯ

โหดเยว ภย นฺติ มรณํ ปฏิจฺจ จิตฺตฺตราโส
โหดิ ฯ

ณมกิตตต นฺติ ทพยมลํ อาที กตฺวา สรีรจลนํ
โหดิ ฯ

อติภเยน ฅทฺธสรีรตฺตฺนฺติปิ เอเก ฯ

ณมกิตตตํ ทิ ณมกิตตตฺนฺติ วุจฺจติ ฯ

โลมฺหฺโสติ อุทฺธจฺจิตฺโลมตา ฯ

ชีนาสวา ปน สตฺตสฺสญฺญตฺยา สุกฺกิตฺตฺตา
มรณกสฺตฺตเมว น ปสฺสนฺติ ฯ

ตสฺมา เตสํ สพฺพมุเปตํ นาโหสิตี เวทิตฺพุทฺธิ ฯ

เอกมฺปิ เทวํปิ ฯเปฯ สฺกุจฺฉิปี ภิกฺขุ เอกาทเณว
ชีวิตา โวรฺเปสฺสิติ เอวํ คณฺนวเสน สพฺพานํปิ ตานํ
ปญฺจ ภิกฺขุสฺตานํ ชีวิตา โวรฺเปสฺสิติ ฯ

(๔๙๒) **ปฏิสลลانا วุฏฺฐิโต**ติ เตสํ ปญฺจนนํ
ภิกฺขุสฺตานํ ชีวิตกฺขยฺยปฺตฺติภาวํ ฅตฺวา ตโต เอกิภาวโต
วุฏฺฐิโต ชานนฺโตปิ อชานนฺโต วิย กถาสมฺมุจฺจาปนตฺถํ

ถึงแม้จะทรงทราบ ก็เป็นเหมือนไม้ทรงทราบจึงได้ตรัส
เรียกท่านพระอานนท์มา เพื่อให้ตั้งเรื่องขึ้น.

อายุสมนต์ อานนท์ อามนฺเตสิ ฯ

ชื่อว่า **กิณฺุชเ อานนฺท ตนฺุฏโ ตว ยว ภิกฺุสงฺโฆ**
มีความว่า พระองค์ทรงรับสั่งว่า ดูก่อนอานนท์ ! ในกาล
ก่อนแต่จะไป พวกภิกษุเป็นจำนวนมาก ย่อมมาสู่ที่
อุปัฏฐาก โดยรวมเป็นพวกเดียวกัน เรียนเอาอุเทศปริจฉา
สาชยายอยู่, อารามย่อมปรากฏดุจรุ่งเรืองเป็นอันเดียวกัน,
แต่บัดนี้โดยล่วงไปเพียงกึ่งเดือน ภิกษุสงฆ์ดูเหมือนน้อยไป
คือเป็นประหนึ่งว่าเขายาง เล็กน้อย ร่อยหรอ โหรงเหรงไป
มีเหตุอะไรหรือ ? พวกภิกษุหลีกไปในทิศ ทิ้งหลายหรือ ?

กิณฺุชเ อานนฺท ตนฺุฏโ ตว ยว ภิกฺุสงฺโฆ
อานนฺท อีโ ต ปุพฺุเพ พหุ ภิกฺุชเ เอกโ ต อุฏฺุจจณฺุติ
อากจฺุณฺุติ อุทฺุเทสํ ปริปุจฺุณฺุ คณฺุหนฺุติ สชฺุฌายนฺุติ
เอกปฺุชฺุชโ ต ยว อารมฺเ ทิสฺุสฺุติ อิทานิ ปน
อทฺุตฺุมาสมตฺุตฺุสส อจฺุเจยน ตนฺุฏโ ตว ยว ตนฺุโก มนฺุโท
อปฺุปโก วิโรล ยว ชาโ ต ภิกฺุชฺุสงฺโฆ กิณฺุชเ
การณฺุ กิ ทิสฺุสฺุ ปกฺุกนฺุตา ภิกฺุชฺุติ ฯ

**พระอานนท์ทูลให้ตรัสบอกกรรมฐานอย่างอื่น
แก่พวกภิกษุ**

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ เมื่อไม่กำหนดเหตุที่
ภิกษุเหล่านั้นถึงมรณภาพไป เพราะผลแห่งกรรม แต่มา
กำหนดเพราะความหมั่นประกอบในอสุภกรรมฐานเป็น
ปัจจัย จึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า **ตถา ทิ ปน ฆนฺุเต**
ภควา ดังนี้ เมื่อจะทูลขอพระกรรมฐานอย่างอื่น เพื่อให้
ภิกษุทั้งหลายบรรลุ อรหัตผล จึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า
สาธุ ฆนฺุเต ภควา ดังนี้.

อถายสฺุมา อานนฺุโท กมฺุมวิปาเกน เตสํ
ชีวิตฺุกขยปฺุตฺุตี อสฺุลลฺุกฺุเขนฺุโ ต อสุภกมฺุมฏฺุจจณฺุยานุโยค-
ปฺุจฺุจยา ปน สลฺุลฺุกฺุเขนฺุโ ต ตถาหิ ปน ฆนฺุเต
ภควาติอาทึ วตฺุวา ภิกฺุชฺุณฺุ อรหฺุตฺุตฺุปฺุตฺุติยา อณฺุณฺุ
กมฺุมฏฺุจจณฺุ ยาจฺุณฺุโ ต สาธุ ฆนฺุเต ภควาติอาทึมาห ฯ

คำนั้นมีใจความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังข้า
พระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดตรัส
บอกการณอย่างอื่น ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์ดำรงอยู่ใน
พระอรหัตผล.

ตสฺุสฺุตฺุโ ต สาธุ ฆนฺุเต ภควา อณฺุณฺุ การณฺุ
อากิจฺุขตฺุ เยน ภิกฺุชฺุสงฺโฆ อรหฺุตฺุเต ปตฺุติฏฺุจฺุเหยฺเย ฯ

อธิบายว่า จริงอยู่ พระกรรมฐานที่เป็นคุณชาติ
หยั่งลงสู่พระนิพพาน ดูจท่าเป็นที่หยั่งลงสู่มหาสมุทร
แม้เหล่าอื่นก็มีมาก ต่างโดยประเภท คือ อนุสติ ๑๐
กสิณ ๑๐ จตุธาตววัฏฐาน ๔ พรหมวิหาร ๔ และอานา-
ปานัสสติ, ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปลอบภิกษุทั้งหลาย
ให้เข้าใจในพระกรรมฐานเหล่านั้น แล้วตรัสบอกพระกรรมฐาน
อย่างใดอย่างหนึ่งเถิด.

มหาสมุทฺุทโ ไอรโหณฺุติฏฺุจจณฺุนิ ยว ทิ อณฺุณฺุณิปี
ทสาณฺุสฺุสฺุติทสฺุกสิณจตฺุทธาตฺุวฏฺุจจณฺุทพรหฺุมวิหารอานาปานส-
สฺุติปฺุปฺุเภทานิ พหฺุณิ นิพฺุพานโ รโหณกมฺุมฏฺุจจณฺุณานิ สนฺุติ
เตสฺุ ภควา ภิกฺุชฺุ สมสฺุสฺุสาเสตฺุวา อณฺุณฺุตฺุรฺุ กมฺุมฏฺุจจณฺุ
อากิจฺุขตฺุติ อธิปฺุปาโย ฯ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระประสงค์
จะทรงทำเช่นนั้น เมื่อจะส่งพระเถระไปจึงทรงรับสั่งว่า
เตนฺุทิ อานนฺุท ดังนี้ เป็นต้น.

อถ ภควา ตถา กาทฺุกาโม เถรฺุ อุกฺุโยเชนฺุโ ต
เตนฺุทิ อานนฺุทาทิอาทึมาห ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **เวสาลี อุปนิสฺุสยา**

ตตฺุถ เวสาลี อุปนิสฺุสยาติ เวสาลี อุปนิสฺุสยา

ความว่า ภิกษุผู้มีประมาณเท่าใด ซึ่งอาศัยเมืองไพศาลีอยู่ โดยรอบในที่ควาตหนึ่งบ้าง กังโยชนบ้าง, เธอจงเผด็จ ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดให้ประชุมกัน.

ชื่อว่า สัพเพ อุฏฐานสาลาเย สุนิปาเตตวา ความว่า ไปสู่ที่ๆ ตนควรจะไปเองแล้วในที่อื่นส่งภิกษุ หม่อมไปแทน จัดพวกภิกษุให้ประชุมกันไม่ให้เหลือที่อุฏฐานศาลาโดยครู่เดียวเท่านั้น.

ในคำว่า ยสฺสีทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มณฺยตฺติ นี้มีอธิบายดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุสงฆ์ ประชุมพร้อมกันแล้ว, นี่เป็นกาลเพื่อทรงทำธรรมกถา เพื่อประทานพระอนุสาสน์แก่ภิกษุทั้งหลาย, ขอพระองค์ ทรงทราบกาลแห่งกิจที่ควรทรงกระทำในบัดนี้เถิด.

พระผู้มีพระเจ้าตรัสบอกอานาปานัสสติแก่พวกภิกษุ

ชื่อว่า อถโข ภควา ฯเปฯ ภิกฺขุ อามนฺเตสิ อยมฺปิ โข ภิกฺขเว มีความว่า ก็แล พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นรับสั่งตักเตือนแล้ว เมื่อจะตรัสบอกปริยายอย่างอื่น จากอสุภกรรมฐานที่ตรัสบอกแล้วในก่อน เพื่อบรรลุพระอรหัต แก่ภิกษุทั้งหลาย จึงตรัสว่า อานาปานัสสติสมาธิ เป็นต้น.

บัดนี้เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบาลีนี้ เพื่อ ทรงแสดงพระกรรมฐาน ที่เป็นคุณสงบและประณีตจริงๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาใน พระบาลีนี้ ตามลำดับอรรถโยชนา ไม่ละทิ้งให้เสียไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อยมฺปิ โข ภิกฺขเว เป็นต้นนี้มีโยชนา ดังต่อไปนี้ก่อนว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อสุภภาวนาอย่างเดียวนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อละกิเลส หมายได้, อีกอย่างหนึ่ง อานาปานัสสติสมาธิ แม้นี้แล อันภิกษุอบรมทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นคุณสงบประณีต เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น แล้วๆ ให้อันตรายสงบไปโดยฉับพลัน.

ก็ในคำว่า อานาปานัสสติสมาธิ เป็นต้นนี้ มีอรรถวรรณาดังต่อไปนี้:-

สติกำหนดลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ชื่อว่า อานาปานัสสติ.

สมนฺตา คาจฺเจปิ อทฺตฺมโยชนเยปี ยาวตฺติกา วิหรนฺติ เต สพฺเพ (๔๙๓) สุนิปาเตตฺติ อตฺถโ ๑

สพฺเพ อุฏฺฐานสาลาเย สุนิปาเตตฺวาติ อตฺตนา คนฺตุํ ยุตฺตญฺจานํ สยํ คนฺตวา อณฺยตฺถ ทฺหฺรภิกฺขุํ ปฺหิณฺติวา มุทุตฺเตเนว อนวเสเส ภิกฺขุ อุฏฺฐานสาลาเย สมฺมทํ กตฺวา ๑

ยสฺสีทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มณฺยตฺติ เตตฺถ อยมฺธิปฺปาโย ภควา ภิกฺขุสงฺโฆ สุนิปฺติโต เอส กาลो ภิกฺขุณฺโณ ธมฺมกถํ กาทุมํ อานุสาสนี ทาทุมํ อิทานิ ยสฺส ตุมฺเห กาลํ ชานาถ ตํ กตฺตพฺพนฺติ ๑

อถโข ภควา ฯเปฯ ภิกฺขุ อามนฺเตสิ อยมฺปิ โข ภิกฺขเวติ อามนฺเตตฺวา จ ปน ภิกฺขุณฺโณ อรหฺตตฺตปฺตติยา ปุพฺเพ อาจิกฺขิตฺตอสฺสภกฺกมฺมญฺจานโต อณฺยํ ปริยายํ อาจิกฺขนฺโต อานาปานัสสติสมาธิ อาท ๑

อิทานิ ยสฺมา ภควตา ภิกฺขุณฺโณ สนฺตปฺปณฺตี- กมฺมญฺจานทฺสสนฺตฺถเมว อโย ปาลี วุตฺตา ตสฺมา อปริหาเปตฺวา อตฺถโยชนากุมํ เตตฺถ วณฺณนํ กริสฺสามิ ๑

ตตฺร อยมฺปิ โข ภิกฺขเวติ อิมสฺส ตาว ปทสฺส อโย โยชนา ภิกฺขเว น เกวลํ อสุภภาวนาเยว กิเลสฺปปหานาย ลวตฺตติ อปฺจ อยมฺปิ โข อานาปานัสสติสมาธิ ฯเปฯ วุปลเมตฺติ ๑

อโย ปเนตฺถ อตฺถวณฺณนา ๑

อานาปานัสสติ อสฺสาสฺสปลฺสสาสฺสปริคฺคาหิกา สติ ๑

สมจริงดังคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ในปฏิสัมภิทาว่า ‘ลมหายใจเข้า ชื่อว่า อานะ ไม่ใช่ปัสสาสะ, ลมหายใจออก ชื่อว่า ปานะ - ไม่ใช่อัสนาสสะ, สติเข้าไปตั้งอยู่ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้า สติเข้าไปตั้งอยู่ ด้วยอำนาจลมหายใจออกย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้หายใจเข้า ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้หายใจออก.

ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับสติที่กำหนดลมหายใจเข้า และหายใจออกนั้น ชื่อว่าสมาธิ.

ก็เทศนานี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยหัวข้อ คือสมาธิทำให้ด้วยหัวข้อคือสติไม่.

เพราะฉะนั้น ในบทว่า **อานาปานัสสติสมาธิ** นี้ พึงทราบใจความ อย่างนี้ว่า สมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานัสสติ หรือสมาธิใน อานาปานัสสติ ชื่อว่า อานาปานัสสติสมาธิ.

บทว่า **ภาวิต** แปลว่า ให้เกิดขึ้น หรือให้เจริญแล้ว.

บทว่า **พหุลิกโต** แปลว่า กระทำบ่อยๆ.

สองบทว่า **สนโต เจว ปณฺโฑ จ** คือ เป็นคุณสงบด้วยนั้นเทียว เป็นคุณประณีตด้วยทีเดียว.

ในบททั้งสองพึงทราบความแน่นอนด้วยเอาศัพท์.

ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร ?

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า จริงอยู่ อานาปานัสสติสมาธินี้ จะเป็นธรรม ไม่สงบ หรือไม่ประณีต โดยปริยายอะไรๆ เหมือนอนุสสุกรรมฐาน ซึ่งเป็นกรรมฐานสงบและประณีต ด้วยอำนาจการแทงตลอดอย่างเดียว แต่ไม่สงบ ไม่ประณีตด้วยอำนาจอารมณ์ เพราะมีอารมณ์หยาบและเพราะมีอารมณ์ปฏิภูลฉนนั่นหาไม่ได้, อนึ่งแล อานาปานัสสติสมาธินี้ สงบ คือ ระงับดับสนิท เพราะมีอารมณ์สงบบ้าง เพราะมีองค์คือการแทงตลอด สงบบ้างประณีต คือไม่กระทำทำให้เสียเกียรติ เพราะมีอารมณ์ประณีตบ้าง เพราะมีองค์ประณีตบ้าง.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำว่า สงบและประณีต.

ก็ในคำว่า **อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโร** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- อานาปานัสสติสมาธินั้น ไม่มีเครื่องรุด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเยือกเย็น คือไม่มีเครื่องรุดไม่เจือปน แผนกหนึ่งต่างหาก ไม่ทั่วไป.

วุดฺดี เหตุํ ปฏิสมภิทายํ อานนฺติ อสลาโส โน ปสสาโส ปานนฺติ ปสสาโส โน อสลาโส อสลาสวเสน อุปฺภูจฺจํ สติ ปสลาสวเสน อุปฺภูจฺจํ สติ โย อสสสฺติ ตสฺส อุปฺภูจฺจํ โย ปสสสฺติ ตสฺส อุปฺภูจฺจํ ติ ๑

(๔๙๔) **สมาธิ** ตาย อานาปานปริคคาหิกาย สติยา สทุธิ อูปฺปนฺนา จิตฺเตกคฺคตา ๑

สมาธิสีเสน จายํ เทสนา น สติสีเสน ๑

ตสฺมา อานาปานสฺสตียา ยุตฺโต สมาธิ อานาปานสฺสตีโย วา สมาธิ อานาปานสฺสตีสมาธิตี เอวเมตถ อตฺถ เวทิตฺตํ ๑

ภาวิตติ อูปฺปาตีโต วฑฺฒตีโต วา ๑

พหุลิกโตติ ปุณฺปุณฺนี กโต ๑

สนโต เจว ปณฺโฑ จาตี สนโต เจว ปณฺโฑ เจว ๑

อุภยตถ เอวสทฺเทน นียโม เวทิตฺตํ ๑

ก็ วุดฺดี โหตี ๑

อโย หิ ยถา อสฺสกมฺมฺภูจฺจํ เกวลํ ปฏิเวธวเสน สนฺตญฺจ ปณฺตีญฺจ โอปาริกการมฺมณฺตตฺตา ปน ปฏิการมฺมณฺตตฺตา จ อารมฺมณฺวเสน เนว สนฺตํ น ปณฺตี น เอวํ เกณฺจึ ปริยาเยน อสนฺโต วา อปฺปณฺตีโต วา อปฺิจ โย อารมฺมณฺสนฺตตฺตายปิ สนฺโต วุปฺสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิเวธสงฺขาตองฺคสนฺตตฺตายปิ อารมฺมณฺปฺปณฺตีตฺตายปิ ปณฺตีโต อตฺตติกโร องฺคปฺปณฺตีตฺตายปิตี ๑

เตน วุดฺดี สนฺโต เจว ปณฺตีโต จาตี ๑

อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโรติ เอตถ ปน นาสฺส เสจนนฺติ อเสจนโก อนาลิตฺตโก อพฺโพกิณฺโณ เปฏฺฐากโก อาเวณฺโก ๑

อนึ่ง ความสงบโดยปริกรรม หรือโดยอุปจารใน
อานาปานัสสติสมาธิ นี้ไม่มี.

อธิบายว่า เป็นธรรมสงบและประณีต โดยสภาพ
ของตนที่เดียว จำเดิมแต่เริ่มต้นใส่ใจ.

แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า **อเสจนโก**
ความว่า ไม่มีเครื่องราด คือมีไอชะ มีรสอโรยโดยสภาพ
ที่เดียว.

โดยอรรถดังกล่าวมาอย่างนี้อานาปานัสสติสมาธิ
บัพทิตพิงทราบายว่า เยือกเย็นและอยู่เป็นสุข เพราะเป็นไป
เพื่อให้ได้ความสุขทางกายและทางจิต ในขณะที่เข้าถึงแล้วๆ.

บทว่า **อุปปนฺนุปปนฺเน** หมายความว่า ที่ยังข่มไม่ได้ๆ.

บทว่า **ปาปเก** หมายความว่า เลวทราม.

สองบทว่า **อกุสเล ธมฺเม** ได้แก่ ธรรมที่เกิดจาก
ความไม่ฉลาด.

สองบทว่า **จानโส อนฺตรธาเปติ** ความว่า ย่อม
ให้อันตรธานไป คือข่มไว้ได้โดยฉับพลันทีเดียว.

บทว่า **วูปฺสเมติ** ความว่า ย่อมให้สงบไปด้วยดี.

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า อานาปานัสสติสมาธิ
ย่อมถึงความเจริญ ด้วยอริยมรรคโดยลำดับเพราะมีส่วน
แห่งการแทงตลอด ย่อมตัดขาดด้วยดี คือย่อมสงบ
ราบคาบได้.

คำว่า **เสยฺยถาปิ** นี้ เป็นคำแสดงความอุปมา.

หลายบทว่า **คิมฺหํ ปจฺฉิเม มาเส** ได้แก่ ใน
เดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘).

บทว่า **อุทฺตรโชนฺณ** ความว่า ฝุ่นละออง ถูกลม
พัดฟุ้งขึ้นเบื้องบน คือ ลอยขึ้นบนอากาศจากพื้นดิน
ที่แตกกระแหงเพราะกิบโคและกระบือเป็นต้นกระทบ
ซึ่งแห้งเพราะลมและแดดเผาตลอดทั้งเดือน.

เมฆซึ่งขึ้นเต็มท้องฟ้าทั้งหมด แล้วให้ฝนตกลง
ทั้งเดือนทั้งสิ้นใน ชุณหภิกข์แห่งเดือนอาสาฬหะ ชื่อว่า
ฝนทำใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล.

จริงอยู่ เมฆนั้น ท่านประสงค์เอาในอธิการนี้ว่า
อกาลเมฆ เพราะเกิดขึ้นในเวลายังไม่ถึงฤดูฝน.

หลายบทว่า **จานโส อนฺตรธาเปติ วูปฺสเมติ**
ความว่า ฝนทำใหญ่ ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาลนั้น ย่อมพัด

นตฺถิ เจตฺถ ปริกมฺเมน วา อุปฺจารเณ วา
สนฺตตา ฯ

อาทิมฺนสิการโต ปฏฺฐิ อตฺตโน สภาเวเนว
สนฺโต จ ปณฺโฑ จาติ อตฺโถ ฯ

เกจิ ปน **อเสจนโกติ** อนาลิตฺตโก โอชวฺนโต
สภาเวเนว มรฺุโรติ วทฺนติ ฯ

เอวมยํ อเสจนโก จ อปฺปิตปฺปิตกฺขณ
กายิกเจตสิกสุขปฏิลาภาย อวิกฺขมฺภิตเต สุโข จ
วิหาโรติ เวทิตพฺโพ ฯ

อุปปนฺนุปปนฺเนติ อวิกฺขมฺภิตเต อวิกฺขมฺภิตเต ฯ

(๔๙๕) **ปาปเกติ** ลามเก ฯ

อกุสเล ธมฺเมติ อโกสฺลลสมฺภูเต ธมฺเม ฯ

จานโส อนฺตรธาเปติ ขณฺเนว อนฺตรธาเปติ
วิกฺขมฺภเตติ ฯ

วูปฺสเมติ สฺกุจฺจํ อุปลฺเมติ ฯ

นิพฺเพธภาคิยตฺตา วา อนฺนุพฺพุเพน อริยมคฺค-
วฺชฺชติปฺปโต สมฺมุจฺฉินฺทติ ปฏฺฐิปปสฺสเมตฺติ อตฺโถ ฯ

เสยฺยถาปิ โอบมฺมนิทฺสสนเมตฺ ฯ

คิมฺหํ ปจฺฉิเม มาเสติ อาสาฬฺหมาเส ฯ

อุทฺตรโชนฺณ อทฺตมาเส วาตาตปฺสฺกุชฺชาย
โคมฺทิสาทิปาทปฺปหารสมฺภินฺนํ ปจฺฉิยา อุทฺธํ หตฺ
อุทฺธํ อากาเส สมฺมุจฺฉิตฺ รชฺญจ เรณฺญจ ฯ

มหาอกาลเมฆ สทฺพฺ นภํ อชฺโฆตฺถริตฺวา
อุจฺฉิโต อาสาฬฺหชฺชุนฺหปฺกฺเข สกฺลํ อทฺตมาสวสฺสนก-
เมฆํ ฯ

โส ทิ อสมฺปตฺเต วสฺสกาเล อุปปนฺนตฺตา
อกาลเมฆเต อธิ อธิปฺเปโต ฯ

จานโส อนฺตรธาเปติ วูปฺสเมติ ขณฺเนว
อทฺสสนํ เนติ ปจฺฉิยํ สฺนฺนินฺทิตฺตาเปติ ฯ

เอาฝุ่นและละอองนั้นๆ ไป ไม้ให้แลเห็น คือพัดให้จมหาย
ไปในแผ่นดินโดยฉับพลันทีเดียว.

คำว่า **เอวเมว โข** นี้ เป็นคำเปรียบเทียบข้อ
อุปไมย.

ถัดจากคำว่า **เอวเมว โข** นั้นไป มีนัยดังกล่าวมา
แล้วนั้นแล.

ในคำว่า **กถํ ภาวิตโ จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสตี-**
สมาริ นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังต่อไปนี้:-

คำว่า **กถํ** เป็นคำถาม คือความเป็นผู้ใคร่จะยัง
อานาปานัสสติสมาธิ ภาวนาให้พิสดาร โดยประการต่างๆ.

คำว่า **ภาวิตโ จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสตี-**
สมาริ เป็นคำแสดงข้อข้อธรรมที่ถูกถาม เพราะความเป็นผู้ใคร่
จะยังอานาปานัสสติสมาธินั้นให้พิสดารโดยประการต่างๆ.

แม้ในบทที่สอง ก็นัยนั้น.

ก็ในคำว่า **กถํ ภาวิตโ จ** เป็นต้นนี้ มีความสังเขป
ดังนี้ว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานาปานัสสติสมาธิ อัน
ภิกษุอบรมแล้ว ด้วยประการไร ด้วยอาการไร ด้วยวิธีไร
ทำให้มากแล้ว ด้วยประการไร จึงเป็นคุณสงบ ประณีต
เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาป อุกุศลธรรมที่เกิดขึ้น
แล้วๆ ให้อันตรธานไปโดยฉับพลัน.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงยังเนื้อความ
นั้นให้พิสดาร จึง ตรัสว่า **อิธ ภิกฺขเว** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น ข้อว่า **อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ** มี
ความว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้.

จริงอยู่ อิศััพท์นี้ในบทว่า **ภิกฺขเว** นี้แสดงศาสนา
ซึ่งเป็นที่อาศัยของบุคคลผู้ให้อานาปานัสสติสมาธิเกิดขึ้น
โดยประการทั้งปวง และปฏิเสธความไม่เป็นเช่นนั้นแห่ง
ศาสนาอื่น.

สมจริง ดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
ว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะ (ที่ ๑) มีในธรรมวินัยนี้
เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีในธรรมวินัยนี้, สมณะที่ ๓ มีใน
ธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ มีในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นวาง
จากสมณะทั้ง ๔.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ภิกษุในศาสนานี้.

คำว่า **อรณฺณคโต วา ฯเปฯ สฺสญฺญาคารคโต วา**

เอวเมว โขติ โอปมสมมุติปฏิบาทนเมตํ ฯ

ตโต ปรํ วุตตนยเมว ฯ

อิทานิ **กถํ ภาวิตโ จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสตี-**
สมาริติ เอตถ ฯ

กถนฺติ อานาปานสฺสตีสมาธิภาวนํ นานปฺปการโต
วิตถาเรตฺตมฺยตาปฺจฺฉา ฯ

ภาวิตโ จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสตี-
สมาริติ นานปฺปการโต วิตถาเรตฺตกาเมตฺตยา ปฺปจฺฉมฺมณิหฺสฺสนํ ฯ

เอส นโย ทฺติยปเทปิ ฯ

อยมฺปนฺตถ สงฺเขปโต ภิกฺขเว เกน ปกาเรน
เกนากาเรน เกน วิธินา ภาวิตโ อานาปานสฺสตีสมาธิ
เกน ปกาเรน พหุสิโกโต สนฺโต เจว ฯเปฯ
วฺอุปสมฺเมตฺติติ ฯ

อิทานิ ตมตถํ วิตถาเรนโต อิธ ภิกฺขเวติ-
อาทิมาห ฯ

ตตถ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุติ ภิกฺขเว อิมสฺมี
สาสเน (๔๙๖) ภิกฺขุ ฯ

อโย เหตุถ อิธสฺสฺสฺส สพฺพปฺปการอานาปานสฺสตี-
สมาธินิพฺพตฺตกสฺส ปุคฺคสฺส นิสฺสยภฺตฺตสาสนปฺริทฺธิปโน
อณฺณสาสนสฺส ตถาภาวปฺฏิเสธโน จ ฯ

วุตตํ เหตุ อิธเว ภิกฺขเว สมฺโณ ฯเปฯ สฺสญฺญา
ปฺรปฺปวาทา สมณฺณิ อณฺณเวหิติ ฯ

เตน วุตตํ อิมสฺมี สาสเน ภิกฺขุติ ฯ

อรณฺณคโต วา ฯเปฯ สฺสญฺญาคารคโต วาติ

นี้แสดงการที่ภิกษุนี้เลือกหาเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การ เจริญอานาปานัสสติสมาธิ.

เพราะว่า จิตของภิกษุนี้เคยชานไปในอารมณฺ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น เสียจนจึงไม่อยากจะก้าวขึ้นสู่อารมณฺ์ของอานาปานัสสติสมาธิ คอยแต่จะแล่นไปนอกทางอย่างเดียว ดูจรดที่เขาเทียมด้วยโคโคงณะนั้น.

เพราะฉะนั้น คนเลี้ยงโคต้องการจะฝึกลูกโคโคงตัวค่อมนี้ให้มันทั้งหมดของแม่โคโคง เต็บโตแล้ว พึงพรากรออกจากแม่โคนม ปักหลักใหญ่ไว้ส่วนหนึ่ง แล้วเอาเชือกผูกไว้ที่หลักนั้น, คราวนั้นลูกโคนั้นของเขา ดันรนไปทางโน้นทางนี้ ไม่อาจหนีไปได้พึงยืนพึงหรือนอนอิงหลักนั้นนั่นแล ชื่อแม่ฉันใด ภิกษุแม่รูปนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ประสงค์จะฝึกฝนจิตที่ถูกโทษประทุษร้าย ซึ่งเจริญด้วยการตีมารสแห่งอารมณฺ์มีรูปเป็นต้นมานานแล้ว พึงพรากรออกจากอารมณฺ์มีรูปเป็นต้นแล้วเข้าไปสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่าแล้ว พึงเอาเชือกคือสติผูกไว้ที่หลัก คือลมอัสสาสะและปัสสาสะนั้น.

เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของเธอนั้น แม่จะกวัดแกว่งไปทางโน้น และทางนี้ก็ตาม เมื่อไม่ได้รับอารมณฺ์ที่เคยชินมา ในกาลก่อนไม่สามารถจะตัดเชือก คือสติหนีไปได้ ย่อมจดวงและแนบสนิทอารมณฺ์นั้นแล ด้วยอำนาจอุปจาระและอัปปนา.

เพราะเหตุนี้ พระโยธาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

นรชน เมื่อจะฝึก ลูกโค พึงผูกติดไว้ที่หลัก ฉันใด ภิกษุ ในศาสนานี้ พึงเอาสติผูกจิตของตนไว้ที่อารมณฺ์ให้มั่น ฉันนั้น.

เสนาสนะนั้นย่อมเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การเจริญอานาปานัสสติสมาธินั้น ด้วยประการฉะนี้.

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า คำนี้แสดงการที่ภิกษุนี้เลือกหาเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การเจริญอานาปานัสสติสมาธิ.

อีกอย่างหนึ่ง เพราะอานาปานัสสติกรรมฐานนี้เป็นยอดในประเภทแห่งกรรมฐาน เป็นปทัฏฐานแห่งการบรรลุคุณพิเศษ และเป็นสุขวิหารธรรม ในปัจจุบันของพระสัมพันธูปุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวก อันพระโยคาวจรไม่ละชายบ้านที่อื้ออึงด้วยเสียงสตรี บุรุษ

อิทมสฺส อานาปานัสสติสมาธิภาวนานารูปเสนาสนปริคฺคห-ปฏิบัติปณฺี ฯ

อิทมสฺส ทิ ภิกขุโน ทิฆรตฺตํ รูปาทิสฺสุ อารมมณฺฺสฺสนุวิสฺสุ จิตฺตํ อานาปานัสสติสมาธิอารมมณฺฺ อภิวฺทิตฺตํ น อิจฺฉติ กุฏฺเฏโคณยฺุตตรโถ วิย อุปฺปถเมว ธาวิตฺติ ฯ

ตสฺมา เสยฺยถาปิ นาม โคโป กุฏฺเฏนฺฺยาสพฺพํ ชีรมปิวิตฺวา วฑฺฒิตฺตํ กุฏฺเฏวจฺฉํ ทเมตฺถกาโม ธนุโถ อปเนตฺวา เอกมณฺฺเต มหนตฺตํ ฅมฺภํ นิขนิตฺวา ตตฺถ โยตเตน พนฺฺชเยยฺย อถสฺส โส วจฺฉนฺฺ อิตฺถิจฺจโตจ วิปฺพนฺฺทิตฺวา ปลายิตฺตํ อสฺสโกณฺฺโต ตเมว ฅมฺภํ อุปนินฺฺสเทยฺย วา อุปนินฺฺชเชยฺย วา เอวเมว อิมินาปิ ภิกขุณา ทิฆรตฺตํ รูปาทิอารมมณฺฺรสปานวฑฺฒิตฺตํ ทฺฐจฺจิตฺตํ ทเมตฺถกาเมน รูปาทิอารมมณฺฺโต อปเนตฺวา อรณฺฺณํ วา ฯเปฯ สฺสญฺเฆคารํ วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ อสฺสสาสฺส-ปฺลสาสตถมฺเฆ สติโยตเตน พนฺฺชิตฺตํ ฯ

เอวมสฺส ตํ จิตฺตํ อิตฺถิจฺจโตจ วิปฺพนฺฺทิตฺวาปิ ปุพฺพเพ อัจฉินฺฺนอารมมณฺฺ อลภมาณํ สติโยตฺตํ ฉินฺฺทิตฺวา ปลายิตฺตํ อสฺสโกณฺฺโต ตเมว อารมมณฺฺ อุปจารปฺปนาเวสน อุปนินฺฺสทิตฺติ (๔๙๗) เจว อุปนินฺฺชชฺติ จ ฯ

เตนาหุ โปธาณานํ
ยถา ฅมฺเฆ นิพฺนฺชเยยฺย วจฺฉํ ทมฺภํ นโร อธิ
พฺนฺชเยยฺยวํ สกํ จิตฺตํ สติยารมมณฺฺ ทพฺพหนฺติ ฯ

เอวมสฺส ตํ เสนาสนํ ภาวนานารูปํ โหติ ฯ

เตน วุตฺตํ อิทมสฺส อานาปานัสสติสมาธิ-ภาวนานารูปเสนาสนปริคฺคหปฏิบัติปณฺฺนติ ฯ

อถวา ยสฺมา อิทํ กมฺมกฺุจฺจานปฺปเภเท มุทฺธกฺุตฺตํ สพฺพณฺฺยพฺพทฺุทฺทปจฺเจกพฺพทฺุทฺทสาวกานํ วิเสสาธิคม ทิฏฺฐธมฺม-สฺสขวิหารปทฺุจฺจานํ อานาปานัสสติกมฺมกฺุจฺจานํ อิตฺถิปุริส-หตฺถอิสฺสาทิ-สทฺุทสฺมากุลํ คามนฺฺตํ อปฺริจฺจชิตฺวา น สฺกํ สมฺปาเทตฺตํ สทฺุทกณฺฺฏกตฺตา ฅมานสฺส อคามเก

ข้าง และมาเป็นต้น จะเจริญให้ถึงพร้อม ทำไม่ได้ง่าย เพราะเสียงเป็นข้าศึกต่อมาน แต่ในป่า ซึ่งไม่ใช่บ้าน พระโยคาวจรกำหนดกรรมฐานนี้แล้ว ยังจตุตถมานอันมีลมหายใจเข้าและหายใจออก เป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ทำมานนั้นนั่นเอง ให้เป็นบาทพิจารณาสังขารทั้งหลายได้ บรรลุพระอรหัตอันเป็นผลที่เลิศ จะทำได้ง่าย เพราะเหตุ นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงเสนาสนะ ที่เหมาะแก่ภิกษุ นั้น จึงตรัสพระพุทธพจน์ มีอาทิว่า **อรณณโคโต วา** ดังนี้.

ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นประจวบอาจารย์ ผู้ทรงวิद्याคุณรู้ชัชฎุมิพื้นที่, อาจารย์ผู้ทรงวิद्याรู้พื้นที่ เห็นพื้นที่ที่จะสร้างนครแล้ว พิจารณาโดยตระหนักแล้วชื่อว่า ‘ขอพระองค์จงโปรดสร้างพระนครในที่นี้’ เมื่อนครสำเร็จ แล้วโดยสวัสดิ ย่อมได้มหาสักการะแด่ราชตระกูล ฉันได, พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงพิจารณาเสนาสนะอันสมควร แก่พระโยคาวจร แล้วย่อมทรงชื่อว่า ‘กรรมฐานอันกุลบุตร ผู้มีความเพียรพึงพากเพียรพยายามในที่นี้’, แต่ที่นั่น เมื่อ พระโยคาวจรประกอบกรรมฐานอยู่ใน เสนาสนะนั้นแล้ว บรรลุพระอรหัตโดยลำดับ ย่อมได้มหาสักการะว่า ‘พระผู้ มีพระภาคเจ้านั้นเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าแท้แล’ ฉันได นั้น เหมือนกัน.

ส่วนภิกษุนี้ท่านว่า เช่นกับพยัคฆ์,

เหมือนอย่างพญาเสือใหญ่ แอบอาศัยพงหญ้าชฎ ป่าหรือเทือกเขาอยู่ในไพร ย่อมจับหมุ่มฤคมีกระบือป่า ชะมัด (หรือควาง) และสุกรเป็นต้น (เป็นภักษา) ฉันได ภิกษุพากเพียรกรรมฐานอยู่ในเสนาสนะมีป่าเป็นต้นนี้ ก็ ฉันไดนั้น บัณทิตพึงทราบว่าย่อมยึดไว้ได้ซึ่งโสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตมรรคและอริยมรรค โดยลำดับ.

เพราะฉะนั้น พระโบราณณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

ขึ้นชื่อว่าพยัคฆ์ ย่อมแอบจับหมุ่มฤค (เป็น ภักษา) แม้ฉันได พุทธบุตรผู้ประกอบความเพียร บำเพ็ญ วิปัสสนานี้ก็เหมือนกัน เข้าไปสู่ป่าแล้ว ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งผลอันอุดม.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดง อรัญญเสนาสนะ อันเป็นภูมิควรแก่การประกอบเขาวนปัญญา

ปน อรณเณ สุกร โยคาวจรน อิท กมมฏจัน ปริคคเหตุวา อานาปาน-จตุตถชฎมานิ นิพพตเตตวา ตเวท ปาทกั กตวา สงฆาเร สมมสิตวา อคคผล อรหตต สมนปาปุนิตุ ตสมาสส อนรูรูปเสนาสน ทสเสนโต ภควา อรณณโคโต วาติอาทิมาท ๑

วตถุวิชชาจริโย วีย ทิ ภควา โส ยถา วตถุวิชชาจริโย นครภูมิ ปลสิตวา สุฏฐุ อุปปริกขิตวา เอตถ นคร มาเปถาติ อุปทิสสติ โสติณาว นคร นิฎฐิตะ ราชกุลโต มหาสกุการ ลภติ เอวเมว โยคาวจรสส อนรูรูปเสนาสน อุปปริกขิตวา เอตถ กมมฏจัน อนุญชิตพพนติ อุปทิสสติ ตโต ตตถ กมมฏจันมณุชิตเตน โยคินา กเมน อรหตเต ปตเต สมมาสมพพุโธ วต โส ภควาติ มหนต สกุการ ลภติ ๑

(๔๙๘) อัย ปน ภิกษุ ทิปัสทิสสติ วุจจติ ๑

ยถา ทิ มหาทีปราชชา อรณเณ ตินคหน วา วนคหน วา ปพพตคหน วา นิสสาย นิลยิตวา วนมหิสโคกณณสุกราทโย มิเค คณหาติ เอวเมวไย อรณณาทิสู กมมฏจัน อนุญชชนโต ภิกษุ ยถากุเมน โสตาปตติสกทาคามีอนาคามีอรหตตมคเค เจว อริยผลณจ คณหาตีติ เวทิตพุโพ ๑

เตนาหุ โปราณา

ยถาปี ทิปโก นาม นิลยิตวา คณหตี มิเค ตเถวไย พุทธปุตโต ยุตโตโยโค วิปัสสโก อรณณ ปวิสิตวาน คณหาติ ผลมุตตมนติ ๑

เตนสส ปรกุกมชวโยคคภูมิ อรณณเสนาสน ทสเสนโต ภควา อรณณโคโต วาติอาทิมาท ๑

เพื่อความเจริญก้าวหน้าแก่พระโยคาวจรนั้น จึงตรัส พระพุทธพจน์มีอาทิว่า **อรรถยคโต วา** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อรรถยคโต วา** ความว่า ไปสู่ป่าอันสะตวก แก่ความสงบแห่งใดแห่งหนึ่ง ใน บรรดาป่าซึ่งมีลักษณะที่กล่าวไว้เป็นอย่างนี้ว่า ที่ชื่อว่าป่า ได้แก่สถานที่ภายนอกจากเสนาสนะออกไป นั้นทั้งหมดชื่อว่าป่า และว่า เสนาสนะที่สุทโกลประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู ชื่อว่าเสนาสนะป่า.

บทว่า **รุกขมูลคโต วา** ความว่า ไปสู่ที่ใกล้ต้นไม้.

บทว่า **สุญญาคารคโต วา** ความว่า ไปสู่โอกาสที่ สงัด ซึ่งว่างเปล่า.

แต่ในอธิการนี้ แม้ภิกษุจะเว้นป่าและโคนต้นไม้เสีย ไปยังเสนาสนะ ๗ อย่าง ที่เหลือ ก็ควรเรียกได้ว่า ไปสู่ เรือนว่างเปล่า.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงชี้เสนาสนะอัน สมควรแก่การเจริญอานาปานัสสติ ซึ่งเหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ และเหมาะแก่ธาตุและจรियाแก่ภิกษุ นั้น อย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชี้อิริยาบถที่สงบ ซึ่งเป็นฝ่ายแห่งความไม่ ท้อแท้และ ไม่ฟุ้งซ่าน จึงตรัสว่า **'นิสิตติ'** ดังนี้.

ภายหลังเมื่อจะทรงแสดงภาวะแห่งการนั่ง เป็น ของมั่นคง ข้อที่ลมอัสสาสะปัสสาสะเป็นไปสะตวก และ อุบายเครื่องกำหนดดับอารมณ์แก่เธอนั้น จึงตรัส พระพุทธพจน์มีอาทิว่า **ปลลงกั อากุชิต วา** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลลงกั** ได้แก่ การนั่ง พับขาทั้ง ๒ โดยรอบ (คือนั่งขัดสมาธิ).

บทว่า **อากุชิตวา** แปลว่า คู้เข้าไว้.

ข้อว่า **อุขุ กายั ปณิธาย** มีความว่า ตั้งร่างกาย ส่วนบนให้ตรง คือให้กระดูกสันหลัง ๑๘ ท่อน จดที่สุด ต่อที่สุด.

จริงอยู่ เมื่อภิกษุนั่งด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว หนึ่ง เนื้อ และเส้นเอ็น ย่อมไม่หึงงอ.

เวลานั้นเวทนาทั้งหลายที่จะพึงเกิดขึ้นแก่เธอใน ขณะๆ เพราะความหึงงอแห่งหนึ่งเนื้อและเอ็นเหล่านั้น เป็นปัจจัยนั้นแล ย่อมไม่เกิดขึ้น.

เมื่อเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดขึ้น จิตก็มีอารมณ์เป็นอัน เดียว, กรรมฐานไม่ตกไป ย่อมเข้าถึงความเจริญรุ่งเรือง.

ตตถ อรรถยคโต วาติ อรรถยั นาม นิภขมิตวา พหิอินทชึลา สพพเมตัง อรรถยณฺติ จ อรรถยณิกัง นาม เสนาสนนํ ปญจธฺนุสติกัง ปจฺฉิมณฺติ จ เอวํ วุตตลภฺยเณสุ อรรถยเณสุ ยงฺกิกณฺจึ ปวีเวกฺสุขมรณณํ คโต ฯ

รุกขมูลคโต วาติ รุกขสมิปี คโต ฯ

สุญญาคารคโต วาติ สุญญํ วิวิตโตกาสํ คโต ฯ

เอตถ จ จเปตวา อรรถยณฺจ รุกขมูลณฺจ อวเสสสตต-วิธเสนาสนนํ คโตปี สุญญาคารคโตติ วตตุํ วฏฺฐติ ฯ

เอวมสฺส อุตฺตตยานุกุลํ ธาตุจฺริยานุกุลณฺจ อานา-ปานสฺสติภาวนานารูปี เสนาสนนํ อุปทิสิตวา อสิณานุทฺตจฺปกฺขิกัง สนฺตมิริยาปถัง อุปทิสนฺโต นิสิตฺติ อาท ฯ

อถสฺส นิสชฺชาย ทพฺพภาวํ อสฺสาสปฺปสฺสาसानํ ปวตฺตนสฺสุขตํ อารมฺมณปฺริคฺคหฺพายณฺจ ทสฺเสนฺโต ปลลงกํ (๔๙๙) อากุชิตฺวาติอาทิมาท ฯ

ตตถ **ปลลงกนฺติ** สมฺนตโต อูรฺพทฺธาสนนํ ฯ

อากุชิตฺวาติ อาพนฺธิตฺวา ฯ

อุขุ กายั ปณิธายาติ อุปฺริมํ สรีรํ อุขุกั จเปตวา อฏฺฐการส ปฏฺฐจิกณฺฏเก โภภฺยิยา โภภฺยิ ปฏฺฐิปาเทตฺวา ฯ

เอวํ ทิ นิสินฺนสฺส จมฺมมฺสนหาเรณฺนิ น ปณฺมณฺติ ฯ

อถสฺส ยา เตสํ ปณฺมณปฺจฺยาเอว ขณฺ ขณฺ เวทนา อุปฺปชฺเชยฺยุํ ตา น อุปฺปชฺชณฺติ ฯ

ตาสฺส อฺนุปฺปชฺชมานาสุ จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ กมฺมฏฺฐานนํ น ปฺริปตฺติ วุฑฺฒิ ผาติ อุปฺคจฺจติ ฯ

ชื่อว่า **ปริมุขี สตี อุปกฺขเปตฺวา** มีความว่า ตั้งสติ มุ่งหน้าต่อกรรมฐาน.

อีกอย่างหนึ่ง ก็ในคำว่า **ปริมุขี สตี อุปกฺขเปตฺวา** นี้ พึงเห็นใจความ ตามนัยดังที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ในปฏิสัมภิกานั่นแล อย่างนี้ว่า คัมพท์ว่า **ปริ** มีความกำหนดถือเอาเป็นอรรถ, คัมพท์ว่า **มุขี** มีความนำออก เป็นอรรถ, คัมพท์ว่า **สตี** มีความเข้าไปตั้งไว้เป็นอรรถ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ตั้งสติไว้เฉพาะหน้า.

ในบทว่า **ปริมุขี สตี** นั้น มีความย่อดังนี้ว่า ทำ สติเป็นเครื่องนำออก ที่ตนกำหนดถือเอาแล้ว.

ปริมุขี สตี อุปกฺขเปตฺวาตี กम्मกฺขจนาภิมุขี สตี จปยิตฺวา ฯ

อถวา ปริตี ปริคฺคหฺกุโ, มุขนฺติ นิยฺยานกฺกุโ, สตีตี อุปกฺขจนากฺกุโ เตน วุจฺจตี ปริมุขี สตินฺติ เอวํ ปฏิสมภิกายํ วุตฺตนเยเนว เจตฺถ อตฺถเ ทฺวฺจพุโพ ฯ

ตตฺรายํ สงฺเขโป ปริคฺคหิตนิยฺยานํ สตี กตฺวาตี ฯ

อรรถาธิบายวิธีอบรมสติ ๓๒ อย่าง

ชื่อว่า **โส สโตว อสฺสสตี** มีความว่า ภิกษุหนึ่งนั้น อย่างนั้นและตั้งสติไว้อย่างนั้นแล้ว เมื่อไม่ละสตินั้น ชื่อว่า มีสติหายใจเข้า ชื่อว่า มีสติหายใจออก.

มีคำอธิบายว่า เป็นผู้อบรมสติ.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงอาการ เป็นเครื่องอบรมสติ เหล่านี้จึงตรัสพระพุทฺธพจนฺว่า **ทีฆิ วา อสฺสสนฺโต** เป็นต้น.

สมจริงดังคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ในวิภังค์เฉพาะแห่ง สองคำนี้ว่า **โส สโตว อสฺสสตี สโต ปลฺลสสตี** ในปฏิสัมภิกาทว่า ภิกษุยอมเป็นผู้อบรมสติ โดยอาการ ๓๒ อย่าง คือ สติของภิกษุผู้รู้ความ ที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ย่อมตั้งมั่น, เธอชื่อว่าเป็นผู้อบรมสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น, สติของภิกษุผู้รู้ความที่จิต มีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ย่อมตั้งมั่น, เธอชื่อว่า เป็นผู้อบรมสติด้วยสตินั้นด้วยญาณนั้น, สติของภิกษุผู้รู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า... ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก ย่อมตั้งมั่น, เธอชื่อว่าเป็นผู้อบรมสติด้วยสตินั้นด้วยญาณนั้น.

โส สโตว อสฺสสตีตี โส ภิกฺขุ เอวํ นิสิตฺตฺวา เอวญฺจ สตี อุปกฺขเปตฺวา ตํ สตี อวิขหนฺโต สโตเอว อสฺสสตี สโต ปลฺลสสตี ฯ

สโตการี โหตีตี วุตฺตํ โหตี ฯ

อิทานิ เยหากาเรหิ สโตการี โหตี เต ทลฺเสนโต ทีฆิ วา อสฺสสนฺโตตีอาทิมาห ฯ

วุตฺตํ เหนฺติ ปฏิสมภิกายํ โส สโตว อสฺสสตี สโต ปลฺลสสตีตี เอตฺลฺเสว วิภฺงฺเค พตฺตีสาย อากาเรหิ สโตการี โหตี ทีฆิ อสฺสาสวเสน จิตฺตฺลฺล เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สตี อุปกฺขจิตฺตา โหตี, ตาย สติยา เตน ญาณेณ สโตการี โหตี ทีฆิ ปลฺลสาสวเสน ฯเปฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปลฺลสี อสฺสาสวเสน (๕๐๐) ปฏินิสฺสคฺคานุปลฺลสี ปลฺลสาสวเสน จิตฺตฺลฺล เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สตี อุปกฺขจิตฺตา โหตี ตาย สติยา เตน ญาณेณ สโตการี โหตีตี ฯ

**มติลมหายใจเข้าและออกตามอรรถกถาพระวินัย
และพระสูตร**

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ทิมฺหิ วา อสฺสสนฺโต** ได้แก่เมื่อให้ลม หายใจเข้ายาวเป็นไปอยู่.

ในอรรถกถาวินัย ท่านกล่าวไว้ว่า ลมที่ออกไปข้างนอก ชื่อว่า **อัสสาสะ** คือลมหายใจออก ลมที่เข้าไปข้างใน ชื่อว่า **ปัสสาสะ** คือลมหายใจเข้า.

ส่วนในอรรถกถาแห่งพระสูตรทั้งหลาย มาโดยกลับลำดับกัน.

บรรดาลมทั้งสองนั้น ในเวลาที่สัตว์ผู้นอนอยู่ในครรภ์แม้ทุกชนิดออกจากท้องแม่ ลมภายในครรภ์ย่อมออกไปข้างนอกก่อน ภายหลังลมข้างนอกพาเอาละอองที่ละเอียดเข้าไปข้างในกระทบเพดานแล้วดับไป.

พึงทราบลมอัสสาสะและปัสสาสะอย่างนี้ก่อน.

ส่วนความที่ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเหล่านั้น มีระยะและสั้น พึงทราบด้วยอำนาจแห่งกาล.

เหมือนอย่างว่า น้ำหรือทราย แผ่ออกไปตลอดระยะ คือโอกาสตั้งอยู่ เขาเรียกว่า **น้ำยาว ทรายยาว น้ำสั้น ทรายสั้น ฉันใด** ลมหายใจเข้า และหายใจออกแม้ที่ละเอียดจนยิบก็ฉันนั้น ยังประเทศอันยาวในตัวข้าง และตัวงู กล่าวคืออรรถภาพของข้างและงูเหล่านั้น ให้ค่อยๆ เต็มแล้วก็ค่อยๆ ออกไป เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่ายาว,

ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ยังประเทศอันสั้น กล่าวคือ อรรถภาพ แห่งสุนัขและกระต่ายเป็นต้น ให้เต็มเร็วแล้วก็ออกเร็วเหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า **สั้น**.

แต่บรรดาหมู่มนุษย์ มนุษย์บางจำพวกหายใจเข้า และหายใจออกยาว ด้วยอำนาจระยะกาล ดุจข้างและงู เป็นต้น บางจำพวกหายใจเข้า และหายใจ ออกสั้น ดุจสุนัขและกระต่ายเป็นต้น เพราะฉะนั้นลมหายใจเข้า และหายใจ ออกเหล่านั้นของมนุษย์เหล่านั้น ด้วยอำนาจกาล ที่ออกและเข้าอยู่ กินเวลานาน พึงทราบว่า ยาว ที่ออกและเข้าอยู่ชั่วเวลาน้อย พึงทราบว่าสั้น.

ตตถ **ทิมฺหิ วา อสฺสสนฺโต**ติ ทิมฺหิ วา อสฺสาลํ ปวตฺเตนฺโต ฯ

อสฺสาโสติ พหิ นิกฺขมนฺวาโต ปสฺสาโสติ อนฺโต ปวิสฺสนวาโตติ วินยฺญกฺกถาย วุตฺตํ ฯ

สฺสุดตฺตฺนตฺตฺกฺกถาสฺ ปน อุปปฏิปาฏิยา อาคตฺ ฯ

ตตถ สพฺเพสฺสปี คพฺภเสยฺยกานํ มาตฺตฺกฺจฺฉิตฺ นิกฺขมนกาเล ปจฺมํ คพฺภนฺตฺรวาโต พหิ นิกฺขมฺติ ปจฺฉา พาหิรฺวาโต สฺขุมํ รัชํ คเหตุวา อพฺภนฺตฺร ปวิสฺสนโต ตาลู อากฺขจฺ นินฺพฺพายติ ฯ

เอวนฺตาว อสฺสาลปฺปสฺสาสา เวทิตฺตฺพพา ฯ

ยา ปน เตสํ ทิมฺหฺรฺสฺสตา สา อทฺธานวเสน เวทิตฺตฺพพา ฯ

ยถา หิ โโอกาสฺทฺธานํ ฝริตฺวา จิตฺ อุกฺกํ วา วาลิกา วา ทิมฺมทฺกํ ทิมฺหา วาลิกา รสฺสมฺทฺกํ รสฺสา วาลิกาทิ วุจฺจติ เอวํ จฺฉนฺนวิจฺฉนฺนาปิ อสฺสาลปฺปสฺสาสา หตฺถิสฺรีเร อทิสฺรีเร จ เตสํ อตฺตภาวสฺงฺขาตํ ทิมฺหิ อทฺธานํ สณฺนิกํ ปุเรตฺวา สณฺนิกเมว นิกฺขมฺนฺติ ตสฺมา ทิมฺหาติ วุจฺจฺนฺติ ฯ

สฺนฺขสฺสาทินิ อตฺตภาวสฺงฺขาตํ รสฺสํ อทฺธานํ สิมฺหิ ปุเรตฺวา สิมฺเมว นิกฺขมฺนฺติ ตสฺมา รสฺสาติ วุจฺจฺนฺติ ฯ

มนุสฺเสสฺส ปน เกจฺจิ หตฺถิอฺทฺธาทโย วีย กาลทฺธานวเสน ทิมฺหิ อสฺสสนฺติ จ ปสฺสสนฺติ จ เกจฺจิ สฺนฺขสฺสาทโย วีย รสฺสํ ตสฺมา เตสํ กาลวเสน ทิมฺมทฺธานํ นิกฺขมฺนฺตา จ ปวิสฺสนตา จ เต ทิมฺหา อิตฺตฺรทฺธานํ นิกฺขมฺนฺตา จ ปวิสฺสนตา จ รสฺสาติ เวทิตฺตฺพพา ฯ

**ผู้เจริญอานาปานัสสติกรรมฐาน
ย่อมได้ความปราโมทย์เป็นต้น**

ในลมหายใจเข้าและออกนั้น ภิกษุนั้นเมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาว โดยอาการ ๙ อย่าง ย่อมรู้ชัดว่า เราหายใจเข้าหายใจออกยาว.

ก็เมื่อเธอรู้ชัดอยู่อย่างนี้ พึงทราบว่าการเจริญ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ย่อมสำเร็จด้วยอาการอันหนึ่ง.

เหมือนอย่างที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ในปฏิสัมภิทาวา

ถามว่าภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว ฯลฯ เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น อย่างไร ?

แก้วว่า ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมหายใจเข้าในขณะที่น่าบว้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ย่อมหายใจออกในขณะที่น่าบว้ายาว เมื่อหายใจเข้า และหายใจออกยาว ย่อมหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างในขณะที่น่าบว้ายาว ฉันทะย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาว หายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างในขณะที่น่าบว้ายาว.

ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ ย่อมหายใจ เข้าในขณะที่น่าบว้ายาว, เมื่อหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจ ฉันทะ ย่อมหายใจออกในขณะที่น่าบว้ายาว, เมื่อหายใจเข้าและหายใจออก ละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ ย่อมหายใจเข้า บ้าง หายใจออกบ้าง ใน ขณะที่น่าบว้ายาว, ความปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ผู้เมื่อหายใจเข้า และหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ หายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างในขณะที่น่าบว้ายาว.

เมื่อหายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจ ความปราโมทย์ย่อมหายใจ เข้าในขณะที่น่าบว้ายาว, เมื่อหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจ ความปราโมทย์ ย่อมหายใจออกในขณะที่น่าบว้ายาว ฯลฯ เมื่อหายใจเข้า และหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ ย่อมหายใจ เข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะที่น่าบว้ายาว, จิตของภิกษุผู้เมื่อหายใจเข้า และหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ หายใจเข้า บ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะที่น่าบว้ายาว

ตตฺราย ภิกฺขุ นวทกาทเรติ ทิฆิ อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต (๕๐๑) จ ทิฆิ อสฺสสามิ ปสฺสสามิติ ปชานาติ ฯ

เอว ปชานฺโต จสฺส เอนกาทาเรน กายานุปัสสนาสติ- ปฏฺฐานภาวนา สมฺปชฺชตฺติ เวทิตพฺพา ฯ

ยถาท ปฏิสมฺภิทาย ฯ

กถิ ทิฆิ อสฺสสนฺโต ทิฆิ อสฺสสามิติ ปชานาติ ฯเปฯ รสฺส ปสฺสสนฺโต รสฺส ปสฺสสามิติ ปชานาติ ฯ

ทิฆิ อสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ ทิฆิ ปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิ ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสโตปิ ปสฺสโตปิ ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯ

ฉนฺทวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ อสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ ปสฺสาลิ อทฺธาน-สงฺขาเต ปสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุกฺขมตริ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิ, ฉนฺทวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสโตปิ ปสฺสโตปิ ปามฺชฺช อุปฺปชฺชติ ฯ

ปามฺชฺชวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ อสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ปามฺชฺชวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ ปสฺสาลิ ฯเปฯ ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิ, ปามฺชฺชวเสน ตโต สุกฺขมตริ ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลิ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสโตปิ ปสฺสโตปิ, ทิฆิ อสฺสาลปฺปสฺสาลา จิตฺตํ วิวุกฺขติ อุเปกฺขา สณฺหาติ ฯ

ย่อมหลีกเลี่ยงจากการ หายใจเข้า และหายใจออกยาว
อุเบกขาย่อมดำรงอยู่.

กายคือลมหายใจเข้าและหายใจออกยาวด้วยอาการ
๙ อย่างเหล่านี้ ย่อมปรากฏ, สติเป็นอนุปัสสนาญาณ,
กายปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติด้วย,
ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น
เพราะเหตุตั้งนั้นนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ‘การเจริญสติปัฏฐาน
คือการพิจารณา เห็นกายในกาย’ ดังนี้.

แม้ในบทที่กำหนดด้วยลมสั้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

ในบทที่กำหนดด้วยลมยาวนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า
เมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นับว่ายาว
ดังนี้ ฉันทใด ในบทที่กำหนดด้วยลมสั้นนี้ ก็มีคำที่มาใน
บาลีว่า เมื่อหายใจเข้าสั้น ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นับว่า
เล็กน้อย ฉันทนั้น.

เพราะฉะนั้น พึงประกอบด้วยสามารถแห่งบทที่
กำหนดว่าสั้นนั้น จนถึงคำว่า เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว
ว่า การเจริญสติปัฏฐานคือการ พิจารณาเห็นกายในกาย.

ภิกษุนี้ เมื่อรู้ชัดลมหายใจเข้าและหายใจออกโดย
อาการ ๙ อย่างเหล่านี้ ด้วยอำนาจกาลยาวและด้วย
อำนาจกาลนิคหน้อยดังพรรณนามาจะนี้ บัณฑิตพึงทราบว่
ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมรู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว
ฯลฯ หรือเมื่อหายใจออกสั้น ย่อมรู้ชัดว่า เราหายใจออก
สั้น ดังนี้.

อนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นรู้อยู่อย่างนี้

วรรณะ (คืออาการ) ทั้ง ๔ คือ ลมหายใจ
เข้ายาวและสั้น แม้มลมหายใจออกก็เช่นนั้น ย่อม
เป็นไปเฉพาะที่ปลาย จมูกของภิกษุ ฉะนี้แล.

ชื่อว่า สพฺพกายปฏฺฐิเสวที อสฺสลิสฺสสามิตฺติ ฯเปฯ
ปฺลฺสฺสลิสฺสสามิตฺติ ลิกฺขตฺติ มีอธิบายว่า เธอย่อมสำเหนียก
ว่า เราจักทำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด แห่งกองลม
หายใจเข้าทั้งสิ้น ให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏหายใจเข้า
(และ) ย่อมสำเหนียกว่า เราจักทำเบื้องต้นท่ามกลาง
และที่สุด แห่งกองลม หายใจออกทั้งสิ้นให้รู้แจ้ง คือ
ทำให้ปรากฏหายใจออก.

เมื่อเธอทำให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏด้วยอาการ

อิเมหิ นวหากาเรหิ ทีฆํ อสฺสาสปฺปสฺสาสา
กาโย อุပ္ปฏฺฐานํ, สติ อนุปสฺสนา ฃาณํ, กาโย
อุပ္ปฏฺฐานํ, โน สติ, สติ อุပ္ปฏฺฐานญฺเจว สติ จ,
ตาย สติยา เตน ฃาณน ตํ กายํ อนุปสฺสตีติ
เตน วุจฺจติ กายเ กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนาติ ฯ

(๕๐๒) เอเสว นโย รสฺสเปเทปี ฯ

อโย ปน วิเสโส ฯ

ยถา เอตถ ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเตติ
วุตฺตํ เอวํ อิท รสฺสํ อสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสตีติ
อาคตํ ฯ

ตสฺมา ตสฺส วเสน ยาว เตน วุจฺจติ กายเ
กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนาติ ตาว โยเซตพฺพํ ฯ

เอวมยํ อทฺธานวเสน อิตฺตรวเสน จ อิเมหิ
นวหิ อากาเรหิ อสฺสาสปฺปสฺสาสเ ปชานนฺโต ทีฆํ
วา อสฺสสนฺโต ทีฆํ อสฺสสามิตฺติ ปชานาติ ฯเปฯ
รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต รสฺสํ ปสฺสสามิตฺติ ปชานาตีติ
เวทิตพฺโพ ฯ

เอวํ ปชานโต จสฺส

ทีโฆ รสฺโส จ อสฺสาโส ปสฺสาโสปี จ ตาทิโส
จตฺตารโ วณฺณา วตฺตุนฺติ นาลิกคฺเคว ภิกฺขุโนติ ฯ

สพฺพกายปฏฺฐิเสวที อสฺสลิสฺสสามิตฺติ ฯเปฯ
ปฺลฺสฺสลิสฺสสามิตฺติ ลิกฺขตฺติ สกฺลสฺส อสฺสาสกายสฺส
อาทิมชฺชมปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต
อสฺสลิสฺสสามิตฺติ ลิกฺขติ สกฺลสฺส ปสฺสาสกายสฺส
อาทิมชฺชมปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต
ปสฺสลิสฺสสามิตฺติ ลิกฺขติ ฯ

เอวํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต ฃาณ-

อย่างนั้น ย่อมหายใจเข้า และหายใจออก ด้วยจิตที่
สัมปยุตด้วยญาณ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ย่อม
ลำเหนียกว่า เราจักหายใจเข้า จักหายใจออก.

จริงอยู่ เบื้องต้นในกองลมหายใจเข้าหรือในกอง
ลมหายใจออกที่แล่นไป อย่างละเอียด ย่อมปรากฏแก่
ภิกษุรูปหนึ่ง แต่ท่ามกลางและที่สุดไม่ปรากฏ เธอ
สามารถกำหนดได้เฉพาะเบื้องต้นเท่านั้น ย่อมลำบากใน
ท่ามกลาง และที่สุด.

อีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏแต่ท่ามกลาง เบื้องต้น
และที่สุด ไม่ปรากฏ เธอสามารถกำหนดได้เฉพาะ
ท่ามกลางเท่านั้น ย่อมลำบากในเบื้องต้น และที่สุด.

อีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏแต่ที่สุด เบื้องต้น
และท่ามกลางไม่ปรากฏ เธอสามารถกำหนดได้เฉพาะ
ที่สุดเท่านั้น ย่อมลำบากในเบื้องต้น และท่ามกลาง.

อีกรูปหนึ่งย่อมปรากฏได้แม้ทั้งหมด เธอสามารถ
กำหนดได้แม้ทั้งหมด ย่อมไม่ลำบากในส่วนไหนๆ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงชี้ว่า อันภิกษุพึงเป็น
ผู้เช่นนั้นจึงตรัสว่า ภิกษุยอมลำเหนียกว่า เราจักรู้แจ้งซึ่ง
กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมลำเหนียกว่า เราจักรู้แจ้ง
ซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจออกดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ลิกขติ** ความว่า
ยอมพากเพียร คือ พยายามอย่างนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า **ลิกขติ** นี้ พึงเห็นใจความ
อย่างนี้ว่า ความสำรวม ของภิกษุผู้เป็นอย่างนั้น นี้ชื่อว่า
อริสัลลิกขา ในอริการว่าด้วย อานาปานัสสติ ภวานานี้
สมาธิของเธอ ผู้เป็นอย่างนั้น นี้ชื่อว่า อริจิตตลิกขา
ปัญญา ของเธอ ผู้เป็นอย่างนั้น นี้ชื่อว่าอริปัญญาลิกขา
เธอยอมลำเหนียกว่า คือยอมช่องเสพ เจริญกระทำให้มาก
ซึ่งลิกขา ๓ อย่าง ดังพรรณนามานี้ ด้วยสตินั้น ด้วย
มนสิการนั้น ในอารมณฺ์นั้น.

เพราะว่า โดยนัยก่อน บรรดาสองนัยนั้น ภิกษุพึง
หายใจเข้าและหายใจ ออกอย่างเดียวเท่านั้นไม่ต้องทำกิจ
อะไรๆ อื่น แต่จำเดิมแต่เวลาที่รู้ชัด ลมหายใจ เข้าและ
หายใจออกนี้ไป ควรทำความพากเพียรในอาการที่ให้
ญาณเกิดขึ้นเป็นต้น เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบว่าเป็น
นัยก่อนนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบาลีไว้ด้วยอำนาจ

สมปยุตต-จิตเตน อสสสติ เจว ปสฺสสติ จ ตสฺมา
อสฺสลิสฺสามิ ปสฺสลิสฺสามิติ ลิกฺขตฺติ วุจฺจติ ฯ

เอกสฺส ทิ ภิกฺขุโน จุณฺณวิคเต อสฺสาสกาเย วา
ปสฺสาสกาเย วา อาทิ ปากฺกั โหติ น มชฺฌปรีโยสานํ
โส อาทิเมว ปรีคฺคเหตุํ สกฺโกติ มชฺฌปรีโยสานเ
กิลมฺติ ฯ

เอกสฺส มชฺฌํ ปากฺกั โหติ น อาทิปรีโยสานํ
โส (๕๐๓) มชฺฌเมว ปรีคฺคเหตุํ สกฺโกติ อาทิปรีโยสานเ
กิลมฺติ ฯ

เอกสฺส ปรีโยสานํ ปากฺกั โหติ น อาติมชฺฌํ โส
ปรีโยสานเมว ปรีคฺคเหตุํ สกฺโกติ อาติมชฺฌเ กิลมฺติ ฯ

เอกสฺส สพฺพมฺปิ ปากฺกั โหติ โส สพฺพมฺปิ
ปรีคฺคเหตุํ สกฺโกติ น กตฺถจฺจ กิลมฺติ ฯ

ดาทิเสน ภวิตพฺพนฺติ ทสฺเสนโต อาห
สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ อสฺสลิสฺสามิติ ฯเปฯ ปสฺสลิสฺสามิติ
ลิกฺขตฺติ ฯ

ตตฺถ **ลิกฺขตฺติ** เหวํ ฆฺฏฺติ วายมฺติ ฯ

โย วา ตถาภูตสฺส ลํวโร อยฺเมตฺถ อริสัลลิกฺขา
โย ตถาภูตสฺส สฺมาธิ อยํ อริจิตตลิกฺขา ยา
ตถาภูตสฺส ปญฺญา อยํ อริปญฺญาลิกฺขาติ อิม่า
ติสฺโส ลิกฺขาโย ตสฺมี อารมฺมเณ ตาย สติยา
เตน มนสิการเณ ลิกฺขติ อาเสวติ ภาเวติ พหุสิกฺโรตฺติ
เอวเมตฺถ อตฺถเ ทฏฺจพฺโพ ฯ

ตตฺถ ยสฺมา ปุริมนเณน เกวลํ อสฺสลิตพฺพํ
ปสฺสลิตพฺพเมว จ น อญฺญํ กิณฺจ กาทพฺพํ อิตฺ
ปฏฺจาย ปน ฃาณุปปาทนาทิสฺส โยโค กรณฺ์โย
ตสฺมา ตตฺถ อสฺสสามิติ ปชานาติ ปสฺสสามิติ
ปชานาติเตว วตฺตมานกาลวเสน ปาสึ วตฺวา อิตฺ
ปฏฺจาย กตฺตพฺพสฺส ฃาณุปปาทนาทินอ อาการสฺส

เป็นวัตตมานาวินัตติว่า ย่อมรู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้า ย่อมรู้ชัดว่า เราหายใจออก’ เท่านั้น แล้วยกพระบาลีขึ้นด้วยอำนาจคำที่เป็นอนาคตกาล โดยนัยมีอาทิว่า เธอย่อมลำเหนียกว่า ‘เราจักรู้แจ้ง ซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า’ ดังนี้ เพื่อจะทรงแสดงอาการ ที่ให้ญาณ เกิดขึ้นเป็นต้นซึ่งควรทำจำเดิมแต่กาลนี้ไป.

ทสสนตถ์ สัพพกายปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขตติอาทินานเยน อนาคตวจนวเสณ ปาลี อาโรปีตาติ เวทิตพพา ฯ

ภิกษุกำหนดกรรมฐานแล้ว กายสังขารจึงสงบ

ข้อว่า **ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสสามิติ ฯเปฯ ปสฺสสิสสามิติ ลิกฺขตติ** ความว่า เธอย่อมลำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้สงบคือระงับ ดับ ได้แก่ให้กายสังขารที่หยาบสงบไป หายใจเข้าหายใจออก.

ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสสามิติ ฯเปฯ ปสฺสสิสสามิติ ลิกฺขตติ โอปาริกํ กายสงฺขารํ ปสฺสมภนโต ปฏิปฺปสฺสมภนโต นิโรเธนโต วุปลเมนโต อสฺสสิสสามิ ปสฺสสิสสามิติ ลิกฺขตติ ฯ

ในคำว่า จักเป็นผู้ระงับกายสังขารที่หยาบ นั้นพึงทราบความที่ลม เป็นของหยาบและละเอียด และความระงับอย่างนี้ คือ:-

(๕๐๔) ตเตรวํ โอปาริกสุขุมตา จ ปสฺสทฺธิ จ เวทิตพพา ฯ

ก็ในกาลก่อนคือ ในเวลาที่ภิกษุนี้ ยังไม่ได้กำหนดกรรมฐาน กายและจิต ยังมีความกระวนกระวาย (ยังหยาบ) เมื่อกายและจิตซึ่งเป็นของหยาบ ยังไม่สงบ แม้ลมหายใจเข้าและหายใจออก ก็เป็นของหยาบ คือเป็นไปเกินกำลัง, จมูกไม่พอหายใจ, ต้องยืนหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างทางปาก.

อิมสฺส ทิ ภิกฺขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ จิตฺตญฺจ สทฺธธา โหนฺติ, โอปาริกานํ กายจิตฺตานํ โอปาริกตฺเต อวฺปสฺนเต อสฺสาสปฺปสฺสาสาปี โอปาริกา โหนฺติ พลวตฺตรา หุตฺวา ปวตฺตนฺติ, นาลิกานปฺปโหติ มุเขน อสฺสสนฺโตปี ปสฺสสนฺโตปี ติฏฺฐติ ฯ

ต่อเมื่อใด กายก็ดี จิตก็ดี เป็นของอันเธอกำหนดแล้ว เมื่อนั้น กายและจิตนั้นจึงเป็นของสงบระงับ.

ยทา ปนสฺส กาโยปี จิตฺตมปี ปริคฺคหิตา โหนฺติ ตทา เต สนฺตา โหนฺติ วุปลนฺตา ฯ

ครั้นเมื่อกายและจิตนั้นสงบแล้ว ลมหายใจเข้าและหายใจออก ย่อมเป็นไป ละเอียด คือเป็นสภาพถึงอาการที่จะต้องค้นหาว่า ‘มีอยู่ หรือไม่หนอ’.

เตสุ สนฺเตสุ อสฺสาสปฺปสฺสาสา สุขุมา หุตฺวา ปวตฺตนฺติ อตฺถิ นฺุโย นตฺถิติ วิเจตพฺพาการปฺตดา โหนฺติ ฯ

เปรียบเหมือนลมหายใจเข้าและหายใจออก ของบุรุษผู้วิ่งลงจากภูเขา หรือผู้ปลงของหนักลงจากศีรษะ แล้วยืนอยู่ยอมเป็นของหยาบ จมูกไม่พอ หายใจ ต้องยืนหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างทางปาก.

เสยฺยถาปี ปุริสฺสส ธาวิตฺวา ปพฺพตา วา โอรหิตฺวา มหาการํ วา สีสโต โอรเปตฺวา จิตฺตสส โอปาริกา อสฺสาสปฺปสฺสาสา โหนฺติ นาลิกานปฺปโหติ มุเขน อสฺสสนฺโตปี ปสฺสสนฺโตปี ติฏฺฐติ ฯ

ต่อเมื่อใด เขาบรรเทาความกระวนกระวายนั้นเสีย อาบและดื่มน้ำแล้ว เอาผ้าเปียกคลุมที่หน้าอกนอนพักที่ร่วมไม้เย็นๆ เมื่อนั้น ลมหายใจเข้า และหายใจ ออกนั้นของเขา จึงเป็นของละเอียด คือถึงอาการที่จะต้องค้นหาว่ามีอยู่หรือไม่หนอ แม้ฉับใด.

ยทา ปเนส ตํ ปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา นหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ อลฺลสาฎกํ ททเย กตฺวา สิตาย ฉายาย นิปนฺโน โหติ อถสฺส เต อสฺสาสปฺปสฺสาสา สุขุมา โหนฺติ, อตฺถิ นฺุโย นตฺถิติ วิเจตพฺพาการปฺตดา ฯ

ในกาลก่อน คือในเวลาที่ยังไม่ได้กำหนด
กรรมฐาน กายและจิต ฯลฯ คือถึงอาการที่ต้องค้นหาว่า
มีอยู่หรือไม่หนอ ฉะนั้นเหมือนกัน.

ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ?

เพราะความจริงเป็นอย่างนั้น ในกาลก่อน คือใน
เวลาที่เธอยังไม่ได้กำหนด กรรมฐาน การคำนึง การ
ประมวลมา การมนสิการ และการพิจารณาว่า เราจะ
ระงับกายสังขารส่วนหยาบๆ ดังนี้ ห้ามแก่เธอนั้นไม่.
แต่ในเวลาที่ยังไม่ได้กำหนดแล้ว จึงมีได้.

เพราะเหตุนั้นในเวลาที่ยังไม่ได้กำหนดกรรมฐาน กาย
สังขารของเธอนั้น จึงเป็นของละเอียดกว่าเวลาที่ยังไม่ได้
กำหนด.

เพราะเหตุนี้ พระโหราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า

เมื่อกายและจิต ยังระส่ำระสายอยู่ภาย
สังขารย่อมเป็นไป เกินประมาณ เมื่อกายและจิต
ไม่ระส่ำระสาย กายสังขาร ย่อมเป็นไปละเอียด.

กายสังขารในฌานชั้นสูงขึ้นไปย่อมละเอียดไป ตามลำดับ

กายสังขารแม้ในเวลาที่ยังกำหนดก็ยังไม่หาย ในอุปปจาร
แห่งปฐมฌานละเอียด.

ถึงแม้ในอุปปจารแห่งปฐมฌานนั้น ก็ยังไม่หาย
ในปฐมฌานละเอียด.

ในปฐมฌานและในอุปปจารแห่งทุติยฌานยังไม่หาย
ในทุติยฌานละเอียด.

ในทุติยฌานและอุปปจารแห่งตติยฌานก็ยังไม่หาย
ในตติยฌานละเอียด.

ในตติยฌานและอุปปจารแห่งจตุตถฌานก็ยังไม่หาย
ในจตุตถฌาน ละเอียดยิ่งขึ้น ถึงความไม่เป็นไปทีเดียว.

คำนี้เป็นมติของพระอาจารย์ผู้กล่าวที่ฌานิกาย และ
สังยุตตนิคายก่อน.

ส่วนพระอาจารย์ทั้งหลายผู้กล่าวมัชฌิมนิคาย
ย่อมปรารภความละเอียดกว่ากัน แม้ในอุปปจารแห่ง
ฌานชั้นสูงๆ ขึ้นไปกว่าฌานชั้น ต่ำๆ อย่างนี้ คือ

เอวเมว อิมสส ภิกขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาล
กาโย จ ฯเปฯ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตา โหนฺติ ฯ

ตี กิสฺส เหตุ ฯ

ตถาหิสฺส ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาล โอปาริโกพาริโก
กายสงฺขารे ปลสมฺเมมิตฺติ อาโภคสมฺนฺนาหามนสิการ-
ปจฺจเวกฺขณา นตฺถิ ฯ ปริคฺคหิตกาล ปน อตฺถิ ฯ

เตนสฺส อปริคฺคหิตกาลโต ปริคฺคหิตกาล
กายสงฺขารो สุขุโม โหติ ฯ

เตนาหุ โปราณา (๕๐๕)

สารทฺเธ กาเย จิตฺเต จ อธิมตฺตํ ปวตฺตติ
อสารทฺธมฺหิ กายมฺหิ สุขุมนํ สมฺปวตฺตตฺติ ฯ

ปริคฺคเหปิ โอปาริโก ปจฺมชฺฌานูปจฺจาเร สุขุโม ฯ

ตสมิมฺปิ โอปาริโก ปจฺมชฺฌานเ สุขุโม ฯ

ปจฺมชฺฌานเ จ ทุติยชฺฌานูปจฺจาเร จ โอปาริโก
ทุติยชฺฌานเ สุขุโม ฯ

ทุติยชฺฌานเ จ ตติยชฺฌานูปจฺจาเร จ โอปาริโก
ตติยชฺฌานเ สุขุโม ฯ

ตติยชฺฌานเ จ จตุตฺถชฺฌานูปจฺจาเร จ โอปาริโก
จตุตฺถชฺฌานเ อติสุขุโม อปฺปวตฺติเมว ปาปุณาติ ฯ

อิทํ ตาว ทิฆฺภาณกสฺยุตฺตภาณกานํ มตํ ฯ

มชฺฌิมภาณกา ปน ปจฺมชฺฌานเ โอปาริโก
ทุติยชฺฌานูปจฺจาเร สุขุโมติ เอวํ เภฏฺฐิมฺเภฏฺฐิมชฺฌานโต
อุปรุปริชฺฌานูปจฺจาเรปิ สุขุมนตรํ อิฉฺฉนฺติ ฯ

กายสังขารที่เป็นไปในปฐมฌาน ยังเป็นของหยาบ ใน
อุปจารแห่งทุติยฌาน จึงจัดว่าละเอียด ดังนี้ เป็นต้น.

ก็ตามมติของพระอาจารย์ทั้งหมดนั้นแล ควร
ทราบดังนี้ว่า กายสังขารที่เป็นไปในเวลาที่ยังมิได้กำหนด
(กรรมฐาน) ย่อมระงับไป ในเวลาที่กำหนดแล้ว กาย
สังขารที่เป็นไปในเวลาที่ได้กำหนด ย่อมระงับไป ใน
อุปจารแห่งปฐมฌาน ฯลฯ กายสังขารที่เป็นไปในอุปจาร
แห่งจตุตถฌาน ย่อมระงับไปในจตุตถฌาน. ในสมณะมีนัย
เท่านี้ก่อน.

ส่วนในวิปัสสนา พึงทราบนัยดังนี้:-

กายสังขารที่เป็นไปในเมื่อยังมีได้กำหนด ยังหยาบ
ในการกำหนด มหาภูตรูปละเอียด แม้การกำหนดมหาภูตรูป
นั้นก็ยังหยาบ ในการกำหนด อุปาทายรูปละเอียด
แม้การกำหนดอุปาทายรูปนั้นก็ยังหยาบ ในการกำหนด
รูปทั้งสี่ละเอียด แม้การกำหนดรูปทั้งสี่นั้นก็ยังหยาบ,
ในการกำหนด อรูปละเอียด, แม้การกำหนดอรูปนั้นก็
ยังหยาบ, ในการกำหนดรูปและอรูป ละเอียด, แม้การ
กำหนดรูปและอรูปนั้นก็ยังหยาบ, ในการกำหนดปัจฉัย
ละเอียด, แม้การกำหนดปัจฉัยนั้นก็ยังหยาบ, ในการ
เห็นนามรูปพร้อมทั้ง ปัจฉัยละเอียด, แม้การเห็นนามรูป
พร้อมทั้งปัจฉัยนั้นก็ยังหยาบ, ในวิปัสสนาที่ประกอบ
ด้วยลักษณะและอารมณ์ ละเอียด, แม้นั้นก็ยังหยาบ ใน
วิปัสสนาที่มีกำลังเพลา, ในวิปัสสนาที่มีกำลังจึงจัดว่า
ละเอียด.

ในวิปัสสนานัยนั้น พึงทราบความสงบไปแห่งลม
อัสสาสะและปัสสาสะ ก่อนๆ ด้วยลมอัสสาสะและ
ปัสสาสะหลังๆ โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อน นั้นแล.

ในคำว่า ระงับกายสังขารที่หยาบ นี้ พึงทราบ
ความที่ลมหยาบละเอียด และสงบไป โดยนัยดังพรรณนา
มาฉะนี้แล.

ส่วนในปฏิสัมภิทา พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
กล่าวเนื้อความแห่ง บทนั้น พร้อมกับคำท้วงแลคำแก้ให้
กระจ่างอย่างนี้:-

ภิกษุย่อมล้าเหนียกอย่างไร ?

ย่อมล้าเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักระงับกายสังขาร
หายใจเข้า ย่อมล้าเหนียก ว่า เราจักระงับกายสังขาร

สพฺพเพสฺสเยว ปน มเตน อปริคฺคหิตกาเล
ปวตฺตกายสงฺขารโ อปริคฺคหิตกาเล ปฏิปฺปสฺสมกฺติ ปริคฺ-
คหิตกาเล ปวตฺตกายสงฺขารโ ปจฺมชฺฌมานูปจาเร ฯ เปฯ
จตุตฺถชฺฌมานูปจาเร ปวตฺตกายสงฺขารโ จตุตฺถชฺฌาณ
ปฏิปฺปสฺสมกฺติ ฯ

อัย ตาว สมเถ นโย ฯ

วิปสฺสนายํ ปน อปริคฺคเห ปวตฺโต กายสงฺขารโ
โอาหาริโก มหาภูตปริคฺคเห สุขุโม โสปี โอาหาริโก
อุปาทายรูปปริคฺคเห สุขุโม โสปี โอาหาริโก สกฺลรูป-
ปริคฺคเห สุขุโม โสปี โอาหาริโก อรูปปริคฺคเห
สุขุโม โสปี โอาหาริโก รูปารูปปริคฺคเห สุขุโม โสปี
โอาหาริโก ปจฺจยปริคฺคเห สุขุโม โสปี โอาหาริโก
สปจฺจยนามรูปทสฺสเน สุขุโม โสปี โอาหาริโก
ลกฺขณารมมณิกวิปสฺสนายํ สุขุโม โสปี ทุพฺพล-
วิปสฺสนายํ โอาหาริโก พลววิปสฺสนายํ สุขุโม ฯ

(๕๐๖) ตตถ ปุพฺเพ วุตฺตเนยฺยเนว ปุริมสฺส
ปุริมสฺส ปจฺฉิเมเน ปจฺฉิเมเน ปสฺสทฺธิ เวทิตพฺพา ฯ

เอวเมตฺถ โอาหาริโก สุขุมตา จ ปสฺสทฺธิ จ
เวทิตพฺพา ฯ

ปฏิสฺสมภิทายํ ปนสฺส สทฺธี โจทฺหนาโสธฺนาหิ
เอวเมตฺถโ วุตฺโต ฯ

กลํ ฯ

ปสฺสสมภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ ฯ เปฯ
ปสฺสสิสฺสามิติ ลิกฺขติ ฯ

หายใจออก.

กายสังขารเป็นไฉน?

ลมหายใจเข้ายาว เป็นไปทางกาย ธรรมเหล่านี้ เนื่องด้วยกาย เป็นกาย สังขาร, ภิกษุระงับ คือดับ สงบ กายสังขารเหล่านั้น ลำเหนียกอยู่ ลมหายใจออกยาวเป็น ไปทางกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกายเป็นกายสังขาร, ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขารเหล่านั้น ลำเหนียกอยู่ ลมหายใจเข้าสั้น ลมหายใจออกสั้น ลมที่ภิกษุรู้แจ้งซึ่ง กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ลมที่ภิกษุรู้แจ้งซึ่งกองลมทั้ง ปวงหายใจออก เป็นไปทางกาย ธรรมเหล่านี้ เนื่องด้วย กายเป็นกายสังขาร, ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขาร เหล่านั้น ลำเหนียกอยู่.

ความอ่อนไป ความนุ่มไป ความเอนไป ความโอนไป ความห้วนไหว ความดั้นรน ความโยก ความโคลงแห่งกาย เพราะกายสังขารเห็นปานใด, ภิกษุย่อมลำเหนียกว่า เราจักระงับกายสังขารเห็นปานนั้นหายใจเข้า ย่อมลำเหนียกว่า เราจักระงับกายสังขารเห็นปานนั้น หายใจออก.

ความไม่อ่อนไป ความไม่นุ่มไป ความไม่เอนไป ความไม่โอนไป ความไม่ห้วนไหวความไม่ดั้นรน ความไม่ โยก ความไม่โคลงแห่งกาย เพราะกายสังขารเห็นปานใด, ภิกษุย่อมลำเหนียกว่า เราจักระงับกายสังขาร ที่ละเอียด สุขุมเห็นปานนั้นหายใจเข้า หายใจออก.

หากว่าภิกษุลำเหนียก อยู่อย่างนี้ว่า เราจักระงับ กายสังขารหายใจเข้า ย่อมลำเหนียกว่า เราจักระงับกาย สังขารหายใจออก.

เมื่อเป็นอย่างนั้น ความได้ลม (อัสสาสะ และปัสสาสะ) ก็ไม่เป็นไป (คือไม่ เกิดขึ้น) ลมอัสสาสะ และปัสสาสะ ก็ไม่เป็นไป, อานาปานัสสติก็ไม่เป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิ ก็ไม่เป็นไป, และสมาบัติ นั้น บัณฑิต ทั้งหลายจะเข้าบ้าง จะออกบ้าง ก็หาไม่,

ถ้าหากว่าภิกษุ ลำเหนียกอยู่อย่างนี้ว่า เราจัก ระงับ กายสังขารหายใจเข้า หายใจออก.

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลม (อัสสาสะและ ปัสสาสะ) ย่อมเป็นไป (คือเกิดขึ้น), ลมอัสสาสะและ ปัสสาสะ ย่อมเป็นไป, อานาปานัสสติย่อม เป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิ ย่อมเป็นไป, และสมาบัติ นั้นบัณฑิต

กตเม กายสังขารฯ

ทิฆิ อสสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฏิพฺพธา กายสังขารฯ เต กายสังขารฯ ปสฺสมฺเณโต นิโรธฺเนโต วุปลฺเมนโต ลิกฺขติ ทิฆิ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา ฯเปฯ รสฺสํ อสฺสาสา รสฺสํ ปสฺสาสา สพฺพกายปฏิสฺสเวทึ อสฺสาสา สพฺพกายปฏิสฺสเวทึ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฏิพฺพธา กายสังขารฯ เต กายสังขารฯ ปสฺสมฺเณโต นิโรธฺเนโต วุปลฺเมนโต ลิกฺขติ ฯ

ยถารูเปทึ กายสังขารเอทึ ยา กายสฺส อานมฺนา วินมฺนา สนนมฺนา ปณมฺนา อัญชนา ผนฺทนา จลนา กมฺปนา ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ อสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ ปสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ฯ

ยถารูเปทึ กายสังขารเอทึ ยา กายสฺส น อานมฺนา น วินมฺนา น สนนมฺนา น ปณมฺนา อนัญชนา อผนฺทนา อจลนา ออกมฺปนา สนตํ สุขุมํ ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ อสฺสลิสฺสามิ ปสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ฯ

อิติ กิร ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ อสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ ปสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ฯ

เอวํ สนฺเต วาตุปฺลทฺธิยา จ ปภาวนา น โทติ อสฺสาสปฺปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา น โทติ อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา น โทติ อานาปานสฺสติ-สมาธิสฺส จ ปภาวนา (๕๐๗) น โทติ น จ ตํ สมาปตฺติ ปณฺทิตา สมาปชฺชนตฺติปิ วุฏฺจหนฺตฺติปิ ฯ

อิติ กิร ปสฺสมฺภยํ กายสังขารํ อสฺสลิสฺสามิ ปสฺสลิสฺสามิตฺติ ลิกฺขติ ฯ

เอวํ สนฺเต วาตุปฺลทฺธิยา จ ปภาวนา โทติ อสฺสาสปฺปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา โทติ อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา โทติ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โทติ ตญฺจ นํ สมาปตฺติ ปณฺทิตา สมาปชฺชนตฺติปิ

ทั้งหลาย ย่อมเข้าบ้าง ย่อมออกบ้าง.

ข้อนั้นเปรียบเหมือนอะไร ?

เปรียบเหมือนเมื่อบุคคลตีกังสดาล เสียงดัง (เสียงหยาบ) ย่อมกระจาย ไปก่อน.

เพราะกำหนดไล่ใจ จำไว้ด้วยดี ซึ่งนิमितแห่งเสียงดัง แม้เมื่อเสียงดัง ดับไปแล้วต่อมาเสียงละเอียด (เสียง ครวญ) ย่อมกระจายไปภายหลัง, เพราะกำหนดไล่ใจ จำไว้ด้วยดีซึ่งนิमितแห่งเสียงครวญ แม้เมื่อเสียงครวญ ดับไปแล้ว ต่อมาจิตย่อมเป็นไปภายหลัง แม้เพราะมีนิमित แห่งเสียงครวญ เป็นอารมณ์.

ข้อนี้ก็เหมือนกันฉะนั้น ลมหายใจเข้าและหายใจ ออกที่หยาบ ย่อมเป็นไป ก่อน, เพราะกำหนดไล่ใจจำไว้ ด้วยดี ซึ่งนิमितแห่งลมหายใจเข้าและ หายใจออกที่หยาบ เมื่อลมหายใจเข้าและหายใจออกที่หยาบ แม้ดับไปแล้ว, ต่อมาลมหายใจเข้าและหายใจออกที่ละเอียดย่อมเป็นไป ภายหลัง, เพราะกำหนดไล่ใจ จำไว้ด้วยดีซึ่งนิमितแห่งลม หายใจเข้าและหายใจออก ที่ละเอียด เมื่อลมหายใจเข้า และลมหายใจออกที่ละเอียดแม้ดับไปแล้ว, ต่อมาจิตไม่ถึง ความฟุ้งซ่านในภายหลังแม้เพราะมีนิमितแห่งลมหายใจเข้า และ หายใจออกที่ละเอียดเป็นอารมณ์.

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลม (อัสสาสะและ ปัสสาสะ) ย่อมเป็นไป, ลมอัสสาสะและปัสสาสะย่อมเป็น ไป, อานาปานัสสติย่อมเป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิย่อม เป็นไป, และสมาธินั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมหายใจเข้า บ้าง ย่อมหายใจออกบ้าง.

กายคือความที่บุคคลระงับกายสังขารหายใจเข้า และหายใจออกย่อมปรากฏ, สติเป็นอนุปัสสนาญาณ, กายย่อมปรากฏ, ไม่ใช่สติ, สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติ ด้วย, ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วย ญาณนั้น, เพราะเหตุตั้งนั้นนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การเจริญ สติปฏิฐานคือการพิจารณา เห็นกายในกาย ดังนี้.

ในบทว่า **ปัสสมุภยํ กายสงขารํ** นี้ มีการพรรณนา ตามลำดับบท แห่งปฐมจตุกกะ ซึ่งตรัสไว้ด้วยสามารถ แห่งกายานุปัสสนาเพียงเท่านั้นก่อน.

แต่เพราะในอธิการนี้ จตุกกะนี้เท่านั้น ตรัสไว้ด้วย สามารถแห่ง กรรมฐานของกุลบุตรผู้เริ่มทำ, ส่วนอีก

วุฏฺฐหนตฺติปี ฯ

ยถากลํ วิวี ฯ

เสยฺยถาปี กํเส อาโกฏฺฐิตฺเต ปจฺมํ โอปาริกา สทฺทา ปวตฺตนฺติ ฯ

โอปาริกานํ สทฺทานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตตฺตา สุมฺนลิกตตฺตา สุปฺชาริตตฺตา นินฺรุทฺเธปี โอปาริกเ สทฺเท อถ ปจฺฉา สุขุมกา สทฺทา ปวตฺตนฺติ สุขุมกานํ สทฺทานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตตฺตา สุมฺนลิกตตฺตา สุปฺชาริตตฺตา นินฺรุทฺเธปี สุขุมเก สทฺเท อถ ปจฺฉา สุขุมสทฺทนิमितตารมฺมณตฺตาปี จิตฺตํ ปวตฺตติ ฯ

เอวเมว ปจฺมํ โอปาริกา อสฺสาสปฺปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ โอปาริกานํ อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตตฺตา สุมฺนลิกตตฺตา สุปฺชาริตตฺตา นินฺรุทฺเธปี โอปาริกเ อสฺสาสปฺปสฺสาเส อถ ปจฺฉา สุขุมกา อสฺสาสปฺปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ สุขุมกานํ อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตตฺตา สุมฺนลิกตตฺตา สุปฺชาริตตฺตา นินฺรุทฺเธปี สุขุมเก อสฺสาสปฺปสฺสาเส อถ ปจฺฉา สุขุมอสฺสาสปฺปสฺสานนิमितตารมฺมณตฺตาปี จิตฺตํ น วิกุเขปํ คจฺจติ ฯ

เอวํ สนฺเต วาตุปฺลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ อสฺสาสปฺปสฺสาसानญจ ปภาวนา โหติ อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา (๕๐๘) โหติ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ ตถจ นํ สฺมาปตฺติํ ปญฺหิตฺตา สฺมาปชฺชนฺติปี วุฏฺฐหนตฺติปี ฯ

ปสฺสมุภยํ กายสงขารํ อสฺสาสปฺปสฺสาสา กาโย อุပ္ภุจฺจันํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํ กาโย อุပ္ภุจฺจันํ โน สติ สติ อุပ္ภุจฺจันญฺเจว สติ จ ตาย สติยา เตน ภาณน ตํ กายํ อนุปสฺสตีติ เตน วุจฺจติ กาเย กายานุปสฺสนาสติปฺภุจฺจานภาวนาติ ฯ

อโย ตาเวตถ กายานุปสฺสนาวเสน วุตฺตสฺส ปจฺมจตุกกสฺส อนุปฺพุพฺพทวณฺณนา ฯ

ยสฺมา ปเนตถ อิทเมว จตุกํ อาทิกมฺมิกสฺส กมฺมฏฺฐานวเสน วุตฺตํ อิตฺราณี ปน ตีณิ จตุกฺกาณี

๓ จตุกกะนอกนี้ ตรัสไว้ด้วยสามารถ แห่งเวทนานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ของกุลบุตรผู้บรรลุลิขิตแล้ว ในปฐมจตุกกะนี้ฉะนั้น พุทธบุตร ผู้ปรารถนาจะเจริญกรรมฐาน นี้ แล้วบรรลु พระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทา ด้วย วิปัสสนาอันมีอานาปานจตุตถฌาน เป็นปทัฏฐานควร ทราบกิจที่ตนควรทำก่อนทั้งหมด ตั้งแต่ต้น ในอธิการ แห่งอานาปานัสสติกรรมฐานนี้แล ด้วยสามารถแห่งกุลบุตร ผู้เริ่มทำ.

เอตถ ปตตชฌานสส เวทนาจิตตมมานุปัสสนาวเสน วุตตานิ ตสฺมา อิทิ กมฺมภูจฺจํ ภาเวตฺวา อานาปานจตุตถชฌานปทฺทจฺจํ วิปสฺสนาย สห ปฏิ- สมิภิทาอิ อรหตฺตํ ปาปฺณิตฺกามาเนน พุทฺธปฺตฺเตน ยํ กาดพฺพิ ตํ สพฺพิ อิเวย ตาว อาทิคมฺมิกสฺส กุลปฺตฺตสฺส วเสน อาทิโต ปฏฺติ เวย เวทิตพฺพิ ฯ

กุลบุตรจะเรียนกรรมฐานต้องบำเพ็ญศีลให้ บริสุทธิ์ก่อน

***ผู้จะบำเพ็ญกรรมฐานต้องชำระศีล ๔ อย่าง ให้บริสุทธิ์ก่อน.

ศีลนั้นจะชำระให้บริสุทธิ์ได้ ๓ วิธี คือ ไม่ต้อง อาบัติ ๑ ออกจากอาบัติ ที่ต้องแล้ว ๑ ไม่ถูกกิเลส ทั้งหลายเบียดเบียน ๑.

จริงอยู่ ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์อย่างนั้น ภาวนาย่อม ลำเร็จ.

เมื่อภิกษมาจาริกศีลที่พระผู้มีพระภาคตรัสด้วย สามารถแห่งวัตรเหล่านี้ คือ วัตรที่ลานพระเจดีย์ วัตรที่ ลานต้นโพธิ์ วัตรที่ปฏิบัติอุปัชฌาย์ วัตรที่ปฏิบัติอาจารย์ วัตรที่เรือนไฟ วัตรที่โรงอุโบสถ ชั้นภิกษุวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔ นั้นนั้น กุลบุตรพึงบำเพ็ญให้บริบูรณ์ด้วยดี.

ก็ข้อที่ว่า ศีลของกุลบุตรผู้ฟังกล่าวว่า เรารักษาศีล, การทำตาม อภิสมจาริกวัตร จะมีประโยชน์อะไร ดังนี้ จักบริบูรณ์ได้เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

ก็เมื่ออภิสมจาริกวัตรบริบูรณ์ ศีลก็บริบูรณ์.

เมื่อศีลบริบูรณ์ สมาธิก็ดำรงมั่น.

สมจริงดังพระพุทธดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ดังนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุนั้นแล ไม่บำเพ็ญธรรม คือ อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์ จักบำเพ็ญศีลให้ บริบูรณ์ได้ ดังนี้ เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

เรื่องนี้ ควรให้พิสดาร.

เพราะฉะนั้น กุลบุตรนี้พึงบำเพ็ญวัตรมีวัตรที่ลาน

จตุพฺพิธํ ตาว สิลํ วิโสเธตพฺพิ ฯ

ตตถ ติวธา วิโสธนา อนาปชฺชนํ อาปนฺนญฺจฺจํ กิเลเสหิ จ อปฺปฏิปฺพนํ ฯ

เอวํ วิสุทฺธสิลสฺส หิ ภาวนา สมฺปชฺชติ ฯ

ยมิทํ เจตियงฺกณฺวตฺตํ โพงิยงฺกณฺวตฺตํ อุปฺชฺฌาย- วตฺตํ อาจริยวตฺตํ ชนฺตฺตวตฺตํ อุโปสถาคารวตฺตํ เทวอสฺตีทฺทฺทฺทวตฺตานิ จุทฺทสฺวิธํ มหาวตฺตฺนติ อิเมสํ วเสน อภิสมจาริกสิลํ วุจฺจติ ตมฺปิ สาธุกํ ปรีปฺุเรตพฺพิ ฯ

โย หิ อหํ สิลํ รุกฺขามิ ก็ อภิสมจาริกเณ กมฺมฺนติ (๕๐๙) วเทยฺย ตสฺส สิลํ ปรีปฺุริสฺสตีติ เณตํ จานํ วิชฺชติ ฯ

อภิสมจาริกวตฺเต ปน ปรีปฺุเร สิลํ ปรีปฺุริติ ฯ

สีเล ปรีปฺุเร สฺมาธิ คพฺภํ คณฺหาติ ฯ

วุตฺตํ เหตํ ภควตา โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิสมจาริกํ ธมฺมํ อปรีปฺุเรตฺวา สิลานิ ปรีปฺุเรสฺสตีติ เณตํ จานํ วิชฺชตีติ ฯ

วิตุถาเรตพฺพิ ฯ

ตสฺมาเนน ยมฺปิทํ เจตियงฺกณฺวตฺตาหิ อภิสมจาริกํ

เจตีย์เป็นต้น ที่ท่านเรียกว่า อภิสมาจาริกวัตร แม้นั้นให้
บริบูรณ์ด้วยดี.

ต่อแต่นั้น กุลบุตรควรตัดปัลลิว (ความกังวล)
ที่มีอยู่ ในบรรดาปัลลิว ๑๐ ประการ ที่พระโหราณาจารย์
กล่าวไว้เป็นอย่างนี้ว่า

- ปัลลิว (ความกังวล) ๑๐ เหล่านั้น คือ
- อวาสา ๑ ตระกูล ๑ ลาก (คือปัจจัยสี่) ๑ คณะ
- (คือหมู่) ๑ กรรม (คือการทำก่อสร้าง) เป็นที่ครบห้า
- ๑ อัถถานะ (คือเดินทางไกล) ๑ ญาติ ๑ อาพาธ
- ๑ คัมภชะ (คือการเรียน ปริยัติ) ๑ อิทธิฤทธิ์ ๑.

กุลบุตรผู้ตัดปัลลิวได้อย่างนี้แล้ว จึงสมควรเรียน
กรรมฐาน.*** (ส. ๘/๒๕๓๕)

กรรมฐาน ๒ พร้อมทั้งอธิบาย

กรรมฐานนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ สัพพัตถกัมมัฏฐาน
(กรรมฐานมีประโยชน์ในกุตถธรรมทั้งปวง) ๑ ปาริหาริย-
กัมมัฏฐาน (กรรมฐานควร บริหารรักษา) ๑.

บรรดากรรมฐาน ๒ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า สัพพัตถก-
กัมมัฏฐานได้แก่ เมตตา (ที่เจริญไป) ในหมู่ภิกษุเป็นต้น
และมรณัสสติ (การระลึกถึงความตาย).

พระอาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า อสุภัสถญา บ้าง.

จริงอยู่ ภิกษุผู้จะเจริญกรรมฐาน ครั้งแรกต้องตัด
ปัลลิวเสียก่อน แล้วจึงเจริญเมตตาไปในหมู่ภิกษุผู้อยู่ใน
สีมา, ลำดับนั้น พึงเจริญไป ในเหล่าเทวดาผู้อยู่ในสีมา,
ถัดจากนั้นพึงเจริญไปในอิสรชนในโคจรคาม, ต่อจากนั้น
พึงเจริญไปในเหล่าสรรพสัตว์กระทั่งถึงชาวบ้านในโคจร
คามนั้น.

แท้จริง ภิกษุนั้น ทำพวกชนผู้อยู่ร่วมกันให้เกิดมี
จิตอ่อนโยน เพราะ เมตตาในหมู่ภิกษุ.

เวลานั้น เธอจะมีความสุขอยู่เป็นสุข.

เธอย่อมเป็นผู้อันเหล่าเทวดาผู้มีจิตอ่อนโยน
เพราะเมตตา ในเหล่า เทวดา ผู้อยู่ในสีมาจัดการ

วุจติ ตมปิ สาธุกั ปริปุเรตพพ ๑

ตโต

อวาโส จ กุลं ลาโภ คโณ กมุเมน ปญจมี
อทุธานัง ญาติ อาพาธ คณโจ อิทธิตี เต ทสาตี ๑

เอวํ วุตเตสุ ทสสุ ปัลลิวเธสุ โย ปัลลิวโธ
อตถิ โส อุปัจฉินทิตตพโพ ๑

เอวํ อุปัจฉินนปัลลิวเธน กम्मฏฐานัน อุกคเตตพพ ๑

ตํ ทพฺพิธํ โหติ สพฺพตถกกम्मฏฐานญจ ปาริหาริย-
กम्मฏฐานญจ ๑

ตตถ สพฺพตถกกम्मฏฐานนนาม ภิกฺขุสงฺฆมาทิสฺสุ
เมตตา มรณสฺสติ จ ๑

อสุภสถญญาตีปี เอเก ๑

กम्मฏฐานิเกน ทิ ภิกฺขุณา ปจฺมี ตาว ปริจฺฉินทิตฺวา
สิมฺภุจกภิกฺขุสงฺฆเม เมตตา ภาเวตพฺพา ตโต สิมฺภุจก-
เทวดาสฺสุ ตโต โคจรคาเม อิสฺสรชน เตโต ตตถ
มนุสฺเส อุปาทาย สพฺพสฺตเตสุ ๑

โส ทิ ภิกฺขุสงฺฆเม เมตตายน สหवासินํ มุฑฺจิตตตํ
ชเนตี ๑

อถสฺส สุขสฺวาस्ता โหตี ๑

สิมฺภุจกเทวดาสฺสุ เมตตายน มุฑฺจิตติตฺตาหิ เทวดาหิ
ธมฺมิกาย รัทฺขาย สฺสูวิทิตารกฺโข โหตี ๑

อารักขาไว้เป็นอย่างดี ด้วยการรักษาที่ชอบธรรม.

ทั้งเป็นผู้อันอิสรชนทั้งหลาย ผู้มีจิตสันดานอ่อนโยน เพราะเมตตา ในอิสรชนในโคจรคาม จัดรักษาระแวงระวัง ไว้อย่างดี ด้วยการรักษาที่ชอบธรรม.

และเป็นผู้อันชาวบ้านเหล่านั้นผู้มีจิตถูกอบรมให้ เลื่อมใส เพราะเมตตา ในพวกชาวบ้านในโคจรคามนั้น ไม่ดูหมิ่นเที่ยวไป.

เป็นผู้เที่ยวไปไม่ถูกอะไรๆ กระทบกระทั้งในที่ทุก สถานเพราะเมตตาในเหล่าสรรพสัตว์.

อนึ่งเธอเมื่อคิดว่า เราจะต้องตายแน่แท้ ด้วย มรณัสสสติ ละการแสวงหา ที่ไม่สมควรเสีย เป็นผู้มีความ สลดใจเจริญสูงขึ้นเป็นลำดับ ย่อมเป็นผู้มี ความประพฤติ ไม่ย่อหย่อน.

ต้นหยาบยอมไม่เกิดขึ้น แม้ในอารมณ์ที่เป็นทิพย์ เพราะอสุภัสัญญา.

เพราะเหตุนี้ คุณธรรมทั้ง ๓ (คือ เมตตา ๑ มรณัสสสติ ๑ อสุภัสัญญา ๑) นั้น ของภิกษุนี้ ท่านเรียกว่า สัพพัตถกัมมัฏฐาน เพราะทำอธิบายว่า เป็นกรรม-ฐานอันกุลบุตรพึงปรารถนา คือ พึงต้องการในที่ทุกสถาน เพราะเป็นธรรมมีอุปการะมาก และเพราะความเป็นปทัฏฐาน แห่งการหมั่น ประกอบเนื่องๆ ซึ่งความเพียร ตามที่ ประสงค์ไป โดยนัยดังพรรณนา มาจะนี้.

ก็บรรดาอารมณ์ ๓๘ ประการ กรรมฐานใด ที่ คล้อยตามจริตของกุลบุตรใด กรรมฐานนั้น ท่านเรียกว่า ปารหาริยกรรมฐาน เพราะเป็นกรรมฐานที่กุลบุตรนั้น ควรบริหารไว้เป็นนิตย์ โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

แต่ในตติยปาราชิกนี้ อานาปานกรรมฐานนี้แล ท่านเรียกว่า ปารหาริยกรรมฐาน.

ในอธิการว่าด้วยอานาปานกัมมัฏฐานนี้ มีความ สังกะยะเท่านี้.

ส่วนความพิสดารนักศึกษาผู้ต้องการกล่าวด้วย การชำระศีลให้หมดจด และกล่าวด้วยการตัดปัลลิวธ พึงถือเอาจากปกรณ์วิเสสซึ่งอวิสุทธิมรรคเกิด.

(๕๑๐) โคจรคามเม อิสรชน เมตตตาย มุทกต- จิตตสนตนาเนติ อิสรเรหิ ฐมมิกาย รุกขาย สุรุกขิต- ปริกขารโ โหติ ฯ

ตตถ มนุสเสสุ เมตตตาย ปสาทิจจิตเตหิ เตหิ อปริภูโต หุตวา วิจรติ ฯ

สพพตเตสุ เมตตตาย สพพตถ อปฏิหตจโร โหติ ฯ

มรณสสติยา ปน อวสสํ มริตพพนติ จินเตนโต อเนสนํ ปหาย อุปรูปวิวัตตมานสเวโค อนอสินวุตติโก โหติ ฯ

อสุภสญญา ย ทิพเพสุปี อารมมณเสสุ ตณฺหา น อุปปชชติ ฯ

เตนสเสตํ ตยํ เอวํ พหุปรการตตา สพพตถ อตถยิตพพิ อิจฉิตพพนติ กตวา อธิเปตสส จ โยคานุโยคกมมสส ปทฏจानตตา สพพตถกกมมฏจानนติ วุจจติ ฯ

อฏจตติสสารมมณเสสุ ปน ยํ ยสส จริตานุกุลํ ตํ ตสสํ นิจจํ ปิริหิตพพตตาย ยถาวุตเตเนว นเยน ปารหาริยกมมฏจानนติ วุจจติ ฯ

อิธ ปน อิถเมว อานาปานกมมฏจานํ ปารหาริย- กมมฏจानนติ วุจจติ ฯ

ออยเมตถ สงฺเขโป ฯ

วิตถารโ ปน สิลวิโสธนถํ ปลิวโพฐปจฺเจทถถณฺจ อิจจณฺเตน วิสุทธิมคฺคโต คเหตุพโพ ฯ

ควรเรียนกรรมฐานในสำนักพุทธโอรสกระทั่งถึง ท่านผู้ใดตาม

อนึ่ง กุลบุตรผู้มีศีลบริสุทธิ์ และตัดปิลีโพธได้แล้ว
อย่างนั้น เมื่อจะ เรียนกรรมฐานนี้ ควรเรียนเอาในสำนัก
พุทธบุตร ผู้ให้จตุตถฌานเกิดขึ้นด้วย กรรมฐานนี้แล
แล้วเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุความเป็นอรหันต์.

เมื่อไม่ได้พระชินาสพณนั้น ควรเรียนเอาในสำนัก
พระอนาคามี เมื่อไม่ได้ แม้พระอนาคามีนั้น ก็ควรเรียน
เอาในสำนักพระสกทาคามี, เมื่อไม่ได้ แม้พระสกทาคามีนั้น
ก็ควรเรียนเอาในสำนักพระโสดาบัน, เมื่อไม่ได้แม้
พระโสดาบันนั้น ก็ควรเรียนเอาในสำนักของท่านผู้ได้
จตุตถฌาน ซึ่งมีอานาปานะเป็นอารมณ์, เมื่อไม่ได้ท่านผู้
ได้จตุตถฌานเมื่อนั้น ก็ควรเรียนเอา ในสำนักของ
พระวิจิตรญาณจารย์ ผู้ไม่เลอะเลือนทั้งในบาลีและอรรถกถา.

จริงอยู่ พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระอรหันต์
เป็นต้น ย่อมบอกเฉพาะ มรรคที่ตนได้บรรลุแล้วเท่านั้น.

ส่วนพระวิจิตรญาณจารย์นี้เป็นผู้ไม่เลอะเลือน
กำหนดอารมณ์เป็นที่สบาย และไม่สบาย ในอารมณ์ทั้งปวง
แล้วจึงบอกให้ เหมือนผู้นำไปสู่ทางช้างใหญ่ ในป่าที่รกชัฏ
ฉะนั้น.

กรรมฐานมีสนธิคือที่ต่อ ๕ อย่าง

ในอริการว่าด้วยการเรียนกรรมฐานนั้น มีอนุพุทธิกถา
ดังต่อไปนี้:- ภิกษุผู้นั้นควรเป็นผู้มีความประพฤติเบา
สมบูรณ์ด้วยวินัย และมรรยาท เข้าไปหาอาจารย์ซึ่งมี
ประการดังกล่าวแล้ว ฟังเรียนกรรมฐาน มีสนธิ ๕ ใน
สำนักของอาจารย์นั้น ผู้มีจิตอันตนให้ยินดี ด้วยวัตร
และข้อปฏิบัติ.

ในคำว่า กรรมฐานมีสนธิ ๕ นั้น สนธิมี ๕ อย่าง
เหล่านี้ คือ อุกคหะ การเรียน ๑ ปริปัจฉา
การสอบถาม ๑ อุปัฏฐานะ ความปรากฏ ๑ อับปนา
ความแนบแน่น ๑ ลักษณะ ความกำหนดหมาย ๑.

ในอุคคหะเป็นต้นนั้น การเรียนกรรมฐาน ชื่อว่า
อุคคหะ.

เอวํ วิสุทฺธิสึเลน ปน อุกฺคิณฺนปฺลิโพเธน จ
อิทํ กมฺมฏฺฐานํ อุกฺคณฺหนฺเตน อิมินาว กมฺมฏฺฐาเนน
จตุตฺถฌมานํ นิพฺพตฺเตตฺวา วิปัสสนํ วัฑฺฒเตตฺวา
อรหตฺตํ ปตฺตสฺส พุทฺธปฺตฺตสฺส สนฺติเก อุกฺคเหตุพฺพํ ฯ

ตํ อลฺภนฺเตน อนาคามีสฺส ตมฺปิ อลฺภนฺเตน
สกทาคามีสฺส ตมฺปิ อลฺภนฺเตน โสตาปนฺนสฺส ตมฺปิ
อลฺภนฺเตน อานาปานจตุตฺถฌมานลาภิสฺส ตํปิ
อลฺภนฺเตน ปาเลีย อฏฺฐกถาย จ อสมฺมุพฺพสฺส
วิจิตรญาณจริยสฺส สนฺติเก (๕๑๑) อุกฺคเหตุพฺพํ ฯ

อรหนฺตาทโย ทิ อตฺตนา อธิคตมคฺคเมว
อาจิกฺขนฺติ ฯ

ออยํ ปน คหฺนปฺปเทเส มหาหตฺถิปถํ นิทรนฺโต
วिय สพฺพตฺถารมฺมเณ อสมฺมุพฺโห สปฺปายาสปฺปายํ
ปริจฺฉินฺทิตฺวา กเถติ ฯ

ตฺตรายํ อนุพฺพุทฺธิกา ฯ เตน ภิกฺขุณา สลฺลหฺก-
วฺตุตฺตินา วินยาจกรสมฺปนฺเนน วุตฺตปฺปการมาจริยํ
อุปลงฺกมิตฺวา วตฺตปฺปิตฺติยา อาราคิตฺติตฺตสฺส ตสฺส
สนฺติเก ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺฐานํ อุกฺคเหตุพฺพํ ฯ

ตฺตรีมา ปญฺจ สนฺธิโย อุกฺคโห ปริปัจฺฉา
อุปัฏฺฐานํ อปฺปนา ลกฺขณฺนฺติ ฯ

ตตฺถ อุกฺคโห นาม กมฺมฏฺฐานสฺส อุกฺคณฺหนํ ฯ

การสอบถามกรรมฐาน ชื่อว่า ปริปัจฉา.

ความปรากฏแห่งกรรมฐาน ชื่อว่า อุปัญจนา.

ความแน่วแน่แห่งกรรมฐาน ชื่อว่า อปัปนา.

ลักษณะแห่งกรรมฐาน ชื่อว่า ลักษณะ.

มีคำอธิบายว่า ความใคร่ครวญแห่งสภาพกรรมฐานว่ากรรมฐานนี้ มีลักษณะอย่างไร.

ภิกษุเมื่อเรียนกรรมฐาน ซึ่งมีสนธิ ๕ อย่างนี้ แม้ตนเองก็ไม่ลำบาก ทั้งไม่ต้องรบกวนอาจารย์ให้ลำบาก.

เพราะฉะนั้น ควรเรียนอาจารย์ให้บอกแต่น้อย สาธยายตลอดเวลา เป็นอันมาก ครั้นเรียนกรรมฐาน ซึ่งมีสนธิ ๕ อย่างนั้นแล้ว ถ้าในอวาสนั้น มีเสนาสนะ เป็นต้นเป็นที่สบายไซ้ ควรอยู่ในอวาสนนั้นนั่นแล ถ้าในอวาสนนั้น ไม่มีเสนาสนะเป็นที่สบายไซ้ ควรบอกลาอาจารย์ ถ้าเป็นผู้มีปัญญาอ่อน ควรไปสิ้นระยะโยชน์หนึ่ง เป็นอย่างยิ่ง ถ้าเป็นผู้มีปัญญากล้าก็ควรไปแม่ไกล (กว่านั้น) ได้แล้วเข้าไปยังเสนาสนะที่ประกอบด้วยองค์แห่งเสนาสนะ ๕ อย่าง เว้นเสนาสนะที่มีโทษ ๑๘ อย่าง แล้วพักอยู่ในเสนาสนะนั้น ตัดป्लीโพธหุยมหิมเสีย ฉันทตอาหารเสร็จแล้ว บรรเทาความเมาอาหาร ทำจิตให้ว่าแจ้งด้วยการอนุสรณ์ถึงคุณพระรัตนตรัย ไม่หลงลืมกรรมฐาน แม้บทหนึ่ง แต่ที่เรียนเอาจากอาจารย์พึงมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐานนี้.

ในวิสัยแห่งตติยปาราชิกนี้ มีความสังเขปเท่านี้.

ส่วนความพิสดาร นักศึกษาผู้ต้องการถามบรรคนี้ พึงถือเอาจากปกรณ์ วิเสสชื่อวิสุทธิมรรคเกิด.

ปริปัจฉา นาม กมฺมภูจฺจานสฺส ปริปัจฺจนา ฯ

อุปฺญจฺจนา นาม กมฺมภูจฺจานสฺส อุปฺญจฺจนา ฯ

อปฺปนา นาม กมฺมภูจฺจานสฺส อปฺปนา ฯ

ลกฺขณํ นาม กมฺมภูจฺจานสฺส ลกฺขณํ ฯ

เอวํ ลกฺขณมิตฺถํ กมฺมภูจฺจานนฺตํ กมฺมภูจฺจาน-
สภากฺวปฺปารณนฺตํ วุตฺตํ โหติ ฯ

เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมภูจฺจานํ อุกฺคณฺหนโต
อตฺตนาปิ น กิลมฺติ อางฺริยมฺปิ น วิเหเจติ ฯ

ตสฺมา โภกํ อุตฺทิสสาเปตฺวา พหุํ กาลํ
สขฺฌายิตฺวา เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมภูจฺจานํ อุกฺคเหตฺวา,
สเจ ตตฺถ สปปายํ โหติ, ตตฺถเวย วสิตฺตพฺพ,
โน เจ, ตตฺถ สปปายํ โหติ, อางฺริยํ อาปฺุจฺจิตฺวา,
สเจ มนฺทปญฺโฌ โยชนปรมํ คนฺตฺวา, สเจ ติกฺขปญฺโฌ
ทฺูรมฺปิ คนฺตฺวา อฏฺฐการสเสนาสนทฺิสวิวชฺชิตฺตํ ปญฺจ-
เสนาสนนฺจสมนฺนาคตฺตํ เสนาสนํ อุกฺคมฺม ตตฺถ
วสนฺเตน อุกฺคณฺนชฺุทฺทกปฺลิตฺโพเธน กตฺถตฺตกฺิจเจน
ภตฺตสมฺมทํ ปฏฺิวินฺเทตฺวา รตนตฺตยคฺุณานุสฺสรเณน
จิตฺตํ (๕๑๒) สมฺปทฺิสเสตฺวา อางฺริยคฺุคฺทโต เอกปทฺมฺปิ
อปฺปมฺุสฺสนฺเตน อิมํ อานาปานสฺสติกมฺมภูจฺจานํ
มนสิกาตพฺพํ ฯ

อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ

วิตถาโร ปน อิมํ กถามคฺุคํ อิจฺฉนฺเตน
วิสุทฺธิมคฺุคโต คเหตุพฺโพ ฯ

วิธีมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐาน ๘ อย่าง

ก็ในคำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า พึงมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐานนี้ มี มนสิการวิธีดังต่อไปนี้:- คือ การนับ การตามดู การถูกต้อง การหยุดไว้ การกำหนด การเปลี่ยนแปลง ความหมจดจ และ การเห็นธรรมเหล่านั้น แจ่มแจ้ง.

การนับนั่นแล ชื่อว่า คณนา.

การกำหนดตามไป ชื่อว่า อนุพันธนา.

ยํ ปน วุตฺตํ อิมํ อานาปานสฺสติกมฺมภูจฺจานํ
มนสิกาตพฺพนฺตํ ตตฺตรายํ มนสิการวิธี คณนา
อนุพันธนา ผุสนา จปนา สลลฺลกฺขณา วิวฏฺฏานา
ปาริสฺสุทฺธิ เตสญฺจ ปฏฺิวสฺสนาติ ฯ

คณนาติ คณนาเยว ฯ

อนุพันธนาติ อนุวฺทนา ฯ

ฐานที่ลมถูกต้อง ชื่อว่า **มุสนา**.
 ความแน่นแนชื่อ **ฐปนา**.
 ความเห็นแจ้ง ชื่อว่า **สัลลักษณ์**.
 มรรค ชื่อว่า **วิวิฏฐนา**.
 ผลชื่อว่า **ปาริสุทธิ**.
 การพิจารณา ชื่อว่า **เตสญจ ปฏิปัสสนา**.

มุสนาติ ผุฏฐฏฐานัน ๑
ฐปนาติ อปฺปนา ๑
สัลลักษณ์ วิปัสสนา ๑
วิวิฏฐนาติ มคฺโค ๑
ปาริสุทธิติ ผลํ ๑
เตสญจ ปฏิปัสสนาติ ปจฺจเวทฺขณนา ๑

อธิบายวิธีนับลมหายใจเข้าออก

**บรรดาวิธีมนสิการมีการนับเป็นต้นนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียรนี้ พึงมนสิการกรรมฐานนี้ ด้วยการนับก่อน.

ก็เมื่อจะนับ ไม่ควรหยุดนับต่ำกว่าห้า ไม่ควรนับเกินสิบ ไม่ควรแสดง ให้ขาดตอนในระหว่าง.

เพราะว่า เมื่อหยุดนับต่ำกว่าห้า ในโอกาสที่คับแคบ จิตตูปบาท ย่อมตื่น รน เปรียบเสมือนโคที่ถูกขังไว้ในคอกที่คับแคบ ฉะนั้น.

เมื่อนับเกินกว่า ๑๐ ไป จิตตูปบาทก็พะวงอยู่ด้วยการนับเท่านั้น.

เมื่อแสดงให้ขาดตอนในระหว่าง จิตตูปบาทว่ากรรมฐาน ของเรา ถึงที่สุดแล้วหรือหนอ หรือยังไม่บรรลุถึงที่สุด.

เพราะฉะนั้น พึงนับเว้นโทษเหล่านี้.

เมื่อจะนับ ควรนับด้วยการนับซ้ำ คือนับอย่างวิธีคนดวงข้าวก่อน.

ความจริง คนดวงข้าวบรรจุเต็มทะนานแล้วกล่าวว่า ๑ แล้วเทลง เมื่อบรรจุให้เต็มอีก พบเห็นหยากเยื่อ บางอย่างแล้ว ทั้งอยากเยื่อนั้นเสีย กล่าวว่า ๑-๑.

ในคำว่า ๒-๒ เป็นต้น ก็นับนี้.

แม้กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียรนี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ควรกำหนดลม ที่ปรากฏอยู่ บรรดาลมอัสนาสะและลมปัสสาสะแล้วเพ่งกำหนดนับลม อัสนาสะ และลมปัสสาสะ ที่กำลังเป็นไปอยู่ๆ เริ่มต้นว่า หนึ่งๆ จนถึงว่าสิบๆ.

เมื่อเรอนับอยู่อย่างนี้ ลมอัสนาสะและลมปัสสาสะ

ตตถ อิมินา อาทิกมมิกกุลปุตเตน ปจฺม คณนาย อิมิ กมฺมฏฺฐานัน มนสิกาตพฺพํ ๑

คณนฺเตน จ ปญฺจนันฺนํ เหนฺจฺจา น จเปตพฺพํ ทสฺสนันฺนํ อุปริน น เนตพฺพํ อนฺตเร ชณฺฑํ น ทสฺเสตพฺพํ ๑

ปญฺจนันฺนํ เหนฺจฺจา จเปนฺตสฺส ทิ สมฺพาธะ โอกาเส จิตฺตูปปาโท วิปฺพนฺทติ สมฺพาธะ วเช สนฺนิรฺุทฺธโคโณ วิย ๑

ทสฺสนันฺนํ อุปริน เนนฺตสฺส คณนานิ สฺสิติว จิตฺตูปปาโท โหติ ๑

อนฺตรา ชณฺฑํ ทสฺเสนฺตสฺส ลีชาปฺตตํ นุ โข เม กมฺมฏฺฐานันฺนํ โนติ จิตฺตํ วิกมฺปติ ๑

ตสฺมา เอเต โทเส วชเชตฺวา คณฺตพฺพํ ๑

คณนฺเตน ปจฺม ทนฺธคณนาย ธณฺธมาปกคณนาย คณฺตพฺพํ ๑

ธณฺธมาปกิ ทิ นาฬิ ปุเรตฺวา เอกนฺติ วตฺวา โอกิริติ ปุณฺ ปุเรนฺโต กณฺจิ กจฺวรํ ทิสฺวา ตํ ฉทฺเทนฺโต เอกํ (๕๑๓) เอกนฺติ วทติ ๑

เอส นโย เทว เทวติอาทิสฺ ๑

เอวเมว อิมินาปิ อสฺสาสปฺปสฺสาเสสุ โย อุฏฺฐาติ ตํ คเหตุวา เอกํ เอกนฺติอาทิ กตฺวา ยาว ทส ทสาติ ปวตฺตมานันฺ ปวตฺตมานันฺ อุปลกฺเขตฺวา คณฺตพฺพํ ๑

ตสฺส เอว คณฺยโต นิทฺทมนฺตา จ ปวิสนฺตา

ที่หายใจออกและ หายใจเข้า ก็ปรากฏ.

ครั้งนั้น เธอควรเลิกการนับซ้ำ คือนับอย่างคน ดวงขำว้นั้นเสียแล้ว นับด้วยการนับเร็ว คือด้วยการนับ อย่างคนเลี้ยงโค.

ความจริงคนเลี้ยงโคผู้ฉลาด เอาก้อนกรวดห่อปกแล้ว มือถือเชือก และผูก ไปยังคอกแต่เช้าตรู่ ตีหลังโคแล้ว นั่งบนหัวเสาริมคอกโยนก้อน กรวดไป นับโคตัวที่ถึงประตู แล้วๆ นั้นแหละว่า หนึ่ง สอง ดังนี้. ** (ส. ๘/๒๕๔๕)

ฝูงโคที่อยู่ลำบากในโอกาสที่คับแคบตลอดราตรี ๓ ยาม เมื่อออก (จากคอก) เบียดเสียดกันและกันรีบ ออกเป็นหมู่ๆ.

นายโคบาลนั้น ย่อมนับอย่างรวดเร็วที่เดียวว่า ๓-๔-๕-๑๐ เป็นต้น.

แม้เมื่อฤดูบวชนี้ นับอยู่โดยนัยก่อนอย่างว่ามาแล้วนี้ ลมอัสสาสะ และปัสสาสะย่อมปรากฏสัญจรไปมา อย่างรวดเร็ว.

ลำดับนั้นเธอรู้ที่อยู่ว่า ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ย่อมสัญจรไปมา อย่างรวดเร็ว แล้วไม่ถือเอาลมภายใน และภายนอก พึงกำหนดเฉพาะลม ที่มาถึงช่องๆ เท่านั้น นับอย่างเร็วๆ ที่เดียวว่า ๑-๒-๓-๔-๕, ๑-๒-๓-๔-๕-๖, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐.

เพราะว่าในกรรมฐานที่เนื่องด้วยการนับ จิตย่อมมี อารมณ์เป็นหนึ่งได้ ด้วยกำลังแห่งการนับเท่านั้น ดุจการ หยุดเรือไว้ในกระแสน้ำเชี่ยว ด้วยอำนาจ ที่เอาถ่อค้ำไว้ ฉะนั้น.

เมื่อเธอนับอยู่เร็วๆ อย่างนี้กรรมฐานย่อมปรากฏ เป็นตุลว่า ดำเนินไป ไม่ขาดสาย.

เวลานั้น ครั้นเธอรู้ว่า กรรมฐานดำเนินไปไม่ขาด สายแล้ว อย่างกำหนด ลมทั้งภายในและภายนอก พึงนับ เร็วๆ ตามนัยก่อนนั้นแล.

เมื่อเธอส่งจิตเข้าไปพร้อมกับลมที่เข้าไปภายใน ฐานภายใน ถูกลม กระทบแล้ว ย่อมเป็นเหมือนเต็มด้วย มั่นชื้นฉะนั้น.

เมื่อนำจิตออกมาพร้อมกับลมที่ออกมาภายนอก จิตย่อมสลายไปในอารมณ์ มากหลายในภายนอก.

จ อสสาสปปสสาสา ปากฎา โหนติ ฯ

อถาเนน ตํ ทนฺธคณฺณํ ธมฺมมาปกคณฺณํ ปหาย สิสมคณฺนาย โคปาลคณฺนาย คณฺเฑพฺพํ ฯ

เฉโก ทิ โคปาลโก สกฺขราโย อัจฉงฺเคน คเหตุวา รชชฺชทฺททฺทโธ ปาโตว วชฺ คณฺตวา คาโว ปิฎฺฐิยํ ปหริตฺวา ปลิขตถมฺภมตฺถเก นิสิโน ทฺวารํ ปตฺตํ ปตฺตํเยว คาวิ เอกา เทวติ สกฺขรํ ชิปีตฺวา คณฺเฑติ ฯ

ติยามรตฺติ สมฺพาเส โอภาเส ทฺกฺขํ วุฏฺฐโคโคณฺ นิฏฺฆมนฺโต อณฺณมณฺณํ อุปนิมฺเสนฺโต เวคเวเคน ปุณฺชปุณฺโซ หุตฺวา นิฏฺฆมฺติ ฯ

โส เวคเวเคน ติณฺนิ จตฺตาริ ปญฺจ ทฺสาติ คณฺเฑติเยว ฯ

เอวํ อิมฺสฺสาปิ ปุริมฺนเยน คณฺยโต อสฺสาสปปสสาสา ปากฎา หุตฺวา สิมฺ สิมฺ ปุณฺปฺปุนฺ สณฺจรฺนฺติ ฯ

ตโต เตน สิมฺ สิมฺ ปุณฺปฺปุนฺ สณฺจรฺนฺตฺติ ฅตฺวา อนฺโต จ พฺหิ จ อคฺคเหตุวา ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว คเหตุวา เอกิ เทว ติณฺนิ จตฺตาริ ปญฺจ เอกิ เทว ติณฺนิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ เอกิ เทว ติณฺนิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ สตฺต อฏฺฐ นว ทฺสาติ สิมฺ สิมฺ คณฺเฑพฺพเมว ฯ

คณฺนปฏฺิพฺพฺเช ทิ กมฺมฏฺจฺจาเนน คณฺนพฺเลเนว จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ อริตฺตฺอุปฺตถมฺภนฺวเสเน จณฺทฺโสเต นาวาจฺปนฺมิว ฯ

(๕๑๔) ตสฺเสวํ สิมฺ สิมฺ คณฺยโต กมฺมฏฺจฺจฺจาเนน นิรฺนฺตรปฺวตฺตํ วิย หุตฺวา อุฏฺฐจฺจาติ ฯ

อถ นิรฺนฺตรํ ปวตฺตตฺติตีติ ฅตฺวา อนฺโต จ พฺหิ จ วาตํ อปริคฺคเหตุวา ปุริมฺนเยเนว เวคเวเคน คณฺเฑพฺพํ ฯ

อนฺโตปวิสนฺวาเตหิ สทฺธิ จิตฺตํ ปเวสยโต อพฺภนฺตรํ๑- วาตพฺภาหตํ เมทฺฐปริตํ วิย โหติ ฯ

พฺหิณิฏฺฆมนฺวาเตน สทฺธิ จิตฺตํ นิหรฺโต พฺหิทฺธา ปุณฺตฺตารมฺเมเน จิตฺตํ วิกฺชิปฺติ ฯ

แต่ภวานาย่อมสำเร็จแก่ผู้ตั้งสติไว้ ในโอกาสที่ลม ถูกต้อง เจริญอยู่ เท่านั้น.

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า อย่ากำหนดลม ทั้งภายในและภายนอก ฟังนับเร็วๆ ตามนัยก่อนนั้นแล.

ถามว่า ก็ลมหายใจออกและลมหายใจเข้านี้ ฟัง นับนานเพียงไร ?

ตอบ ฟังนับไปจนกว่าสติ จะดำรงอยู่ด้วยดีใน อารมณ์ คือ ลมหายใจ ออกและลมหายใจเข้า โดยเว้น จากการนับ.

เพราะว่า การนับเพื่อตัดวิตกอันพล่านไปภายนอก แล้วดำรงสติไว้ด้วยดี ในอารมณ์ คือ ลมหายใจออกและ ลมหายใจเข้านั่นเอง.

อธิบายเบื้องต้นท่ามกลางและที่สูดลมหายใจเข้าออก

ครั้นมนสิการด้วยการนับอย่างนี้แล้ว ฟังมนสิการ ด้วยการตามผูก.

การหยุดนับแล้วใช้สติไปตามลมหายใจออกและลม หายใจเข้า ไม่มี ระหว่าง ชื่อว่า การตามผูก.

ก็แล การใช้สติไปตามนั้น ไม่ใช่ด้วยสามารถการ ไปตามเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สูด.

ก็ลมออกภายนอก มีนาสิกเป็นเบื้องต้น มีหทัย เป็นท่ามกลาง มีนาสิก เป็นที่สูด.

ลมเข้าภายใน มีปลายนาสิกเป็นเบื้องต้น มีหทัย เป็นท่ามกลาง มีนาสิก เป็นที่สูด.

ก็เมื่อกลุบุตรนั้น (ใช้สติ) ไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สูดแห่งลม หายใจออกและหายใจเข้า นั้น จิตถึงความพุ่งชาน ย่อมจะเป็นไปเพื่อมี ความ กระวนกระวายและเพื่อความหวั่นไหว.

สมดังที่ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า.

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สูดแห่งลม หายใจออก ทั้งกาย ทั้งจิต ย่อมมีความ กระวนกระวาย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความ พุ่งชานในภายใน เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สูดแห่งลมหายใจออก ทั้งกายทั้งจิต

ผูกโจกาสะ ปน สตี จเปตวา ภาเวตสเสว ภาวนา สมปชชติ ฯ

เตน วุตตํ อนฺโต จ พหิ จ วาตํ อปรีคฺคเหตฺวา ปุริมเนเนว เวคฺเวเคน คณฺตพฺพนฺติ ฯ

กิวจิริ ปเนตํ คณฺตพฺพนฺติ ฯ

ยาว วินา คณฺนาย อสฺสาสปฺปสฺสาสอารมฺมเณ สติ สนฺติภูจฺติ ฯ

พหิวิสุทฺติทกฺกวิจฺเณทํ กตฺวา อสฺสาสปฺปสฺสาสอารมฺมเณ สติสณฺจปนฺตฺถเวย ทิ คณฺนาติ ฯ

เอวํ คณฺนาย มนสิกิตฺวา อนฺุพฺนฺธนาย มนสิ- กาทพฺพิ ฯ

อนฺุพฺนฺธนา นาม คณฺนํ ปฐฺวิสํหริตฺวา สติยา นิรฺนตฺรํ อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ อนฺุคณฺนํ ฯ

ตณฺจ โช น อาทิมชฺชมปรีโยสํานานฺุคณฺนวเสน ฯ

พหิณีกุขมวาทสฺส ทิ นาทิ อาทิ ททยํ มชฺฌมํ นาสิกา ปรีโยสํานํ ฯ

อพฺภนฺตฺรํ ปวิสนวาทสฺส นาสิกคฺคํ อาทิ ททยํ มชฺฌมํ นาทิ ปรีโยสํานํ ฯ

ตณฺจสฺส อนฺุคจฺจโต วิกุเขปคตํ จิตฺตํ สอารมฺภาย เจว โทติ อธิญฺชนาย จ ฯ

ยถาท ฯ

อสฺสาสาทิมชฺชมปรีโยสํานํ สติยา อนฺุคจฺจโต อชฺชมตฺตํ วิกุเขปคเตน จิตฺเตน กายโยปี จิตฺตมฺปิ สอารทฺธา จ โทหนฺติ (๕๑๕) อธิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จ ปสฺสาสาทิมชฺชมปรีโยสํานํ สติยา อนฺุคจฺจโต พหิทฺธา วิกุเขปคเตน จิตฺเตน กายโยปี จิตฺตมฺปิ สอารทฺธา จ

ย่อมมีความกระวน กระวาย หวั่นไหว และตื่นรน เพราะจิตถึงความพึงชานในภายนอก.

ฉะนั้น กุลบุตรเมื่อมนสิการด้วยการตามผูก ไม่พึงมนสิการด้วยสามารถ แห่งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด.

อีกประการหนึ่งแล พึงมนสิการด้วยอำนาจการถูกต้อง และด้วยอำนาจ การหยุดไว้.

เพราะว่าไม่มีการมนสิการเป็นแผนกหนึ่ง ด้วยอำนาจแห่งการถูกต้องและหยุดไว้ เหมือนกับด้วยอำนาจแห่งการนับและการตามผูก.

แต่พระโยคาวจรเมื่อนับอยู่ในฐานที่ลมถูกต้องแล้วๆ นั้นแหละชื่อว่า มนสิการ ด้วยการนับและการถูกต้อง.

พระโยคาวจรเมื่อหยุดพักการนับในฐานที่ลมถูกต้องแล้วๆ นั้นนั่นแล ใช้สติตามผูกลมอัสสาสะและปัสสาสะนั้น และตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอัปปนา ท่านเรียกว่ามนสิการด้วยการตามผูก การถูกต้องและการหยุดไว้.

ใจความนี้ทั้งที่ทราบด้วยข้ออุปมาเหมือนคนง่อย และคนรักษาประตู ที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาและด้วยข้ออุปมาเหมือนเลี้ยงที่ท่านพระธรรมเสนาบดี สารีบุตรกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทา.

ข้ออุปมาเหมือนคนง่อยไล่ชิงช้า

บรรดาข้ออุปมา ๓ อย่างนั้น ข้ออุปมาเหมือนคนง่อยไล่ชิงช้ามีดังต่อไปนี้:- เปรียบเหมือนคนง่อยไขว่ชิงช้า ให้แก่มารดาและบุตรผู้เล่นชิงช้าอยู่ แล้วนั่งอยู่ที่โคนเสาชิงช้าในที่นั้นนั่นเอง เมื่อกระดานชิงช้าไขว่ไปอยู่โดยลำดับ ย่อมเห็นที่สุดทั้งสองข้างและตรงกลาง แต่มิได้ชวนขวายเพื่อจะดูที่สุดทั้งสอง ข้างและตรงกลาง แม้ฉันทใด ภิกษุนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ยืนที่ใกล้โคนเสาอันเข้าไปผูกไว้ด้วยอำนาจสติแล้วไล่ชิงช้าคือลมหายใจเข้าและหายใจออก นั่งอยู่ ด้วยสติ ในนิมิตนั้นนั่นเอง ส่งสติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดแห่ง ลมหายใจเข้าและหายใจออก ในฐานที่ลมถูกต้องแล้ว ซึ่งพัดผ่านมาและผ่าน อยู่โดยลำดับ และตั้งจิตเฉยไว้ในนิมิตนั้นและไม่ชวนขวายเพื่อจะ แลดูลมเหล่านั้น. นี่เป็นข้ออุปมาเหมือนคนง่อย.

โหนติ อัญชิตา จ ผนุฑิตา จาติ ฯ

ตสฺมา อนุพฺนุชฺชานาย มนสิกาโรเตน น อาทิมชฺฌปริโยสานวเสณ มนสิกาตพฺพํ ฯ

อปิจ โข ผุสฺนาวเสณ จ จปนาวเสณ จ มนสิกาตพฺพํ ฯ

คณฺณานุพฺนุชฺชานวเสณ วีย ทิ ผุสฺนัจปนาวเสณ วิสุํ มนสิกาโร นตฺถิ ฯ

ผุจฺจุผุจฺจุจฺจาเนยฺว ปน คณฺเณโต คณฺณาย จ ผุสฺนาย จ มนสิกาโรติ ฯ

ตตฺถฺเวว คณฺณํ ปฏฺฐิสฺสฺหริตฺวา เต สติยา อนุพฺนุชฺชานโต อปฺปนาวเสณ จ จิตฺตํ จเปเนโต อนุพฺนุชฺชานาย จ ผุสฺนาย จ จปนาย จ มนสิกาโรตฺติ วุจฺจติ ฯ

สฺวายมตฺถเ อฏฺฐจฺกถาย วุตฺตปงฺคฺลทวาริโกปมาทิ ปฏฺฐิสฺสมภิทาย วุตฺตกฺกโจปมา ย จ เวทิตพฺพะ ฯ

ตตรายํ ปงฺคฺโลปมา เสยฺยถาปี ปงฺคฺโล โทลาย กิพฺตํ มาตาปุตฺตานํ โทลํ ชิปิตฺวา ตตฺถฺเวว โทลตฺถมฺภุมฺเเล นิลินฺโน กเมณ อาคจฺจนตฺสส จ คจฺจนตฺสส จ โทลาผลกฺสส อุกฺโก โภทฺทโย มชฺฌมฺภจ ปสฺสติ น จ อุกฺโกภฺภิมชฺฌมานํ ทสฺสนตฺถํ พฺยาวโฏ โทติ เอวเมวายํ ภิกฺขุ สติวเสณ อุปนิพฺนุชฺชานตฺถมฺภุมฺเเล จเปตฺวา อสฺสาสปฺปสฺสาสโทลํ ชิปิตฺวา ตตฺถฺเวว นิमितฺเต สติยา นิลินฺโน กเมณ อาคจฺจนตฺถานญจ คจฺจนตฺถานญจ ผุจฺจุจฺจาเน อสฺสาสปฺปสฺสาसानํ อาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺจนโต ตตฺถ จ จิตฺตํ จเปเนโต ปสฺสติ น จ เตสํ ทสฺสนตฺถํ พฺยาวโฏ โทติ ฯ (๕๑๖) อัยํ ปงฺคฺโลปมา ฯ

ข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู

ส่วนข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตูมีดังต่อไปนี้:-
คนรักษาประตูจะไม่สอบสวนบุรุษทั้งหลายทั้งภายใน
และภายนอกพระนครว่า ‘ท่านเป็นใคร มาแต่ไหน ?
จะไปไหน ? หรือว่า ในมือของท่านมีอะไร ? , ความจริง
พวกมนุษย์ผู้เดินไปทั้งภายในและภายนอกพระนครเหล่านั้น
ไม่ใช่หน้าที่ ของคนรักษาประตูนั้น แต่เขาย่อมสอบสวน
เฉพาะคนผู้มาถึงประตูแล้วๆ เท่านั้น แม้ฉันทใด ลมที่
เข้าไปข้างในและลมที่ออกไปข้างนอก ย่อมไม่เป็น หน้าที่
ของภิกษุนี้ฉันทนั้นเหมือนกัน จะเป็นหน้าที่ก็เฉพาะแต่ลม
ที่มาถึง ช่องแล้วๆ เท่านั้น.

นี่เป็นข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู.

อยมปน โทวารโกปมา เสยยถาปี โทวารโก
นครสส อนโต จ พหิ จ ปุริเส โก ตวั กุโต วา อาคโต
กุที วา คจจติ ก็ วา เต หตเถติ น วิมัสติ,
น หิ ตสส เต ภารา, ทวารปตตํ ทวารป-
ตตเตยว ปน วิมัสติ เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน อนโต
ปวิฏฺฐวาตา จ พหิ นิกฺขนตวาตา จ น ภารา
โหนติ, ทวารปตตตา ทวารปตตตาเยว ภาราติ ฯ

อัย โทวารโกปมา ฯ

การกำหนดลมหายใจเปรียบเหมือนเลี้ยง

ส่วนข้ออุปมาเหมือนเลี้ยง ควรทราบจำเดิมแต่ต้นไป.
สมดังคำที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ว่า

นิมิตลมหายใจเข้าและลมหายใจออก มิใช่เป็น
อารมณ์แห่งจิตดวงเดียว และเมื่อบุคคลไม่รู้ธรรม
ทั้ง ๓ ประการ ย่อมไม่ได้ภาวนา (ภาวนาย่อมไม่
สำเร็จ). นิมิต ลมหายใจ เข้าและลมหายใจออก
มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว และเมื่อบุคคลรู้
ซึ่งธรรม ๓ ประการ ย่อมได้ภาวนา.

ถามว่า ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จะไม่เป็น
อารมณ์แห่งจิตดวงเดียว. และธรรม ๓ ประการเหล่านี้
จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ จิตจะไม่ถึง ความฟุ้งซ่านประธาน
(ความเพียร) ย่อมปรากฏ แลพระโยคาวจร จะทำ
ประโยชน์ให้สำเร็จได้บรรลุคุณวิเศษอย่างไร.

แก้วว่า เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนภาคพื้น
เรียบเสมอ บุรุษ เอาเลื่อยเลื่อยต้นไม้ นั้น สติของบุรุษ
ย่อมปรากฏ ด้วยอำนาจแห่งพื้นเรียบ ที่ถูกต้นไม้ และ
เขาย่อมไม่ได้ใส่ใจถึงพื้นเลื่อยที่ผ่านมาหรือผ่านไป ทั้งพื้น
เลื่อยที่ผ่านมาหรือผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธาน
(ความเพียรในการตัดต้นไม้) ย่อมปรากฏ และเขาย่อมให้
ประโยชน์ (กิริยาที่ตัดต้นไม้) สำเร็จได้.

กโกปมา ปน อาทิต ปญฺติ เวทิตฺตฺวา ฯ
วุตฺตํ เหตุ

นิมิตตํ อสฺสาสปฺปสฺสาสา อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส
อฆานโต จ ตโย ธมฺเม ภาวนา นุปฺลพฺภติ ฯ
นิมิตตํ อสฺสาสปฺปสฺสาสา อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส
ฆานโต จ ตโย ธมฺเม ภาวนา อุปฺลพฺภตฺติ ฯ

กถํ อิมเ ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณํ
น โหนติ, น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนติ,
น จ จิตฺตํ วิกุเขปํ คจจติ, ปธานญจ ปญฺญาติ
ปโยคญจ สาเธติ, วิเสสมธฺคจจติ ฯ

เสยยถาปี รุกฺโข สเม ภูมิกาคเ นิกฺขิตโต
ตเมณํ ปุริโส กกเจเน ฉินฺนเตยฺย รุกฺเข ผุฏฺฐ
กกจทฺนตานิ วเสน ปุริสสฺส สติ อุปฺภุจฺจิตา โหติ
น จ อาคเต วา คเต วา กกจทฺนเต มนสิกวโรติ
น จ อาคตา วา คตา วา กกจทฺนตา อวิทิตา
โหนติ ปธานญจ ปญฺญาติ ปโยคญจ สาเธติ ฯ

นิมิตคือสติเป็นเครื่องเข้าไปผูกไว้ เปรียบเหมือน ต้นไม้ที่เขาวางไว้ บนภาคพื้นที่ยเรียบเสมอ.

ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก เปรียบเหมือนฟัน เลื่อย.

ภิกษุตั้งสติไว้มั่น ที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปาก ย่อมไม่ใฝ่ใจถึง ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่ผ่านมา หรือที่ผ่านไป ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่ผ่านมา หรือผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธาน ย่อมปรากฏ และภิกษุนั้นย่อมให้ประโยชน์สำเร็จได้ ทั้งบรรลुकุณพิเศษด้วย เหมือนบุรุษตั้งสติไว้ ด้วยอำนาจแห่งฟันเลื่อยซึ่งถูกต้นไม้ เขาย่อมไม่ใฝ่ใจถึงฟันเลื่อยที่ ผ่านมาหรือที่ผ่านไป ทั้ง ฟันเลื่อยที่ผ่านมาหรือผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานย่อมปรากฏ และเขาย่อมทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ ฉะนั้น.

คำว่า ประธาน ความว่า ประธานเป็นไฉน? กายกัตติ จิตกัตติ ของภิกษุผู้ปรารภความเพียรย่อมควรแก่การทำงาน, นี้เป็นประธาน.

ประโยชน์เป็นไฉน ? ภิกษุผู้ปรารภความเพียร ย่อม ละอุปกิเลสได้ วิตกย่อมสงบไป, นี้เป็นประโยชน์.

คุณพิเศษเป็นไฉน ? ภิกษุผู้ปรารภความเพียร ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมหมดสิ้นไป, นี้เป็นคุณพิเศษ.

ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่ง จิตดวงเดียว และธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จะไม่ปรากฏ ก็หาไม่ได้, จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน, ประธาน (ความเพียร) ย่อมปรากฏ, และพระโยคาวจร ทำให้ประโยชน์ (การหมั่น ประกอบภาวนา) สำเร็จได้ ทั้งได้บรรลुकุณพิเศษด้วย.

**ภิกษุใดเจริญอานาปานัสสติให้บริบูรณ์ดี
อบรมมาโดยลำดับ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ไว้แล้ว, ภิกษุนั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือน
พระจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้นแล.**

ข้อนี้อุปมาเหมือนเลื่อย.

ก็ในข้ออุปมาเหมือนเลื่อยนี้ ฟังทราบว่าเป็นเหตุเพียง ไม่ใฝ่ใจด้วยอำนาจ ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ที่ผ่านมาแล้วๆ เท่านั้น เป็นประโยชน์แก่ ภิกษุนั้น.

กรรมฐานนี้เมื่อภิกษุบางรูป มนสิการนิมิต ย่อม เกิดขึ้นโดยไม่ชักช้าเลย และอุปมา กล่าวคืออุปมา

ยถาปิ รุกโข สเม ภูมิภาเค นิกุชิตโต เอว
อุปนิพจนนนิมิตต์ ฯ

(๕๑๓) ยถา กกจทนต์ตา เอว อสสาสปปสสาสา ฯ

ยถา รุกเข ผุจกกจทนต์ตา วเสน ปุริสสส
สติ อุပ္ภูจिता โหติ, น อาคเต วา คเต วา
กกจทนต์เต มนสิกรโธติ, น อาคตา วา คตา วา
กกจทนต์ตา อวิทิตา โหนติ, ปธานญจ ปญญาติ,
ปโยคญจ สาเธติ, เอวเมว ภิกขุ นาลิกคเค วา
มุขนิมิตเต วา สตี อุပ္ภูจเปตวา นิลินโน โหติ,
น อาคเต วา คเต วา อสสาสปปสสาเส มนสิกรโธติ,
น อาคตา วา คตา วา อสสาสปปสสาสา
อวิทิตา โหนติ, ปธานญจ ปญญาติ, ปโยคญจ
สาเธติ วิเสสมธิคจจติ ฯ

ปธานนติ กตมํ ปธานํ อารทวิริยสส กาโยปิ
จิตตมปี กมฺมณียํ โหติ อิทํ ปธานํ ฯ

กตโม ปโยโค อารทวิริยสส อุปุกิเลสา
ปทียนติ วิตกกา วูปสมนติ อयํ ปโยโค ฯ

กตโม วิเสโส อารทวิริยสส สโยชนา ปทียนติ
อนุสยา พยุหนติ โหนติ อयํ วิเสโส ฯ

เอวํ อิเม ตโย ธมฺมา เอกจิตตสส อารมฺมณํ
น โหนติ น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนติ
น จ จิตตํ วิกฺเขปปี คจจติ ปธานญจ ปญญาติ
ปโยคญจ สาเธติ วิเสสมธิคจจติ ฯ

**อานาปานัสสติ ยสฺส ปริบุญณา สุภาวิตา
อนุပ္พพมฺปริจิตตา ยถา พุทฺเธน เทลิตา
โสมนํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิมาทิ ฯ**

อัย กกโใจปมา ฯ

อิธ ปนสฺส อาคตาคตวเสน อมนสิการมตฺตเมว
ปโยชนนติ (๕๑๔) เวทิตพฺพํ ฯ

อิทํ กมฺมฏฺฐานํ มนสิกรโธติ กสฺสจฺจ น จิเรเนว
นิมิตฺตตฺถจ อุပ္ปชฺชติ อวเสสชฺชมานจคปฏฺิมนฺตฺติตา

ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌานที่เหลือ ก็ย่อมสำเร็จ.

แต่สำหรับภิกษุบางรูปมีจำเริญแต่เวลามนสิการ โดยอำนาจการนับนั่นแหละ คือตั้งแต่เวลาทำไว้ในใจด้วยอำนาจการนับ เมื่อความกระวนกระวายทางกาย สงบไปด้วยอำนาจลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่ทยาบดับไป โดยลำดับกายกิติ จิตกิติ ย่อมเป็นของเขา ร่างกายย่อมเป็นดุจถึงอาการลอยขึ้นไป ในอากาศเหมือนภิกษุผู้มีกาย กระสับกระส่าย เมื่อนั่งลงบนเตียงหรือตั้ง เตียงและตั้ง ย่อมเอนเอน คดงอไป เครื่องปูลาดย่อมย่นเป็นเกลียว, แต่เมื่อ เธอมีกายไม่กระสับกระส่าย นั่งลง เตียงและตั้ง ย่อมเอนเอน ไม่คดงอ เครื่องปูลาดก็ไม่ย่นเป็นเกลียว, เตียงตั้งเป็นเหมือนเต็มด้วยบุญหนุน, เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า กายไม่กระสับกระส่าย ย่อมเป็นของเขาฉะนั้น.

เมื่อลมอัสสาสะและปัสสาสะที่ทยาบดับไปแล้ว จิตของภิกษุนั้นมีนิमित คือ ลมอัสสาสะและปัสสาสะที่ ละเอียดเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไป, แม้เมื่อจิตดวงนั้นดับไปแล้ว จิตดวงต่อไป ซึ่งมีอารมณ์คือนิमित ที่ละเอียดจนละเอียดกว่าจิตนั้น ย่อมเป็นไปนั้นเทียว.

ถามว่า จิตดวงต่อไป ย่อมเป็นไปอย่างไร ?

แก้วว่า เปรียบเหมือนบุรุษ พึงเอาซีเหล็กท่อนใหญ่ ตีกังสดาล ด้วยการตีเพียงครั้งเดียว เสียงดัง พึงเกิดขึ้น, จิตของบุรุษนั้น ซึ่งมีเสียงดัง (หยาบ) เป็นอารมณ์ พึงเป็นไป, เมื่อเสียงดังดับไป ต่อจากนั้นภายหลัง จิตซึ่งมีเสียงละเอียดเป็นอารมณ์ พึงเป็นไป, แม้เมื่อจิตซึ่งมีนิमित คือเสียง ละเอียดเป็นอารมณ์นั้นดับไปแล้ว จิตดวงต่อไป ซึ่งมีอารมณ์คือนิमितที่ ละเอียดจนละเอียดกว่าจิตซึ่งมีนิमित คือเสียงละเอียด เป็นอารมณ์นั้น ย่อม เป็นไปทีเดียว ฉันทใด, จิตซึ่งมีนิमितคือลมอัสสาสะและปัสสาสะ เป็นอารมณ์นั้น บัณฑิตพึงทราบว่าย่อมเป็นไปฉันทนั้น.

แม้ข้อนี้สมจริงดังคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ว่า เปรียบ เหมือนบุคคลตีกังสดาล (เสียงดังคือเสียงหยาบ ย่อมกระจายไปก่อน) ดังนี้ เป็นต้น.

ควรให้พิสดาร.

เหมือนอย่างว่ากรรมฐานเหล่าอื่น ย่อมปรากฏชัด ในชั้นสูงๆ ขึ้นไป ฉันทใด, อานาปานัสสติกรรมฐานนี้ จะเป็นฉันทนั้น ก็หาไม่ได้.

อุปปนา สงฆาตา จปนา จ สมปชชติ ฯ

กสฺสจฺจ ปน คณฺนาวเสเนว มนสิการกาลโต ปฏฺฐิตยถา สารทฺธกายสฺส มณฺเญ วา ปีเจ วา นิสิตโต มณฺเญปีจฺจ โอนมตฺติ วิภฺงฺกุฏฺติ, ปจฺจตฺถธณฺณํ วลฺลํ คณฺหาติ, อสารทฺธกายสฺส ปน นิสิตโต เนว มณฺเญปีจฺจ โอนมตฺติ น วิภฺงฺกุฏฺติ น ปจฺจตฺถธณฺณํ วลฺลํ คณฺหาติ, ตฺถลปิ จปฺปรีตํ วิย มณฺเญปีจฺจ โทติ, กสฺมา ยสฺมา อสารทฺธกาโย ลหุโก โทติ, เอวเมว คณฺนาวเสน มนสิการกาลโต ปฏฺฐิต โอนุกมโต โอพาริกอสุสสาสนปฺปสุสสาสนิโรธวเสน กายทฺธเถ วุปฺสนเต กาโยปิ จิตฺตมปิ ลหุกํ โทติ, สรฺริว อากาเส ลงฺขณาการปฺปตฺตํ วิย โทติ,

ตสฺส โอพาริกอสุสสาสนปฺปสุสสาสนนิรุทฺเธ สุกฺขมสุสสาสนปฺปสุสสาสนนิมิตตารมฺมณฺณํ จิตฺตํ ปวตฺตตติ, ตสฺสมิมปิ นิรุทฺเธ อปรารปฺริ ตโต สุกฺขมตฺตรสูกฺขมตฺตรนิมิตตารมฺมณฺณํ ปวตฺตตติเยว ฯ

กถํ ฯ

ยถา ปุริโส มหติยา โลหสลาภาย กัสตาล อภิภูมฺมฺมยฺย เอกปฺปหาเรณ มหาสทฺโท อุปฺปชฺชชยย ตสฺส โอพาริกสทฺทการมฺมณฺณํ จิตฺตํ ปวตฺเตยย นิรุทฺเธ โอพาริก สทฺเท อถ ปจฺฉา สุกฺขมสทฺทนิมิตตารมฺมณฺณํ ตสฺสมิมปิ นิรุทฺเธ อปรารปฺริ ตโต สุกฺขมตฺตรสูกฺขมตฺตรสทฺทนิมิตตารมฺมณฺณํ ปวตฺตเตว เอวณฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

จุตตมปิ เจตํ เสยฺยถาปิ กัสเส อภิภูมฺมฺมิตฺเตติ ฯ

วิตถาโร ฯ

ยถา หิ อญฺญาณี กมฺมญฺจานาณี อุปรูปริ วิภตานิ โหนฺติ น ตถา อิทํ ฯ

แต่อานาปานัสสติกรรมฐานนี้ เมื่อภิกษุเจริญฯ ใน
ชั้นสูงขึ้นไป ย่อมถึงความเป็นของละเอียด คือจะไม่ถึงแม้
ความปรากฏ.

ก็เมื่อกรรมฐานนั้น ไม่ปรากฏอยู่อย่างนั้น ภิกษุนั้น
ไม่ควรลุกขึ้น จากอาสนะ ตบที่นอนหงายไปเสีย.

ไม่ควรลุกขึ้น ด้วยคิดว่า จะพึงทำอะไร ? เรา
จักถามพระอาจารย์ หรือว่า บัดนี้กรรมฐานของเราเสื่อมแล้ว.

จริงอยู่เมื่อเธอให้อริยาบถกำเรียบเดินไป กรรมฐาน
ย่อมปรากฏเป็นของใหม่ๆ เรื่อยไป; เพราะเหตุนั้น ควร
นั่งอยู่ตามเดิมนั้นแหละ นำกรรมฐานมาจากที่ถูกต้องตาม
ปกติ.

อุบายเป็นเหตุนำอานาปานัสสติกรรมฐานมา

ในอริการว่าด้วยอานาปานัสสติกรรมฐานนั้น
มีอุบายเป็นเครื่องนำมา ดังต่อไปนี้:-

จริงอยู่ ภิกษุนั้น รู้ว่ากรรมฐานไม่ปรากฏ ควร
พิจารณาลำเหนียกอย่างนี้ว่า ชื่อว่า ลมหายใจเข้าและ
หายใจออกนี้ มีอยู่ในที่ไหน ? ไม่มีในที่ไหน ? ของใครมี ?
ของใครไม่มี ? ภายหลัง เมื่อภิกษุนั้น พิจารณาอยู่
อย่างนี้ ก็รู้ได้ว่า ลมหายใจเข้าและหายใจออกนี้ (ของ
ทารกผู้อยู่) ภายในท้อง ของมารดาไม่มี, พวกคนผู้ดำน้ำ
ก็ไม่มี, พวกอัสถุญญีสัตว์ คนตายแล้ว ผู้เข้าจตุตถฌาน
ท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยรูปภพและอรูปภพ ท่านผู้เข้านิโรธ
ก็ไม่มีเหมือนกัน แล้วพึงตั้งเตือนตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า
แน่ะบัณฑิต! ตัวเธอไม่ใช่ผู้อยู่ในท้องของมารดาไม่ใช่ผู้ดำน้ำ
ไม่ใช่เป็นอัสถุญญีสัตว์ ไม่ใช่คนตาย ไม่ใช่ผู้เข้าจตุตถฌาน
ไม่ใช่ผู้พร้อมเพรียง ด้วยรูปภพและอรูปภพ ไม่ใช่ผู้เข้านิโรธ
มีหรือ ? ตัวเธอยังมีลมหายใจเข้า และหายใจออกอยู่แท้ๆ,
แต่ตัวเธอก็ไม่สามารถจะกำหนดได้ เพราะยังมี ปัญญาอ่อน.

ภายหลัง เธอนั้น ควรตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจที่ลมถูก
ต้องโดยปกติตนเอง ให้มันลึกการเป็นไป.

จริงอยู่ ลมหายใจเข้าและหายใจออกนี้ กระทบ
โครงงมุก ของผู้มีงมุก ยาวผ่านไป, กระทบริมฝีปากข้าง
บนและผู้มีงมุกสั้นผ่านไป.

(๕๑๙) อิทมปน อุปรูปริ ภาเวตสส ภาเวตสส
สุขุมต์ คจจติ อุปฏฐานมปี น อุปคจจติ ฯ

เอวี่ อนุฏจหนเต ปน ตลมี น เตน
ภิกขุณา อฏจายาสนา จมมขณท์ ปบโผฏตวา คนตพพ ฯ

ก็ กาดพพ อจริยี่ ปุจฉิสสามิติ วา นฏจ
ทานิ เม กมมฏจานนติ วา น วฏจาทพพ ฯ

อิริยาบถ วิโกเปตวา คจจโต หิ กมมฏจาน
นวิ นวเมว โหติ ตลมา ยถานิสินเนเนว เทลโต
อาหริตพพ ฯ

ตตราชย์ อหารณูปาโย ฯ

เตน หิ ภิกขุณา กมมฏจานสส อนุฏจหนภาว
ถตวา อิติ ปฏิสถิจิกขิตพพ อิเม อสสาสปปสสาสา
นาม กตถ อตถิ กตถ นตถิ กสส วา อตถิ
กสส วา นตถิติ อเถวี่ ปฏิสถิจิกขิต อิเม อนนโตมาตุ-
กจจियี่ นตถิ อุกเก นิมุคคาน นตถิ ตถา อสถญญิตาน
มตานิ จตตถชฆมานสมาปนนานี่ รูปารูปภวสมงคิน
นิโรธสมาปนนานนติ ถตวา เอวี่ อตตนาถ อตตนา
ปฏิโจเทตพโพ 'นनु ตวิ ปณทิต เนว มาตูกจจคโต
น อุกเก นิมุคโค น อสถญญิต น มโต
น จตตถชฆมานสมาปนโน น รูปารูปภวสมงคิ
น นิโรธสมาปนโน อตถิเยว เต อสสาสปปสสาสา
มนทปถถตตาย ปน ปริคคเหตุ น สกโกสิติ ฯ

อถาเนน ปกติฎจจวเสเนว จิตตี่ จเปตวา
มนสิกาโร ปวตเตตพโพ ฯ

อิเม หิ ทีฆนาลิกสส นาสาปฏี ฆฏฏานตา
ปวตตุนติ รสสนาลิกสส อุตตโรฏจี่ ฯ

เพราะฉะนั้น เธอนั้น จึงควรตั้งนิมิตไว้ว่า ลม หายใจเข้าและหายใจออก ย่อมกระทบฐานชื่อนี้.

ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยอำนาจ ประโยชน์นี้แล จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่ กล่าวการเจริญอานาปานัสสติ แก่ภิกษุ ผู้หลงลืมสติ ไม่รู้ ลึกตัวอยู่.

จริงอยู่ กรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมสำเร็จ แก่ผู้มีสติ มีความรู้ตัว เท่านั้น แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น กรรมฐานอย่างอื่น นอกจากอานาปานัสสติ กรรมฐานนี้ ย่อมปรากฏได้แก่ผู้ที่มนสิการอยู่.

แต่อานาปานัสสติกรรมฐานนี้เป็นภาระหนัก เจริญ สำเร็จได้ยาก ทั้งเป็นภูมิแห่งมนสิการ ของมหาบุรุษทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธบุตร เท่านั้น, ไม่ใช่เป็นกรรมฐานต่ำต้อย, ทั้งมิได้เป็นกรรม ฐานที่ลี้ลับผู้ต่ำต้อยซ่อนเสพ, เป็นกรรมฐานสงบและ ละเอียด โดยประการที่มหาบุรุษทั้งหลายยอมทำไว้ในใจ; เพราะฉะนั้น ในอานาปานัสสติ กรรมฐานนี้ จำต้อง ประรณาสติและปัญญาอันมีกำลัง.

เหมือนอย่างว่า ในเวลาซุนผ้าสาฎกเนื้อเกลี้ยง แม้เข็มก็ต้องปรารณา อย่างเล็ก, แม้ด้ายซึ่งร้อยใน ปวงเข็ม ก็จำต้องปรารณาเส้นละเอียดกว่านั้น ฉันท, ในเวลาเจริญกรรมฐานนี้ ซึ่งเป็นเช่นกับผ้าสาฎกเนื้อ เกลี้ยง ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน สติมีส่วนเปรียบด้วยเข็มกิติ ปัญญาที่ลัมปยุตด้วยสตินั้น มีส่วนเปรียบด้วยด้ายร้อย ปวงเข็มกิติ จำต้องปรารณาให้มีกำลัง.

ก็แล ภิกษุผู้ประกอบด้วยสติและปัญญานั้นแล้ว ไม่จำต้องแสวงหา ลมหายใจเข้าและหายใจออกนั้น นอกจากโอกาสที่ลมถูกต้องโดยปกติ.

เปรียบ เหมือนชวานาไถนาแล้วปล่อยพวกโคถึก ให้บ่ายหน้าไปสู่ที่หากิน แล้วพียงนั่ง พักที่ร่มไม้, คราวนั้น พวกโคถึกเหล่านั้นของเขาก็เข้าดงไป โดยเร็ว.

ชวานาผู้ฉลาด ประสงค์จะจับโคถึกเหล่านั้นมา เข็มไถอีก จะไม่เดินตาม รอยเท้าโคถึกเหล่านั้นเข้าไปยังดง, โดยที่แท้ เขาจะถือเอาเชือกและประวั๊ก เดินตรงไปยัง ทำน้ำซึ่งโคถึกเหล่านั้นลงทีเดียว นั่งหรือนอนคอยอยู่.

ตสมาเนน อิมํ นาม จานํ ฆฎฺเฏนตีติ นิมิตฺตํ จเปตพฺพํ ฯ

(๕๒๐) อิมเมว ทิ อตถวสํ ปฏิจจ วุตตํ ภควตา นาทํ ภิกขเว มฺภูจฺจสฺสตีสฺส อสมฺปชานสฺส อานาปานสฺสตีภาวนํ วทามิติ ฯ

ภิกขจาปิ ทิ ยงฺกภิกขจิจิ กมฺมมฺภูจฺจานํ สตสฺส สมฺปชานสฺสเวว สมฺปชชติ อิติ อถฺยณํ ปน มนสิ- กโรนตสฺส ปากฺกํ โหติ ฯ

อิทํ ปน อานาปานสฺสติกมฺมมฺภูจฺจานํ ครุภํ ครุกภาวณํ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธพุทฺธปุตฺตานํ มหาปุริสานํเยว มนสิการมฺภูมิจฺจํ น เจว อิตฺตรํ น อิตฺตรสฺสตตสฺมาเสวิตํ ยถา ยถา มนสิกรียติ ตถา ตถา สนฺตถฺยเจว โหติ สฺขุมถฺยจ ตสฺมา เอตถ พลวตี สติ จ ปถฺยภา จ อิจฺฉิตฺตพฺพา ฯ

ยถา ทิ มฺภูจฺจสาฎกสฺส ตุนฺนกรณกาเล สฺวจิปี สฺขุมา อิจฺฉิตฺตพฺพา สฺวจิปาสเวรณมฺปิ ตโต สฺขุมตฺรํ เอวเมว มฺภูจฺจสาฎกสฺสตีสฺส อิมสฺส กมฺมมฺภูจฺจานสฺส ภาวนาภาเล สฺวจิปีภิกขา สติปี สฺวจิปาสเวรณปฏิภากา ตํ สมฺปยุตฺตา ปถฺยยาปี พลวตี อิจฺฉิตฺตพฺพา ฯ

ตาหิ จ ปน สติปถฺยยาหิ สมฺนนาคเตน ภิกขุณา น เต อสฺสาสปฺปสฺสาสา อถฺยตฺร ปกฺติมฺภูจฺจ- กาสา ปรีเยลิตฺตพฺพา ฯ

ยถา ปน กสโก กสิทฺวา พลิวทเท มุญฺจิตฺวา โคจฺราภิมุเข กตฺวา ฉายาย นิสินฺโน วิสเมยฺย อถฺสฺส เต พลิวทฺทา เวเคน อฏฺฐวี ปวีเสยฺยํ ฯ

โย โหติ ฉะโก กสโก โส ปุณ เต คเหตุวา โยเชตฺตุกาโม น เตสํ อนุปทํ คนฺตฺวา อฏฺฐวี อาหิณฺพฺพติ, อถโย รสฺมิถฺยจ ปภฺเวทฺถจ คเหตุวา อฺชุกเมว เตสํ นิปาทตฺติฏฺฐํ คนฺตฺวา นิสิตฺติ วา นิปชชติ วา ฯ

เวลานั้นเขาได้เห็นโคเหล่านั้น ซึ่งเที่ยวไปสิ้นทั้งวัน แล้วลงไปสู่น้ำดื่ม อาบและกินน้ำแล้วขึ้นมายืนอยู่ จึงเอาเชือกผูกแล้วเอาประดักทิมแทง นำไปเทียม (ไถ) ทำการงานอีก ฉันทโค ภิกษุนั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องแสวงหาลมหายใจเข้าและหายใจออก นอกจากโอกาสที่ลมถูกต้อง โดยปกติ.

แต่พึงถือเอาเชือก คือสติ และประดักคือปัญญา แล้ว ตั้งจิตไว้ในโอกาส ที่ลมถูกต้องโดยปกติ ยังมนสิการให้เป็นไป.

เพราะว่า เมื่อเธอมนสิการอยู่อย่างนั้น ต่อกาลไม่นานเลย ลมหายใจเข้า และหายใจออกนั้น จะปรากฏจวบจนโคปรากฏที่ท่าลงตีมนั้น.

ในลำดับนั้น เธอพึงเอาเชือกคือสติผูกประกอบไว้ในที่นั้นนั่นแหละ แล้วแทงด้วยประดักคือปัญญาตามประกอบกรรมฐานอีก.

เมื่อเธอหมั่นประกอบอยู่อย่างนั้น ต่อกาลไม่นานเลย นิमितจะปรากฏ.

อาจารย์บางพวกกล่าวไว้ว่า ก็นิमितนี้นั้น ย่อมไม่เป็นเช่นเดียวกันแก่ พระโยคาวจรทุกรูป.

อนึ่งแล นิमितนั้น ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจรบางรูปดุจบุยุบุ่น ดุจบุยุฝ้าย และดุจสายลม ให้เกิดสุขสัมผัส.

ส่วนวินิจฉัยในอรรถกถา มีดังต่อไปนี้:-

จริงอยู่ นิमितนี้ ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจรบางรูปดุจดวงดาว ดุจพวงแก้วมณี และดุจพวงแก้วมุกดา บางรูปปรากฏเป็นของมีสัมผัสหยาบ ดุจเมล็ดฝ้าย และดุจเส้นไม้แก่น, บางรูปปรากฏเป็นดุจสายลั้งวาลที่ยาว ดุจพวงแห่งดอกคำ และดุจเปลวควันไฟ, บางรูปดุจใยแมลงมุมที่กว้าง ดุจช่อกลีบเมฆ ดุจดอกปทุม ดุจล้อรดุจมณฑลพระจันทร์ และดุจมณฑล พระอาทิตย์ ฉะนั้น.

ก็แล กรรมฐานนี้นั้นเป็นอันเดียวกันแท้ๆ แต่ปรากฏโดยความต่างกัน เพราะมีสัญญาต่างกัน เหมือนบรรดาภิกษุหลายรูปด้วยกัน นั่งสาธยาย พระสูตรอยู่เมื่อภิกษุรูปหนึ่ง พู่ว่า พระสูตรนี้ ย่อมปรากฏแก่พวกท่านเป็นเช่นไร ? รูปหนึ่งพู่ว่า ย่อมปรากฏแก่ผมเป็นเหมือนแม่น้ำไหลตกจาก ภูเขาใหญ่,

อท เต โคณ ทิวสภาคํ จริตวา อุทปานติฏฺจํ โอตริตวา นหตวา จ ปวีตวา จ ปจฺจตุตริตวา จิตเต ทิสฺวา รสฺมียา (๕๒๑) พนฺธิตวา ปภฺเฏเทน วิชฺฌนฺโต อาเนตวา โยเซตวา ปุน กมฺมํ กโรติ ฯ เอวเมว เตน ภิกฺขุณา น เต อภยตฺร ปกฺติพฺพฺโงกาสา ปรีเยสิตฺตพฺพา ฯ

สตรฺสฺมี ปน ปณฺญาปภฺเฏทณฺจ คเหตฺวา ปกฺติพฺพฺโงกาเส จิตฺตํ จเปตฺวา มนสิกาโร ปวตเตตฺตพฺโพอ ฯ

เอวํ ทิสฺส มนสิโกโรโต น จิริสฺเสว เต อุปฺภุจฺหนฺติ นิปาตติฏฺเฐ วิย โคณา ฯ

ตโต เตน สตรฺสฺมียา พนฺธิตวา ตสฺมีเยว จาเน โยเซตฺวา ปณฺญาปภฺเฏเทน วิชฺฌนฺเตน ปุน กมฺมฏฺจาณํ ออนุยฺยชิตฺตพฺพํ ฯ

ตสฺเสวมนุยฺยชฺโตน จิริสฺเสว นิमितฺตํ อุปฺภุจฺจาติ ฯ

ตํ ปเนตํ น สพฺเพสํ เอกสทิสํ โหติ ฯ

อปฺิจ โข กสฺสจฺจิ สุขสมฺผลสฺสํ อุปฺปาทยมาโน ตฺลปิจฺ วิย กปฺปาตปิจฺ วิย วาตธารา วิย จ อุปฺภุจฺจาตีติ เอกจฺเจ อาหุ ฯ

อฺย ปน อฏฺฏกถาวินิจฺฉโย ฯ

อิทํ ทิ กสฺสจฺจิ ตารกรูปี วิย มณฺคฺพิกา วิย มุตตาคฺพิกา วิย จ กสฺสจฺจิ ขรสมฺผลสฺสํ หุตฺวา กปฺปาสฏฺฐิจิ วิย สารทวารุจฺฉิจิ วิย จ กสฺสจฺจิ ทิมปามงฺคสฺสุดํ วิย กุสุมทามํ วิย ฐุมลฺลิตา วิย จ กสฺสจฺจิ วิตถตมกฏฺฏกสฺสุดํ วิย พลาหกปฺภฺลํ วิย ปทุมปฺปฝํ วิย รถจกฺกํ วิย จนฺทมณฺทลํ วิย สุริยมณฺทลํ วิย จ อุปฺภุจฺจาติ ฯ

ตณฺจ ปเนตํ ยถา สมฺพหุเลสุ ภิกฺขุสุ สุตตฺนตํ สชฺฌายิตฺวา นิลินฺเนสุ เอเกน ภิกฺขุณา ตุมหากํ กิทิสํ หุตฺวา อิทํ สุตตํ อุปฺภุจฺจาตีติ วุตเต เอโก มยฺหํ มหตี ปพฺพเตยฺยา นทิจิ วิย หุตฺวา อุปฺภุจฺจาตีติ อาห ฯ

อีกรูปหนึ่ง พุดว่า ย่อมปรากฏแก่ผมเป็นเหมือน
แนวป่าแห่งหนึ่ง, รูปอื่นพุดว่า ย่อมปรากฏแก่ผม
เป็นเหมือนรุชชาติที่เพียบพร้อมด้วยภาระคือ ผลไม้ ซึ่งมี
ร่มเงาเย็น สมนุรณด้วยกิ่ง.

จริงอยู่ พระสูตรของเธอเหล่านั้นก็เป็นสูตร
เดียวกันนั่นเอง แต่ปรากฏโดยความเป็นของต่างกัน
เพราะมีสัญญาต่างกัน ฉะนั้น.

ความจริง กรรมฐานนี้ เกิดแต่สัญญา มีสัญญา
เป็นต้นเหตุ มีสัญญา เป็นแดนเกิด; เพราะฉะนั้น
พึงทราบว่าย่อมปรากฏโดยความต่างกัน เพราะมีสัญญา
ต่างกัน.

ธรรม ๓ อย่างมีปริบูรณ์กรรมฐานจึงถึงอัปปนา

ก็ บรรดาลมหายใจเข้า หายใจออก และนิมิตนี้
จิตที่มีลมหายใจเข้า เป็นอารมณ์ก็อย่างหนึ่งต่างหาก
จิตที่มีลมหายใจออกเป็นอารมณ์ ก็อย่างหนึ่ง จิตที่มีนิมิต
เป็นอารมณ์ ก็อย่างหนึ่ง.

จริงอยู่ กรรมฐานของภิกษุผู้ไม่มีธรรม ๓ อย่างนี้
ย่อมไม่ถึงอัปปนา ไม่ถึงอุปลาระ.

ส่วนกรรมฐานของภิกษุผู้มีธรรม ๓ อย่างนี้ ย่อม
ถึงอัปปนาและอุปลาระด้วย.

สมจริงดังคำที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
กล่าวไว้ว่า

นิมิตลมหายใจเข้าและลมหายใจออก มิใช่
เป็นอารมณ์ แห่งจิตดวงเดียว, และเมื่อภิกษุไม่รู้
ธรรม ๓ ประการ ย่อม ไม่ได้ภาวนา(ย่อมไม่
สำเร็จ), นิมิต ลมหายใจเข้าและลม หายใจออก
มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว, และเมื่อ ภิกษุรู้
ซึ่งธรรม ๓ ประการ ย่อมได้ภาวนา.

พระอาจารย์ทั้งหลาย ผู้กล่าวที่มคทาย ได้กล่าวไว้
อย่างนี้ก่อนว่า ก็เมื่อ นิมิต ปรากฏแล้วอย่างนั้น ภิกษุนั้น
ควรไปสำนักของอาจารย์ แล้วบอกว่า ‘นิมิตชื่อเห็น
ปานนี้ ย่อมปรากฏแก่ผมขอรับ’.

(๕๒๒) อปโร มยหิ เอกวนราชิ วिय, อญโณ
มยหิ สัตตจฉาโย สาขาสมปนโน ผลการภริตรุกโข
วิยาติ ฯ

เตลสิ ทิ เอกเมว สุตตํ สญญานานตาย
นानโต อุပ္ภุจาลิ ฯ

เอวํ เอกเมว กम्मภูจัน สญญานานตาย
นานโต อุပ္ภุจาลิ ฯ (ลัม ย ต)

สญญาหิ ทิ เอตํ สญญานิทานํ สญญาปภาว,
ตสฺมา สญญานานตาย นานโต อุပ္ภุจาทิตติ เวทิตพฺพํ ฯ

เอตถ จ อญญเมว อสฺสาสารมมณํ จิตฺตํ
อญญํ ปสฺสาสารมมณํ อญญํ นิมิตฺตารมมณํ ฯ

ยสฺส ทิ อิมเ ตโย ธมฺมา นตฺถิ ตสฺส
กम्मภูจัน เนว อปฺปนํ น อุปลารํ ปาปุณาติ ฯ

ยสฺส ปณีเม ตโย ธมฺมา อตฺถิ ตสฺเสว
กम्मภูจัน อปฺปนญจ อุปลารญจ ปาปุณาติ ฯ

วุตฺตํ เหตุ

นิมิตตํ อสฺสาสปฺสฺสาสา อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส
อชานโต จ ตโย ธมฺเม ภาวนา นุปฺลพฺภติ ฯ
นิมิตตํ อสฺสาสปฺสฺสาสา อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส
ชานโต จ ตโย ธมฺเม ภาวนา อุปลพฺภตฺติ ฯ

เอวํ อุပ္ภุจิตเ ปน นิมิตเต เตน ภิกฺขุณา
อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตวา อาโรเจตพฺพํ มยหิ
ภนฺเต เอวรูปฺนนาม อุပ္ภุจาทิตติ ฯ

ส่วนอาจารย์ไม่ควรพูดว่า ‘นั่นเป็นนิमित’ หรือว่า ‘ไม่ใช่นิमित’.

ควรพูดว่า ‘ยอมเป็นอย่างนั้นละ คุณ’ แล้วจึงพูดว่า ‘คุณจงมนสิการ บ่อยๆ’.

จริงอยู่เมื่ออาจารย์พูดว่า เป็นนิमित, เธอจะฟังถึงความถอยหลัง, เมื่ออาจารย์พูดว่า ไม่ใช่นิमित เธอก็จะเป็นผู้หมดหวังจมอยู่; เพราะเหตุนี้ ไม่ควรพูดแม้ทั้งสองอย่างนั้น ควรประกอบเธอนั้นไว้ในมนสิการนั้นแล.

ส่วนอาจารย์ทั้งหลายผู้กล่าวมัชฌิมนิกายได้กล่าวไว้ว่า “เธอ อ้นอาจารย์ ฟังพูดว่า ‘นี่เป็นนิमित คุณ ขอให้คุณจงมนสิการกรรมฐานบ่อยๆ เกิดลัสตบรูษ’.

ภายหลัง เธอรูปร่าง ฟังตั้งจิตไว้ในนิमितนั่นเอง.

จำเดิมแต่ปฏิภาคนิमितเกิดขึ้น ภาวานานี้ของเธอรูปร่าง ย่อมมีได้ ด้วยอำนาจการตั้งไว้ด้วยประการอย่างนี้.

สมจริงดังคำที่พระโหราณาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า

**พระโยคีผู้เป็นธีรชน เมื่อตั้งจิตไว้ในนิमित
เจริญลม หายใจเข้า และหายใจออกซึ่งมีอากาศ
ต่างๆ อยู่ชื่อว่า ย่อมผูกจิตของตนไว้.**

จำเดิมตั้งแต่นิमितปรากฏ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้น นีวรณทั้งหลาย ย่อมเป็นอันพระโยคินั้นชมได้โดยแท้ กิเลสทั้งหลาย สงบนิ่ง สติเข้าไปตั้งมั่น ทีเดียว จิตก็ตั้งมั่นเช่นกัน.

จิตยอมตั้งมั่นเป็นสมาธิด้วยองค์ ๒

จริงอยู่ จิตนี้ ย่อมชื่อว่าเป็นธรรมาตติงมัน ด้วยองค์ ๒ คือ ด้วย การละนิวรณ์ในอุปปจารภูมิ หรือด้วยความปรากฏแห่งองค์ในปฏิลาภภูมิ.

บรรดาภูมิ ๒ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า อุปปจารภูมิ ได้แก่ อุปปจารสมาธิ.

ที่ชื่อว่าปฏิลาภภูมิ ได้แก่ อัปนาสมาธิ.

ถามว่า สมาธิทั้งสองนั้น มีการทำต่างกันอย่างไร ?

แก้วว่า อุปปจารสมาธิ เล่นไปในกุศลวิถีแล้ว ก็หยั่งลงสู่ภวังค์.

อาจารย์ ปน เอตํ นิमितตฺตุนฺติ วา น วา นิमितตฺตุนฺติ น วตตพฺพํ ฯ

เอวํ โหติ อาวุโสติ วตฺวา ปุณฺปฺปุนํ มนสิการโหติ วตตพฺพโ ๑

นิमितตฺตุนฺติ ทิ วุตเต โวसानํ อาปชฺเชยฺย, น นิमितตฺตุนฺติ วุตเต นิราโส วิสีเทยฺย ตสฺมา ตทฺทกฺขมฺปิ อวตฺวา มนสิการเวยฺว นโยเชตพฺพโหติ เวนฺนุตฺวา ทิมภาณกา ฯ

(๕๒๓) มชฺฌิมภาณกา ปนาหุ นิमितตฺตุนฺติ อาวุโส กมฺมฏฺฐานํ ปุณฺปฺปุนํ มนสิการโหติ สบฺบุริสาติ วตตพฺพโหติ ฯ

อถาเนน นิमितเตยฺว จิตตํ จเปตพฺพํ ๑

เอวมสฺสายํ อีโต ปฏฺติ จปนาวเสน ภาวนา โหติ ฯ

วุตตํ เหตุํ โปราเนหิ

**นิमितเต จปยํ จิตตํ นานาการํ วิกาวยํ
ธีโร อสฺสาสปฺปสฺสาเส สกํ จิตตํ นิพฺนุชฺติติ ฯ**

ตสฺเสวํ นิमितตฺตุนฺติ ปฏฺติ นีวรณานิ วิกขมฺภิตาเนว โหนฺติ กิเลสา สนนินฺนาว สติ อุปฺปฏิทาเยว จิตตํ สมาหิตเมว ๑

อิทํ ทิ ทฺวิทาการเหติ จิตตํ สมาหิตนฺนาม โหติ อุปปจารภูมิยํ วา นีวรณปฺปหาเนน ปฏิลาภภูมิยํ วา องฺคปาทฺภาเวเน ๑

ตตฺถ อุปปจารภูมิติ อุปปจารสมาธิ ๑

ปฏิลาภภูมิติ อปฺปนาสมาธิ ๑

เตสํ กิ นานากरणํ ๑

อุปปจารสมาธิ กุสลวิถียํ ชฺวิตฺวา ภวํคํ โอตรติ ๑

อัปนาสมาธิ เมื่อพระโยคีนั่งแนบสนิทตลอดทั้งวัน
แล่นไปสู่กุศลวิถีมั้ ตลอดทั้งวัน ก็ไม่หยั่งลงสู่ภวังค์.

บรรดาสมาธิ ๒ อย่างเหล่านี้ จิตย่อมเป็นธรรมชาติ
ตั้งมั่น ด้วยอุปลารสมาธิ เพราะนิมิตปรากฏ.

ภายหลัง ภิกษุนี้ไม่พึงมณฑการนิมิตนั้นโดยสั้ ทั้งไม่
พึงพิจารณา โดยลักษณะ.

ก็อีกอย่างหนึ่งแลเธออย่าประมาท ควรรักษานิมิตไว้
ดุจพระมเหสีของกษัตริย์ ทรงรักษาครรรค์แห่งพระเจ้า
จักรพรรดิ และดุจขาวนารักษา รวงแห่งข้าวสาลีและ
ข้าวเหนียวฉะนั้น.

จริงอยู่ นิมิตที่รักษาไว้ได้ ย่อมจะอำนวนยผลแก่เธอ.

เมื่อพระโยคีรักษานิมิตไว้ได้ จะไม่มีความเสื่อม
จากอุปลาร ฌานที่ตนได้แล้ว,เมื่อไม่มีการอารักขา
(นิมิต) ฌานที่ตน ได้แล้วๆ ก็จะมีพินาศไป ฉะนั้นแล.

อุบายสำหรับรักษาอานาปานัสสติกรรมฐาน ไม่ให้เสื่อม

ในอธิการแห่งอานาปานัสสติกรรมฐานนั้น มีอุบาย
สำหรับรักษาตั้ง ต่อไปนี้:-

ภิกษุนี้ ควรเว้นอุปลายะ ๗ อย่างเหล่านี้ คือ
อาวาส ๑ โคจร ๑ การสนทนา ๑ บุคคล ๑ โภชนะ ๑
ฤดู ๑ อิริยาบถ ๑ แล้วเสพลัปายะ ๗ อย่างเหล่านั้น
นั้นแล มณฑการนิมิตนั้นบ่อยๆ.

พระโยคีนั้น ครั้นทำนิมิตให้มั่นคงด้วยการเสพลัปายะ
อย่างนั้นแล้ว ควรรอกอความเจริญงอกงามไปบุลย์
บำเพ็ญความเพียรไม่ละทิ้งอัปนา โภศล ๑๐ อย่างเหล่านี้
คือ ทำวัตถุให้สละสลวย ๑ ประคองอินทรีย์ ให้เป็นไป
เสมอ ๑ ฉลาดในนิมิต ๑ ช่มจิตในสมัยที่ควรช่ม ๑
ประคอง จิตในสมัยที่ควรประคอง ๑ ปลอบจิตให้รำเริง
ในสมัยที่ควรปลอบจิตให้รำเริง ๑ เฟงดูจิตในสมัยที่ควร
เฟงดู ๑ เว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ๑ เสพบุคคล ผู้มีจิต
ตั้งมั่น ๑ น้อมไปในสมาธินั้น ๑.

อัปนาสมาธิ ทิวสภาค อัปเปตวา นิสินนุสส
ทิวสภาคมปิ กุสลวิถียัม ชวติ ภวงค์ น โอตรติ ฯ

อิเมสุ ทวีสุ สมาริสฺสุ นิมิตตปาตุภาเว
นอุปลารสมาธิเน สมหิตฺตํ จิตฺตํ โหติ ฯ

อถาเนน ตํ นิมิตตํ เนว วณฺณโต มณฑการิตพฺพ
น ลกฺขณโต ปจฺจเวกฺขิตพฺพ ฯ

อปิจ โข ชตตติยมเหสิยา จกฺกวตฺตติคฺพโกวีย
กสเกน สาลียวคฺพโก วีย จ อัปฺปมตฺเตน
รกฺขิตพฺพ ฯ

รกฺขิตํ หิสฺส ผลทํ โหติ ฯ

นิมิตตํ รกฺขิตํ ลทฺธํ ปรีหานิ น วิชฺชติ
อารกฺขมฺหิ อสนฺตมฺหิ ลทฺธํ ลทฺธํ วินสฺสตีติ ฯ

(๕๒๔) ตตฺตรายํ รกฺขณฺุปาโย ฯ

เตน ภิกฺขุณา อวาโล โคจโร ภสฺสํ ปุคฺคโล
โกชนํ อุตฺต อิริยาบถติ อิมานิ สตฺต อสฺปายานิ
วชฺเชตฺวา ตาเนว สตฺต สฺปายานิ เสวนฺเตน
ปฺนปฺปุนํ ตํ นิมิตตํ มณฑการิตพฺพ ฯ

เอวํ สฺปายเสวเนน นิมิตตํ ธิรํ กตฺวา
วชฺชตี วิรุฬฺหี เวปุลล์ คมยิตฺวา วตฺถุวิสทกิริยา
อินฺทริยสมตฺตปฏิปาทนตา นิมิตตกุสลตา ยสฺมี สมเย
จิตฺตํ นิคฺคเหตุพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตํ นิคฺคณฺุหนา
ยสฺมี สมเย จิตฺตํ ปคฺคเหตุพฺพํ ตสฺมี สมเย
จิตฺตปฺปคฺคณฺุหนา ยสฺมี สมเย จิตฺตํ สบฺพหํเสตพฺพ
ตสฺมี สมเย จิตฺตสบฺพหํสนา ยสฺมี สมเย จิตฺต
อชฺฌุเปกฺขิตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตอชฺฌุเปกฺขนา อสมาทิต-
ปุคฺคลปรีวชฺชนา สมหิตตปุคฺคลเสวนา ตพธิมุตฺตตาทิ
อิมานิ ทส อัปฺปนาโกสลลานิ อวิชฺชนเตน โยโค
กรณฺีโย ฯ

เมื่อพระโยศินั้นหมั้นประกอบโดยนัยดังกล่าวมา
อย่างนี้อยู่ มโนทวาราว วัชชนะซึ่งมีนิमितเป็นอารมณ์
ตัดภวังค์แล้วก็เกิดขึ้นในขณะที่ควรกล่าวว่า อัปปนา
จักเกิดขึ้นในบัดนี้.

ก็เมื่อมโนทวาราว วัชชนะนั้นดับไป บรรดาชวณะ
ทั้งหลาย ๔ หรือ ๕ ดวง ยึดเอาอารมณ์นั้นนั้นแลแล่นไป
ซึ่งชวณะดวงแรกชื่อปริกรรม ที่ ๒ ชื่ออุปลาระ ที่ ๓ ชื่อ
อนุโลม ที่ ๔ ชื่อโคตรภู ที่ ๕ ชื่ออัปปนาจิต อิกอย่าง
หนึ่ง ดวงแรกเรียกว่าปริกรรมและอุปลาระ ที่ ๒ เรียก
ว่าอนุโลม ที่ ๓ เรียกว่า โคตรภู ที่ ๔ เรียกว่า อัปปนาจิต.

จริงอยู่ ชวณะดวงที่ ๔ เท่านั้น บางทีที่ ๕ ย่อม
เป็นไปไม่ถึงดวงที่ ๖ หรือที่ ๗ เพราะอาสันนภวังค์
(ภวังค์ใกล้อัปปนา) ตกไป.

ส่วนพระโคตมเถระ ผู้ชำนาญอุภิสธรรม กล่าวไว้ว่า
กุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นธรรมมีกำลัง โดยอาเสวนปัจฉัย;
เพราะฉะนั้น ชวณะย่อมถึงที่ ๖ หรือที่ ๗.

คำนั้นถูกคัดค้านในอรรถกถาทั้งหลาย.

ในชวนจิตเหล่านั้นจิตที่เป็นบุรพภาคเป็นกามาวจร
ส่วนอัปปนาจิต เป็นรูปาวจร.

ปฐมฌานซึ่งละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕
สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๑๐ มีความงาม ๓ ย่อมเป็นอัน
พระโยศินี้บรรลุแล้ว โดยนัยดังกล่าวมาฉะนี้.

เธอยังองค์ฌานทั้งหลาย มีวิตกเป็นต้นให้สงบ
ราบคาบในอารมณ์นั้น นั่นเอง ย่อมบรรลุฌานที่ ๒ ที่ ๓
และที่ ๔.

และด้วยเหตุมีประมาณเพียงนี้ เธอย่อมเป็นผู้ถึงที่
สุดแห่งภาวณา ด้วยอำนาจแห่งการหยุดไว้.

ในอธิการนี้ มีสังเขปกถาเท่านั้น.

ส่วนนักศึกษาผู้ต้องการความพิสดาร ฟังถือเอา
จากปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทธิมรรคเถิด.

ส่วนในกายานุปัสสนานี้ ภิกษุผู้บรรลุจตุตถฌาน
แล้วอย่างนั้น มีความประสงค์ที่จะเจริญกรรมฐาน
ด้วยอำนาจการกำหนดและการเปลี่ยนแปลง แล้วบรรลุ
ความหมดจด กระทำฌานนั้นนั้นแล ให้ถึงความชำนาญ
ชำนาญ (วสี) ด้วยอาการ ๕ อย่าง กล่าวคือ อาวัชชนะ
การรำพึง สมาปชชนะ การเข้า อธิปฏิฐานะ การตั้งใจ

ตสเสวมนุญจนตสส วิหโรโต อิทานิ อปปนา
อุปชชิสสตีติ ภวงค์ วิจฉินทิตวา นิमितตารมณณ
มโนทวาราวชชนํ อุปชชติ ฯ

ตสมิมญจ นินรุเท ตเทวารมณณํ คเหตุวา
จตตาริ ปญจ วา ชวนานิ ชวนติ เยสํ ปจมี
ปริกมมํ ทุตติยํ อุปลารํ ตติยํ อนุโลมํ จตตถ
โคตรภู ปญจมํ อปปนาจิตตํ ปจมี วา ปริกมมญเจว
อุปลารญจ ทุตติยํ อนุโลมํ ตติยํ โคตรภู จตตถ
อปปนาจิตตุนติ วุจจติ ฯ

จตตถเมว ทิ ปญจมํ วา อปเปติ น ฉญจ
สตตมํ วา อาสนนภวงค์ปาทตตวา ฯ

อาภิธมมิกโคทตตเถโร ปนาท อาเสวนปจฺจเยน
กุสลา ธมฺมา พลวนโต โหนติ ตสฺมา ฉญจ
สตตมํ วา อปเปตีติ ฯ

(๕๒๕) ตํ อญฺจกถาสฺ ปฏิกุขิตตํ ฯ

ตตถ ปุพฺพภาคจิตตานิ กามาวจรานิ อปปนาจิตตํ
ปน รุปาวจรํ ฯ

เอวมเนน ปญจจกฺวิปปหีนํ ปญจจกฺสมนฺนาคตํ
ทสฺสกฺขณสมฺปนฺนํ ติวริทกฺขยาณํ ปจฺจชฺฌานมธิคตํ โหติ ฯ

โส ตสมิเยว อารมฺมเณ วิตกฺกาทโย
วุปลเมตวา ทุตติยตติยจตตถชฺฌานานิ ปาปุณาติ ฯ

เอตตาวตวา จ จปนวเสน ภาวนาย ปริโยสานป-
ปตโต โหติ ฯ

ออยเมตถ สงฺเขปกถา ฯ

วิตถารํ ปน อิจฺจนเตน วิสุทฺธิมคฺคโต คเหตุพฺพ ฯ

เอวํ ปตตจตตถชฺฌาโน ปเนตถ ภิกฺขุ
สลลกฺขณาวิวิฏฺฐานาวเสน กมฺมฏฺฐานํ วทเมตวา
ปาริสฺสุทฺธิ ปตตูกาโม ตเทว ฌานํ อวชฺชนสมปาชฺชนา-
ธิฏฺฐานวุฏฺฐานปจฺจเวทฺทขณสงฺขาเตติ ปญฺจหากาเรติ
วลิปฺปตตํ ปคฺฌนํ กตวา อรูปฺพุทฺทกมฺ วา รุปิ
รูปฺพุทฺทกมฺ วา อรูปฺนติ รุปารูปํ ปริคฺคเหตุวา

ภูฐานะ การออก และปัจฉิมขณะ การพิจารณา แล้ว กำหนด รูปและอรูปรว่า รูป มีรูปเป็นหัวหน้า หรืออรูปร มีรูปเป็นหัวหน้า แล้วเริ่มตั้งวิภัสสนา.

ถามว่า เริ่มตั้งวิภัสสนาอย่างไร ?

แก้วว่า จริงอยู่ พระโยคินั้น ครั้นออกจากฌานแล้ว กำหนดองค์ฌาน ย่อมเห็นหทัยวัตถุ ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่ง องค์ฌานเหล่านั้น ย่อมเห็นภูตรูปร ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่ง หทัยวัตถุ นั้น และย่อมเห็นกรัชกายแม้ทั้งสิ้น ซึ่งเป็น ที่อาศัยแห่งภูตรูปรเหล่านั้น.

ในลำดับแห่งการเห็นนั้น เธอย่อมกำหนดรูปร และอรูปรว่า องค์ฌาน จัดเป็นอรูปร, (หทัย) วัตถุเป็นต้น จัดเป็นรูปร.

อีกอย่างหนึ่ง เธอนั้นครั้นออกจากสมาบัติแล้ว กำหนดภูตรูปรทั้ง ๔ ด้วยอำนาจปฐวีธาตุเป็นต้น ในบรรดาส่วนทั้งหลายมีผมเป็นอาทิ และรูปรซึ่งอาศัย ภูตรูปรนั้น ย่อมเห็นวิญญาณพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม ซึ่งมี รูปรตามที่ตนกำหนดแล้วเป็นอารมณ์ หรือมีรูปวัตถุและทวาร ตามที่ตนกำหนดแล้วเป็นอารมณ์.

ลำดับนั้น เธอย่อมกำหนดว่าภูตรูปรเป็นต้น จัดเป็นรูปร, วิญญาณ ที่มีสัมปยุตธรรม จัดเป็นอรูปร.

อีกอย่างหนึ่งเธอครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ย่อม เห็นว่า ‘กรัชกาย และจิตเป็นที่เกิดขึ้นแห่งลมอัสนาสะ และปัสสาสะ’.

เหมือนอย่างว่า เมื่อสูบของช่างทองยังสูบอยู่ ลม ย่อมล้นจรไปมา เพราะอาศัยการสูบ และความพยายาม อันเกิดจากการสูบนั่นของบุรุษ ฉนั้นใด, ลมหายใจเข้าและ หายใจออก ย่อมเข้าออก เพราะอาศัย กายและจิต ฉนั้นนั้นเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น เธอกำหนดลมหายใจเข้าหายใจออก และกายว่า เป็นรูปร, กำหนดจิตนั้นและธรรมที่สัมปยุต ด้วยจิตว่า เป็นอรูปร.

ครั้นเธอกำหนดนามรูปรด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว ย่อมแสวงหาปัจจัย แห่งนามรูปรนั้น.

และเธอเมื่อแสวงหาอยู่ ก็ได้เห็นปัจจัยมีอวิชา และตัณหาเป็นต้น นั้นแล้วย่อมข้ามความสงสัยปรารภ ความเป็นไปแห่งนามรูปรในกาลทั้ง ๓ เสียได้.

วิภัสสน์ ปฏฺจเปติ ฯ

ถลั ฯ

โล หิ ฌานา วุฏฺจหิตฺวา ฌานงฺคานิ ปรีคฺคเหตฺวา เตสํ นิสฺสยํ หทยวตฺถุํ ตณฺณิสฺสยานิ จ ภูตานิ เตสญฺจ นิสฺสยํ สกกลมปี กรชกายํ ปสฺสตี ฯ

ตโถ ฌานงฺคานิ อรูปิ วตฺถาทินิ รูปนฺติ รูปารูปี ววุฏฺจเปติ ฯ

อถฺวา สมาปตฺติโถ วุฏฺจหิตฺวา เกสาทีสุ โภฏฺจสาเสสุ ปจฺวีธาตุอาทิวเสน จตฺตาริ ภูตานิ ตณฺณิสฺสิตฺตฺรูปานิ จ ปรีคฺคเหตฺวา ยถาปรีคฺคหิตฺตฺรปารมฺมณํ ยถาปรีคฺคหิต- รุปวตฺถุทวารารมฺมณํ วา สสมฺปยุตฺตธมฺมํ วิญญาณํ ปสฺสตี ฯ

ตโถ ภูตาทินิ รูปิ สมฺปยุตฺตธมฺมํ วิญญาณมฺรูปนฺติ ววุฏฺจเปติ ฯ

อถฺวา สมาปตฺติโถ วุฏฺจหิตฺวา อสฺสาสปฺปสฺสาสานํ สมฺทโย กรชกายโย จ จิตฺตญฺจจติ ปสฺสตี ฯ

(๕๒๖) ยถา หิ กมฺมารคคฺคริยา ธมฺมานาย ภสฺตญฺจ ปุริสฺสสฺ จ ตชฺชํ วายามํ ปฏฺฐิจฺจ วาโถ สญฺจจติ เอวเมว กายญฺจ จิตฺตญฺจ ปฏฺฐิจฺจ อสฺสาสปฺปสฺสาสาตี ฯ

ตโถ อสฺสาสปฺปสฺสาเส จ กายญฺจ รูปิ จิตฺตญฺจ ตํ สมฺปยุตฺตธมฺเม จ อรูปนฺติ ววุฏฺจเปติ ฯ

เอวํ นามรูปิ ววุฏฺจเปตฺวา ตสฺส ปจฺจยํ ปรี- เยสตี ฯ

ปรีเยสนฺโต จ ตํ ทิสฺวา ตีสุปี อทฺธาสุ นามรูปสฺส ปวตฺตี อารพฺภ กงฺขํ วิตรตี ฯ

เรอนั้น ข้ามความสงสัยได้แล้ว ยกไตรลักษณ์ขึ้น ด้วยอำนาจพิจารณา กลาป ละวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง มีโอกาสเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นแล้วในส่วน เบื้องต้น ด้วยอุทฺทยัพพยานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความเกิด และความดับ) กำหนดปฏิปทาญาณที่พ้นจากอุปกิเลสว่าเป็นมรรค ละความเกิดเสีย ถึง ภังคานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความดับ) เพื่อบรรลุจุดหมายในสรรพสังขาร ซึ่งปรากฏโดยความเป็นของน่ากลัว ด้วยพิจารณาเห็นความดับ ติดต่อกันไป ได้บรรลุอรุยมรรคทั้ง ๔ ตามลำดับ แล้วตั้งอยู่ในพระอรหัตผล ถึงที่สุดแห่งปัจจุเวกขณญาณ ๑๙ อย่าง เป็นอัครทักษิณียแห่งโลกพร้อมทั้งเทวดา.

ก็การเจริญอานาปานัสสติสมาธิ ของภิกษุผู้ประกอบในอานาปาน กรรมฐานนั้น ตั้งต้นแต่การนับจนถึงมรรคผลเป็นที่สุด จบบริบูรณ์เพียง เท่านั้นแล.

นี้พรรณนาปฐมจตุกกะ โดยอาการทุกอย่าง.

ก็เพราะใน ๓ จตุกกะนอกนี้ ขึ้นชื่อนี้ยแห่งการเจริญกรรมฐาน แขนกหนึ่งย่อมไม่มี; เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาควรทราบเนื้อความแห่ง ๓ จตุกกะเหล่านั้น โดยนัยแห่งการพรรณนาตามบทนั้นแล.

บทว่า **ปิตปฏิสัเวตี** ความว่า เธอย่อมลำเหนียกว่าเราจักทำปิตให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏหายใจเข้า หายใจออก.

บรรดาปิตและสุขเหล่านั้นปิตี ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้วโดยอาการ ๒ อย่าง คือ โดยอารมณ์ และโดยความไม่มมงาย.

ถามว่า ปิตี ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้ว โดยอารมณ์อย่างไร ?

แก้วว่า ภิกษุนั้นย่อมเข้าฌานทั้ง ๒ (ปฐมฌานและทุติยฌาน) ซึ่งมีปิตี, ปิตีชื่อว่าเป็นอันภิกษุนั้นรู้แจ้งแล้ว โดยอารมณ์ ด้วยการได้ฌานในขณะที่เข้าสมาบัติ เพราะอารมณ์เป็นธรรมชาติอันภิกษุนั้นรู้แจ้งแล้ว.

ถามว่า ปิตี ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้วโดยความไม่มมงายอย่างไร ?

แก้วว่า ภิกษุนั้นเข้าฌานทั้ง ๒ ซึ่งมีปิตี ออกจากฌานแล้ว ย่อมพิจารณา ปิตีที่ลัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม, ปิตีชื่อว่าเป็นอันภิกษุ รูปนั้นรู้แจ้ง

วิติณณกฺโข กลาปสมมสนวเสน ติลกฺขณํ อารโเปตฺวา อุทฺทยัพพยานุปัสสนาย ปุพฺพภาเค อุปฺปนฺเน โอบาสาทโย ทลฺวิปัสสนูปกิเลสํ ปหาย อุปฺกกิเลสวิมุตฺตํ ปฏิปทาญาณํ มคฺโคติ ววฺฏฺจเปตฺวา อุทฺยํ ปหาย ภงฺคานุปัสสนํ ปตฺวา นินฺตรํ ภงฺคานุปัสสนนฺน ภยโต อุปฺภูจฺเจตฺส สพฺพสงฺขารेषฺส นิพฺพิทฺทนโต วิรชชฺชนโต วิมูจฺจนโต ยถากุภมํ จตฺตารโ อริยมคฺเค ปาปฺณิตฺวา อรหตฺตมเล ปตฺติฏฺจาย เอกุณฺวิสตี- ภาทสฺส ปจฺจเวกฺขณณฺณญาณสฺส ปรียนตฺปตฺโต สเทวทฺสส โลกสฺส อคฺคทกฺขิณฺเวยโย โหตี ฯ

เอตฺตาวตฺตา จสฺส คณฺณํ อาที กตฺวา ปฏิปัสสนา- ปรีโยสานา อานาปานสฺสตีสมานิกาวนา สมตฺตา โหตีตี ฯ

อโย สพฺพการโต ปจฺมจตุกกวณฺณนา ฯ

อิตเรสุ ปน ตีสุ จตุกฺเกสุ ยสฺมา วิสุ- กम्मภูจฺจานภาวานนโย นาม นตฺถิ ตสฺมา อนุปท- วณฺณนายนฺเนว เตสํ อตฺถิ เวยตีทฺโพ ฯ

(๕๒๓) **ปิตปฏิสัเวตี**ตี ปิตี ปฏิสัเวตีตี กโรนโต ปากฺฐิ กโรนโต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีตี สิฏฺขตี ฯ

ตตฺถ ทฺวิหากาเรตี ปิตี ปฏิสัเวตีตี โหตี อารมฺมณโต จ อสมฺเมหโต จ ฯ

กถํ อารมฺมณโต ปิตี ปฏิสัเวตีตี โหตี ฯ

สปปิตีเก เทว ฌานเน สฺมาปชฺชตี ตสฺส สฺมาปตฺติกฺขณ ฌานปฏฺฐิลาภน อารมฺมณโต ปิตี ปฏฺฐิสัเวตีตี โหตี อารมฺมณสฺส ปฏฺฐิสัเวตีตีตฺตตา ฯ

กถํ อสมฺเมหโต ฯ

สปปิตีเก เทว ฌานเน สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺจาย ฌานสมฺปยุตฺตกปิตี ขยโต วยโต สมฺมสตี ตสฺส วิปัสสนากฺขณ ลกฺขณปฏฺฐิเวเรน อสมฺเมหโต ปิตี

แล้ว โดยความไม่ม่งมาย เพราะแห่งตลอดลักษณะ
ในขณะแห่ง วิปัสสนา.

ข้อนี้ สมจริงดังคำที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
กล่าวไว้ ในปฏิสัมภิทาทว่าเมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว
ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจ ลมหายใจเข้ายาวสติย่อมตั้งมั่น,
ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเธอนั้นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น
ด้วยญาณนั้น, เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน
ด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น, ปีตินั้น
ย่อมเป็นอันเธอ รู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น,
เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วย
อำนาจลมหายใจเข้าสั้น สติย่อมตั้งมั่น, ปีตินั้น ย่อมเป็น
อันเธอนั้นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้นด้วยญาณนั้น, เมื่อภิกษุ
รู้ความที่จิต มีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลม
หายใจออกสั้น สติย่อมตั้งมั่น, ปีตินั้นย่อมเป็นอันเธอนั้นรู้
แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้นด้วยญาณนั้น, เมื่อภิกษุรู้ ความที่จิต
มีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้แจ้ง
กองลมทั้งปวง หายใจเข้าและหายใจออก สติย่อมตั้งมั่น,
ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเธอนั้นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วย
ญาณนั้น, เมื่อภิกษุรู้ความที่จิต มีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน
ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขาร หายใจเข้า
และหายใจออก สติย่อมตั้งมั่น, ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเธอนั้น
รู้แจ้งแล้วด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น, เมื่อรำพึงถึง ปีตินั้น
ย่อมเป็นอันเธอนั้น รู้แจ้งแล้ว,เมื่อรู้ เมื่อเห็น
เมื่อพิจารณา เมื่ออธิษฐานจิต เมื่อน้อมใจไป ด้วยศรัทธา
เมื่อระงับความเพียร เมื่อเข้าไปตั้งสติไว้ เมื่อตั้งจิตไว้
มั่น เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา เมื่อรู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง
เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควร กำหนดรู้ เมื่อละธรรมที่ควรละ
เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ เมื่อทำให้แจ้ง ซึ่งธรรมที่ควร
ทำให้แจ้ง ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเธอนั้นรู้แจ้งแล้ว, ปีตินั้น
เป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้วด้วยอาการอย่างนี้.

แม้บทที่เหลือ ก็พึงทราบโดยเนื้อความตามนัยนี้นั้นแล.

แต่ในสองบทนี้มีความลัทธิว่าแปลกกัน ดังต่อไปนี้:-

พึงทราบความเป็นผู้รู้แจ้งสุข ด้วยอำนาจแห่งฌาน ๓,
พึงทราบความเป็นผู้รู้แจ้งจิตสังขาร ด้วยอำนาจแห่งฌาน
ทั้ง ๔.

ชั้น ๒ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่าจิตสังขาร,

ปฏิสัทธิตา โหติ ฯ

จุดตถุเจตํ ปฏิสมภิกายํ ทิฆิ อสสาสวเสน
จิตตสส เอกคคตํ อวิกุเขปปี ปชานโต สติ อุกุจिता โหติ
ตาย สติยา เตน ฌาเณน สา ปีติ ปฏิสัทธิตา
โหติ ทิฆิ ปลสสาสวเสน รสสํ อสสาสวเสน รสสํ
ปลสสาสวเสน สพุกายปฏิสัทธิเวทิตํ อสสาสปลสสาสวเสน
ปลสมภยํ กายสงขารํ อสสาสปลสสาสวเสน จิตตสส
เอกคคตํ อวิกุเขปปี ปชานโต สติ อุกุจिता โหติ
ตาย สติยา เตน ฌาเณน สา ปีติ ปฏิสัทธิตา
โหติ อวชชชยโต สา ปีติ ปฏิสัทธิตา โหติ ชานโต
ปลสโต ปจจเวกขโต จิตตํ อธิกุกุทโต สททาย
อธิมุกจโต วิริยํ ปคคณทโต สติ อุกุจายโต
จิตตํ สมาททโต ปถมาย ปชานโต อภิณเณยยํ
ปริณเณยยํ ปทาทพพิ ภาเวตพพิ สจจิกาทพพิ
สจจิกโรโต สา ปีติ ปฏิสัทธิตา โหติ เอวํ สา
ปีติ ปฏิสัทธิตา โหติติ ฯ

(๕๒๘) เอเตเนว นเณน อวเสสพทานิปี อตถโต
เวทิตพพานิ ฯ

อิทํ ปเนตถ วิเสสมตตํ ฯ

ติณณํ ฌานานํ วเสน สุขปฏิสัทธิเวทิตา
จตุนนหมปี วเสน จิตตสงขารปฏิสัทธิเวทิตา เวทิตพพา ฯ

จิตตสงขารโรติ เวทนาทโย เทว ขนธา ฯ

ก็บรรดาสองบทนี้ ในสุขปฏิสังเวทิตถ ท่าน พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ ในปฏิสัมภทา เพื่อแสดงภูมิ แห่งวิปัสสนาว่า คำว่า สุข ได้แก่สุข ๒ อย่าง คือ กายิกสุข ๑ เจตสิกสุข ๑.

สองบทว่า **ปลสมภยํ จิตตสงขารํ** ความว่า ระวัง คือดับจิตสังขาร ที่หยาบๆ เสีย.

ความดับจิตสังขารนั้น พึงทราบโดยพิสดารตามนัย ดังที่กล่าวแล้วใน กายสังขาร นั้นแหละ.

อีกอย่างหนึ่ง บรรดาบทเหล่านี้ ในปิตติบท ท่านกล่าวเวทนาไว้ด้วย ปิตติเป็นประธาน, ในสุขปฏิสังเวทิตถ ท่านกล่าวเวทนาไว้โดยสรุปทีเดียว, ในจิตตสังขารบททั้งสอง เป็นอันท่านกล่าวเวทนาที่สัมปยุตด้วยสังขยาไว้ เพราะพระบาลีว่า สังขยาและเวทนา เป็นเจตสิก ธรรม เหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตสังขาร ดังนี้.

จตุกกะนี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสโดยเวทนานุปัสสนานัย ด้วยประการอย่างนี้.

แม้ในจตุกกะที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้:- บัณฑิตพึงทราบ ความเป็นผู้รู้แจ้งจิต ด้วยอำนาจแห่งฌาน ๔.

สองบทว่า **อภิปรโมทโย จิตตํ** ความว่า ภิกษุยอม ลำเอียงกว่า เราจักยังจิตให้บันเทิง คือให้ร่าเริง ได้แก่ ให้เบิกบานหายใจเข้าหายใจออก.

ในสองบทนั้น ความบันเทิง ย่อมมีได้ด้วยอาการ ๒ อย่างคือ ด้วยอำนาจ สมาธิ และด้วยอำนาจ วิปัสสนา.

ถามว่า ความบันเทิง ย่อมมีได้ด้วยอำนาจสมาธิ อย่างไร ?

แก้วว่า ภิกษุยอมเข้าฌานทั้ง ๒ (ปฐมฌาน และทุติยฌาน) ซึ่งมีปิติ.

เธอนั้นยอมให้จิตรื่นเริง ด้วยปิติที่สัมปยุต ในขณะที่ แห่งสมาบัติ.

ถามว่า ความบันเทิง ย่อมมีได้ด้วยอำนาจ วิปัสสนาอย่างไร ?

แก้วว่า ภิกษุครั้นเข้าฌานทั้ง ๒ ซึ่งมีปิติ ออกจาก ฌานแล้วพิจารณา อยู่ซึ่งปิติที่สัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม.

สุขปฏิสังเวทิตถ เจตถ วิปัสสนาภูมิทสนตถ์ สุขุนติ เทว สุขานิ กายิกญจ สุขํ เจตสิกญจชาติ ปฏิสมภิทายํ วุตตํ ฯ

ปลสมภยํ จิตตสงขารุนติ โอพาริกํ โอพาริกํ จิตตสงขารํ ปลสมภเนโต นิโรธเนโตติ อตถโก ฯ

โส วิตถารโต กายสงขารเ วุตตนเยเนว เวทิตพุโพ ฯ

อปีเจตถ ปิตติปะเท ปิตติสเสเน เวทนา วุตตา สุขปฏิสังเวทิตถ สรุเปเนว เวทนา ทวีสุ จิตตสงขารปะเทสุ สญญา จ เวทนา จ เจตสิกกา เอเต ธมมา จิตตปฏิพพาธา จิตตสงขาราทิ วจนโต สญญาสมปะยุตตา เวทนาติ ฯ

เอวํ เวทนานุปัสสนานเยเน อิทํ จตุกกํ ภาสิตนติ เวทิตพุพํ ฯ

ตติยจตุกกะปิ จตุณฺณํ ฌานานํ วเสน จิตต- ปฏิสังเวทิตตา เวทิตพุพา ฯ

อภิปรโมทโย จิตตุนติ จิตตํ โมเทนโต หาเสนโต ปหาเสนโต อสสสิสสามิ ปลสสิสสามิติ ลิกขติ ฯ

ตถล ทวีหากาเรติ อภิปรโมทโท โหติ สมาธิวเสน วิปัสสนาวเสน จ ฯ

กถํ สมาธิวเสน ฯ

สปปิตติเก เทว ฌาเน สมาปะชชติ ฯ

โส สมาปะตติกขเณ สมปะยุตตาย ปิตติยา จิตตํ อาโมเทติ ปโมเทติ ฯ

กถํ วิปัสสนาวเสน ฯ

สปปิตติเก เทว ฌาเน สมาปะชชิตวา วุฏฐาย ฌานสมปะยุตตํ ปิตตี ขยโต วยโต สมมสตี ฯ

เธอทำปิตลัมพยุตด้วยมานให้เป็นอารมณ์ ในขณะที่แห่งวิปัสสนา อย่างนั้นแล้ว ให้จิตตื่นเร็ง บันเทิงอยู่.

ผู้ปฏิบัติอย่างนั้น ท่านเรียกว่ายอมล้าเหนียกว่า เรารู้จักยังจิตให้บันเทิง หายใจเข้าหายใจออก.

สองบทว่า **สมาทห จิตต** ความว่า ดำรงจิตไว้เสมอ คือ ตั้งจิต ไว้เสมอในอารมณ์ ด้วยอำนาจแห่งมานมีปฐมฌานเป็นต้น.

ก็หรือว่า เมื่อเธอเข้าฌานเหล่านั้นแล้วออกจากฌานพิจารณาอยู่ ซึ่งจิตที่สัมพยุตด้วยมานโดยความลึ้น ความเสื่อม ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) ย่อมเกิดขึ้น เพราะการแห่งตลอดลักษณะ ในขณะที่แห่งวิปัสสนา ภิกษุผู้ดำรงจิตไว้เสมอ คือตั้งจิตไว้เสมอในอารมณ์ แม้ด้วยอำนาจแห่งความที่จิตมีอารมณ์เดียว ชั่วขณะ ซึ่งเกิดขึ้นแล้วอย่างนั้น ท่านก็เรียกว่า ยอมล้าเหนียกว่าเรารู้จักตั้งจิตไว้มั่น หายใจเข้าหายใจออก

สองบทว่า **วิโมจย จิตต** ความว่า เมื่อเปลื้องเมื่อปล่อยจิตให้พ้น จากนิวรรณทั้งหลาย ด้วยปฐมฌาน คือ เมื่อเปลื้อง ปล่อยจิตให้พ้นจาก วิตกวิจารณ์ ด้วยทุติยฌาน จากปิติตด้วยตติยฌาน จากสุขและทุกข์ด้วย จตุตถฌาน.

ก็หรือว่า เธอเข้าฌานเหล่านั้นแล้วออกมาพิจารณาอยู่ซึ่งจิตที่ สัมพยุตด้วยมาน โดยความลึ้น ความเสื่อม ในขณะที่แห่งวิปัสสนา เธอนั้น เปลื้อง คือ ปล่อยจิตให้พ้นจากนิจจลัญญา (ความสำคัญว่าเที่ยง) ด้วยอนิจจานุปัสสนา (ความพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง) เปลื้อง คือ ปล่อยจิตให้พ้น จากสุขลัญญา (ความสำคัญว่าเป็นสุข) ด้วยทุกขานุปัสสนา (ความพิจารณา เห็นว่าเป็นทุกข์) จากอัตตลัญญา (ความสำคัญว่าเป็นตัวตน) ด้วยอนัตตา นุปัสสนา (ความพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่ตัวตน) จากนั้นทิ (ความเพลิตเพลิน) ด้วยนิพพิทานุปัสสนา (ความพิจารณาเห็นความเบื้อหน่าย) จากราคะ (ความกำหนัด) ด้วยราคานุสสัย (ความพิจารณาเห็นธรรมเครื่องคลายความ กำหนัด) จากสมุทัย (ตัณหาที่ยังทุกขให้เกิด) ด้วยนิโรธานุปัสสนา (ความพิจารณาเห็นธรรมเป็นเครื่องดับ) จากอาทาน (ความยึดถือ) ด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนา (ความพิจารณาเห็นธรรมเป็นเครื่องสละคืนซึ่งอุปธิ) หายใจเข้าและหายใจออกอยู่.

(๕๒๙) เอว วิปัสสนากุขเณ ฌานสมพยุตตี ปิตี อารมมณิ กตวา จิตต อามเทติ ปโมเทติ ฯ

เอว ปฏิปนโน อภิปรโมทย จิตต อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ ลิกขตตี วุจจติ ฯ

สมาทห จิตตนติ ปจฺมชฺฌานา ทิวเสณ อารมฺมเณ จิตต สมํ อาทหนโต สมํ จเปนโต ฯ

ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมพยุตตี จิตต ขยโต วยโต สมมสโต วิปัสสนากุขเณ ลกฺขณปฏิเวธเณ อุปฺปชฺชติ ขณิกจิตเต- กคฺคตา เอว อุปฺปนฺนาย ขณิกจิตเตกคฺคตาย วเสณปิ อารมฺมเณ จิตต สมํ อาทหนโต สมํ จเปนโต สมาทห จิตต อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ ลิกขตตี วุจจติ ฯ

วิโมจย จิตตนติ ปจฺมชฺฌาเนน นีวรเณหิ จิตต โมเจนโต วิโมเจนโต ทุตฺเตน วิตกฺกวิจारेหิ ตติเยน ปิตฺติยา จตฺตเถเนน สุขทุกฺขเอหิ จิตต โมเจนโต วิโมเจนโต ฯ

ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมพยุตตี จิตต ขยโต วยโต สมมสตี โส วิปัสสนากุขเณ อนิจฺจานุปัสสนาย นิจฺจสฺสยยาโต จิตต โมเจนโต วิโมเจนโต ทุกฺขานุปัสสนาย สุขสฺสยยาโต อนตฺตานุปัสสนาย อตฺตสฺสยยาโต นิพฺพิทานุปัสสนาย นนฺทิตโต วิราคานุปัสสนาย รากโต นิโรธานุปัสสนาย สมุทยโต ปฏินิสสคฺคานุปัสสนาย อาทานโต จิตต โมเจนโต วิโมเจนโต อสสสตี เจว ปสสสตี จ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า
ย่อมลำเอียงกว่า เราจักปล่อยจิตหายใจเข้า หายใจออก.

จตุกกะนี้ บัณฑิตพึงทราบ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสด้วยอำนาจ แห่งจิตตานุปัสสนาอย่างนี้.

ส่วนในจตุกกะที่ ๔ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ในบทว่า
อนิจจานุปัสสี นี้ พึงทราบ อนิจจัง (ของไม่เที่ยง)
พึงทราบ อนิจจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง) พึงทราบ
อนิจจตานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นของไม่เที่ยง)
พึงทราบ อนิจจานุปัสสี (ผู้พิจารณาเห็นของไม่เที่ยง)
เสียก่อน.

ในลักษณะ ๔ อย่าง มีอนิจจังเป็นต้นนั้น ที่ชื่อว่า
อนิจจัง ได้แก่ เบญจขันธ์.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่า เบญจขันธ์มีความเกิดขึ้น มีความ
เสื่อมไป และมีความ เป็นไปโดยประการอื่น.

ที่ชื่อว่า **อนิจจตา** ได้แก่ ข้อที่เบญจขันธ์เหล่านั้น
นั่นเอง มีความเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป และมีความเป็น
ไปโดยอาการอื่น หรือมีแล้ว กลับไม่มี อธิบายว่า
เบญจขันธ์เหล่านั้น เกิดขึ้นแล้ว ไม่ตั้งอยู่โดยอาการนั้น
นั้นแล แยกดับเพราะความแตกดับไปชั่วขณะ.

ที่ชื่อว่า อนิจจตานุปัสสนา ได้แก่ การพิจารณาเห็น
ในเบญจขันธ์ทั้งหลาย มีรูปเป็นต้นว่า ไม่เที่ยง
ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของไม่เที่ยงนั้น.

ที่ชื่อว่า อนิจจานุปัสสี ได้แก่ พระโยคาวจรผู้
ประกอบด้วยอนุปัสสนา นั้น.

เพราะเหตุนี้ พระโยคาวจรผู้เป็นแล้วอย่างนี้
หายใจเข้า และหายใจ ออกอยู่ บัณฑิตพึงทราบ
ในอธิการนี้ว่า ย่อมลำเอียงกว่า เราจักพิจารณา เห็นว่า
ไม่เที่ยง หายใจเข้า หายใจออก.

ส่วนวิราคะ ในบทว่า **วิราคานุปัสสี** นี้ มี ๒ อย่าง
คือ ขยวิราคะ คลายความกำหนัด คือความสิ้นไป ๑
อัจฉนตวิราคะ คลายความกำหนัด โดยส่วนเดียว ๑.

บรรดาวิราคะ ๒ อย่างนั้น ความแตกดับไปชั่วขณะ
แห่งสังขารทั้งหลาย ชื่อว่า ขยวิราคะ.

พระนิพพาน ชื่อว่า อัจฉนตวิราคะ.

เตน วุตตํ วิโมจยํ จิตตํ อสสสิสสามิ
ปสสสิสสามิติ ลิกขตติ ๑

เอวํ จิตตานุปัสสนาย วเสน อิทํ จตุกกํ
ภาลิตนตติ (๕๓๐) เวทิตัพพะ ๑

จตุตถจตุกเก ปน อนิจจานุปัสสีติ เอตถ
ดาว อนิจจัง เวทิตัพพะ อนิจจตา เวทิตัพพา
อนิจจตานุปัสสนา เวทิตัพพา อนิจจานุปัสสี เวทิตัพพะ ๑

ตถ อนิจจนตติ ปญญกขณธา ๑

กสมมา ๑

อุปปาทวยณฺณตตภาวา ๑

อนิจจตาติ เตสํเยว อุปปาทวยณฺณตตํ หุตฺวา
อภาโว वा นิพพตตานํ เตเนวากาเรน อฏฺฐตฺวา
ชนภงฺเคน เกทฺติ อตฺโถ ๑

อนิจจตานุปัสสนาติ ตสฺสา อนิจจตาย วเสน
รูปาทิสฺส อนิจจนตติ อนุปัสสนา ๑

อนิจจานุปัสสีติ ตาย อนุปัสสนาย สมฺนนาโคโต ๑

ตสมมา เอวํภูโต อสสสนฺโต ปสสสนฺโต จ
อิธ อนิจจานุปัสสี อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ ลิกขตติ
เวทิตัพพะ ๑

วิราคานุปัสสีติ เอตถ ปน เทว วิราค
ขยวิราโค จ อจฺจนตวิราโค จ ๑

ตถ **ขยวิราโคติ** สงฺขารานํ ชนภงฺโก ๑

อจฺจนตวิราโคติ นิพพานํ ๑

วิปัสสนาและมรรคที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งการเห็นวิราคะทั้ง ๒ อย่างนั้น ชื่อว่าวิราคานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นการคลายความกำหนัด).

พระโยคาวจรเป็นผู้ประกอบด้วยอนุปัสสนาแม่ทั้ง ๒ อย่างนั้น หายใจเข้าและหายใจออกอยู่บังคติดพิงทราบว่าย่อมสำเหนียกว่า เราจักพิจารณาเห็นวิราคะหายใจเข้า หายใจออก.

แม่ในบทว่า **นิโรธานุปัสสนี** ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ปฏินิสสัคคะ (ความสละคืนอุปธิ) แม่ในบทว่า **ปฏินิสสัคคานุปัสสนี** นี้ก็มี ๒ อย่างคือ ปริจจาคปฏินิสสัคคะ ความสละคืนคือความเสียดสละ ๑ ปักขันทนปฏินิสสัคคะ ความสละคืน คือความแล่นไป ๑.

การพิจารณาเห็น คือความสละคืนนั่นเอง ชื่อว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสนา.

คำว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสนา นั้น เป็นชื่อแห่งวิปัสสนาและมรรค.

จริงอยู่ วิปัสสนาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า การสละคืน คือการละ เพราะยอมละกิเลสทั้งหลาย พร้อมทั้งชั้นธาตุสังขาร ด้วยอำนาจตักขณิกะ และว่าการสละคืนคือการแล่นไปเพราะยอมแล่นไปในพระนิพพาน ซึ่งผิดจากสังขารนั้น เหตุที่น้อมไปในพระนิพพานนั้น เพราะเห็นโทษ แห่งสังขตธรรม.

มรรคพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า การสละคืน คือการละ เพราะยอมละกิเลส พร้อมทั้งชั้นธาตุสังขาร ด้วยสามารถสมุจเฉทปหาน และว่า การสละคืนคือการแล่นไป เพราะยอมแล่นไปในพระนิพพาน ด้วยการกระทำให้เป็นอารมณ์.

ก็ วิปัสสนาญาณและมรรคญาณแม่ทั้ง ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส เรียกว่า อนุปัสสนา เพราะเล็งเห็นญาณต้นๆ ในภายหลัง.

ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนา ทั้ง ๒ อย่างนั้น หายใจเข้าและหายใจออกอยู่ บังคติดพิงทราบว่าย่อมสำเหนียกว่า ‘เราจัก เป็นผู้มปกติเล็งเห็นญาณชื่อปฏินิสสัคคะ ในภายหลัง หายใจเข้า หายใจออก’ ดังนี้.

วิราคานุปัสสนาติ ตทฺถยทสฺสนวเสน ปวตฺตา วิปัสสนา จ มคฺโค จ ฯ

ตาย ทูริยาธิ อนุปัสสนาย สมฺนนาโคโต ทุตฺวา อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ วิราคานุปัสสนี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิติ ลิกฺขตฺติติ เวทิตฺตฺโพ ฯ

นิโรธานุปัสสนิปเทปิ เอเสว นโย ฯ

ปฏินิสสัคคานุปัสสนีติ เอตถापि เทว ปฏินิสสัคคา ปริจจาคปฏินิสสัคโค จ ปกฺขนฺทนปฏินิสสัคโค จ ฯ

ปฏินิสสัคโคเยว อนุปัสสนา ปฏินิสสัคคานุปัสสนา ฯ

วิปัสสนามคฺคานํ เอตํ อธิวจฺนํ ฯ

***วิปัสสนา ทิ ตทฺถควเสน สทฺธิ ชนฺธาภิสงฺขารเอหิ กิเลสเส (๕๓๑) ปริจฺจชติ สงฺขตฺโตสทสฺเสน จ ตพฺพิปริเต นิพฺพานे ตนฺนินฺนตาย ปกฺขนฺทตฺติติ ปริจจาคปฏินิสสัคโค เจว ปกฺขนฺทนปฏินิสสัคโค จาติ วุจฺจติ ฯ

มคฺโค สมฺจเฉทวเสน สทฺธิ ชนฺธาภิสงฺขารเอหิ กิเลสเส ปริจฺจชติ อารมฺมณกรเณน จ นิพฺพานे ปกฺขนฺทตฺติติ ปริจจาคปฏินิสสัคโค เจว ปกฺขนฺทนปฏินิสสัคโค จาติ วุจฺจติ ฯ

อุภยมฺปิ ปน บุริมบุริมญาณานํ อนุปัสสนโต อนุปัสสนาติ วุจฺจติ ฯ

ตาย ทูริยาธิ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาย สมฺนนาโคโต ทุตฺวา อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ ปฏินิสสัคคานุปัสสนี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิติ ลิกฺขตฺติติ เวทิตฺตฺโพ ฯ

คำว่า **เอวํ ภาวีโต** ความว่า เจริญแล้วด้วย
อาการอย่างนี้ คือด้วยอาการ ๑๖ อย่าง.

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

กถาว่าด้วยอานาปานัสสติสมาธิ จบ.

เอวํ ภาวีโตติ เอวํ โสภสฺสฺสฺส อากาเรหิ ภาวีโต ฯ

เสลํ วุตฺตนฺนเมว ฯ

อานาปานัสสติสมาธิกถา นิฏฺฐิตา ฯ

ประชุมสงฆ์ทรงบัญญัติตติยปาราชิก สิกขาบท

ก็ ในคำว่า **อลโข ภควา** เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้:-

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงปลอบภิกษุทั้งหลายให้เบาใจ ด้วยอานาปานัสสติสมาธิกายอย่างนี้แล้ว ในลำดับนั้น ตรัสให้ประชุมภิกษุสงฆ์ เพราะเกิดเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายปลงชีวิตกันและกัน อันเป็นเหตุก่อให้เกิดผลและเป็นเหตุเริ่มแรกแห่งการบัญญัติตติยปาราชิกสิกขาบทนี้แล้ว ตรัสสอบถามและทรงติเตียนแล้ว เพราะในการปลงชีวิตนั้น การปลง ชีวิตตนเอง และการใช้ให้มิคลันทิกสมณกุตกปลงชีวิตตน ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก; ฉะนั้น จึงทรงเว้นการปลงชีวิต ๒ อย่างนั้นเสีย ทรงถือเอา การปลงชีวิตกันและกัน อันเป็นวัตถุแห่งปาราชิกอย่างเดียว ทรงบัญญัติ ปาราชิก สิกขาบท ตรัสพระพุทพจน์มีคำว่า ‘อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิต’ ดังนี้ เป็นต้น.

ก็ในพระบาลีนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ตรัสว่า โมฆปริสา ตรัสว่า **เต ภิกขุ** เพราะภิกษุเหล่านั้น เจือด้วยพระอริยบุคคล.

ภิกษุฉัพพัคคีย์พรรณนาคุณแห่งความตาย

ครั้งเมื่อตติยปาราชิก อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติทำให้มันด้วย อำนาจแห่งความขาดมูล ด้วยประการฉะนี้แล้ว เรื่องพรรณนาคุณแห่งความ ตายแม้ อื่นอีก ก็ได้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

เมื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวว่า **เอวญฺจิทํ ภควตา** เป็นอาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฏิพทฺธจิตฺตา** มีความว่า ผู้มีจิตรัก ใคร่ด้วยฉันทราคะ อธิบายว่า เป็นผู้มีความรักมาก คือมีความเพ่งเล็ง.

สองบทว่า **มรณวณฺณํ สํวณฺณม** มีความว่า เราจะชี้โทษในความเป็นอยู่ แล้วพรรณนาคุณ คือแสดง

อลโข ภควา ตีอาทิมุติ ปน อยํ สงฺเขปตฺเถ ๑

เอวํ ภควา อานาปานัสสติสมาธิกาย ภิกขุ สมสฺสาเสตฺวา อถ ยนฺตํ ตติยปาราชิกปฺปณฺณตฺติยา นิทานญฺเจว ปกฺรณญจ อูปฺปนฺนํ ภิกขุณํ อณฺณมณฺณํ ชีวิตา โวโรปนํ เอตสฺมี นิทานे เอตสฺมี ปกฺรณ ภิกขุสงฺฆ์ สนนฺิปาตาเปตฺวา ปฏิปุจฺจิตฺวา วิครหิตฺวา จ ยสฺมา ตตฺถ อตฺตนา อตฺตนาํ ชีวิตา โวโรปนํ มิคฺลณฺทิกเณ จ โวโรปฺปนํ ปาราชิกวตฺถุ น โหติ ตสฺมา ตํ จเปตฺวา ปาราชิกสฺส วตฺถุญฺตํ อณฺณมณฺณํ ชีวิตา โวโรปนเมว คเหตุวา ปาราชิกํ ปณฺณาเปนโต โย ปน ภิกขุ สญฺจิจฺจ มนุสฺสวฺคฺคหนฺตฺติอาทิมาท ๑

(๕๓๒) อริยบุคคลมิลสกกตฺตา ปเนตฺถ โมฆปริสาตี อวตฺวา เต ภิกขุติ วุตฺตํ ๑ *** (ส. ๗/๒๕๐๘)

***เอวํ มฺลจฺเจชฺชวเสณ ทพฺพํ กตฺวา ตติยปาราชิกเ ปณฺณตฺเต อปรมฺปิ อนุปฺปณฺณตฺตฺตฺถาย มรณวณฺณ- สํวณฺณนาวตฺถุ อูทฺปาติ ๑

ตสฺสฺสปฺตฺติ ทิปนตฺถํ เอวญฺจิทํ ภควตฺติอาทิ วุตฺตํ ๑

ตตฺถ **ปฏิพทฺธจิตฺตา**ติ ฉนฺทราเคน ปฏิพทฺธจิตฺตา สารตฺตา อเปกฺขวณฺโตติ อตฺเถ ๑

มรณวณฺณํ สํวณฺณมาติ ชีวิต อาทีนวํ ทสฺเสตฺวา มรณสฺส คฺคณํ วณฺณม อานิสฺสํ ทสฺเสมาติ ๑

อานิสงส์แห่งความตาย.

ในบทว่า กตกลยาโณ เป็นอาทิ มีเนื้อความเฉพาะบทดังต่อไปนี้:-

กรรมอันงาม คือสะอาดอันท่านทำแล้ว; เพราะเหตุนี้ท่านย่อมเป็นผู้ชื่อว่า มีกรรมงามอันทำแล้วแล.

อนึ่ง กุศล คือกรรมอันหาโทษมิได้ อันท่านทำแล้ว; เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มีกุศลอันทำแล้ว.

ความเป็นผู้ฉลาด กล่าวคือความกลัวอันใด ย่อมเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมรณกาลมาถึงเข้า, เครื่องต้านทาน คือกรรมเครื่องป้องกัน จากความเป็นผู้ฉลาดนั้นอันท่านทำแล้ว; เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มีเครื่อง ต้านทานจากความเป็นผู้ฉลาดอันกระทำแล้ว.

กรรมที่เป็นบาป คือลามกอันท่านมิได้ทำแล้ว; เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มิได้ทำบาป.

กรรมของผู้ละโมภ คือกรรมทารุณ ได้แก่กรรมเครื่องเป็นผู้ทุศีล อันท่านมิได้ทำไว้; เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มีได้ทำกรรมของผู้ละโมภ.

กรรมหยาบช้า คือกรรมเลวทรามเป็นที่หนาขึ้นแห่งกิเลสมีโทษเป็นต้น อันท่านมิได้ทำไว้; เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่า ผู้มิได้ทำกรรมที่หยาบช้า.

คำว่า ท่านมีกรรมงามได้ทำแล้ว เป็นต้นนี้ เราทั้งหลายย่อมกล่าว เพราะเหตุไร ?

เพราะกรรมงามแม้ทุกประการอันท่านทำแล้ว กรรมอันเป็นบาปแม้ทุกประการอันท่านมิได้ทำแล้ว; เพราะเหตุนี้ เราทั้งหลาย จึงกล่าว กะท่านว่าจะประโยชน์อะไรของท่าน ด้วยชีวิตอันชื่อว่าเลวทรามคือต่ำช้าเพราะ ถูกโรคครอบงำ อันชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะมากไปด้วยทุกข์นี้, ความตายของท่านประเสริฐกว่าความเป็นอยู่, เพราะฉะนั้น จึงมีอธิบายว่า ความตายของท่าน ดีกว่าความเป็นอยู่.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่า ท่านเป็นผู้ทำกาลแล้วคือมีกาลแล้ว อันทำแล้ว อธิบาย ว่าทำกาลกิริยา คือตายแล้วจากโลกนี้ ต่อจากตายเพราะกายแตก จักเข้าถึง สุคติโลกสวรรค์ และท่านเข้าถึงแล้วอย่างนั้น จักเอิบอัมพรพร้อมด้วย กามคุณ ๕ คือส่วนแห่งวัตถุสาม ๕ มีรูปเป็นที่น่าชอบใจ

***กตกลยาโณติอาทีสุ อโย ปทตฺโต ๑

กฺลฺยาณํ สุจฺจิมมํ กตํ ตยาตี ตฺวํ โย อสิ กตกฺลฺยาโณ ๑

ตถา กุสลํ อนวชฺชกมมํ กตํ ตยาตี กตกุสลโ ๑

มรณกาลे सम्पत्ते या สत्तानํ อุปฺปชฺชติ ภยสงฺฆาตา ภีรुตา ตโต ตายนํ รกฺษณกมมํ กตํ ตยาตี กตภีรุตฺตาโณ ๑

ปาปํ ลามกํ กมมํ อกตํ ตยาตี อกตปาโป ๑

ลูทุธํ ทารุณํ ทุสฺสึลฺลยกมมํ อกตํ ตยาตี อกตลูทุโ ๑

กิพฺพิสฺส สาทฺลฺยกมมํ โลกาทิกฺกิลฺลสุสฺสทํ อกตฺนตฺยาตี อกตกิพฺพิโส ๑

กสมฺมา อิทํ วุจฺจติ ๑

ยสมฺมา สพฺพปฺปการมฺปิ กตํ ตยา กฺลฺยาณํ อกตํ ตยา ปาปํ เตน ตํ วทาม ก็ ตฺยหํ อิมินา โรคา-ภฺยวตฺตตา ลามเกน ปาปเกน ทฺกฺขพฺพหฺลตฺตา ทฺกฺเขน ชีวีเตน มตฺนเต ชีวีตา เสยฺโยติ ตว มรณํ ชีวีตา สุนฺทรตรํ ๑

กสมฺมา ๑

ยสมฺมา อีโต ตฺวํ กาลกโต กตกาโล หุตฺวา กาลํ กตฺวา มริตฺวาตี อตฺถโถ กายสุสฺส เภทา ๑เปฯ อุปฺปชฺชิสฺสลิ (๕๓๓) เอวํ อุปฺปนฺโน จ ตตฺถ ทิพฺเพหิ เทวโลเก อุปฺปนฺเนหิ ปญฺจหิ กามคฺเณหิ มนาปิยรฺูปาทิเกหิ ปญฺจหิ วตฺถุกามโกฏฺฐาเลหิ सम्ปปีโต สมงฺคิภูโต

เป็นต้น อันเป็นทิพย์ ซึ่งเกิด ขึ้นในเทวโลกนั้น ยังอัศจรรย์ให้เที่ยวไป; อธิบายว่า จักเป็นผู้ประกอบพร้อม คือถึงความพร้อม (ด้วยกามคุณ ๕ คือส่วนแห่งวัตถุ กาม ๕ อันเป็นทิพย์ซึ่งเกิดขึ้นในเทวโลกนั้น) จักเที่ยวไป ข้างนี้ และข้างนี้ คือจักอยู่ หรือจักอภิรมย์.

บทว่า **อสปายานี** ความว่า โภชนาหารเหล่านี้ ยังตนให้ถึงความสิ้น ไปแห่งชีวิตอย่างรวดเร็ว พลัน โภชนาหารเหล่านั้น จัดว่าไม่เกื้อกูล คือไม่ทำความเจริญให้.

ปริจาเรสสสตีติ สมปยุตโต สโมธานคโต หุตวา อิตฺถีโต จ จริสสลิ วิหริสสลิ อภิรมิสสลิ วาติ อตฺถเ ๑

อสปายานีติ อหิตานี อวฺหุตฺถิกฺขานี ยานี ขิปฺปเมว ชีวิตกฺขยํ ปาเปเนติ ๑ *** (ส.๗/๒๕๑๐)

อธิบายสังขยจศัพท์

ศัพท์ว่า **สังขยจ** นี้ เป็นศัพท์หนุณสังขยจบท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วในมาติกาว่า **สังขยจ มนุสสวิคคหํ**.

ศัพท์ว่า **สํ** ในบทว่า **สังขยจ** นั้นเป็นอุปสรรค.

คำว่า **สังขยจ** นี้ เป็นคำบ่งถึงบุพกาลกิริยารวมกับ **สํ** อุปสรรคนั้น.

ใจความแห่งบทว่า **สังขยจ** นั้นว่า จงใจ คือแก่ง.

ก็ภิกษุใดแก่งปลง, ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ที่อยู่ คือรู้พร้อมอยู่, และการปลงนั้น ของภิกษุนั้น เป็นความแก่ง คือฝ่าฝืน ละเมิด; เพราะเหตุนี้ เพื่อจะไม่ทำ ความเอื้อเพื่อใน พัยัญชนะ แสดงแต่ใจความเท่านั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าววาทภาษณะแห่งบทว่า **สังขยจ** นั้น อย่างนี้ว่า รู้อยู่ รู้พร้อมอยู่ แก่ง คือฝ่าฝืนละเมิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชานนฺโต** คือ รู้ยู่ว่า สัตว์มีปรมาณ.

บทว่า **สังขานนฺโต** คือ รู้พร้อมยู่ว่า เราจะปลง เสียจากชีวิต.

อธิบายว่า รู้ยู่พร้อมกับอาการที่รู้ว่า สัตว์มี ปรมาณนั้นนั่นเอง.

บทว่า **เจจฺจ** ความว่า จงใจ คือ ปักใจ ด้วย อำนาจเจตนาจะฆ่า.

บทว่า **อภิวตฺติตฺวา** ความว่า ส่งจิตที่หมดความ ระวางสงสัยไปยังยัย ด้วยอำนาจความพยายาม.

สังขยจฺจติ อยํ สังขยจฺจ มนุสสวิคคฺคหนฺติ มาติกา ย วุตฺตสฺส สังขยจฺจปทสฺส อฺหฺธาโร ๑

ตตถ **สนฺติ** อฺปสคฺโค ๑

เตน สทฺธี อฺสุสฺสุกฺกวจนเมตํ สังขยจฺจติ ๑

ตสฺส สมฺเจเตตฺวา สฺสุจฺจฺ เจเตตฺวาติ อตฺถเ ๑

ยสฺมา ปน โย สังขยจฺจ โวโรเปติ โส ชานนฺโต สมฺชานนฺโต โหติ ตณฺจสฺส โวโรปนํ เจจฺจ อภิวตฺติตฺวา วิตฺถกฺโกเม โหติ ตสฺมา พุณฺณชเน อาทโร อกตฺวา อตถเมว ทสฺเสตฺถุ ชานนฺโต สมฺชานนฺโต เจจฺจ อภิวตฺติตฺวา วิตฺถกฺโกเมติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํ ๑ *** (ส. ๗/๒๕๑๖)

ตตถ **ชานนฺโต**ติ ปาโณติ ชานนฺโต ๑

สมฺชานนฺโตติ ชีวิตา โวโรเปเมติ สมฺชานนฺโต ๑

เตเนว ปาณชานนากาเรน สทฺธี ชานนฺโตติ อตฺถเ ๑

เจจฺจติ วชฺเจตนาวเสน เจเตตฺวา ปกฺกเปตฺวา ๑

อภิวตฺติตฺวาติ อฺปกฺกมวเสน มทฺทนฺโต นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวา ๑

ด้วยบทว่า **วิตุกโกโม** มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า ความล่วงละเมิด แห่งจิตหรือบุคคล ซึ่งเป็นไปแล้วอย่าง นั้น นี้เป็นความอธิบายสุดยอดแห่ง สลยจิจจ คัพพ์.

วิตุกโกโมติ เอวํ ปวตตสฺส โย วิตุกโกโม อัย สลยจิจจสทฺทสฺส ลีชาปฺปตฺโต อตฺถเกติ วุตฺตํ โหติ ฯ

อธิบายปฐมจิตของมนุษย์ผู้เริ่มลงสู่ครรภ์

บัดนี้ ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ชื่อว่ากายมนุษย์ เพื่อจะแสดงอรรถภาพของมนุษย์ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ในคำว่า ปลงกาย มนุษย์เสียจากความ เป็นอยู่ นี้ ตั้งแต่แรก.

อิทานิ มนุสฺสวิคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปยฺยาติ เอตถ วุตฺตํ (๕๓๔) มนุสฺสตตฺถาวํ อาทิตฺโต ปฏฺจาย ทสฺเสตฺถ มนุสฺสวิคฺคโห นามาติอาทิมาท ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า (ปฐมจิต) อันใด (เกิดขึ้นแล้ว) ในท้องแห่งมารดา ท่านพระอุบาลีเถระ กล่าว เพื่อแสดงอรรถภาพอันละเอียด ที่สุดด้วยอำนาจแห่ง เหล่าสัตว์ผู้นอนในครรภ์.

ตตถ คพฺภเสยฺยกานํ วเสน สพฺพสุขุมอตฺถาว- ทสฺสนตฺถํ ยํ มาตุ กุจฺฉิลมินฺติ วุตฺตํ ฯ

ปฏิสนธิจิต ชื่อจิตดวงแรก.

ปฐม จิตตุนติ ปฏิสนธิจิตต์ ฯ

บทว่าผุดขึ้น ได้แก่เกิด.

อุปปนฺนุนติ ชาตํ ฯ

คำว่า วิญญาณดวงแรก มีปรากฏนี้ เป็นคำไข ของคำว่า จิตดวงแรก ที่ผุดขึ้น นั้นนั่นแหละ.

ปฐมํ วิญญานํ ปาตุภูตุนติ อิทนตสฺเสว เวจฺจนํ ฯ

บรรดาคำเหล่านี้ ด้วยคำว่าจิตดวงแรก (ที่ผุดขึ้น) ในท้องมารดานั้นแหละ เป็นอันท่านแสดงปฏิสนธิของ สัตว์ผู้มีขันธ์ ๕ แม่ทั้งสิ้น.

มาตุ กุจฺฉิลมฺี ปฐมํ จิตตุนติ วเจเนเนเวตถ สกลาปิ ปณฺจโวการปฏิสนฺธิ ทสฺสิตา โหติ ฯ

เพราะเหตุนี้ กายมนุษย์อันเป็นที่แรกที่สุดนี้คือ จิตดวงแรกนั้น ๑ อรูปขันธ์ ๓ ที่เกี่ยวเกาะด้วยจิตนั้น ๑ กลลรูปที่เกิดพร้อมกับจิตนั้น ๑.

ตสฺมา ตถจ ปฐมํ จิตต์ ตสฺมปฺยุตฺตา จ ตโย อรูปกฺขณฺธา เตเน สหนิพฺพตฺตถจ กลลรูปฺนฺติ อัย สพฺพปจฺจโม มนุสฺสวิคฺคโห ฯ

บรรดาอรูปขันธ์ และกลลรูปแห่งจิตดวงแรกนั้น รูป ๓๐ ถ้วน ด้วยอำนาจแห่งกาย ๑๐ วัตถุ ๑๐ และภาวะ ๑๐ แห่งสตรีและบุรุษ, รูป ๒๐ ด้วยอำนาจ แห่งกาย ๑๐ และวัตถุ ๑๐ แห่งพวกกะเทย ชื่อว่ากลลรูป.

ตตถ **กลลรูปฺนฺติ** อิตฺถิปฺริสํ กายวตฺถุภาวทสฺก- วเสน สมตฺตีสฺสรูปานิ นปฺสกาณํ กายวตฺถุทสฺกาวเสน วีสติ ฯ

บรรดาสตรี บุรุษ และกะเทยนั้น กลลรูปของสตรี และบุรุษ มีขนาดเท่าหยาดน้ำมันงาที่ซ้อนขึ้นด้วยปลาย ข้างหนึ่ง แห่งขนแกะแรกเกิด เป็นของใสกระจ่าง.

ตตถ อิตฺถิปฺริสํ กลลรูปํ ชาติอุณฺณมาย เอเกน อํสุณา อุทฺธภูเตลพิณฺทุมตฺตํ โหติ อจฺฉํ วิปฺปสนฺนํ ฯ

จริงอยู่ ในอรรถกถาท่านกล่าวคำนี้ว่า

วุตฺตถเจตํ อฏฺฐกถาย

หยาดน้ำมันงา หรือสัปปิไล ไม่ชุ่มมัว ฉันใด, รูปมีส่วนเปรียบด้วยสี ฉันนั้นเรียกว่ากลลรูป.

ติลเตลสฺส ยถา พิณฺฑุ สปิยมณฺโฑ อนาวิโล เอวํ วรรณปฏิภาคํ กลลรูปฺนฺติ ปวฺจจตฺติ ฯ

***อัฐภาพของสัตว์ที่มีอายุ ๑๒๐ ปีโดยปกติ กระทำวัตรอุทิศตนน้อย อย่างนี้ให้เป็นต้น ถึงความเจริญ โดยลำดับในระหว่างนี้จนถึงเวลาตาย นี้ ชื่อว่า กายของ มนุษย์.

สองบทว่า **ชีวิตา โวโรเปยย** ความว่า พึงพราก จากชีวิตด้วยการ نابท้อและคั่นท้อ หรือด้วยการ ประกอบยา แม้ในเวลาที่เป็นกลลະ หรือด้วยความ พยายามที่เหมาะสมแก่รูปนั้น แม้พ้นจากเวลาที่เป็นกลลະนั้นไป.

ก็เพราะขึ้นชื่อว่าปลงเสียจากชีวิต โดยความหมาย ก็คือการเข้าไปตัด อินทรีย์คือชีวิตเสียนั่นเอง; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในบท ภาชนะแห่งบทว่า **ชีวิตา โวโรเปยย** นั้นว่า ย่อมเข้าไปตัด ย่อมเข้าไปบั่นรอน อินทรีย์คือชีวิตเสีย (ใช่ความว่า!) ย่อมยังสันตติให้กำเริบ ดังนี้.

ภิกษุเข้าไปตัด และเข้าไปบั่นรอนอยู่ซึ่งความสืบ ต่อแห่งเชื้อสาย ของอินทรีย์คือชีวิต ตรัสว่า ย่อมเข้าไปตัด ย่อมเข้าไปบั่นรอนอินทรีย์ คือชีวิตเสีย ในบทภาชนะนั้น.

อรรถนั้นนั้น ทรงแสดงด้วยบทว่า ย่อมยังสันตติให้ กำเริบ.

บทว่า **วิโกเปตติ** คือพราก.

อินทรีย์คือชีวิต ในบทภาชนะนั้น มี ๒ อย่าง คือ รูปชีวิตินทรีย์ และ อรูปชีวิตินทรีย์.

ในอินทรีย์คือชีวิต ๒ อย่างนั้น ไม่มีความพยายาม ในอรูปชีวิตินทรีย์ (เพราะ) อรูปชีวิตินทรีย์นั้น อันใครๆ ไม่อาจปลงลงได้.

ส่วนในรูปชีวิตินทรีย์ ความพยายามมีอยู่, รูปชีวิตินทรีย์ อันใครๆ อาจปลงลงได้.

ก็ภิกษุ เมื่อปลงรูปชีวิตินทรีย์นั้น ชื่อว่าย่อมปลง อรูปชีวิตินทรีย์ด้วย.

ด้วยว่า อรูปชีวิตินทรีย์นั้น ดับพร้อมไปกับรูปชีวิตินท รีย์นั้นทีเดียว เพราะมีความเป็นอยู่เนื่องด้วยรูปชีวิตินท รีย์นั้น.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็ภิกษุเมื่อปลงอินทรีย์คือ ชีวิตนั้น ย่อมปลง อินทรีย์คือชีวิตเป็นอดีต เป็นอนาคต หรือเป็นปัจจุบัน ?

มีคำแก้ว่า ไม่ใช่อดีต ไม่ใช่อนาคต.

เอวํ ปริตตกํ วตถุํ อาที กตฺวา ปกฺติยา วิสฺวสฺสตาเยกฺกสฺส สฺตฺตสฺส ยาว มรณกาลา เอตฺถนฺตเร อญฺฺพฺพเพน วุฑฺฒิปฺปโต อตฺตภาโว เอโส มนุสฺสวึคฺคโห นาม ฯ

ชีวิตา โวโรเปยยาติ กลลกาเลปิ ตาปน- มทฺทเนที วา เภสชฺชสมฺปาทเนน วา ตโต วา อุฑฺฒมฺปิ ตทฺนฺรฺูปเนน อุกฺกเมเนน ชีวิตา วิโยเชยฺยาติ อตฺโถ ฯ

ยสฺมา ปน ชีวิตา โวโรปนํ นาม อตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยปจฺเจทฺถนเมว โหตี ตสฺมา เอตฺสฺส ปทฺทาชเนน ชีวิตินฺทฺริยํ อฺปจฺฉินฺทตี อฺปโรเธตี สนฺตตี วิโกเปตฺตี วุฑฺฒํ ฯ

(๕๓๕) ตตฺถ ชีวิตินฺทฺริยสฺส ปเวณิฆฺฏานํ อฺปจฺฉินฺทนฺโต อฺปโรเธนฺโต จ ชีวิตินฺทฺริยํ อฺปจฺฉินฺทตี อฺปโรเธตฺตี วุจฺจตี ฯ

สุวามตฺโถ สนฺตตี วิโกเปตฺตี ปเทน ทลฺลิตฺโต ฯ

วิโกเปตติ วิโยเชติ ฯ

ตตฺถ ทฺวิธํ ชีวิตินฺทฺริยํ รูปชีวิตินฺทฺริยญฺจ อรูปชีวิตินฺทฺริยญฺจ ฯ

เตสุ อรูปชีวิตินฺทฺริเย อุกฺกโม นตฺถิ ตํ โวโรเปตฺตํ น สกฺกา ฯ

รูปชีวิตินฺทฺริเย ปน อตฺถิ ตํ โวโรเปตฺตํ สกฺกา ฯ

ตํ ปน โวโรเปนฺโต อรูปชีวิตินฺทฺริยมฺปิ โวโรเปตี ฯ

เตเนว ที สทฺธี ตํ นิรุชฺฌตี ตทฺทายตฺตวฺตฺตตีโต ฯ

ตํ ปน โวโรเปนฺโต ก็ อตฺตํ โวโรเปตี อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนตี ฯ

เนว อตฺตํ น อนาคตํ ฯ

ด้วยว่า ในอินทรีย์คือชีวิต ๒ ประการนั้น
ประการหนึ่งดับไปแล้ว ประการหนึ่งยังไม่เกิด; เพราะเหตุนี้
แม้ทั้ง ๒ จึงไม่มีอยู่ เพราะไม่มีอยู่ ความพยายามจึงไม่มี;
เพราะความพยายามไม่มี อันใครๆ จึงไม่อาจปลง ลงได้
ได้ แม้ประการหนึ่ง.

สมจริง แม้ตามที่ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้ดังนี้ว่า
เป็นอยู่แล้ว ในขณะที่จิตที่ล่วงไปแล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่
ไม่ใช่จักเป็นอยู่, จักเป็นอยู่ ในขณะที่จิตที่ยังมาไม่ถึง ไม่ใช่
เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่, กำลังเป็นอยู่ ในขณะที่จิต
ที่เกิดเฉพาะหน้า ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่จักเป็นอยู่.***
(ส.๘/๐๗,๒๕๓๑)

เพราะฉะนั้น ชีวิตย่อมเป็นอยู่ในขณะจิตใด, ความ
พยายามเป็นของสมควรในขณะจิตนั้น; เพราะเหตุนี้
บุคคลชื่อว่ายอมปลงชีวิตินทรีย์ ที่เป็นปัจจุบัน.

ชีวิตินทรีย์ปัจจุบันมี ๓ ขณะ

***ก็ชื่อว่า อินทรีย์ปัจจุบันนั้นมี ๓ อย่าง คือ
ปัจจุบันโดยขณะ ปัจจุบันโดยสันตติ ปัจจุบันโดยอัทธา.

ทั้ง ๓ อย่างนั้น ชีวิตินทรีย์ที่พร้อมเพรียงด้วย
ความเกิด ความแก่ และความดับ ชื่อว่า ปัจจุบันโดยขณะ
ชีวิตินทรีย์ชีวิตินทรีย์นั้น ใครไม่อาจ ปลงได้.

เพราะเหตุไร ?

เพราะดับไปเองที่เดียว.

ชีวิตินทรีย์ที่เป็นไปด้วยอำนาจสันตติที่เป็นสภาค
ประมาณ ๗-๘ ชนวรรณะแล้วดับ ชื่อว่า ปัจจุบันโดยสันตติ
เมื่อคนมาจากที่ร้อนแล้วเข้าไป ยังห้องน้อยนั่ง ความมืดมัว
ยังมีอยู่เพียงใด หรือเมื่อคนมาจากที่เย็นแล้ว นั่งในห้องเย็น
อุตุก่อนยังไม่สงบ เพราะความปรากฏแห่งอุตุเป็นวิสภาค
เพียงใด ในระหว่างนี้ ท่านเรียกว่า ปัจจุบันโดยสันตติ.

ส่วนตั้งแต่ปฐมสนธิจนถึงจติ อันนี้ ชื่อว่า ปัจจุบัน
โดยอัทธา.

แม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น บุคคลอาจปลงได้.

อาจปลงได้ อย่างไร.

ด้วยว่า เมื่อความพยายามนั้นอันบุคคลกระทำแล้ว

เตสฺ ทิ เอกํ นิรุทธเมกมฺนุปรนฺนติ อุกฺกมฺปิ
อสฺนตํ อสฺนตตฺตา อุกฺกมฺ โน ตฺถิ อุกฺกมฺสฺส
นตฺถิตาย เอกมฺปิ โวรฺเปตฺตํ น สกฺกา ฯ

วุตฺตมฺปิ เจตํ อตีเต จิตฺตกฺขณฺเ ชีวิตฺถ
น ชีวิตฺ น ชีวิสฺสตี อนาคเต จิตฺตกฺขณฺเ ชีวิสฺสตี
น ชีวิตฺถ น ชีวิตฺ ปจฺจุปรนฺเน จิตฺตกฺขณฺเ ชีวิตฺ
น ชีวิตฺถ น ชีวิสฺสตีติ ฯ

ตสฺมา ยตฺถ ชีวิตฺ ตตฺถ อุกฺกมฺ ยุตฺโตติ
ปจฺจุปรนฺนํ โวรฺเปตี ฯ

***ปจฺจุปรนฺนญฺจ นามเต ชนฺปจฺจุปรนฺนํ
สนตฺติปจฺจุปรนฺนํ อทฺธาปจฺจุปรนฺนนิ ติวริํ ฯ

ตตฺถ ชนฺปจฺจุปรนฺนํ นาม อฺบุปฺปาทชฺรธาภฺงคสมฺงคิ
ตํ โวรฺเปตฺตํ น สกฺกา ฯ

กสฺมา ฯ

สยเมว นิรุชฺฌนฺโต ฯ

(๕๓๖) สนตติปจฺจุปรนฺนนาม สตฺตกฺฺขณฺวาวาร-
มตฺตํ สภาคสนตฺติ-วเสน ปวตฺติตฺวา นิรุชฺฌนํ
ยาวตา อุณฺหโต อาคนฺตฺวา โอรกํ ปวิสิตฺวา
นิสินฺนสฺส อนฺธการํ โหติ สิตฺโต วา อาคนฺตฺวา
โอรเวกํ นิสินฺนสฺส ยาว วิสภาคอุตฺตฺปาตฺภาเวน ปุริมโก อุตฺ
น ปฏิปฺสสมฺภติ เอตฺถนฺตเร สนตติปจฺจุปรนฺนนิ วุจฺจติ ฯ

ปฏฺฐิสฺสนฺธิโต ปน ยาว จฺจติ เอตํ อทฺธาปจฺจุปรนฺนํ
นาม ฯ

ตทฺภยมฺปิ โวรฺเปตฺตํ สกฺกา ฯ

กถํ ฯ

ตสฺมี ทิ อุกฺกมฺ กเต ลทฺฐปฺกมฺ

ชีวิตทสกะ ที่ได้ความพยายามเมื่อดับ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งความสืบต่อที่ทุพพลมีกำลัง ทราม แต่นั้นชีวิตินทริยที่เป็นปัจจุบันโดยสันตติ หรือที่เป็นปัจจุบันโดยอัทธา ยังไม่ถึงเวลาที่กำหนด ย่อมดับในระหว่างเที่ยวโดยอาการใดชีวิตินทริย แม้ทั้ง ๒ นั้น บุคคลอาจปลงได้ โดยอาการนั้น.

เพราะฉะนั้น คำนี้ว่า **สนตติ วิโกเปติ** พึงทราบว่าเป็นผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงชีวิตินทริยนั้นที่เดียว. *** (ส.๘/๒๕๑๔)

ก็แล เพื่อประกาศเนื้อความนี้ ควรทราบปาณะ, ควรทราบปาณาติบาต, ควรทราบปาณาติปาตี, ควรทราบประโยคแห่งปาณาติบาต.

บรรดาปาณะเป็นต้นเหล่านั้น ที่ชื่อว่า ปาณะ โดยโวหารได้แก่สัตว์ โดยปรมัตถ์ ได้แก่ชีวิตินทริย.

จริงอยู่ บุคคลผู้ยังชีวิตินทริยให้ตกลงไป ท่านกล่าวว่า ‘ยังสัตว์มีชีวิต ให้ตกลงไป’.

ชีวิตินทริยนั้น มีประการดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ปาณาติบาตนั้น คือ บุคคลยังประโยคอันเข้าไปตัดเสียซึ่งชีวิตินทริย ให้ตั้งขึ้นด้วยเจตนาใด เจตนาอันนั้น ชื่อว่า วรกเจตนา ท่านเรียกว่า ปาณาติบาต (เจตนาธรรมเป็นเหตุล้าหลังผลาญชีวิตสัตว์มีปราณ).

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว พึงเห็นว่า ผู้ล้าหลังผลาญ สัตว์มีปราณ.

ประโยคแห่งการฆ่า ๖ อย่าง

ที่ชื่อว่า ประโยคแห่งปาณาติบาตนั้น ได้แก่ประโยคแห่งปาณาติบาต ๖ อย่าง คือ สาทตสิกประโยค ๑ อาณัตติกประโยค ๑ นิสลัคคิยประโยค ๑ กาวรประโยค ๑ วิชขามยประโยค ๑ อิทิมยประโยค ๑.

บรรดาประโยคเหล่านั้น การประหารด้วยกาย หรือของที่เนื่องด้วยกาย แห่งบุคคลผู้ฆ่าให้ตายเอง ชื่อว่า สาทตสิกประโยค.

การลั้งบังคับว่า ท่านจงแทงหรือประหารให้ตายด้วยวิธีอย่างนี้ ของบุคคลผู้ใช้คนอื่น ชื่อว่า อาณัตติก-ประโยค.

ชีวิตทสกะ นิรุชฌมานัน ทุพพลสส ปรีหีนเวคสส สนตทานสส ปจฺจโย โหติ ตโต สนตติปจฺจูปปนฺนํ วา อทฺธาปจฺจูปปนฺนํ วา ยถา ปรีชฺฌนฺนํ กาลํ อปฺปตฺวา อนฺตราว นิรุชฺฌติ เอวํ ตทฺถุญมปิ โวโรเปตุํ สกฺกา ฯ

ตสฺมา ตทฺทว สนฺธาย สนฺตติ วิโกเปตฺติ อิหํ วุตฺตฺนติ เวทิตฺตฺพํ ฯ

อิมสฺส ปนฺตถสฺส อาริภาวตฺถํ ปาโณ เวทิตฺตฺพโ ปาณาติปาโต เวทิตฺตฺพโ ปาณาติปาตี เวทิตฺตฺพโ ปาณาติปาตสฺส ปโยโค เวทิตฺตฺพโ ฯ

ตตถ **ปาโณ**ติ โวหารโต สตฺโต ปรมตฺถโต ชีวิตินทฺริยํ ฯ

ชีวิตินทฺริยํ หิ อติปาเตนฺโต ปาณมตีปาเตตฺติ วุจฺจติ ฯ

ตํ วุตฺตฺปการเมว ฯ *** (ส.๗/๒๕๒๑)

*****ปาณาติปาโต**ติ ยาย เจตนา ยชีวิตินทฺริย- ปจฺเจทกํ ปโยคํ สมฺภูจฺจาเปติ สวา วรกเจตนา ปาณาติปาโตติ วุจฺจติ ฯ

ปาณาติปาตีติ วุตฺตเจตนาสมฺภุคฺคโ โล ทฺฐสฺสฺส โฟ ฯ

ปาณาติปาตสฺส ปโยโคติ ปาณาติปาตสฺส ฉปฺปโยคา สาทตฺติโก อาณตฺติโก นิสลัคคิโย ถาวโร วิชขมโย อิทิมโย ฯ

ตตถ **สาทตฺติโก**ติ สยฺ มาเรตฺสสฺ กาเยน วา กายปฏิพฺพเณ วา ปหฺรณํ ฯ

(๕๓๗) **อาณตฺติโก**ติ อญฺญํ อาณาเปตฺสสฺ เอวํ วิชฺฌิตฺวา วา ปหฺริตฺวา วา มาเรหิตี อาณาปนํ ฯ

การชดเชยเครื่องประหารมีลูกศร หอกยนต์และหิน เป็นต้นไป ด้วยกาย หรือของที่เนื่องด้วยกาย แห่งบุคคล ผู้มุ่งหมายจะมาบุคคลซึ่งอยู่ในที่ไกล ชื่อว่า นิสลัคคิย ประโยค.

การขุดหลุมพรางวางกระดานหก วาง (เครื่องประหาร) ไว้ใกล้ และการจัดยา (พิษ) แห่งบุคคลผู้มุ่งหมายจะฆ่าด้วยเครื่องมืออันไม่เคลื่อนที่ ชื่อว่า ถาวร ประโยค.

ประโยคแม่ทั้ง ๔ นั้นจักมีแจ้งโดยพิสดารในอรรถกถาแห่งบาลีข้างหน้า นั้นแล.

ส่วนวิชขามยประโยคและอิทธิมยประโยค ไม่ได้มาในบาลี.

พึงทราบประโยคทั้ง ๒ นั้นอย่างนี้.

ก็โดยสังเขป การร่ายมนต์เพื่อจะให้เขาตาย ชื่อว่า วิชขามยประโยค.

แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านแสดงวิชขามยประโยคไว้อย่างนี้ว่า วิชขามยประโยคเป็นไฉน ? พวกหมออาถรรพณ์ ย่อมประกอบอาถรรพณ์ เมื่อเมืองถูกล้อมหรือเมื่อสงครามเข้าประชิดกันย่อมก่อความจำญโร ความอุบาทว์ โรค ความไข้ ให้เกิดขึ้นในพวกปัจฉามิตรผู้เป็นข้าศึก ย่อมทำให้เป็นโรคจุกเสียด ให้เป็นโรคปวง เพื่อจะป้องกัน, พวกหมอ อาถรรพณ์ ย่อมประกอบอาถรรพณ์อย่างนี้พวกทรงวิชาคุณ ร่ายเวทแล้ว เมื่อเมืองถูกล้อมหรือ ฯลฯ ย่อมทำให้เป็นโรคปวง ดังนี้แล้ว กล่าวเรื่องเป็นอันมากของคนทั้งหลายที่ถูกพวกหมออาถรรพณ์ และพวกทรงวิชาคุณ ฆ่าเสีย.

จะมีประโยชน์อะไรด้วยเรื่องเหล่านั้น.

ก็ลักษณะในวิชขามยประโยคนี้ มีดังนี้:- คือการร่ายมนต์เพื่อจะให้ เขาตายชื่อว่า วิชขามยประโยค.

การประกอบฤทธิ์อันเกิดแต่ผลแห่งกรรม ชื่อว่า อิทธิมยประโยค.

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าฤทธิ์อันเกิดแต่ผลแห่งกรรมนี้มีมากอย่างเป็นต้นว่า ฤทธิ์นาคของพวกนาค ฤทธิ์สุบรรณของพวกสุบรรณ ฤทธิ์ยักษ์ของพวกยักษ์ เทวฤทธิ์ของพวกเทพ ราชฤทธิ์ของพวกพระราช.

นิสลัคคิโยติ ทูเร จิตฺ มาเรตุกามสฺส กาเยน วา กายปฏิพทุเพน วา อุตฺตตติยนตปาสาณาทินิ นิสฺสชฺชนิ ฯ

ถาวรโติ อสฺหริเมน อุปกรเณน มาเรตุกามสฺส โอบาตอปสฺเสนอุปนิกุชิปนเภสชฺชสฺวิธานํ ฯ

เต จตฺตารปี ปรโต ปาลิวรรณนายเมว วิตถารโต อาวิภวิสฺสนติ ฯ

วิชขามยอิทธิมยา ปน ปาลิยํ อนาคตา ฯ

เต เอว เวทิตพฺพา ฯ

สงฺเขปโต ทิ มารณตถํ วิชฺชาปรีชปฺปนํ วิชฺขามโย ปโยโค ฯ

อฏฺฐกถาสฺ ปน กตโม วิชฺขามโย ปโยโค อถพฺพนิกา อถพฺพนํ ปโยเชนติ นคเร วา รุทุเธ สงฺคามे วา ปจฺจุปฺภูจฺเจเต ปฏฺฐิสฺสธาย ปจฺจตฺถิเกสฺส ปจฺจามิตฺเตสฺส อิติ อุปฺปาเทนติ, อุปฺททวํ อุปฺปาเทนติ, โรคํ อุปฺปาเทนติ, ปชฺชรกํ อุปฺปาเทนติ, สฺสูจิกํ กโรนฺติ, ปกฺขนฺทียํ กโรนฺติ, เอวํ อถพฺพนิกา อถพฺพนํ ปโยเชนติ, วิชฺชาธรา วิชฺชํ ปรีวตเตตฺวา นคเร วา รุทุเธ ฯเปฯ ปกฺขนฺทียํ กโรนฺตฺติ เอวํ วิชฺขามยํ ปโยคํ ทสฺเสตฺวา อถพฺพนิเกทิจ จ วิชฺชาธเรทิจ จ มาริตานํ พฺพุนิ วตฺถุนิ วุตฺตานิ ฯ

*** (ส.๗/๒๕๒๑)

กิญฺเตทิจ ฯ

อิทํ เหตุถ ลกฺขณํ มารณตถํ วิชฺชาปรีชปฺปนํ วิชฺขามโย ปโยโคติ ฯ

กมฺมวิปากชาย อิทธิยา ปโยชนํ อิทธิมโย ปโยโค ฯ

กมฺมวิปากชฺทิจิจ จ นามเสา นาคานํ นาคทฺธิ สฺสปณฺณานํ สฺสปณฺณิทฺธิ ยกฺขานํ ยกฺขิทฺธิ เทวานํ เทวิทฺธิ ราชุนํ ราชิตฺธิ พฺพุริธา ฯ

บรรดาฤทธิ์นั้นเป็นต้นนั้น พึงทราบฤทธิ์นั้น
ของพวกนาค ซึ่งมีพิษในขณะที่เห็นขบกัดและถูกต้อง
ขณะทำการเบียดเบียนสัตว์อื่น เพราะเห็น ขบกัดถูกต้อง.

พึงทราบฤทธิ์สุบรรณของพวกสุบรรณ ในการจุด
นาคยาวประมาณ ๑๓๒ วาขึ้นจากมหาสมุทร.

ส่วนพวกยักษ์เมื่อมาไม่ปรากฏ เมื่อประหารก็ไม่
ปรากฏ, แต่สัตว์ที่พวก ยักษ์เหล่านั้นประหารแล้วย่อม
ตายในที่นั้นนั่นเอง, พึงทราบฤทธิ์ยักษ์ ของพวกยักษ์
เหล่านั้น ในเพราะเหตุนี้.

พึงทราบเทวฤทธิ์ในเพราะความตายของพวกกุมภัณฑ์
ที่ทำเวสสุวรรณมองดูด้วยนัยนาฏ ในกาลก่อน แต่กาล
เป็นพระโสดาบัน และในเพราะฤทธานุภาพของตนๆ
แห่งพวกเทวดาเหล่านี้.

พึงทราบราชฤทธิ์ ในเพราะความเหาะไปได้
ในอากาศเป็นต้น ของพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัท
ในเพราะความแผ่พระราชอำนาจไปเป็นต้น ในที่โยชนหนึ่ง
ทั้งเบื้องต่ำและเบื้องบนของพระเจ้าอโคก และใน เพราะ
การฆ่าเสียซึ่งกุมภัณฑ์ชื่อว่าจุฬสมณะด้วยการตอกเขี้ยวแห่ง
จอมนระ ชาวสิงหลพระนามว่าปีตุราช ดังนี้แล.

ส่วนพระอาจารย์บางพวก แสดงพระสูตรทั้งหลาย
เป็นต้นว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เรื่องอื่นยังมีอยู่อีก,
สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความ เป็นผู้มีควม
ชำนาญแห่งจิต ย่อมเป็นผู้ฟังเสียงทวารกที่อยู่ในห้องของ
หญิงอื่น ด้วยใจอันลามกกว่า ‘ทำไฉนหนอ หญิงคนนี้ไม่ฟัง
ตลอดทวารกที่อยู่ในห้องนั้น โดยความสวัสดี’ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย แม้อย่างนี้ก็เป็นการเบียดเบียนสัตว์ที่ อยู่ใน
ครรภ์” ดังนี้ แล้วกล่าวถึงกรรม คือการเบียดเบียนสัตว์
อื่น แม้ด้วยภวานามยฤทธิ์, และปรารภความพิเนาศไป
แห่งฤทธิ์ พร้อมกับ การ เบียดเบียนสัตว์อื่นเหมือนการ
แตกแห่งหม้อน้ำ ที่เขาโยนขึ้นไปบนเรือน ที่ถูกไฟไหม้
ฉะนั้น.

คำที่กล่าวมานั้น เป็นแต่เพียงความปรารภของ
เกจิอาจารย์เหล่านั้น เท่านั้น.

เพราะเหตุไร ?

เพราะไม่สมด้วยกุศลัตติกะ เวหนัตติกะวิตัก
กัตติกะ และปริตตัตติกะ,

ตตถ ทัพฐทัพฐทัพฐวิธานัน นาคานัน ทิสวา
ทิลิตวา ผลิตวา (๕๓๘) ปรูปฆาตกรณ นาคิทธิ
เวทิตพพา ฯ

สุปณณานัน มหาสมุทโท ทวตตีสพยามสตป-
ปมาณนาคุทธรณ สุปณณิทธิ เวทิตพพา ฯ

ยกขา ปน เนว อากจจนตา น ปหรนตา
ทิสสนติ เตติ ปหตสตตา ปน ตลมีเยว จาเน
มรณติ ตตร เตลล์ ยกขิทธิ เวทิตพพา ฯ

เวสสุวรรณสุส โสตาปนุนกาลโต ปุพเพ
นยนาฏเรน โอลกิตกมุภณุทานัน มรณเ อญเญสญจ
เทวานัน ยถาสกั อิธานุภาเว เทวิทธิ เวทิตพพา ฯ

รณเโณ จกุกวตติสสุ สปริสสุส อากาสคมนาทีสุ
อโสกสุส เหฎฐา อุปริ จ โยชเน อาณปวตตนาทีสุ
ปีตุรณเโณ จ สีหลนรินทสุส ทาธมาโกฎฐเนน จุฬสมน-
นุกุมพิยมารณ ราชิทธิ ทัพฐพพาติ ฯ

เกจิ ปน ปุน จปรัน ภิกขเว สมโณ วา
พราหมโณ วา อิทธิมา เจโตวลีปปโต อญญิสสา
กุกจิคต คพภัน ปาปเกน มนसानุเบกขิตา โหติ อโห
วตายัน ตัน กุกจิคต คพภัน โสตถินา อภินิกขเมยยาติ
เอวมปี ภิกขเว กุลุมภสุส อุปฆาโต โหตตีอาทิกานี
สุตตานี ทสเสตวา ภาวนามยทธิยาปี ปรูปฆาตกมม
วหนติ, สห ปรูปฆาตกรณน จ อาทิตตชรูปริกขิตตสุส
อุทกฆฐสุส เกทนมิว อิทธิวินาสนญจ อิฉฉนติ ฯ

ตัง เตลล์ อิฉฉามตตเมว ฯ

กสุมา ฯ

ยสุมา กุสลเวทนาวิตกุกปริตตตติเกติ น สเมติ ฯ

ข้อนี้อย่างไร?

ก็ชื่อว่าภาวนามยฤทธิ์นี้ในกุศลัตติกะ เป็นทั้งกุศลด้วย เป็นทั้งอัพยาगतด้วย, ปาณาติบาตเป็นอกุศล; ในเวหนัตติกะ ลัมปยุตด้วย อทุกขมสุข; ปาณาติบาตลัมปยุตด้วยทุกข ในวิตกกัตติกะ เป็นอวิตกก อวิจาระ, ปาณาติบาตเป็น สวิตกกัทวิจาระ, ในปริตตัตติกะเป็นมัทคคะ, ปาณาติบาต เป็นปริตตะ.

กถิ ๖

อัย หิ ภาวนามยฤทธิ์ นาม กุสลตติเก กุ สลา เจว อพฺยาคตา จ ปาณาติปาโต อกุลโล เวหนตติเก (๕๓๙) อทุกขมสุขสมปยุตตา ปาณาติปาโต ทุกขสมปยุโต วิตกกตติเก อวิตกกาวิจารา ปาณาติปาโต สวิตกโก สวิจาโร ปริตตตติเก มหคคตา ปาณาติปาโต ปริตโตติ ๖

อธิบายวัตถุที่เป็นเครื่องประหาร

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **สตถุหารกั วาสุส ปริเยเสยฺย** นี้ดังต่อไปนี้:-

เครื่องประหารใด ย่อมนำเสีย; เหตุนั้น เครื่อง ประหารนั้นชื่อว่า ลังนำเสีย.

ถามว่า นำเสียซึ่งอะไร ?

ตอบว่า นำเสียซึ่งชีวิต.

อีกอย่างหนึ่ง เครื่องประหารใด อันบุคคลพึงนำไป; เหตุนั้น เครื่องประหารนั้นชื่อว่าลึงอันบุคคลพึงนำไป.

อธิบายว่า; เครื่องประหารอันบุคคลพึงจัดเตรียมไว้.

ศีลตราอันด้วย เป็นลึงนำเสียด้วย; เหตุนั้น ชื่อ ศีลตราอันนำเสีย.

บทว่า **อสุส** ได้แก่ ภายของมนุษย์.

บทว่า **ปริเยเสยฺย** มีความว่า พึงทำโดยประการที่ ตนจะได้.

อธิบายว่า พึงจัดเตรียมไว้.

ด้วยคำว่า (**สตถุหารกั สตถุหารกั วาสุส ปริเยเสยฺย**) นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงถาวร ประโยค.

เมื่อจะถือเอาเนื้อความนี้โดยประการอื่นจากนี้ แล้ว ภิกษุจะพึงเป็นปาราชิกด้วยเหตุลกว่า ศีลตราอันตน แสวงหามาแล้วเท่านั้น.

อันที่จริง ข้อนั้นไม่ถูก.

แต่ในพระบาลี ท่านพระอุบาลีเถระ ไม่เอื้อเพื่อ พยายามจะทั้งปวง เพื่อจะแสดงเฉพาะศีลตราที่สงเคราะห์

***สตถุหารกั วาสุส ปริเยเสยฺยชาติ เอตถ ๖

หฺรตีติ หารกั ๖

กั หฺรติ ๖

ชีวิตฺ ๖

อถวา หฺริตพฺพนฺติ หารกั ๖

อุปนิกฺขิปิตพฺพนฺติ อตฺถเ ๖

สตถุณฺจ ตํ หารกณฺจาติ สตถุหารกั ๖

อสุสาติ มนุสฺสวิคฺคหฺสฺส ๖

ปริเยเสยฺยาติ ยถา ลภติ ตถา กเรยฺย ๖

อุปนิกฺขิเปยฺยาติ อตฺถเ ๖

เอเตน ถาวรปฺปโยคํ ทสฺเสติ ๖

อิตรถาปิ ปริยฺยภูจฺมตฺเตเนว ปาราชิกโก ภเวยฺย ๖

น เจตํ ยุตฺตํ ๖

ปาลิยมปน สพฺพํ พฺยณฺชนํ อนาทิยิตฺวา ยํ เอตถ ถาวรปฺปโยคสงฺคหิตํ สตถุํ ตเทว ทสฺเสตุํ

เข้าในถาวรประโยค ในคำว่า **สตถุหารกั** นี้เท่านั้น จึงกล่าวไว้ในบทภาษณะว่า **อสิ วา ๗เปฯ รัชชั วา** ดังนี้.

บรรดาเครื่องประหารเหล่านั้น เครื่องประหารที่มีคมชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งนอกจากที่กล่าวแล้ว พึงทราบว่าเป็นคัสตรา.

และพึงทราบว่า สงเคราะห์ไม้ค้อน ก้อนหิน ยาพิษและเชือกเข้าเป็น คัสตราด้วย เพราะเป็นเครื่องผลาญชีวิตให้พินาศ.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **มรณวณณั วา** นี้ ดังต่อไปนี้:-

ภิกษุแม้แสดงโทษในความเป็นอยู่ โดยนัยมีคำว่า 'จะมีประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่อันชั่วช้าลามกเช่นนี้ ของท่านผู้ไม่ได้เพื่อบริโภคโภชนะ อันดี' ดังนี้ เป็นต้น แม้กล่าวสรรเสริญคุณแห่งความตาย โดยนัยมีคำว่า 'อุบาย ท่านแลเป็นผู้ทำกรรมงามไว้แล้ว ฯลฯ บาบท่านไม่ได้ทำเลย ความตายของท่านดีกว่าความเป็นอยู่ ท่านทำกาละจากอัตรภาพนี้แล้ว ฯลฯ จักยังตนให้เที่ยวไป คือจักมีนางอัปสรแวดล้อม ถึงความสุข อยู่ในสวัน นันทวัน ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่าพรรณนาคุณแห่งความตายทีเดียว.

ฉะนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวบทภาษณะแยกออกเป็น ๒ ส่วนว่า ชี้อโทษในความเป็นอยู่ ๑ สรรเสริญคุณในความตาย ๑.

คำว่า **มรณาย วา สมาทเปยย** มีความว่า พึงแนะนำให้ฉวยเอาอุบาย เพื่อประโยชน์แก่ความตาย.

ส่วนคำว่า ท่านจงตบötตายหรือว่าจงตบเหวตายเป็นต้น แม้ที่พระอุบาลีเถระมิได้กล่าวไว้ ในคำมีอาทิว่า **สตถั วา อาหาร** ดังนี้ ทั้งหมด ก็พึงทราบว่า ท่านกล่าวไว้แล้วโดยใจความนั่นเอง เพราะเป็นคำซึ่งมีนัย ดังกล่าวแล้วข้างหน้า.

จริงอยู่ ใครๆ ก็ไม่สามารถกล่าวคำชักชวนทุกอย่างโดยสิ้นเชิงได้.

บทว่า **อติ จิตตมโน** มีความว่า เธอมีจิตอย่างนี้มีใจอย่างนี้.

อธิบายว่า เธอมีจิตหมายความตาย มีใจหมายความตาย ดังกล่าวแล้ว ในคำนี้ว่า 'ความตายของท่านดีกว่าความเป็นอยู่'.

อสิ วา ๗เปฯ รัชชั วาติ ปทภาษเน วุตตั ๗

ตตถ **สตถุนติ** วุตตาวเสลั ยงักยจิ สมุขั เวทิตพพั ๗

ลคฺคฺพปาสาณวิสรชฺชุนณฺจ ชีวิตวินาสนภาวโต สตถสงฺคโห เวทิตพโพ ๗

มรณวณณั วาติ เอตถ ๗

ยสมมา กิ ตฺยหึ อิมินา ปาปเกน พุชฺชชีวิตนโย ตฺวํ น ลภสิ ปณฺฑิตานิ โภชนานิ ภฺยชิตฺตุนฺตืออาทินานเยน ชีวิตเอ อาทินวํ ทสฺเสนโตปิ ตฺวํ โขลิสฺส อฺปาสก กตฺกฺลฺยาณ ๗เปฯ อกตฺนตฺยา ปาปํ มตฺนเต ชีวิตา เสยโย อโถ ตฺวํ กาลกโต ๗เปฯ ปริจาริสฺสลิ อจฺจฺราปริวฺโต นนฺทวเน สฺขปฺปโต วิหริสฺสลิธืออาทินานเยน **มรณวณณั** ภณฺนโตปิ **มรณวณณเมว** ลัวณฺเณติ ๗

(๕๔๐) ตสฺมา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ปทภาษนั วุตตั ชีวิต อาทินวํ ทสฺเสติ **มรณ** **วณณั** ภณฺตีติ ๗

มรณาย วา สมาทเปยฺยาติ มรณตฺถาย อฺปายั คาทาเปยฺย ๗

***สตถั วา อาหารธืออาทิสฺส จ ยมฺปิ น วุตตั โสพฺเพ วา ปปตฺ นรเก วา ปปาตธาธืออาทิตฺ สพฺพํ ปฺรโต วุตตฺนยตฺตา อตฺถโต วุตตเมวาทิ เวทิตพพั ๗

น ทิ สกฺกา สพฺพํ สฺรุเปเนว วตฺตึ ๗ *** (ส.๗/๒๕๐๓)

อติ จิตตมโนติ อติ จิตโต อติ มโน ๗

มตฺนเต ชีวิตา เสยโยติ เอตถ วุตตมรณจิตโต **มรณมโนติ** อตฺถโต ๗

ก็เพราะในบทว่า **จิตตมโน** นี้ มนคัพพทานกล่าว แล้ว เพื่อแสดง ใจความแห่งจิตตคัพพ แต่จิตและใจ แม้ทั้ง ๒ นี้โดยใจความ ก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง; เพราะฉะนั้น เพื่อแสดงความไม่ต่างกัน โดยใจความแห่งจิต และใจนั้น ท่านพระอุบาลีเถระจึงกล่าวไว้ว่าธรรมชาติอันใด เป็นจิต ธรรมชาติอันนั้น ก็คือใจ, ธรรมชาติอันใด เป็นใจ ธรรมชาติอันนั้น ก็คือจิต.

ส่วนเนื้อความยังไม่ได้กล่าวก่อน แม้เพราะถอน อิตคัพพ์ออกเสีย.

อิตคัพพ์ ฟังชกมาด้วยอำนาจเป็นเจ้าหน้าที่ในบทว่า **จิตตสงกขไป** นี้.

จริงอยู่ บทว่า **จิตตสงกขไป** นี้ แม้ไม่ได้ตรัส อย่างนี้ว่า **อิตจิตตสงกขไป** ก็ฟังทราบว่าเป็นอันตรัส แล้วโดยความเป็นเจ้าหน้าที่นั่นเอง.

จริงอย่างนั้น เมื่อท่านจะแสดงเฉพาะเนื้อความนั้น แห่งบทว่า **จิตตสงกขไป** นั้น จึงกล่าวว่าคำว่า **มรณสญญิ** (มีความหมายในอันตาย) เป็นอาทิ.

แต่คำว่า **สงกขไป** นี้ ในบทว่า **จิตตสงกขไป** นั้น มิได้เป็นชื่อของวิตก อันที่แท้ คำนั้นเป็นคำเรียกกรรม เพียงการจัดแจง และการจัดแจงนั้น ย่อมถึงความ สงเคราะห์ด้วยความหมาย ความจงใจ และความ ประสงค์ ในอรรถนี้; เพราะเหตุนี้ ผู้ศึกษาพึงเห็นเนื้อ ความอย่างนี้ว่า ชื่อว่า ผู้มีจิตตลังกับปะ เพราะอรรถ วิเคราะห์ว่า เธอมีความจัดแจงแปลก คือมีประการต่างๆ.

จริงอย่างนั้นแม้บทาษณะแห่งบทว่า **จิตตสงกขไป** นั้น ท่านพระอุบาลี เถระ ก็กล่าวด้วยอำนาจแห่งความ หมาย ความจงใจ และความประสงค์.

แต่ในอธิการนี้วิตก ฟังทราบว่าเป็นความ ประสงค์.

สองบทว่า **อุจจาเวหิ อากาเรหิ** มีความว่า ด้วยอุบายทั้งหลายที่ใหญ่ และใหญ่โดยลำดับ.

บรรดาการพรรณนาคุณความตายและการชักชวน ในความตายเหล่านั้น ในการพรรณนาคุณความตายก่อน อวจาการตา ฟังทราบด้วยอำนาจ การชี้โทษ ในความ เป็นอยู่ อุจจาการตา ฟังทราบ ด้วยอำนาจการ สรรเสริญ คุณแห่งความตาย.

ยสมา ปเนตถ มโน จิตตสฺส อตฺถทีปนตถ์ วุตฺโต อตฺถโต ปเนตฺ อุกฺขมปิ เอกเมว ตสฺมา ตสฺส อตฺถโต อเภทํ ทสฺเสตฺยํ ยํ จิตฺตํ ตํ มโน ยํ มโน ตํ จิตฺตุนฺติ วุตฺตํ ฯ

อิตฺสทฺทํ ปน อุทฺทริตฺวาปิ น ตาว อตฺถโถ วุตฺโต ฯ

จิตตสงกขไปติ อิมสฺมี ปเท อธิการวเสน อิตฺสทฺโท อahrtitฺพุโพ ฯ

อิทํ หิ อิตฺจิตฺตสงกขไปติ เอวํ อวุตฺตมปิ อธิการโต วุตฺตเมว โหตีติ เวทิตฺพุโพ ฯ

ตถา หิสฺส ตเมว อตฺถํ ทสฺเสนฺโต มรณสญญิ อิติอาทิมาห ฯ

ยสฺมา เจตถ **สงกขไป**ติ น อิทํ วิตกฺกสฺส นามํ อถโข สํวิทหนมตฺตสฺเสตฺยํ อธิวจันํ ตณฺจ สํวิทหนํ อิมสฺมี อตฺถเถ สญฺญาเจตนาธิปฺปาเยหิ สงฺกขํ คจฺจติ ตสฺมา จิตฺโต นานปฺปการโก สงกขไป อสฺสาติ จิตตสงกขไปติ เอวมตฺถโถ ทฏฺฐพุโพ ฯ

ตถา หิสฺส ปทภาชนมปิ สญฺญาเจตนาธิปฺปายวเสน วุตฺตํ ฯ

เอตถ จ อธิปฺปาโยติ วิตกฺโก เวทิตฺพุโพ ฯ

(๕๔๑) **อุจจาเวหิ อากาเรหิ**ติ มหนตามหนฺเตหิ อุปฺปาเยหิ ฯ

ตตฺถ มรณวณฺณสํวณฺเณ ตาว ชีวีเต อาทีนฺว- ทสฺสนวเสน อวจาการตา มรณวณฺณภณฺนวเสน อุจจาการตา เวทิตฺพุพา ฯ

ส่วนในการชักชวน **อุจจาการตา** พึงทราบ ด้วยอำนาจการชักชวน ในความตาย เพราะเหตุทั้งหลาย มีกำมือและปรบเข้าเป็นต้น อวจาการตา พึงทราบ ด้วยอำนาจการใส่ยาพิษเข้าในเล็บมือ ของบุคคลผู้บริโศคร่วมกัน แล้วชักชวนในความตายเป็นต้น.

ในคำว่า **โสฬสเก วา นรเก วา ปปาเต วา** นี้มีวินิจฉัยดังนี้:- บ่อที่ลึก ซึ่งมีตลิ่งชันโดยรอบ ชื่อว่า โสฬสะ.

ที่ชื่อว่า นรก ได้แก่ ซอกใหญ่ที่เกิดเองโดยแท้ ในเมื่อพื้นดินแตกกระแหง ในที่นั้นๆ อันเป็นที่ซึ่งข้างตกไปบ้าง พวกโจรแอบซ่อนอยู่บ้าง.

ที่ชื่อว่า ปปาเต ได้แก่ ประเทศที่ขาดแหงข้างเดียว ในระหว่างภูเขา หรือในระหว่างบนบก.

สองบทว่า **ปุริเม อุปาทาย** ความว่า ทรงเทียบเคียงบุคคลผู้เสพเมถุนธรรม และผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ แล้วต้องอาบัติปาราชิก.

คำที่เหลือปรากฏชัดแล้วแล เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในก่อน และเพราะมีเนื้อความต้น ฉะนั้นแล.

อธิบายมาติกาในบทภาษณีย์

ท่านพระอุบาลีเถระ ครั้นจำแนกลักษณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง อุเทศไว้แล้วตามลำดับบทย่างนี้ บัดนี้เมื่อจะตั้งมาติกาแสดงมนุสสวิคคหปาราชิก โดยพิสดารไว้ โดยนัยมีอาทิว่า **‘สามิ อธิฏฐาย** ดังนี้อีก เพื่อให้ ภิกษุทั้งหลายถือเอานัยโดยอาการทุกอย่าง และเพื่อป้องกันโอกาสของปาปบุคคลทั้งหลายในอนาคต เพราะเหตุว่า มนุสสวิคคหปาราชิก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงในบทภาษณีย์ในหนหลัง โดยสังเขปเท่านั้น ไม่ได้ทรงยก อาบัติขึ้นปรับแล้ววางแบบแผนไว้โดยพิสดาร และภิกษุทั้งหลาย ไม่สามารถจะถือเอานัยไว้โดยอาการทั้งปวง ในเนื้อความที่ทรงแสดงไว้โดยสังเขป ทั้งแม้ปาปบุคคลทั้งหลายในอนาคต ก็มีโอกาส จึงกล่าวคำว่า **‘สามนติ สยัหนติ’** ดังนี้ เป็นต้น.

ในคำเหล่านั้น มีถ้อยคำสำหรับวินิจฉัยพร้อมด้วยการพรรณนาบทที่ ยังไม่ง่าย ดังต่อไปนี้:-

สมათปนเน ปน มุฏฐิชาณุนิปปโณฏฐนาทีหิ มรณสมათปนวเสน อุจจาการตา เอกโต ภูยชนุตสสนเนห วิส ปกุชชีติวา มรณาทิสมาทปนวเสน อวจาการตา เวทิตพพา ฯ*** (ส. ๗/๒๕๐๗).

โสฬสเก วา นรเก วา ปปาเต วาติ เอตถ โสฬสเก นาม สมมุตโต ฉินฺนตโฏ คมภีโร อาวาโฏ ฯ

นรโก นาม ตตถ ตตถ ผลนติยา ภูมिया สยเมว นิพพตฺตา มหาทรี ยตถ หตถิปิ ปตฺนติ โจรापि นิสินา ตिฏฺฐนฺติ ฯ

ปปาโตติ ปพพตฺนตฺเร วา ถลนตฺเร วา เอกโต ฉินฺโน โหติ ฯ

ปุริเม อุปาทายติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา อทินฺนญจ อาทียิตฺวา ปาราชิกํ อาปตฺตี อาปนฺเน ปุคฺคเล อุปาทาย ฯ

เสลํ ปุพฺเพ วุตฺตณฺยตฺตา อุตฺตทานตฺถตฺตา จ ปากฺกเมวาทิ ฯ

เอวํ อุตฺพุทฺฐจฺฉิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยสฺมา เหตุจฺา ปทภาษณียมฺหิ สงฺเขเปเนว มนุสฺสสวิคคหปาราชิกํ ทสฺสตี น วิตถาเรน อาปตฺตี อาโรเปตฺวา ตฺนติ จปีตา สงฺเขปทสฺสตีเต จ อตฺเถ น สพฺพากาเรเนว ภิกฺขุ นยํ คเหตุํ สกโกณฺติ อนาคเต จ ปापปุคฺคลานมฺปิ โอกาโส โหติ ตสฺมา ภิกฺขุนญจ สพฺพากาเรน นยคฺคหณตฺถํ อนาคเต จ ปापปุคฺคลานํ โอกาสปฏิพาหนตฺถํ ปุน สามิ (๕๔๒) อธิฏฐายาติอาทินา นเยน มาติกํ จเปตฺวา วิตถารโต มนุสฺสสวิคคหปาราชิกํ ทสฺเสนโต สามนฺติ สยั หนตีติ- อาทิมาท ฯ

ตฺตฺรายํ อนุตฺตทานปทวณฺณนาย สทฺธี วิวินิจฉัยกถา ฯ

บทว่า กาเยน ความว่า ด้วยมือ เท้า กำมือ หรือ เข่า หรือด้วยอวัยวะ น้อยใหญ่ อย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า กายปฏิพทุเณ ความว่า ด้วยเครื่องประหาร มีตายเป็นต้น ที่ไม่พ้นจากกาย.

บทว่า นิสสคฺคิเยน ความว่า ด้วยเครื่องประหาร มีลูกศรและหอก เป็นต้น ที่พ้นจากกาย หรือจากของที่เนื่องด้วยกาย.

ด้วยลำดับแห่งคำเพียงเท่านั้น ประโยคทั้ง ๒ คือ สาหตถิกประโยค และนิสสคฺคิยประโยคเป็นอันท่านกล่าวแล้ว.

ในประโยคทั้ง ๒ นั้น แต่ละประโยคมี ๒ อย่าง โดยจำแนกเป็นประโยค เจาะจงและไม่เจาะจง.

บรรดาประโยคเจาะจงและไม่เจาะจงนั้น พึงทราบวินิจฉัยในประโยค เจาะจง ดังต่อไปนี้:- ภิษุประหาร เจาะจงผู้ใด ด้วยการตายของผู้นั้นนั่นแล ภิษุนี้ย่อมมฤกกรรมผูกพัน.

ในประโยคที่ไม่เจาะจงอย่างนี้ว่า ผู้ใดผู้หนึ่ง จงตาย ดังนี้ ด้วยการตาย ของผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะการประหารเป็นปัจจัย ภิษุย่อมมฤกกรรมผูกพัน.

ทั้ง ๒ ประโยคผู้ถูกประหารจะตายในขณะที่พอถูกประหาร หรือจะตายในภายหลังด้วยโรคนั้นก็ตามที่ ภิษุย่อมมฤกกรรมผูกพันในขณะที่ผู้ตาย ถูกประหารนั่นเอง.

แต่เมื่อภิษุให้ประหารด้วยความประสงค์เพื่อการตาย เมื่อผู้ถูกประหาร ไม่ตายด้วยการประหารนั้น จึงให้การประหารด้วยจิตดวงอื่นต่อไป ถ้าผู้ถูกประหารตายด้วยการประหารครั้งแรก แม้ในภายหลัง ภิษุผูกกรรมผูกพันในเวลาประหารครั้งแรกเท่านั้น ถ้าตายด้วยการประหารครั้งที่ ๒ ไม่มีปาณาติบาต.

แม้เมื่อผู้ถูกประหารตายด้วยการประหารทั้ง ๒ ครั้ง ภิษุก็ผูกกรรมผูกพันแท้ ด้วยการประหารครั้งแรกนั่นเอง,

เมื่อไม่ตายด้วยการประหารทั้ง ๒ คราวก็ไม่มีปาณาติบาตเหมือนกัน.

ในการที่คนเฝ้ามากให้การประหารแก่บุคคลผู้เดียว ก็นับนี้.

ถึงในการที่คนหลายคนให้การประหารแก่นั้น ผู้ถูกประหารตาย ด้วยการประหารของผู้ใด กรรมพันธ์ ย่อมมีแก่ผู้นั้นเท่านั้น ฉะนั้นแล.

กาเยนาติ หตฺเถน วา ปาเทน วา มฺภูจฺจिนา วา ชานฺนุนา วา เยนเกนจि อํคฺปจจฺจเคน ฯ

กายปฏิพทุเณนาติ กายโต อโมจิตฺเตน อลิสฺสาทินา ปหฺรเณน ฯ

นิสสคฺคิเยนาติ กายโต จ กายปฏิพทุโรโต จ โมจิตฺเตน อุตฺตตติอาทินา ฯ

เอตตฺตาวตฺตา สาหตฺถิกโถ จ นิสสคฺคิโย จาติ เทว ปโยคา วุตฺตทา โหนติ ฯ

ตตฺถ เอกเมโถ อุกฺกทิสฺसानุกฺกทิสฺสภทโต ทฺวิโธ ฯ

ตตฺถ อุกฺกทิสฺสเก ยํ อุกฺกทิสฺส ปหฺรติ ตสฺสเว มรเณน กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ

โยโกลิ มรตฺตติ เอวํ อนุกฺกทิสฺสเก ปหฺรปจฺจยา ยสฺส กสฺสจิ มรเณน กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ

อุภยธาปิ ปหฺริตมตฺเต วา มรตฺตฺ ปจฺจนา วา เตเนว โรเคน มรตฺตฺ ปหฺริตมตฺเตเยว กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ

มรณานิปปาเยน จ ปหฺรํ ทตฺวา เตน อมตฺสส ปฺนุ อภณฺจิตฺเตน ปหฺราเร ทินฺเน ปจฺจนาปิ ยทิ ปจฺมปฺปหฺราเรเนว มรติ ตทาเอว กมฺมฺนา พทฺโธ อถ ทุตฺติยปฺปหฺราเรน มรติ นตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ

อุภยเอทิ มเตปิ ปจฺมปฺปหฺราเรเนว กมฺมฺนา พทฺโธว ฯ

อุภยเอทิ อมเต เนวตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ

เอส นโย พหุทิปิ เอกสฺส ปหฺราเร ทินฺเน ฯ

ตตฺตราปิ ทิ ยสฺส ปหฺราเรน มรติ ตสฺสเว กมฺมฺนา พนฺโธ โหติติ ฯ

ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้นเป็นอนันตริยกรรม และปาราชิก

อนึ่ง ในอริการแห่งตติยปาราชิกนี้ เพื่อความฉลาดในกรรมและอาบัติ พึงทราบแม่หมวด ๔ ว่าด้วยเรื่องแพะ.

จริงอยู่ ภิกษุรูปใด ล่ารวดดูแพะซึ่งนอนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ด้วยคิดในใจว่า เราจักฆ่ามาในเวลากลางคืน.

และมารดาหรือบิดาของภิกษุนั้นหรือพระอรหันต์ห่มผ้ากาสาวะสีเหลือง แล้วนอนอยู่ในโอกาสที่แพะนอน. เธอมาเวลากลางคืน ทำในใจว่า เราจะฆ่าแพะให้ตาย ดังนี้ จึงฆ่ามารดา บิดาหรือพระอรหันต์ตาย.

เพราะมีเจตนาอยู่ว่า เราจะฆ่าสัตว์นี้ให้ตาย เธอจึงเป็นผู้ฆ่าด้วย ถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย ต้องปาราชิกด้วย.

มีคนอาคันตุกะอื่นบางคนนอนอยู่.

เธอทำในใจว่า เราจะฆ่าแพะให้ตาย จึงฆ่าคนอาคันตุกะนั้นตาย จัดเป็นฆาตกรด้วย ต้องปาราชิกด้วย แต่ไม่ถูกต้องอนันตริยกรรม.

มียักษ์หรือเปรตนอนอยู่.

เธอนั้นทำในใจว่า 'เราจะฆ่าแพะให้ตาย' จึงฆ่ายักษ์หรือเปรตนั้นตาย, เป็นเฉพาะฆาตกร ไม่ถูกต้องอนันตริยกรรมและไม่ต้องปาราชิก แต่เป็นกุลลัจฉัย.

ไม่มีใครๆ อื่นนอนอยู่ มีแต่แพะเท่านั้น.

เธอฆ่าแพะตัวนั้นตาย เป็นฆาตกรด้วย ต้องปาจิตตีย์ด้วย.

ภิกษุใดทำในใจว่า เราจะฆ่ามารดาบิดาและพระอรหันต์คนใดคนหนึ่ง ให้ตาย ดังนี้แล้ว ก็ฆ่าบรรดาท่านเหล่านั้นนั้นแหละ คนใดคนหนึ่งให้ตาย ภิกษุนั้น เป็นฆาตกรด้วย ถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย ต้องปาราชิกด้วย.

เธอทำในใจว่า เราจักฆ่ามารดาบิดาและพระอรหันต์เหล่านั้นนั้นแหละ คนใดคนหนึ่งให้ตาย แล้วก็ฆ่าอาคันตุกะคนอื่นตาย หรือฆ่ายักษ์เปรต หรือแพะตาย.

ผู้ศึกษาพึงทราบ (อาบัติคือปาราชิก กุลลัจฉัยและปาจิตตีย์) โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

(๕๔๓) กมฺมาปตฺติพฺยตฺติภาวตฺถญฺเจตฺถ เอพฺก-
จตุกกมฺปิ เวทิตพฺพํ ฯ

โย ทิ เอพฺกํ เอกสฺมี จาเน นิปนฺนํ อุป
ธาเรติ รตฺตี อาคนฺตฺวา วสิสฺสามิติ ฯ

เอพฺกสฺส จ นิปนฺโนกาเส ตสฺส มาตา วา
ปิตา วา อรหา วา ปณฺฑุกาสาวํ ปารุปีตฺวา
นิปนฺโน โหติ ฯ โส รตฺติภาเค อาคนฺตฺวา เอพฺกํ
มาเรมิตี มาตรํ วา ปีตรํ วา อรหฺนตํ วา มาเรติ ฯ

อิมํ วตฺถุํ มาเรมิตี เจตนาถ อตฺถิภาวโต
ฆาตโก จ โหติ อานนฺตริยกมฺมญฺจ ผุสฺติ ปาราชิกญฺจ
อาปชฺชติ ฯ

อญฺโฆ โกจิ อาคนฺตฺโก นิปนฺโน โหติ ฯ

เอพฺกํ มาเรมิตี ตํ มาเรติ ฆาตโก จ โหติ
ปาราชิกญฺจ อาปชฺชติ อานนฺตริยํ น ผุสฺติ ฯ

ยกุโข วา เปโต วา นิปนฺโน โหติ ฯ

เอพฺกํ มาเรมิตี ตํ มาเรติ ฆาตโก จ โหติ
น จ อานนฺตริยํ ผุสฺติ น จ ปาราชิกํ อาปชฺชติ
กุลลจฺฉยํ ปน โหติ ฯ

อญฺโฆ โกจิ นิปนฺโน นตฺถิ เอพฺโกว โหติ ฯ

ตํ มาเรติ ฆาตโก จ โหติ ปาจิตฺตียญฺจ
อาปชฺชติ ฯ

มาตาปีตฺอรหฺนตานํ อญฺยตฺรํ มาเรมิตี เตสฺเยว
อญฺยตฺรํ มาเรติ ฆาตโก จ โหติ อานนฺตริยญฺจ
ผุสฺติ ปาราชิกญฺจ อาปชฺชติ ฯ

เตสฺเยว อญฺยตฺรํ มาเรสฺสามิติ อญฺญํ อาคนฺตฺกํ
มาเรติ ยกุโข วา เปตํ วา มาเรติ เอพฺกํ วา
มาเรติ ฯ

ปฺพุเพ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ฯ

แต่ในวิสัยแห่งการฆ่าสัตว์มีอาคันตุกะเป็นต้นนี้ เจตนาย่อมเป็นของทารุณ แล.

อิธ ปน เจตนา ทารุณา โหติตี ฯ

ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้นในกองฟางไม่ต้องปาราชิก

ในวิสัยแห่งตติยปาราชิกนี้ ผู้ศึกษาควรทราบเรื่องทั้งหลายแม่เหล่านี้ มีกองฟางเป็นต้น.

จริงอยู่ ภิกษุใด ทำในใจว่า เราจักเช็ดตาบหรือที่เปื้อนเลือด แล้วสอดเข้าไปในกองฟาง ฆ่ามารดาภิกษุบิดาภิกษุ พระอรหันต์ภิกษุ คนอาคันตุกะภิกษุ ยักษ์ภิกษุ เปเรตภิกษุ สัตว์ดิรัจฉานภิกษุ ซึ่งนอนอยู่ในกองฟาง นั้นตาย ภิกษุนั้นด้วยอำนาจแห่งโฆหาร เรียกว่า ฆาตกร ได้ แต่เพราะไม่มีวิธกเจตนา เธอจึงไม่ถูกต้องกรรม ทั้งไม่ต้องอาบัติ.

ส่วนภิกษุใด เมื่อกำลังสอด (ตาบหรือหอกนั้น) เข้าไปด้วยอาการอย่างนั้น กำหนดได้ว่าล้มผลกับร่างกาย ก็สอดเข้าไปฆ่าให้ตายด้วยคิดว่า ‘ชะรอย จะมีสัตว์อยู่ภายในจงตายเสียเถอะ’.

กรรมพันธ์ (ข้อผูกพันทางกรรม) และอาบัติของเธอ นั้น พึงทราบโดย สมควรแก่เรื่องเหล่านั้น.

เมื่อภิกษุสอด (ตาบหรือหอกนั้น) เข้าไปเพื่อเก็บไว้ในกองฟางนั้นก็ดี โยนเข้าไปที่พุ่มไม้ในป่าเป็นต้นก็ดี ก็นัยนี้.

อณฺณานิปี เอตถ ปลาสปัญฺชาทีนิ วตฺถุณี เวทิตพฺพานิ ฯ

โย ทิ โลหิตกัม อสี วา สตฺตี วา ปญฺฉิสฺสามิติ ปลาสปัญฺเช (๕๔๔) ปเวเสนโต ตตถ นิปนฺนํ มาตริ วา ปิตริ วา อรหนฺตํ วา อาคนฺตุกปุริสํ วา ยกฺขํ วา เปตํ วา ติริจฺฉานคตํ วา มาเรติ โฆหารวเสน ฆาตโกติ วุจฺจติ วรฺกเจตนา ย ปน อภาวโต เนว กมฺมํ ผุสฺสติ น อาปตฺตี อาปชฺชติ ฯ

โย ปน เอวํ ปเวเสนโต สรริสมฺผลสฺส สลฺลกุเขตฺวา สตฺโต มณฺเวย อพฺภนฺตรคฺโต มรตฺตติ ปเวเสตฺวา มาเรติ ฯ

ตสฺส เตสํ วตฺถุณี อนฺรูเปณ กมฺมพฺนฺโธ จ อาปตฺติ จ เวทิตพฺพา ฯ

เอส นโย ตตถ นิทหนฺตถํ ปเวเสนตสฺสาปิ วนปฺปคฺคฺมพาทิสฺสุ ชิปนฺตสฺสาปิ ฯ

ภิกษุฆ่าพ่อในสนามรบเป็นทั้งปาราชิกและปิตุฆาต

ภิกษุใด คิดว่า เราจะฆ่าโจรให้ตาย แล้วก็ฆ่าบิดา ซึ่งกำลังเดินไปด้วย เพศเหมือนโจรตาย ภิกษุนั้น ย่อมถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย เป็นปาราชิก ด้วย.

ส่วนภิกษุใด เห็นนักรบคนอื่นและบิดาซึ่งกำลังทำงาน (การรบ) อยู่ในสนามรบเข้าศึก จึงยิงลูกศรไปเฉพาะตัวนักรบ ด้วยคิดในใจว่า ‘ลูกศรแทงนักรบคนนั้น แล้วจักแทงบิดาของเรา’, ภิกษุรูปนั้น ย่อมชื่อว่า เป็นปิตุฆาตก (ผู้ฆ่าบิดา) ในเมื่อลูกศรพุ่งไป ตามความประสงค์.

เธอคิดอยู่ในใจว่า ‘เมื่อนักรบถูกลูกศรแทงแล้ว บิดาของเราก็จักหนีไป’ ดังนั้นแล้วจึงยิงลูกศรไป ลูกศรไม่

โยปิ โจริ มาเรเมติ โจรวะเสน คจฺจนฺตํ ปิตริ มาเรติ อานนฺตริยณฺจ ผุสฺสติ ปาราชิโก จ โหติ ฯ

โย ปน ปรเสนาย อณฺณณฺจ โยธํ ปิตรณฺจ กมฺมํ กโรเนเต ทิสฺวา โยธสฺส อสุํ ชิปติ เอตํ วิชฺฉิตฺวา มม ปิตริ วิชฺฉิสฺสตีติ ยถาธิปฺปายํ คเต ปิตุฆาตโก โหติ ฯ

โยเอ วิทฺเธ มม ปิตา ปลายิสฺสตีติ ชิปติ อสุํ น ยถาธิปฺปายํ คนฺตฺวา ปิตริ มาเรติ

พุ่งไปตามความประสงค์ กลับทำให้บิดาตาย เธอรูปนั้น ท่านเรียก บิดุฆาตกร์(ผู้ฆ่าบิดา) ด้วยอำนาจแห่งโวหาร แต่ไม่เป็น อนันตริยกรรม ด้วยประการฉะนี้แล.

บทว่า **อธิภุชหิตวา** ได้แก่ ยืนอยู่ในที่ใกล้.

บทว่า **อาณาเปติ** ได้แก่ ภิกษุผู้สั่ง สั่งเจาะตัว หรือไม่เจาะตัว.

บรรดาการสั่งเจาะตัวไม่เจาะตัวนั้นครั้งหนึ่งหมู่เสนา ฝ่ายข้าศึก ปรากฏขึ้น เฉพาะแล้ว เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งไม่ เจาะตัวเลยว่า ‘เธอจงแทงอย่างนี้ จงประหารอย่างนี้ จงฆ่าอย่างนี้’ เป็นปาณาติบาต แก่เธอทั้ง ๒ รูป มีประมาณเท่าจำนวนข้าศึกที่ภิกษุผู้รับสั่งฆ่า.

บรรดาภิกษุผู้สั่งและผู้รับสั่งนั้น ถ้าภิกษุผู้สั่งมี มารดาและบิดาอยู่ด้วย, เธอผู้สั่ง ย่อมต้องอนันตริยกรรมด้วย,

ถ้ามีพระอรหันต์อยู่ด้วย, เธอแม่ทั้ง ๒ รูป ย่อม ต้องอนันตริยกรรมด้วย.

ถ้าภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้นมีมารดาและบิดาอยู่ (ใน สนามรบ), ภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้นแล ย่อมต้องอนันตริยกรรม.

แต่เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งเจาะตัวว่า ‘เธอจงแทง จงประหารจงฆ่าันกรบ คนนั้น ผู้สูง ต่ำ มีเสื้อสีแดง มีเสื้อสีเขียวซึ่งนั่งอยู่บนคอช้าง (หรือ) นั่งอยู่ตรงกลาง (หลังช้าง)’, ถ้าภิกษุผู้รับสั่งนั้นฆ่ากรบคนนั้นนั่นเอง, เป็นปาณาติบาต แม่ด้วยกันทั้ง ๒ รูป, และในเรื่องแห่ง อนันตริยกรรม ย่อมต้องอนันตริยกรรมด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

ถ้าภิกษุผู้รับสั่งฆ่าคนอื่นตาย, ปาณาติบาต ย่อม ไม่มีแก่ภิกษุผู้สั่ง.

อาณัตติกประโยคย่อมเป็นอันท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยคำว่า อธิภุชหิตวา อาณาเปติ เป็นต้นนั้น.

โวหารวเสน บิดุฆาตโกติ วุจจติ อานนตริยัม ปน นตลิตติ ฯ

อธิภุชหิตวาติ สมีเป จตวา ฯ

อาณาเปติติ อุทฺทิสฺส วา อนฺุทฺทิสฺส วา อาณาเปติ ฯ

ตตถ ปฺรเสนาย ปจฺจุปฺภุชิตาย อนฺุทฺทิสฺสเวว เอวํ วิชฺฌ เอวํ ปฺหฺร เอวํ มาเตหิตฺติ อาณตฺเต ยตฺตเก อาณตฺโต มาเตติ ตตฺตกา อุภินฺนํ ปาณาติปาตา ฯ

สเจ ตตถ อาณาปกสฺส มาตาปิโตร โหนติ อานนตริยมปิ ผุสฺสติ ฯ

(๕๔๕) สเจ อรหา โหติ อุภิปิ อานนตริย ผุสฺสนติ ฯ

สเจ อาณตฺตสฺสเวว มาตาปิโตร, โสว อานนตริย ผุสฺสติ ฯ

อุทฺทิสิตฺวา ปน เอตํ ทีฆํ รสฺสํ รตฺตกญฺจกํ นิลกญฺจกํ หตฺถิกฺขนฺธะ นิสินฺนํ มชฺฌเณ นิสินฺนํ วิชฺฌ ปฺหฺร มาเตหิตฺติ อาณตฺเต สเจ โส ตเมว มาเตติ อุภินฺนมฺปิ ปาณาติปาโต อานนตริยวตฺถุมฺหิ จ อานนตริยํ ฯ

สเจ อญฺญํ มาเรติ อาณาปกสฺส นตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ

เอเตน อาณตฺติโก ปโยโค วุตฺโต โหติ ฯ

ฐานะ ๕ และ ๖ พร้อมทั้งอรรถาธิบาย

ในอาณัตติกประโยคนั้น :-

ตตถ

ผู้พิจารณาที่ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ ประการ คือ วัตถุ กาล โอกาสอาวรุช และ อิริยาบถ แล้วพึงทรงไว้ซึ่งอรรถคดี.

วตฺถุ กาลญฺจ โอกาสํ อาวรุชํ อิริยาบถํ ตฺลยิตฺวา ปญฺจ จานานิ ธาเรยฺยตฺถํ วิจกฺขฺโณ ฯ

อีกนัยหนึ่ง:-

เหตุทำให้การสังแนนอน (สำเร็จได้) มี ๖ อย่างนี้ คือ วัตถุ กาล โอกาส อาวุธ อริยาบถ และกิริยาพิเศษ.

บรรดาฐานะมีวัตถุเป็นต้นนั้น ฐานะว่า วัตถุ ได้แก่ สัตว์ที่จะพึง ถูกฆ่าให้ตาย.

ฐานะว่า กาล ได้แก่ กาลมีกาลเช้าและเย็น เป็นต้น และกาลมีวัย เป็นหนุ่มสาวมีเรี่ยวแรงและมีความเพียร เป็นต้น.

ฐานะว่า โอกาส ได้แก่ สถานที่มีอาทิอย่างนี้ คือ บ้าน ป่า ประตุนเรือน ท่ามกลางเรือน ถนน รถ หรือทาง ๓ แพร่ง.

ฐานะว่า อาวุธ ได้แก่ อาวุธมีอาทิอย่างนี้ คือ ดาบ ลูกศร หรือหอก.

ฐานะว่า อริยาบถ ได้แก่ อริยาบถมีอาทิอย่างนี้ คือ การเดิน หรือนั่ง ของผู้ที่จะพึงถูกฆ่าให้ตาย.

ฐานะว่า กิริยาพิเศษ ได้แก่ กิริยาที่ทำมีอาทิอย่างนี้ คือ แทะ ตัด ทำลาย ถลกหนังศีรษะทำให้เกลี้ยงเหมือนลั้งซ์.

อธิบายวัตถุที่จะพึงถูกฆ่า

ก็ถ้าหากว่า ภิกษุผู้รับสั่งทำให้วัตถุพลาดไป ไพลไปฆ่าคนอื่นจาก บุคคลที่ผู้สั่ง สั่งให้ฆ่า, หรือถูกสั่งว่า ท่านจงประหารข้างหน้าฆ่าให้ตาย ไพลไปประหารข้างหลัง หรือข้างๆ หรือที่อวัยวะแห่งใดแห่งหนึ่งให้ตายไป, ข้อผูกพันทางกรรมย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้สั่ง, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุ ผู้รับสั่งเท่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุผู้รับสั่ง ไม่ทำวัตถุให้พลาดไปฆ่าผู้นั้นตายตาม ที่สั่งไว้, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่เอง ทั้ง ๒ รูป คือ แก่ผู้สั่งในขณะที่สั่ง ผู้รับสั่งในขณะที่ประหาร.

ก็ในเรื่องวัตถุนี้ ความแปลกกันแห่งกรรมและความแปลกกันแห่งอภัตติ ย่อมมี เพราะความแปลกกันแห่งวัตถุ.

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมาย และผิดที่หมาย ในวัตถุอย่างนี้ก่อน.

อปโร นโย ฯ

วัตถุ กาล จ โอกาส อาวุธ อริยาบถ
กิริยาวิเสสโต อิม ๑ อาณตตินิยามกา ฯ

ตตถ วัตถุณฺติ มาเรตพฺโพ สโตโต ฯ

กาลโถติ ปุพฺพณฺหสายนฺหาทิกาโล จ โยพฺพนตฺตาม-
วิริยาทิกาโล จ ฯ

โอกาสโถติ คาโม วา วณฺ วา เคหฺทวารํ วา
เคหมชฺฌํ วา รทิกา วา สีสมาฏฺกํ วาติ เอวมมาทิ ฯ

อาวุธฺณฺติ อสิ วา อุสุ วา สตฺติ วาติเอวมมาทิ ฯ

อริยาบโถติ มาเรตพฺพสฺส คมนํ วา นิสฺชฺชา วาติ
เอวมมาทิ ฯ

กิริยาวิเสสโถติ วิชฺฌนํ วา เภทฺนํ วา เภทฺนํ วา
สงฺขมฺมณฺทกํ วาติเอวมมาทิ ฯ

ยทิ ทิ วัตถุํ วิสฺวาเทตฺวา ยํ มาเรทฺติ
อาณตฺโต ตโต อญฺญํ มาเรติ ปุโรโต ปฺหริตฺวา
มาเรทฺติ วา อาณตฺโต ปจฺจโต วา ปสฺสโต วา
อญฺญสฺมี วา ปเทเส ปฺหริตฺวา มาเรติ อาณาปกสฺส
นตฺถิ กมฺมพฺนโธ อาณตฺตสฺเสว กมฺมพฺนโธ ฯ

(๕๕๖) อถวา วัตถุํ อวิสฺวาเทตฺวา ยถาอาณตฺติยา
มาเรติ, อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขณฺเ อาณตฺตสฺส
ปฺหฺรณฺกฺขณฺเติ อุกฺเขสฺมปิ กมฺมพฺนโธ ฯ

วัตถุวิเสสเนน ปเนตฺถ กมฺมวิเสสํ จ อาปตฺติวิเสสํ จ
โหติ ฯ

เอวํ ตาว วัตถุมฺหิ สงฺเกตฺวิสงฺเกตฺตา เวทิตฺพฺวา ฯ

อธิบายกาลที่สั่งให้ทำการฆ่า

ส่วนในกาล มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุรูปใดได้รับคำสั่งว่า ท่านจงฆ่าให้ตายในเวลาเช้า ไม่กำหนดว่า วันนี้ หรือพรุ่งนี้, ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฆ่าเขาตายเวลาเช้า ในกาลใดกาลหนึ่ง ความผิดที่หมาย ย่อมไม่มี.

ส่วนภิกษุรูปใดได้รับสั่งว่า ท่านจงฆ่าให้ตายในเวลาเช้าวันนี้, ภิกษุผู้รับสั่ง นั้น ฆ่าเขาตายในเวลาเที่ยงวัน หรือเวลาเย็น หรือเวลาเช้าพรุ่งนี้, ย่อมผิด ที่หมาย; สำหรับภิกษุผู้สั่ง ไม่มีความผูกพันทางกรรม.

แม้ในเมื่อภิกษุพยายามจะฆ่าให้ตายในเวลาเช้า แต่กลายเป็นเที่ยงวันไป ก็มีนัยเหมือนกัน.

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมาย ในประเภทแห่งกาล ทั้งปวงโดยนัยนี้.

กาล ปน ฯ

โย อชช เสวติ อนิยเมตวา ปุพฺพณฺเห มาเรหิตฺติ อาณตฺโต ยทา กทาลิ ปุพฺพณฺเห มาเรติ นตฺถิ วิสฺสเกโต ฯ

โย ปน อชช ปุพฺพณฺเหติ วุตฺโต มชฺฌณฺเห วา สายณฺเห วา เสว วา ปุพฺพณฺเห มาเรติ วิสฺสเกโต โหติ อาณาปกสฺส นตฺถิ กมฺมพฺนฺโห ฯ

ปุพฺพณฺเห มาเรตุํ วายมนตฺสฺส มชฺฌณฺเห ชาเตปี เอเสว นโย ฯ

เอเตน นเยน สพฺพกาลปฺปเภทฺสฺส สงฺเกตวิสฺสเกตตา เวทิตพฺพา ฯ

อธิบายโอกาสที่สั่งให้ทำการฆ่า

แม้ในโอกาส มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุรูปใด ถูกสั่งว่า ท่านจงฆ่าบุคคลนั้น ผู้ยืนอยู่ในบ้านให้ตาย, แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฆ่าบุคคลนั้นตายในที่ใดที่หนึ่ง, ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

ส่วนภิกษุรูปใดถูกสั่งกำหนดไว้ว่า จงฆ่าให้ตายในบ้านเท่านั้น, แต่ภิกษุ ผู้รับสั่งนั้นฆ่าเขาตายในป่า, อนึ่ง เธอถูกสั่งว่า จงฆ่าให้ตายในป่า, แต่เธอ ฆ่าเขาตายในบ้าน, ถูกสั่งว่า จงฆ่าให้ตายที่ประตูภายในบ้าน ฆ่าเขาตายตรงท่ามกลางเรือน; ย่อมผิดที่หมาย.

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมายใน ความต่างกันแห่ง โอกาสทั้งปวง โดยนัยนี้.

แม้ในอาวฐ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุรูปใด ถูกสั่งว่า ท่านจงเอาอาวฐฆ่าให้ตาย ไม่ได้กำหนดไว้ว่า ดาบ หรือลูกศร, ภิกษุผู้รับสั่งนั้น เอาอาวฐชนิดใดชนิดหนึ่งฆ่าให้ตาย; ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

ส่วนภิกษุรูปใด ถูกสั่งว่า ‘จงใช้ดาบฆ่า’ แต่ภิกษุ ผู้รับสั่งนั้น ใช้ลูกศรฆ่า, หรือถูกสั่งว่า ‘จงใช้ดาบเล่มนี้ฆ่า’ ผู้รับสั่งให้ดาบเล่มอื่นฆ่า หรือถูกสั่งว่า ‘จงเอาคมดาบ

โอกาสฺลีปี ฯ

โย เอตํ คาเม จิตฺตํ มาเรหิตฺติ อาณตฺโต ตํ ยตฺถกตฺถลิจิ มาเรติ นตฺถิ วิสฺสเกโต ฯ

โย ปน คาเมเยวาทิ นียเมตวา อาณตฺโต วเน มาเรติ ตถา วเนติ อาณตฺโต คาเม มาเรติ อนฺโตเคทฺทวาเรติ อาณตฺโต เคหมชฺเชม มาเรติ วิสฺสเกโต ฯ

เอเตน นเยน สพฺพโอกาสเภทฺสฺส สงฺเกตวิสฺสเกตตา เวทิตพฺพา ฯ

อาวฺฐเอปี ฯ

โย อสิณา วา อฺสุณา วาติ อนิยเมตวา อาวฺฐเณ มาเรหิตฺติ อาณตฺโต เยนเกนจิจิ อาวฺฐเณ มาเรติ นตฺถิ วิสฺสเกโต ฯ

โย ปน อสิณาติ วุตฺโต อฺสุณา อิมิณา วา อสิณาติ วุตฺโต อญฺเณน อสิณา เอกสฺเสว วา อสิสฺส อิมาย ธาราย มาเรหิตฺติ วุตฺโต อิตฺตราย วา

เล่มเดียวนี้เท่านั้นฆ่า' แต่ภิกษุผู้รับสั่ง ใช้คมดาบนอกนี้ หรือใช้ฝ่ามือ หรือใช้จะงอยปากหรือใช้ด้ามกระบี่ฆ่า, ย่อมผิดที่หมาย.

ธาราย ตเลน วา ตุนฺเทน วา ธรุณา วา มาเรตี วิสฺสเกโต ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมายในความแตกต่างกัน แห่งอาวุธทั้งปวง โดยนัยนี้.

(๕๔๗) เอเตน นเยน สพฺพอาวุธเภทสุ สงฺเกตวิสฺสเกตฺตา เวทิตพฺพา ฯ

อธิบายอิริยาบถที่สั่งให้ทำการฆ่า

ส่วนในอิริยาบถ มีวินิจฉัยดังนี้:-

อิริยาปเถ ปน ฯ

ภิกษุรูปใด ถูกสั่งว่า ท่านจงฆ่าบุคคลผู้นั้น ซึ่งกำลังเดินให้ตาย, แต่แม้ถ้าภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินไปตาย ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

โย เอตํ คจฺจนฺตํ มาเรหิตี อาณตฺโต ปน สเจปี คจฺจนฺตํ มาเรตี นตฺถิ วิสฺสเกโต ฯ

เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งว่า ท่านจงฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินอยู่เท่านั้น ให้ตาย แต่ถ้า ภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าบุคคลผู้นั่งอยู่ตาย, หรือภิกษุผู้สั่ง สั่งว่า ท่านจงฆ่าบุคคล ผู้นั่งอยู่เท่านั้น ให้ตาย, แต่ภิกษุผู้รับสั่งฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินไปตาย, ย่อมผิดที่หมาย.

คจฺจนฺตเมว มาเรหิตี วุตฺเต ปน สเจ นิลินฺนํ มาเรตี นิลินฺนเมว วา มาเรหิตี วุตฺเต คจฺจนฺตํ มาเรตี วิสฺสเกโต โหตี ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมายในความต่าง แห่งอิริยาบถทั้งปวง โดยนัยนี้.

เอเตน นเยน สพฺพอิริยาปเถเภทสุ สงฺเกต- วิสฺสเกตฺตา เวทิตพฺพา ฯ

อธิบายกิริยาพิเศษที่สั่งให้ทำการฆ่า

แม้ในกิริยาพิเศษ มีวินิจฉัยดังนี้:-

กิริยาวิเสสเปปี ฯ

ภิกษุรูปใด ถูกสั่งว่า ท่านจงแทงให้ตาย ภิกษุผู้รับสั่งนั้น แขนงให้ตาย, ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

โย วิชฺฌิตฺวา มาเรหิตี วุตฺโต วิชฺฌิตฺวา มาเรตี นตฺถิ วิสฺสเกโต ฯ

ส่วนภิกษุรูปใดถูกสั่งว่า จงแทงให้ตาย, แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ตัด (ฟัน) ให้ตายเที่ยว, ย่อมผิดที่หมาย.

โย ปน วิชฺฌิตฺวา มาเรหิตี วุตฺโต ฉินฺทิตฺวา ว มาเรตี วิสฺสเกโต ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมายในความต่างกันแห่ง กิริยา พิเศษทั้งปวง โดยนัยนี้.

เอเตน นเยน สพฺพกิริยาวิเสสเภทสุ สงฺเกต- วิสฺสเกตฺตา เวทิตพฺพา ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด สั่ง ไม่กำหนด ด้วยอำนาจเพศว่า ท่านจงฆ่าคนผู้ที่สูง ต่ำ ดำ ขาว ผอม อ้วน ให้ตาย, และภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าคนใดคนหนึ่งเช่นนั้นตาย, ย่อมไม่ผิดที่หมาย, เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

โย ปน ลิงฺควเสน ทีฆํ รสฺสํ กาทิ โอาทาตํ กิลิํ ภูลํ มาเรหิตี อนนิยเมตฺวา อาณาเปตี อาณตฺโต จ ยงฺกิญฺจิ ตาทิสํ มาเรตี นตฺถิ วิสฺสเกโต อุกฺกิณฺนํ ปาราชิกํ ฯ

แต่ถ้าภิกษุผู้สั่งนั้น สั่งหมายเอาตนเอง, และภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าภิกษุผู้สั่ง นั้นเองตาย ด้วยคิดว่า ท่านผู้สั่งนี้

อถ ปน โส อุตฺตานํ สนฺธาย อาณาเปตี อาณตฺโต จ อยฺเมว อีทิสฺสตี อาณาปกเมว มาเรตี

แหละ เป็นเช่นนี้, สำหรับภิกษุผู้สั่ง เป็นทุกกฎ, ภิกษุผู้
ฆ่าเป็นปาราชิก.

ภิกษุผู้สั่ง สั่งหมายเอาตนเอง, ภิกษุผู้รับสั่งนอกนี้
ฆ่าคนอื่นเช่นนั้นตาย; ภิกษุผู้สั่ง ย่อมพ้น (จากอาบัติ),
เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ฆ่าเท่านั้น.

ถามว่า เพราะเหตุไร ?

แก้วว่า เพราะไม่ได้กำหนดโอกาสไว้.

แต่ถ้าภิกษุผู้สั่ง แม้เมื่อสั่งหมายเอาตนเองก็
กำหนดโอกาสไว้ว่า ‘ท่านจงฆ่าบุคคล ชื่อเห็นปานนี้ซึ่งนั่ง
อยู่บนอาสนะพระเถระ หรือบนอาสนะพระมัชฌิมะ ใน
ที่ปักกลางคืนหรือที่ปักกลางวัน ชื่อโน้นให้ตาย, แต่ใน
โอกาสนั้น มีภิกษุ รูปอื่นนั่งแทนอยู่,

ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าภิกษุผู้ที่นั่งอยู่นั้นตาย,
ภิกษุผู้ฆ่า ย่อมไม่พ้น (จากอาบัติ)แน่, ภิกษุผู้สั่ง ก็ไม่พ้น.

ถามว่า เพราะเหตุไร ?

แก้วว่า เพราะได้กำหนดโอกาสไว้.

แต่ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าเขาตาย เว้นจากโอกาสที่
กำหนดไว้, ภิกษุผู้สั่ง ย่อมพ้น (จากอาบัติ), นัยดังอธิบาย
มานี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ เป็นหลักฐานดี
ในมหาอรรถกถา; เพราะฉะนั้น ความไม่เอื้อเฟื้อในนัยนี้
บัณฑิตจึงไม่ควรทำ ฉะนั้นแล.

**อาณัตติกบปโยคกถา ด้วยอำนาจมาติกาวา
อธิฏฐาย จบ**

อาณูปกสส ทุกกภู วรรกสส ปาราชิกิ ๑

อาณูปโก อุตตานิ สนธาย อาณาเปติ
อิตโร อญญิ ตาทิสสิ มาเรติ อาณูปโก มุจจติ
วรรกสเสว ปาราชิกิ ๑

กสฺมา ๑

โอกาสสฺส อนิยमितตฺตา ๑

สเจ ปน อุตตานิ สนธาย อาณาเปโตปิ
โอกาสํ นียเมติ อสุกฺสมิ นาม รตฺติฏฺฐาเน วา
ทิวาฏฺฐาเน วา เถราสเน วา มชฺฌิมาสเน วา
นิสินฺนิ เหวรูปนฺนาม มาเรหิติ ตตฺถ จ อญฺโฆ
นิสินฺโน โหติ

(๕๔๘) สเจ อาณตฺโต ตํ มาเรติ เหนว วัธโก
มุจจติ น อาณูปโก.

กสฺมา ๑

โอกาสสฺส นียमितตฺตา ๑

สเจ ปน นียมิโตกาสโต อญฺยตฺร มาเรติ
อาณูปโก มุจจติติ อยนฺนโย มหาฏฺฐกถายํ สุฏฺฐุ
ทพฺพํ กตฺวา วุตฺโต ตสฺมา เอตฺถ น อนาทริย
กาทพฺพนฺติ ๑

**อธิฏฐายาติ มาติกาวเสน อาณตติกบปโยคกถา
นิฏฺฐิตา ๑**

กล่าวว่าการลั้งทูต

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยใน ๔ วาระมีว่า **ภิกขุ ภิกขุ อาณาเปติ** เป็นต้น ที่พระอุบาลีเถระกล่าวไว้ เพื่อแสดง โขบหมาดีกว่า **ทูต** นี้.

ชื่อว่า **โส ตมฺหณฺมาโน** ความว่า ภิกษุรูปใด อันภิกษุผู้ลั้งบอกว่า บุคคลชื่อนี้, ภิกษุผู้รับลั้งรูปนั้น เข้าใจว่าบุคคลนั้นแน่ จึงปลงบุคคลนั้นนั่นเองเสียจากชีวิต เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

ชื่อว่า **ตมฺหณฺมาโน อญฺญ** ความว่า ภิกษุผู้รับลั้ง เข้าใจบุคคลที่ภิกษุผู้ลั้ง ลั้งให้ปลงเสียจากชีวิต แต่ไปปลงบุคคลอื่นเช่นนั้นจากชีวิต เสีย, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมไม่เป็นอาบัติ.

ชื่อว่า **อญฺญ มหฺณฺมาโน ตมฺ** ความว่า ภิกษุรูปใด อันภิกษุผู้ลั้งลั้งไว้แล้ว, เธอเห็นบุคคลผู้เป็นสหายที่มีกำลังของภิกษุผู้ลั้งนั้น ซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ จึงคิดว่า ‘บุคคลผู้นี้ ย่อมชู้ด้วยกำลังของภิกษุผู้ลั้งนี้, เราจะปลงบุคคลนี้จากชีวิตเสียก่อน’ เมื่อจะประหาร เข้าใจว่าเป็นบุคคลที่ลั้งให้มานอกนี้แน่นอน ซึ่งเปลี่ยนกันมายืนอยู่ในที่นั้นแทนว่า เป็นสหาย จึงได้ปลงเสียจากชีวิต; เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

ชื่อว่า **อญฺญ มหฺณฺมาโน อญฺญ** ความว่า ภิกษุผู้รับลั้ง คิดโดยนัยก่อนนั้นแหละว่า เราจะปลงบุคคลผู้เป็นสหายคนนี้ ของภิกษุผู้ลั้งนั้น จากชีวิตเสียก่อน แล้ว ก็ปลงบุคคลผู้เป็นสหายนั้นแลจากชีวิต เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้รับลั้งนั้นเท่านั้น.

อาณัติกประโยคเรื่องลั้งทูตต่อ

ในคำเป็นต้นว่า **อิตถนฺนามสฺส ปาวท** ในนิเทศวาร แห่งบทว่า ด้วยการนำคำสั่งสืบๆ กันมาแห่งทูต มีวินิจฉัย ดังนี้:-

พึงเห็นว่าอาจารย์รูปหนึ่ง อันเตวาลิก ๓ รูป มีชื่อว่า พุทธรักขิต ธรรมรักขิต และสังฆรักขิต.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ภิกขุ ภิกขุ อาณาเปติ** ความว่า อาจารย์มีความประสงค์จะให้ฆ่าบุคคลบางคน จึงบอกเนื้อความนั้น แล้วลั้งพระพุทธรักขิต.

อิทานิ เย พุเตนาติ อิมสฺส มาติกาปทสฺส นิทฺเทสตุลฺลํ ภิกขุ ภิกขุ อาณาเปตีติอาทโย จตฺตารอวารว วุตฺตา เตสุ ฯ

โส ตมฺหณฺมาโนติ โส อาณตฺโต โย อาณาปเกน อิถนฺนาโมติ อุกฺขาโต ตมฺหณฺมาโน ตเมว ชีวิตา โวโรเปติ อุกฺกิญฺนํ ปาราชิกํ ฯ

ตมฺหณฺมาโน อญฺญนฺติ ยํ ชีวิตา โวโรเปตีติ วุตฺโต ตมฺหณฺมาโน อญฺญํ ตาทิสํ ชีวิตา โวโรเปติ มุฏฺฐจฺจสฺส อนาปตฺติ ฯ

อญฺญ มหฺณฺมาโน ตนฺติ โย อาณาปเกน วุตฺโต ตสฺส พลวสหายํ สมิเป จิตํ ทิสฺวา อิมสฺส พเลนายํ ตชฺชติ อิมนฺตาว ชีวิตา โวโรเปมีติ ปหฺรณฺโต อิตรเมว ปริวตฺติตฺวา ตสฺมี จาเน จิตํ สหาโยติ มหฺณฺมาโน ชีวิตา โวโรเปติ อุกฺกิญฺนํ ปาราชิกํ ฯ

อญฺญ มหฺณฺมาโน อญฺญนฺติ ปุริมฺนเยเนว อิมํ ตาวสฺส สหายํ ชีวิตา โวโรเปมีติ สหายเมว ชีวิตา โวโรเปติ ตสฺเสว ปาราชิกํ ฯ

ทูตปรมฺปราชปทสฺส นิทฺเทสวาเร อิถนฺนํนามสฺส ปาวทาทิอาทิสฺสุ ฯ

เอโก อัจริโย ตโย พุทฺธรกฺขิตธมฺมรกฺขิต-สงฆรกฺขิตนามกา อนฺเตวาลิกา ทฏฺฐพฺพวา ฯ

(๕๔๙) ตตถ **ภิกขุ ภิกขุ อาณาเปตีติ** อัจริโย กญฺจิ ปุคฺคลํ มารวาทฺตูกาโม เอตมฺตถํ อัจจิกฺขิตฺวา พุทฺธรกฺขิตํ อาณาเปติ ฯ

สองบทว่า **อิตถนนามสฺส ปาวท** ความว่า (อาจารย์สั่งว่า) ดูก่อนพุทธรักรัชิต คุณจงไปบอกเนื้อความนั้นแก่พระธรรมรักรัชิต.

ชื่อว่า **อิตถนนาโม อิตถนนามสฺส ปาวทตฺ** ความว่า แม้พระธรรมรักรัชิต ก็บอกแก่พระสังฆรักรัชิต (ต่อไป).

ชื่อว่า **อิตถนนาโม อิตถนนามํ ชีวิตา โวโรเปตฺ** ความว่าพระธรรม รักรัชิตถูกท่านสั่งไว้อย่างนั้นแล้ว ก็สั่งท่านพระสังฆรักรัชิต (ต่อไป)ว่า จงปลงบุคคลชื่อนี้เสียจากชีวิต, เพราะว่าบรรดาเราทั้ง ๒ ตัวท่านเป็นคน ผู้มีชาติกล้าหาญ สามารถในกรรมนี้.

ชื่อว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ความว่า เป็นอาบัติทุกกฎ แก่อาจารย์ผู้สั่ง อยู่อย่างนั้นก่อน.

ชื่อว่า **โส อิตฺรสฺส อารโจะติ** ความว่า พระพุทธรักรัชิต บอกพระธรรมรักรัชิต พระธรรมรักรัชิต บอกพระสังฆรักรัชิต ว่า “อาจารย์ของ พวกเรา สั่งอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า คุณจงปลงบุคคลชื่อนี้เสียจากชีวิต, ได้ยินว่า บรรดาเรา ทั้ง ๒ ตัวท่านเป็นบุรุษผู้กล้าหาญ’.”

เป็นทุกกฎแม้แก่เธอเหล่านั้น ด้วยการบอกต่อกัน ไปอย่างนั้นเป็นปัจจัย.

สองบทว่า **วธโก ปฏิคฺคณฺหาติ** ความว่า พระสังฆรักรัชิตรับว่า ดีละ ผมจักปลง.

ข้อมูล **มุลฺกฺจสฺส อาปตฺติ ฤๅลฺลจฺจยสฺส** มีความว่า ครั้นเมื่อคำสั่งนั้น พอพระสังฆรักรัชิตรับแล้ว เป็นฤๅลล์จจัย แก่อาจารย์,

แต่มหาชนอันอาจารย์นั้นชักนำในความชั่วแล้วแล.

***สองบทว่า **โส ตํ** ความว่า ถ้าภิกษุหนึ่ง คือ พระสังฆรักรัชิตปลง ชีวิตบุคคลนั้นได้ไซ้, เป็นปาราชิก ทั้งหมด คือแม่ทั้ง ๔ คน.

ไม่ใช่แต่เพียง ๔ คนเท่านั้น, สมณะร้อยหนึ่งพันหนึ่ง ก็ตาม เมื่อกระทำ ไม่ให้ลั่น (ผิดสังเกต) สั่งโดยต่อกันไปโดยอุบายนั้น ทั้งหมด เป็นปาราชิก.

พึงทราบวินิจฉัยในนิเทศแห่งวิลัทธิยทุตบท.

คำว่า **โส อญฺญํ อาณาเปติ** ความว่า ภิกษุหนึ่ง คือพระพุทธรักรัชิตที่อาจารย์สั่งแล้ว ไม่พบพระธรรมรักรัชิต หรือไม่ประสงค์จะบอก เข้าไปหา พระสังฆรักรัชิตทีเดียว ทำให้ลั่น สั่งว่า “อาจารย์ของเราพูดอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า

อิตถนนามสฺส ปาวทาติ คจฺฉ ตวํ พุทฺธรักรัชิต เอตมตฺถํ ธมฺมรักรัชิตสฺส ปาวท ๑

อิตถนนาโม อิตถนนามสฺส ปาวทตฺตฺติ ธมฺมรักรัชิตฺปิ สงฺฆรักรัชิตสฺส ปาวทตฺ ๑

อิตถนนาโม อิตถนนามํ ชีวิตา โวโรเปตฺติ เอวํ ตยา อาณตฺเตน ธมฺมรักรัชิตฺเตน อาณตฺโต สงฺฆรักรัชิตฺโต อิตถนนามํ ปุคฺคํ ชีวิตา โวโรเปตฺติ โส หิ อมฺहेสุ วีรชาติโก ปฏิพลฺ อิมฺสฺมี กมฺเมติ ๑

อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ เอวํ อาณาเปนตฺสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฏํ ๑

โส อิตฺรสฺส อารโจะติติ พุทฺธรักรัชิตฺโต ธมฺมรักรัชิตสฺส ธมฺมรักรัชิตฺโต สงฺฆรักรัชิตสฺส อมฺหากํ อาจริโย เอวํ วทติ อิตถนนามํ กิร ชีวิตา โวโรเปติ ตวํ กิร อมฺहेสุ วีรปฺริโสติ อารโจะติ ๑

เอวํ เตสฺปิ ทุกฺกฏํ ๑

วธโก ปฏิคฺคณฺหาติติ สาธุ โวโรเปสฺสามิติ สงฺฆรักรัชิตฺโต สมฺปฏิจฺฉติ ๑

มุลฺกฺจสฺส อาปตฺติ ฤๅลฺลจฺจยสฺสาติ สงฺฆรักรัชิตฺเตน ปฏิคฺคหิตมตฺเต อาจริยสฺส ฤๅลฺลจฺจยํ ๑

มหาชนโน หิ เตน ปาเป นิโยชิตฺติ ๑

โส ตนฺติ โส เจ สงฺฆรักรัชิตฺโต ตํ ปุคฺคํ ชีวิตา โวโรเปติ สพฺเพสํ จตฺตุนฺนํป ชนानํ ปาราชิกํ ๑

น เกวลญจ จตฺตุนํ เอเตน อุปาเยน วิสงฺเกตํ อทฺวา ปรมฺปราย อาณาเปนตํ สมณสฺตํ วา สมณสฺสสฺส วา โทตฺ สพฺเพสํ ปาราชิกเมว ๑

วิสกฺกียทุตปทนิทฺเทเส ๑

โส อญฺญํ อาณาเปติติ โส อาจริเยน อาณตฺโต (๕๕๐) พุทฺธรักรัชิตฺโต ธมฺมรักรัชิตํ อทิสฺวา วา อวตฺตฺกามา วา หุตฺวา สงฺฆรักรัชิตเมว อุปฺสงฺกมิตฺวา อมฺหากํ อาจริโย เอวมาห อิตถนนามํ กิร ชีวิตา

ท่านจงปลงชีวิตผู้มีชื่ออย่างนี้”.

ก็ ภิกษุนั้น ท่านเรียกว่า วิลักกียพุต เพราะกระทำ ให้ลักลั่นนั่นเอง.

สองบทว่า **อาปตติ ทุกกฏสส** คือเพราะสั่ง เป็นทุกกฏแก่พระพุทธรักขิตในขณะนั้น.

คำว่า **ปฏิคคณหาติ อาปตติ ทุกกฏสส** พึงทราบ ว่าเป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ตั้งต้นเท่านั้น ในเมื่อพระสังฆรักขิต รับคำ.

เมื่อเป็นอย่างนี้ อาบัติในเพราะรับคำนั้นเทียบ ไม่พึงมี, แต่อาบัติแม้ ในการรับการชักสือและการยินดี ด้วยความตาย ยังมีได้, อย่างไร อาบัติจะไม่พึงมีใน เพราะรับฆ่า เพราะฉะนั้น ทุกกฏนี้จึงมีแก่ภิกษุผู้รับคำ นั้นเอง;

ด้วยเหตุนี้ที่เดียว จึงไม่ตรัสคำว่า **มุลกฏสส** ไว้ ในนัยนี้.

ก็แม้ในนัยก่อน ก็พึงทราบทุกกฏนี้แก่ภิกษุผู้รับคำ เหมือนกัน.

แต่เพราะโอกาสไม่มี จึงไม่ตรัสไว้.

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดๆ รับคำ เป็นอาบัติแก่ภิกษุ นั้นๆ ที่เดียว เพราะการรับคำนั้นเป็นปัจฉัย, เพราะเหตุนี้ อันนี้เป็นความชอบใจของ เราทั้งหลายในเรื่องนี้.

ก็ในมนุสสวิคคหะนี้ ฉันใด แม่ในอทินนาทาน ก็ฉัน นั้นแล.

ก็ถ้าพระสังฆรักขิตนั้นฆ่าบุคคลนั้นได้, เป็นปาราชิก แม่ทั้ง ๒ รูป คือพระพุทธรักขิตผู้สั่ง และพระสังฆรักขิตผู้ฆ่า,

ไม่เป็นอาบัติโดยฐานปาราชิก แก่อาจารย์ผู้ตั้งต้น เพราะความที่คำสั่ง ลักลั่น.

ไม่เป็นอาบัติ โดยประการทั้งปวงแก่พระธรรมรักขิต เพราะไม่รู้.

ส่วนพระพุทธรักขิต ทำความสวัสดิแก่ภิกษุทั้ง ๒ รูป (แต่) ตนเองพินาศ แล.*** (ส. ๘/๒๕๒๙)

***พึงทราบวินิจฉัยในนิเทศแห่งคตปัจจจากตพุต :-

คำว่า **โส คนตวา ปุน ปจจาคจฉติ** ความว่า ภิกษุนั้น ไปยังที่ใกล้ บุคคลที่ตนจะต้องฆ่ามัน ไม่อาจฆ่า

ไวโรเปหิติ วิสุงเกตํ กโรนโต อาณาเปติ ฯ

วิสุงเกตกรณเนว ทิ เอส วิสกกียพุตติ วุจจติ ฯ

อาปตติ ทุกกฏสสาติ อาณตติยา ตาว พุทธรักขิตสส ทุกกฏํ ฯ

ปฏิคคณหาติ อาปตติ ทุกกฏสสาติ สงฆรักขิตเตน สมปฏิจฉิต มุลกฏสเสว ทุกกฏนติ เวทิตัพพํ ฯ

เอวํ สนฺเต ปฏิคคหเณ อาปตติเยว น ลียา สยจริตตปฏิคคหณมรณานิพนฺนทเนลฺลปิ จ อาปตติ โหติ มรณปฏิคคหเณ กถํ น ลียา ตลฺมา ปฏิคค-
คณหนตสเสเวตํ ทุกกฏํ ฯ

เตเนเวตถ **มุลกฏสส**าติ น วุตตํ ฯ

ปุริมเนยฺปิ เจตํ ปฏิคคณหนตสส เวทิตัพพเมว ฯ

โอกาสภาเวณ ปน น วุตตํ ฯ

ตลฺมา โย โย ปฏิคคณหาติ ตสส ตสส ตปฺปจฺจยา อาปตติเยวาติ อยเมตถ อมฺหากํ ขนฺติ ฯ

ยถา เจตถ เอวํ อทินฺนาทาเนปิติ ฯ

สเจ ปน โส ตํ ชีวิตา ไวโรเปติ อาณาปกสส พุทธรักขิตสส ไวโรปกสส จ สงฆรักขิตสสชาติ อุกนิพนฺมปิ ปาราชิกํ ฯ

มุลกฏสส ปน อจฺฉริยสส วิสุงเกตตฺตา ปาราชิเกน อนาปตติ ฯ

ธมฺมรักขิตสส อชานนตฺตาย สพฺเพน สพฺพํ อนาปตติ ฯ

พุทธรักขิตโต ปน ทฺวินนํ โสตฺถิภาวํ กตฺวา อตฺตนา นฺนุโจติ ฯ

คตปัจจจากตพุตนิทเทเส ฯ

โส คนตวา ปุน ปจจาคจฉติ ตสส ชีวิตา ไวโรเปตพพสส สมิปี คนตวา สุลลวิทิตารกขตฺตา ตํ

เขาได้ เพราะเขามีการรักษาคัดไว้ดีแล้ว จึงกลับมา.

คำว่า **ยथा สกฺโกลี ตทา** ต่ ความว่า ภิกษุ นั้น ลังต่อไปว่า ‘บุคคลนั้น ท่านต้องฆ่าในวันนี้ที่เดียวหรือ จึงเป็นอันฆ่า ? จงไปเถิด ท่านอาจเมื่อใด จงฆ่าเขา เมื่อนั้น’.

สองบทว่า **อาปตติ ทุกฺกฏสฺส** คือ ด้วยการสั่งอย่างนั้น เป็นทุกฺกฏ เหมือนกัน.

ก็ถ้าบุคคลนั้น เป็นอันต้องถูกฆ่าได้แน่นอนไซ้ไร, เจตนาอันยังประโยชน์ให้สำเร็จ ย่อมเป็นเช่นกับผลอันเกิดในลำดับแห่งมรรค; เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้ เป็นปาราชิก ในขณะที่ลั้งนั้นที่เดียว.

แม้ถ้าแม้ผู้ฆ่าจะฆ่าบุคคลนั้นได้ โดย ๖๐ ปีล่วงไป, และผู้ลั้งจะทำ กาละหรือสึกเสียในระหว่างเที่ยว, ก็จักเป็นผู้ไม่ใช้สมณะ ทำกาละหรือจักสึก.

ถ้าผู้ลั้งหมายเอามารดาบิดา หรือพระอรหันต์ ลังอย่างนั้นในเวลา เป็นคฤหัสถ์แล้วบวช, คนที่รับลั้งจะฆ่าบุคคลนั้นได้ ในเมื่อผู้ลั้งนั้นบวชแล้ว, ผู้ลั้ง ย่อมเป็นมาตุฆาตก์ ปิตุฆาตก์ อรหันตฆาตก์ ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ นั้นเที่ยว; เพราะฉะนั้น บรรพชาและอุปสมบทของเขาไม่ขึ้นเลย.***(ส. ๘/๒๕๒๙)

ถ้าแม้บุคคลที่จะพึงถูกฆ่า ในขณะที่ลั้งยังเป็นปุถุชนอยู่, แต่เป็นพระอรหันต์ ในเวลาที่ถูกผู้รับลั้งฆ่า, อีกอย่างหนึ่ง บุคคลที่จะพึงถูกฆ่า นั้น ได้การประหาร จากผู้รับลั้งแล้วอาศัยศรัทธามีทุกข์เป็นมูล เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหันต์ แล้วทำกาลกิริยาไปเพราะอาพาธนั้นนั่นเอง, ผู้ลั้งย่อมเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ในขณะที่ลั้งนั่นเอง, ส่วนผู้ฆ่าย่อมเป็นปาราชิก ในขณะที่ทำความพยายามในที่ทั้งปวงที่เดียวแล.

ก็ในบรรดาอาระทั้ง ๓ ที่พระอุบาลีเถระกล่าวไว้ เพื่อแสดงความถูก ที่หมายและผิดที่หมาย ในบทมาติกาที่ตรัสด้วยอำนาจเหตุทั้งหมดนี้ นั้น บัดนี้พึงทราบวินิจฉัยในปฐมวารก่อน.

ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมพูดคำนั้นเบาๆ หรือเพราะภิกษุผู้รับลั้งนั้น เป็นคนหูหนวก จึงประกาศให้ได้ยินคำสั่งนี้ว่า ‘เธอจงอย่าฆ่า’ ไม่ได้; เพราะเหตุนี้ภิกษุผู้ต้นเดิมจึงไม่พ้น.

ในทุติยวาร พ้นได้เพราะท่านประกาศให้ได้ยิน.

ชีวิตา โวรโรเปตุ อสฺสโกโนโต อาคจฺฉติ ฯ

(๕๕๑) **ยथा สกฺโกลี ตทา** **ตฺนฺติ** ก็ อชฺชเววมาริโต มารีโต โหติ คจฺฉ ยथा สกฺโกลี ตทา นํชีวิตา โวรโรเปหิติ ฯ

อาปตติ ทุกฺกฏสฺส **สาตี** เอวํ ปุณฺ อานตฺติยาทุกฺกฏเมว โหติ ฯ

สเจ ปน โส อวสฺสํ ชีวิตา โวรโรเปตฺตพฺโพโหติ อตฺถสาธกเจตนา มคฺคานนฺตรผลสฺสทิสฺสา ตสฺมา อยํ อานตฺติกฺขณฺเวยว ปาราชิโก ฯ

สเจปิ วรฺโก สฺสจฺฉิวสฺสาตฺกฺกเมณ ตํ เวตฺติ อาณาปโก จ อนฺตราว กาลํ กโรติ ทินาย วา อวตฺตติ อสฺสมณฺเวยว หุตฺวา กาลํ กริสฺสติ ทินาย วา อวตฺตติสฺสติ ฯ

สเจ อาณาปโก คิหิกาลเ มาตฺรํ วา ปิตฺรํ วา อรหนฺตํ วา สนฺธาย เอวํ อาณาเปตฺวา ปพฺพชฺชิตสฺมี ปพฺพชฺชิต อาณตฺโต ตํ มาเรติ อาณาปโก คิหิกาลเวยว มาตฺฆาตโก ปิตฺฆาตโก อรหนฺตฆาตโกวโหติ ตสฺมา เนวสฺส ปพฺพชฺชาน อฺอุปสมฺปทา รุหฺติ ฯ

สเจปิ มาเรตฺตพฺพคฺคโล อานตฺติกฺขณฺเวยว ปุถุชฺชโนยथा ปน นํ อานตฺโต มาเรติ ตทา อรหา โหติ อานตฺโต วา ปหารํ ลภิตฺวา ทุกฺขมุลิกํ สทฺธํ นิสฺสาย วิปสฺสนฺโต อรหฺตํ ปตฺวา เตเนวาพาธเณ กาลํ กโรติ อาณาปโก อานตฺติกฺขณฺเวยว อรหนฺตฆาตโก วรฺโก ปน สพฺพตฺถ อฺูปกฺกมกรณฺกฺขณฺเวยว ปาราชิโกติ ฯ

อิทานิ เย จ สพฺเพสุปีเมสุ หุตฺวเสณ วุตฺตมาติกาปเทสุ สงฺเกตวิสฺสเกตทสฺสนตฺถํ วุตฺตา ตโย วารา เตสุ ปจฺมวาระ ตาว ฯ

ยสฺมา ตํ สณฺิกํ วา ภณฺนฺโต ตสฺส วา พริชฺตาย มา ฆาเตหิติ เอตํ วจฺนํ น สาเวติ ตสฺมา มฺลฺลฺลฺล จ น มฺตฺโต ฯ

(๕๕๒) ทุติยวาระ สาวิตตฺตา มฺตฺโต ฯ

ส่วนในตติยวาร แม้ทั้ง ๒ รูป ก็พ้นได้เพราะภิกษุที่เป็นต้นเดิม นั้นประกาศให้ (ภิกษุผู้รับสั่ง) ได้ยิน และเพราะภิกษุผู้รับสั่งนอกนี้ ก็รับคำว่า ดิละ แล้วงดเว้นเสีย ฉะนี้แล.

ตติยวาเร ปน เตน จ สาวิตตดา อิตเรน จ สาธูติ สมปฏิจจิตวา โอรमितตดา อุโกปิ มุตตาทิ ฯ

ทูตกถา จบ.

ทูตกถา นิฎฐิตา ฯ

เรื่องที่ไม่ลับ สำคัญว่าที่ลับ

ใน **อรโห รโหสณณินิเทศ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อรโห** ได้แก่ ต่อหน้า.

บทว่า **รโห** ได้แก่ ลับหลัง.

บรรดาชน ๒ คน (คือ ผู้มีความสำคัญต่อหน้าว่าลับหลัง และผู้มีความ สำคัญลับหลังว่าต่อหน้านั้น) ภิกษุใดเมื่อภิกษุผู้มีเวรกัน มาพร้อมกัน ภิกษุทั้งหลายแล้วนั่งอยู่ข้างหน้านั้นเอง ในเวลาอุปัฏฐาก ไม่ทราบข้อที่เธอมา เพราะโทษคือความมืด พอใจความตายของภิกษุผู้มีเวรกันนั้น จึงพูดจาถ้อยคำเช่นนี้ขึ้นว่า ‘เจ้าพระคุณ ขอให้ภิกษุผู้มีชื่ออย่างนี้ถูกฆ่า, ทำไมพวกโจร จึงไม่ฆ่ามันเสีย, งูจึงไม่กัดมันเสีย, ใครๆ จึงไม่เอาคัสตรา หรือยาพิษมาวางมันเสีย, ภิกษุนี้ ชื่อว่าผู้มีความสำคัญต่อหน้าว่าลับหลังพูดจา.

อธิบายว่า ผู้มีความสำคัญในที่ต่อหน้านั้นว่าลับหลัง.

ฝ่ายภิกษุใด เห็นภิกษุผู้มีเวรกันนั้นนั่งอยู่ข้างหน้าเป็นผู้มีความสำคัญว่า เธอยังนั่งอยู่ที่นี้เอง พูดจาขึ้นตามนัยก่อนนั้นแล ในเมื่อเธอ แม้ไปพร้อม กับภิกษุทั้งหลาย ผู้ทำอุปัฏฐากแล้ว กลับไป, ภิกษุนี้ชื่อว่าผู้มีความสำคัญลับหลังว่าต่อหน้าพูดจา.

บุคคลผู้มีความสำคัญในต่อหน้าว่าต่อหน้า และบุคคลผู้มีความสำคัญ ในลับหลังว่าลับหลัง ผู้ศึกษาพึงทราบโดยอุบายนี้แล.

และพึงทราบว่า เป็นทุกกถาทุกๆ คำพูดแก่ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๔ รูป.

อรโห รโหสณณินิเทศาสึ ฯ

อรโหติ สมมุเข ฯ

รโหติ ปรมมุเข ฯ

ตตถ โย อุပ္ภูจฺจณกาเล เวรฺวิภิกฺขุมฺหิติ ภิกฺขุหิติสทฺธิ อากนฺตวา ปุรฺโต นิลินฺเนเยว อนฺธการฺโทเสนตสฺส อาคตภาวํ อชานนฺโต อโห วต อิตถนฺนาโมหโต อสฺส โจราปิ นาม ตํ น หนนฺติ สปิโย น ทสฺติ น โกจิ สตถํ วา วิสํ วา อาหารตฺติตสฺส มรณํ อภินนฺทนฺโต อีทิสานิ วจฺนานิ อุลฺลปฺติ อโย อรโห รโหสณณิ อุลฺลปฺติ นาม ฯ

สมมุเข จ ตสฺมี ปรมมุขสณณิตี อตโถ ฯ

โย ปน ตํ ปุรฺโต นิลินฺนํ ทิสฺวา ปฺนอุပ္ภูจฺจณํ กตฺวา คเตหิ ภิกฺขุหิติ สทฺธิ คเตปิ ตสฺมีอิเธว โส นิลินฺนโถ สณณิ ทุตฺวา ปุริมฺนเยเนว อุลฺลปฺติ อโย รโห อรโหสณณิ อุลฺลปฺติ นาม ฯ

เอเตเนว อุปาเยน อรโห อรโหสณณิ รโห รโหสณณิ จ เวทิตพฺโพ ฯ

จตฺนุนมฺปิ เจเตสํ วาจาย วาจาย ทุกฺกณฺนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

อธิบายการพรรณนาความตายด้วยกาย

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยในนิเทศแห่งมาติกา ๕ มีพรรณนาด้วยกาย เป็นต้น ที่ท่านพระอุบาลีกล่าวไว้ เพื่อแสดงวิภาคแห่งการพรรณนา ความตาย.

ชื่อว่า กายเณ **วิการํ ทสเสติ** มีความว่า เขาจะรู้ว่า เนื้อความนี้ อันบุคคลนี้กล่าวว่า ผู้ใดใช้คัสตราฆ่าตัวตาย หรือเคี้ยวกินยาพิษตาย หรือเอาเชือกผูกคอตาย หรือกระโดดบ่อเป็นต้นตาย, ได้ยินว่า ผู้นั้นจะได้ ทรัพย์จะได้ยศ หรือจะไปสวรรค์ ดังนี้ด้วยประการใด, ภิภษุแสดง ด้วยประการ นั้น ด้วยอวัยวะทั้งหลายมีหัวแม่มือ เป็นต้น.

ชื่อว่า **วากาย ภณตี** ความว่า ภิภษุลันวากา กล่าวเนื้อความนั้นนั่นแล.

วาระที่ ๓ เป็นอันกล่าวแล้ว ด้วยอำนาจแห่งวาระทั้ง ๒.

ทุกๆ วาระปรับเป็นทุกกฎทุกๆ ประโยค แห่งการพรรณนา,

เป็นอุลลัจจัยแก่ภิภษุผู้พรรณนา ในเพราะทุกข์เกิดขึ้นแก่เขา,

เมื่อบุคคลที่ตนเจาะจงทำการพรรณนาตายไป เป็นปาราชิกแก่ภิภษุ ผู้พรรณนาในขณะที่พรรณนาทีเดียว.

ผู้นั้น ย่อมไม่รู้ข้อความนั้น, ผู้อื่นรู้แล้วคิดว่า ‘เราได้อุบายเป็นเหตุเกิด ความสุขแล้วหนอ’ ดังนี้ ตายไป เพราะการพรรณนานั้น ไม่เป็นอาบัติ.

เมื่อภิภษุเจาะจงทำการพรรณนาแก่คน ๒ คน รู้คนเดียวแล้วตายไป เป็นปาราชิก, ทั้ง ๒ คนตายเป็นปาราชิกด้วย เป็นกองอกุศลด้วย.

ในบุคคลมากมาย ก็นัยนี้,

ภิภษุที่ยาวพรรณนาความตายไม่เจาะจง บุคคลใดๆ รู้การพรรณนานั้น แล้วตายไป, บุคคลอื่นๆ ทั้งหมด เป็นอันภิภษุรูปนั้น ฆ่าแล้ว.

อิทานิ มรณสํวณฺณนาย วิภาคทสฺสนตฺถํ วุตฺเตสุ ปญฺจสุ กายเณ สํวณฺณาทีมาติกาณิทฺเทเสสุ ฯ

กายเณ วิการํ ทสเสตีติ ยถา โส ชานาติ สตฺถํ วา อหริตฺวา วิสํ วา ขาทิตฺวา รชชฺยา วา อุพฺพนฺธิตฺวา (๕๕๓) โสพฺภาทีสุ วา ปฺปตฺติตฺวา โย มรติ โส กิร ฐนํ วา ลภติ ยสํ วา ลภติ สคฺคํ วา คจฺจตีติ อยมตฺถเถ เอเตน วุตฺโตติ ตถา หตฺถมฺพุทฺธาทีหิ ทสฺเสติ ฯ

วากาย ภณตีติ ตเมวตฺถํ วากฺยเกทํ กตฺวา ภณตี ฯ

ตติยวารี อุภยวเสน วุตฺโต ฯ

สพฺพพตฺถ สํวณฺณนาย ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํ ฯ

ตสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยํ สํวณฺณกสฺส อุลฺลจฺจยํ ฯ

ยํ อุทฺทิสฺส สํวณฺณา กตา ตสฺมี มเต สํวณฺณากฺขเณเยว สํวณฺณกสฺส ปาราชิกํ ฯ

โส ตํ น ชานาติ อภฺโย ฆตฺวา ลทฺโธ วต เม สุขุปฺปตฺติอุปาโยติ ตาย สํวณฺณนาย มรติ อนาปตฺติ ฯ

ทฺวินฺนํ อุทฺทิสฺส สํวณฺณนาย กตฺยา เอโก ฆตฺวา มรติ ปาราชิกํ เทวปี มรฺนติ ปาราชิกญจ อฺกุสฺสรลลํ จ ฯ

เอส นโย สมฺพทฺุเลสฺ ฯ

อนฺุทฺทิสฺส มรณํ สํวณฺเณนฺโต อาหิณฺหติ โย โย ตํ สํวณฺณนํ ฆตฺวา มรติ สพฺโพ เตน มาริโต โหติ ฯ

อธิบายการพรรณนาความตายด้วยทนต์และหนังสือ

ในการพรรณนาด้วยทนต์ มีวินัยฉัยดังนี้:-

เป็นทุกกฏเมื่อภิกษุเพียงแต่บอกข่าวว่า ‘ท่านจงไปสู่เรือน หรือบ้าน ชื่อโน้น’ แล้วพรรณนาคุณความตายแก่บุคคลมีชื่ออย่างนี้นั้นแล.

ทนต์อันตนส่งไป เพื่อประโยชน์แก่บุคคลใดเพราะทุกข์เกิดแก่บุคคลนั้น เป็นอุลลัจฉัยแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม, เพราะเขาตายเป็นปาราชิก.

ทนต์คิดว่า บัดนี้เรารู้ทางสวรรค์นี้แล้ว ไม่บอกแก่บุคคลนั้น บอกแก่ญาติ หรือสหายโลหิตของตน, เมื่อเขาตายเป็นผิตสังเกต, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม รอดตัวไป.

ทนต์คิดอย่างนั้นแล ทำกิจที่กล่าวไว้ในการพรรณนาเสียเองตายไป, ผิตที่หมายเหมือนกัน.

แต่เมื่อภิกษุบอกข่าวไม่เจาะจง เป็นปาณาติบาตประมาณเท่าจำนวน มนุษย์ที่ตายไป ด้วยการพรรณนาของทนต์.

ถ้ามารดาและบิดาตายไป เป็นอนันตริยกรรมด้วย.

ในเวลาสังวรพรรณนา มีวินัยฉัยดังนี้:-

ชื่อว่า **เลขํ ฉินฺทิตฺติ** มีความว่า ภิกษุเขียนหนังสือลง (จารึกอักษรลง) ที่ใบไม้หรือที่ใบลานว่า ผู้ใด ใช้ศีลตราฆ่าตัวตาย หรือกระโดดเหวตาย หรือตายด้วยอุบายอย่างอื่น มีการกระโดดเข้าไฟและกระโดดน้ำเป็นต้น, ผู้นั้นจะได้สิ่งนี้ หรือว่า ฯลฯ เป็นความชอบของผู้นั้น.

แม้ในการเขียนหนังสือ ที่ไม่เจาะจงนี้ บัณฑิตก็พึงทราบว่าเป็นทุกกฏ อุลลัจฉัย และปาราชิกโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

แต่เมื่อภิกษุเขียนหนังสือเจาะจง ตนเขียนเจาะจงบุคคลใด, เพราะผู้นั้นนั้นแลตาย เป็นปาราชิก,

เมื่อเขียนหนังสือเจาะจงบุคคลหลายคนเป็นปาณาติบาต มีประมาณ เท่าจำนวนคนที่ตายไป,

เพราะมารดาและบิดาตายเป็นอนันตริยกรรม.

แม้ในหนังสือที่เขียนไม่เจาะจง ก็นัยนี้แล.

ภิกษุ เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นว่า คนสัตว์เป็นอันมากจะตาย จึงเผาใบลานนั้นเสียหรือทำโดยประการที่

ทนต์ สัณฺณนาย ฯ

อสุกนฺนาม เคหํ วา คามํ วา คนฺตวา อิตถนฺนามสฺสเอว มรณวณฺณํ สัณฺณเณทิตฺติ สาสเน อาโรจิตมตฺเต ทุกฺกฏํ ฯ

ยสฺสตถาย ปทิตฺโต ตสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยา มุฏฺฐจฺจสฺส อุลลจฺจยํ มรเณ ปาราชิกํ ฯ

ทฺฐิตฺวา ฌาโต ทานิ อยํ สคฺคฺมคฺคิตฺติ ตสฺส อนาโรเจตฺวา อตฺตโน ฌาตกสฺส วา สาลโหิตสฺส วา อาโรเจติ ตสฺมี มเต วิสงฺเกโต โหติ มุฏฺฐโจ มุจฺจติ ฯ

ทฺฐิตฺวา ตเถว จินฺตเตตฺวา สยํ สัณฺณนาย วุตฺตํ กตฺวา มรติ วิสงฺเกโตว ฯ

(๕๕๔) อนฺนุทฺทิสฺส ปน สาสเน อาโรจิตเยตฺตกา ทฺฐิตฺส สัณฺณนาย มรณฺติ ตตฺตกา ปาณาติปาตา ฯ

สเจ มาตาปิตโร มรณฺติ อานนฺตริยมฺปิ โหติ ฯ

เลขาสัณฺณนาย ฯ

เลขํ ฉินฺทิตฺติ ปณฺเณ วา โปตฺถเก วา อกฺขรานิ ลิขิติ โย สตถํ วา อหริตฺวา ปปาเต วา ปปตฺติวา อญฺเฆเท วา อคฺคิปปเวสนอฺตกฺกปฺปเวสนาเทหิ อฺปาเยหิ มรติ โส อิทฺถจิทฺถจฺจ ลกฺกิตฺติ วา ตสฺส ธมฺโม โหติติ วา ฯ

เอตถापิ ทุกฺกฏอุลลจฺจยปาราชิกา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา ฯ

อฺนุทฺทิสฺส ลิขิตเย ปน ยํ อฺนุทฺทิสฺส ลิขิตํ ตสฺสเอว มรเณ ปาราชิกํ ฯ

พหุ อฺนุทฺทิสฺส ลิขิตเย ยตฺตกา มรณฺติ ตตฺตกา ปาณาติปาตา ฯ

มาตาปิตฺตุนิ มรเณ อานนฺตริยํ ฯ

อนฺนุทฺทิสฺส ลิขิตเปิ เอเสว นโย ฯ

พหุ มรณฺติตฺติ วิปฺปฏิสาเร อฺปฺปนฺเน ตํ โปตฺถกํ ฌาเปตฺวา วา ยถา วา อกฺขรานิ น ปณฺณายนฺติ

อักษรทั้งหลายจะไม่ปรากฏ ย่อมพ้นได้.

ถ้าโบลานนั้นเป็นของคนอื่น, ภิกษุจะเขียนหนังสือ เจาะจงก็ตาม หรือเขียนไว้ไม่เจาะจงก็ตาม หรือเขียนไว้ ไม่เจาะจงก็ตาม วางไว้ในที่ๆ ตนถือเอามา ย่อมพ้น.

ถ้าโบลานนั้น ย่อมเป็นของที่เขาซื้อมาด้วยมูลค่า, เธอให้โบลาน แก่เจ้าของโบลานแล้ว ให้มูลค่าแก่เหล่าชน ผู้ที่ตนรับเอามูลค่าจากมือแล้ว ย่อมพ้นได้.

ถ้าภิกษุมารูปด้วยกันเป็นผู้มีอัยยาศัยร่วมกันว่า 'พวกเราจักเขียน พรรณนาคุณความตาย' ดังนี้, รูปหนึ่ง ขึ้นต้นตาลแล้ว ตัดใบตาล, รูปหนึ่งนำมา, รูปหนึ่งทำให้ เป็นโบลาน, อีกรูปหนึ่งเขียน. อีกรูปหนึ่ง ถ้าเป็นการ เขียนด้วยเหล็กจาร ก็เอาเขมาทา; ครั้นทาเขมาแล้ว จัด โบลานนั้นเข้าเป็นผูก, เธอทั้งหมดเทียวเอาไปวางไว้ที่สภา หรือที่ร้านตลาด หรือในสถานที่ๆ ประชาชนเป็นอันมาก ผู้แตกตื่นเพื่อดูหนังสือ ประชุมกัน.

ประชาชนอ่านหนังสือนั้นแล้ว, ถ้าตายไปคนเดียวไซ้, เป็นปาราชิก แก่ภิกษุทั้งหมด.

ถ้าตายไปมากคนไซ้, ก็มีนัยเช่นเดียวกันกับที่ กล่าวแล้วนั้นแล.

แต่เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น ถ้าภิกษุเหล่านั้น เอาโบลานนั้น เก็บไว้ในหีบ, และมีผู้อื่นพบเห็นโบลานนั้นแล้ว นำออกมาแสดงแก่ชน เป็นอันมากอีก, เธอทั้งหมดนั้น จะไม่รอดตัวเลย,

หีบจขยกไว้, ถ้าแม้พวกเธอเหวี่ยงโบลานนั้นลงไป หรือล้าง ในแม่น้ำ หรือทะเลเสีย หั้นเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ หรือใส่ไฟเผาเสีย ก็ยังไม่รอดตัว ทรายเท่าที่ตัวหนังสือยัง ปรากฏอยู่ในโบลาน แม้ที่ยังเชื่อต่อกันได้ ซึ่งล้างไม่ดี หรือเผาไม่ดี.

แต่เมื่อกระทำโดยประการที่อักษรทั้งหลายจะไม่ ปรากฏเลย จึงรอดตัวไปได้ แล.

ตถา กตวา มุจจติ ฯ

สเจ โส ปรสส โปตถโก โหติ อุททิสส ลิขิตो वा โหตุ อนุททิสส लिखितो वा कथित्वा जपेत्वा मुज्जति ฯ

สเจ มูเลน กิโต โหติ โปตถกสสามิกานं โปตถกं เยสํ หตถโต मुलं कथितं तसं मुलं तत्त्वा मुज्जति ฯ

สเจ สมพหุลา มรณวณณํ ลิขิตสสามาติ เอกขมาสยา หุตวา เอโก ตาลรุกขํ อารโหิตวา ปณณํ ฉินทติ, เอโก อาหารติ, เอโก โปตถกํ กโรติ, เอโก ลิขติ, เอโก สเจ กณฎกเลขา โหติ, มลีสํ มกเขตติ, มลีสํ มกเขตวา ตं โปตถกํ สชเขตวา สพเพว สภายํ वा อาปณเ वा ยตถ (๕๕๕) वा ปน เลขาทสสนโกตุลกา พหู สนนิปตตติ, ตตถ จเปตติ ฯ

ตํ วาจาเปตวา สเจ เอโก มรติ สพเพสํ ปาราชิกं ฯ

สเจ พหุกา มรตติ วุตตสทิสว นโย ฯ

วิปฏิสาเร ปน อุปปนเน ตं โปตถกํ สเจ มนุชฺสา ย โคเปตติ อญโณ จ นํ ทิสวา นิหิตวา ปุน พหุณํ ทสเสติ เนว มุจฺจติ ฯ

ติฏฺฐตุ มนุชฺสา สเจปิ ตं โปตถกํ นทียา वा สมุทฺเท वा ชิพนติ वा โธวตติ वा ขนฺทขณฺทํ वा ฉินฺทตติ อคฺคิมฺหิ वा ฆาเปตติ ยาว สงฺฆฺงิเตปิ ทฺทฺโรเตเต ทฺทฺมาปีเต वा ปณฺเณ อกฺขรานิ ปณฺเณยตติ ตาว น มุจฺจติ ฯ

ยถา ปน อกฺขรานิ น ปณฺเณยตติ ตถาว กเต มุจฺจตฺติติ ฯ

อธิบายการขุดหลุมพรางให้คนตกตาย

บัดนี้ จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งมาติกามีหลุมพรางเป็นต้น ที่ท่านพระอุบาลีกล่าวไว้ เพื่อแสดงวิภาคแห่งถาวรประโยค.

ชื่อว่า มนุสส์ อุททิสฺส โอบาตํ ขนติ ความว่า ภิกษุขุดหลุมเจาะจง คนบางคนด้วยตั้งใจว่า ผู้มีชื่อนี้จะตกไปตาย ในที่ๆ ผู้นั้นเที่ยวไปแต่ลำพัง.

ก่อนอื่น ถ้าแม้ขุดขาดปฐพี เป็นทุกกฏทุกๆ ประโยคแก่ภิกษุผู้ขุด เพราะเป็นประโยคแห่งปาณาติบาต,

เป็นอุลลัจจัย เพราะก่อให้เกิดทุกข์แก่คนผู้ที่ดินเจาะจงขุดไว้เป็นปาราชิกเพราะเขาตาย,

เมื่อผู้อื่น แม้มตกไปตาย ไม่เป็นอาบัติ.

ถ้าขุดไว้ไม่เจาะจงด้วยคิดว่า ผู้ใดใครผู้หนึ่งจักตาย เป็นปาณาติบาต เท่าจำนวนสัตว์ที่ตกไปตาย เป็นอนันตริยกรรมในเพราะวัตถุแห่ง อนันตริยกรรม เป็นอุลลัจจัย และปาจิตตีย์ ในเพราะวัตถุแห่งอุลลัจจัย และปาจิตตีย์.

ถามว่า เจตนาในการขุดหลุมนั้นมีมาก เป็นปาราชิกด้วยเจตนาไหน ?

แก้วว่า ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถาก่อนว่า เมื่อภิกษุขุดหลุม ทั้งโดยส่วน ลึกทั้งโดยส่วนยาวและกว้าง ได้ประมาณ (ขนาด) แล้วถากเขาะกองไว้ ใช้ขี้ขี้สำหรับใส่ฝุ่นโกยขึ้น เจตนาที่ยังอรรถให้สำเร็จ ซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้น เป็นเช่นเดียวกันกับผลในลำดับแห่งมรรค.

ถ้าแม้ว่าโดยล่วงไปถึงร้อยปี จะมีสัตว์ตกลงตาย แน่นนอนเป็นปาราชิก ด้วยเจตนาซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้นนั่นเอง.

ส่วนในมหาปัจจุจริและในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า เมื่อภิกษุ ใช้จอบ ประหาร (ฟัน) แม้ครั้งเดียว ด้วยคิดว่า บุคคลจักตกที่หลุมนี้ตาย ดังนี้ ถ้ามีใครๆ พลาดตกลงไปที่หลุมนี้ตาย เป็นปาราชิกเหมือนกัน; ส่วนพวกพระเถระผู้ชำนาญในพระสูตร ยังยึดเอาเจตนา ซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้น (เป็นหลัก).

ภิกษุรูปหนึ่งขุดหลุมพราง แล้วสั่งภิกษุรูปอื่นว่า จงนำคนชื่อนั้นมาแล้ว ผลักให้ตกตายในหลุมพรางนี้.

ภิกษุอื่นนั้น ยังผู้นั้นให้ตกตาย เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป,

อิทานิ ถาวรปโยคสฺส วิภาคทสฺสนตฺถํ วุตฺเตสฺส โอบาตาติมาติกานิทฺเตสฺส ฯ

มนุสฺสํ อุทฺทิสฺสํ โอบาตํ ขนตฺติ อิตถนฺนาโม ปตฺติตฺวา มริสฺสตฺติ กณฺจิ มนุสฺสํ อุทฺทิสฺสํ ยตถ โส เอกโก วิจฺรติ ตตถ อวาทฺฐํ ขนติ ฯ

ขนนตฺสฺส ตาว สเจปิ ชาตปจฺวี ขนติ ปาณาติปาตสฺส ปโยคตฺตา ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํ ฯ

ยํ อุทฺทิสฺสํ ขนติ ตสฺสํ ทุกฺขุปฺตติยา อุลลจฺจยํ มรเณ ปาราชิกํ ฯ

อณฺณสฺมิมิ ปตฺติตฺวา มเตปิ อนาปตฺติ ฯ

สเจ อนฺนุทฺทิสฺสํ โยโกจิ มริสฺสตฺติ ขนฺนโต โหติ ยตตกา ปตฺติตฺวา มรณฺติ ตตตกา ปาณาติปาตา อานนฺตริยวตฺตฺสฺส จ อานนฺตริยํ อุลลจฺจยปาจิตฺติยวตฺตฺสฺส อุลลจฺจยปาจิตฺติยานิ ฯ

(๕๕๖) พหู ตตถ เจตนา กตฺมา ย ปาราชิกํ โหตฺติ ฯ

มหาอฏฺฐกถายํ ตาว วุตฺตํ อวาทฺฐํ คมภีโรโต จ อายามวิตถารโต จ ขนิตฺวา ปมาเณ จเปตฺวา ตจฺเจตฺวา ปุณฺชิตฺวา ปัสฺสจฺฉิมิ อุทฺธรนตฺสฺส สนนฺนิฏฺฐาปิกา อตฺถสลาธิกเจตนา มคฺคานนฺตรสทิสฺสา ฯ

สเจปิ วสฺสสตฺสฺส อจฺจเยน ปตฺติตฺวา อวสฺสํ มรณกสฺตโต โหติ สนนฺนิฏฺฐาปิเกตฺนาเยว ปาราชิกนฺติ ฯ

มหาปัจจุจริยํ ปน สงฺเขปฏฺฐกถายณฺจ อิมสฺมิมิ อวาทฺฐํ ปตฺติตฺวา มริสฺสตฺติ เอกสฺมิมปิ กุทฺทาลปฺปหาเร ทินฺเน สเจ โกจิ ตตถ ปกฺขลิโต ปตฺติตฺวา มรติ ปาราชิกเมว, สุตฺตนฺตฺติกตฺเถรา ปน สนนฺนิฏฺฐาปิเกตฺนํ คณฺหนฺตฺติ วุตฺตํ ฯ

เอโก โอบาตํ ขนิตฺวา อสฺกนฺนาม อาเนตฺวา อิธ ปาเตตฺวา มาเรหิติ อณฺณํ อาณาเปติ ฯ

โส ตํ ปาเตตฺวา มาเรติ อุภินฺนํ ปาราชิกํ ฯ

ยังผู้อื่นให้ตกตาย ตัวเองตกไปตาย คนอื่นตกไป
ตายตามธรรมดาของตน,

ในทุกกรณีมีการผิดที่หมาย ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม
รอดตัวไป.

แม้ในหลุมพรางที่ภิกษุขุดไว้ ด้วยคิดว่า 'ภิกษุชื่อโน้น
จักนำคนชื่อโน้นมา ให้(ตก) ตายในหลุมพรางนี้' ก็นัยนี้
เหมือนกัน.

ภิกษุขุดไว้ด้วยคิดว่า คนทั้งหลายผู้อยากจะตายจัก
ตายในหลุมพรางนี้.

เป็นปาราชิก เพราะคนคนเดียวตาย,

เป็นกองอกุศล เพราะคนหลายคนตาย,

เป็นอนันตริยกรรม เพราะมารดาและบิดาตาย,

เป็นอุลลัจจัยและปาจิตตีย์ ในเพราะวัตถุแห่งอุลลัจจัย
และปาจิตตีย์.

ภิกษุขุดไว้ด้วยคิดว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีความ
ประสงค์จะฆ่าเขาให้ตาย จักผลักชนเหล่านั้น ให้ตกตาย
ในหลุมพรางนี้ ดังนี้.

พวกเขาผลักให้ตกตายในหลุมพรางนั้น,

เมื่อตายคนเดียวเป็นปาราชิก,

เมื่อหลายคนตายเป็นกองอกุศล,

เป็นอนันตริยกรรมเป็นต้น ในเพราะวัตถุแห่ง
อนันตริยกรรมเป็นต้น.

และแม้พระอรหันต์ทั้งหลาย ก็ถึงความสงเคราะห์
เข้าในนัยหลังนี้ด้วย.

แต่นัยแรก กิริยาที่พระอรหันต์เหล่านั้นจะตกไป
เพราะความเป็นผู้ใคร่ จะตาย ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนั้น
พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านจึงไม่สงเคราะห์ เข้าด้วย.

แม้ในนัยทั้งสอง เมื่อบุคคลตกไปตายตามธรรมดา
ของตน ย่อมมีการผิดที่หมาย.

ภิกษุคิดว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจักผลักคนผู้มีเวร
ของตนให้ตกตาย ในหลุมพรางนี้ แล้วขุดไว้,

และเหล่าชนผู้มีเวรกัน ก็ผลักคนมีเวรให้ตกตายใน
หลุมพรางนั้น,

เมื่อถูกฆ่าตายคนเดียว เป็นปาราชิก, เมื่อถูกฆ่า
ตายหลายคน เป็นกองอกุศล เมื่อมารดาหรือบิดา

อณฺโณ ปาเตตฺวา มาเรติ สยํ ปตฺติตฺวา มรติ
อณฺโณ อตฺตโน ฐมฺมตฺยา ปตฺติตฺวา มรติ ฯ

สพฺพตฺถ วิสงฺเกโต โหติ มุฏฺฐโจ มุจฺจติ ฯ

อสุโก อสุกํ อานตฺวา อิธ มาเรสฺสตีติ ขตฺปิ
เอเสว นโย ฯ

มริตฺกามา อิธ มริสฺสนตีติ ขนติ ฯ

เอกฺสฺส มรเณ ปาราชิกํ ฯ

พหุณฺนํ มรเณ อุกฺสลฺลาลี ฯ

มาตาปีตฺนํ มรเณ อานนฺตริยมํ ฯ

อุลลจฺจยปาจิตฺตียวตฺถุสฺส อุลลจฺจยปาจิตฺตียานิ ฯ

เยเกจิ มาเรตฺกามา เต อิธ ปาเตตฺวา
มาเรสฺสนตีติ ขนติ ฯ

ตตฺถ ปาเตตฺวา มาเรนฺติ ฯ

เอกฺสฺมี มเต ปาราชิกํ ฯ

พหุสฺส อุกฺสลฺลาลี ฯ

อานนฺตริยาทิวตฺถุสฺส อานนฺตริยาทีนํ ฯ

อิธ จ อรหฺนตาปี สงฺคหํ คจฺฉนฺติ ฯ

ปุริมฺนเย ปน เตสํ มริตฺกามตฺยา ปตฺนํ
นตฺถิติ น (๕๕๗) สงฺคยฺหฺนติ ฯ

ทฺวิสฺสุปี นเยสฺส อตฺตโน ฐมฺมตฺยา ปตฺติตฺวา
มเต วิสงฺเกโต ฯ

เยเกจิ อตฺตโน เวริเก เอตฺถ ปาเตตฺวา
มาเรสฺสนตีติ ขนติ ฯ

ตตฺถ จ เวริกา เวริเก ปาเตตฺวา มาเรนฺติ ฯ

เอกฺสฺมี มารีเต ปาราชิกํ พหุสฺส อุกฺสลฺลาลี
มาตริ วา ปีตริ วา อรหฺนเต วา เวริเกหิ อานตฺวา

หรือพระอรหันต์ ถูกเหล่าชนผู้มีเวรนำ มาฆ่าให้ตายใน หลุมพรางนั้น เป็นอนันตริยกรรม, เมื่อมารดาเป็นต้น เหล่านี้ตายตามธรรมดาของตน ย่อมผิดสังเกตุ.

ส่วนภิกษุรูปใด ชุตไว้มิได้เจาะจง แม้โดยประการ ทั้งปวงเลยว่าชน เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้อ่อยากจะตายก็ตี ไม่อยากจะตายก็ตี ผู้ประสงค์จะฆ่า เขาก็ตีไม่ประสงค์จะฆ่า ก็ตี จักตกไปตาย หรือถูกพล้กให้ตกไปตาย ในหลุม พรางนี้, ภิกษุนั้น ย่อมถูกต้องกรรม และย่อมต้องอาบัติ ตามสมควร เพราะความตายของบุคคลผู้ที่ตายไปนั้นๆ.

ถ้าสตรีมีครรภ์ตกไปตายทั้งกลม เป็นปาณาติบาต ๒ กระเทง.

เฉพาะสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์เท่านั้นพินาศไป เป็น ปาณาติบาตกระเทงเดียว, สัตว์เกิดในครรภ์ไม่พินาศ แต่ มารดาตาย เป็นปาณาติบาตกระเทงเดียว เหมือนกัน.

คนถูกพวกโจรไล่ติดตาม ตกไปตาย, เป็นปาราชิก แก่ภิกษุผู้ช้ชุต หลุมพรางเช่นกัน.

พวกโจรตกลงไปตายในหลุมพรางนั้น เป็นปาราชิก เหมือนกัน.

พวกโจรนำผู้ตกไปในหลุมพรางนั้นออกไปภายนอก แล้วฆ่าให้ตาย, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ถามว่า เพราะเหตุไร.

แก้วว่า เพราะเขาถูกพวกโจรจับได้ ก็เพราะประโยชน์ ที่ตกไปในหลุมพราง.

ผู้ที่ตกหลุมพรางออกมาจากหลุมพรางได้แล้วตายไป ด้วยความเจ็บไข้ นั้นนั่นแล เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ครั้นล่วงเลยมาหลายปีแล้ว จึงตายเพราะความ เจ็บไข้ที่นั่นนั่นเอง ซึ่งกำเริบขึ้นอีก เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

โรคชนิดอื่น เกิดแทรกขึ้นแก่บุคคลผู้ป่วยไข้ ด้วยโรค ที่เกิดขึ้น เพราะมีการตกไปในหลุมพรางนั้นเป็นปัจจัยนั้นแล, แต่โรคที่เกิดขึ้น เพราะหลุมพราง เป็นของมีกำลังกว่า, แม้เมื่อผู้นั้นตายเพราะโรคที่เกิดขึ้น นั้นนั้น ภิกษุช้ชุตหลุมพราง ย่อมไม่พ้ัน.

ถ้าโรคที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นของมีกำลังไ้ช้ไร, เมื่อผู้นั้น ตายเพราะโรค ที่เกิดขึ้นภายหลัง เอรอดตัว.

เมื่อผู้นั้นตายด้วยโรคทั้ง ๒ ชนิด ไม่พ้ัน.

ตตถ มารีเต อานนตรีย์ อุตตโน ฐมมตาย มเตสุ วิสุงเกโต ฯ

โย ปน มริตุกามา วา อมริตุกามา วา มาเรตุกามา วา อมาเรตุกามา วา เยเกจี เอตถ ปติตา วา ปาติตา วา มริสสนตีติ สพุทถาปี อนุทพิสเสว ขนติ โย โย มรติ ตสฺส ตสฺส มรณน ยถานูรูป กम्मญจ ผุสตี อาปตติญจ อาปชฺชติ ฯ

สเจ คพฺภินี ปติตฺวา สคพฺภา มรติ เทว ปาณาติปาตา ฯ

คพฺโภเยว วินสฺสตี เอโก คพฺโภ น วินสฺสตี มาตา มรติ เอโกเยว ฯ

โจเรตี อนุพฺพุโธ ปติตฺวา มรติ โอบาตชนกสฺเสว ปาราชิกํ ฯ

โจรา ตตถ ปาเตตฺวา มาเรนตี ปาราชิกเมว ฯ

ตตถ ปติตํ พตี นิหริตฺวา มาเรนตี ปาราชิกเมว ฯ

กสฺมา ฯ

โอบาเต ปติตฺตปโยเคน คหิตตฺตา ฯ

โอบาตโต นิภฺขมิตฺวา เตเนวาพาเธน มรติ ปาราชิกเมว ฯ

พฺหุณี วสฺसानี อติภฺกมิตฺวา ปฺน กุปีเตน เตเนวาพาเธน มรติ ปาราชิกเมว ฯ

โอบาเต ปตนปจฺจยา อุปฺปนฺนโรเคน คิลานสฺเสว อญฺโฆ โรโค อุปฺปชฺชติ โอบาตโรโค พลวตโร โหตี เตน มเตปี โอบาตชนโก น มุจฺจตี ฯ

(๕๕๘) สเจ ปจฺฉา อุปฺปนฺนโรโค พลวา โหตี เตน มเต มุจฺจตี ฯ

อุโภหิ มเต น มุจฺจตี ฯ

มนุษย์ผู้ผูกเกิด ในหลุมพราง ครั้นเกิดแล้ว ไม่สามารถจะขึ้นได้ ก็ตายไป, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

โอปาเต อุปปาติกมนุสส์ นิพพตติตวา อุตตริตุ อสกุโกนโต มรติ ปาราชิกเมว ฯ

มติของพระเถระสองรูปในการขุดหลุมพราง

พระอุปลิสเถระกล่าวว่า เมื่อยักษ์เป็นต้น ตกไปตายในหลุมพรางที่ภิกษุขุดไว้เจาะจงมนุษย์ ไม่เป็นอาบัติ.

มนุสส์ อุททิสฺส ขเต ยกฺขาทิสฺส ปตติตวา มเตสุ อนาปตติ ฯ

ในมนุษย์เป็นต้นแม้ตายอยู่ในหลุมพราง ที่ภิกษุขุดไว้เจาะจงยักษ์เป็นต้น ก็นัยนั้นแล.

ยกฺขาทโย อุททิสฺส ขเต มนุสฺสาทิสฺส มรณฺเตสุปิ เอเสว นโย ฯ

แต่เป็นทุกกฐิติเดียวแก่ภิกษุผู้ขุดเจาะจงยักษ์เป็นต้น เพราะการขุดบ้าง เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ยักษ์เป็นต้นเหล่านั้นบ้าง, เพราะ (ยักษ์เป็นต้น) ตายเป็นกุลลัจฉัยหรือปาจิตติยตามอำนาจแห่งวัตถุทีเดียว.

ยกฺขาทโย อุททิสฺส ขนฺนตฺสฺส ปน ขนฺเนปิ เตสฺสํ ทกฺขุปรตติยมฺปิ ทกฺกฐิเมว มรเณ วตฺถวเสเนว กุลลจฺฉัย วา ปาจิตติย วา ฯ

สัตว์ตกลงในหลุมพรางที่ภิกษุขุดไว้มิได้เจาะจงโดยรูปยักษ์ หรือรูปเปรต ตายไป โดยรูปสัตว์ดิรัจฉาน, ก็รูปที่ตกไป ย่อมเป็นประมาณ; เพราะฉะนั้น จึงเป็นกุลลัจฉัย.

อนฺุททิสฺส ขเต โอปาเต ยกฺขรฺูเปเน วา เปตรฺูเปเน วา ปตติ ติรจฺฉานรฺูเปเน มรติ ปตนรฺูเปญจ ปมาณํ ตสฺมา กุลลจฺฉยฺนฺติ อุปลิสฺสเถโร ฯ

พระปุสสเทวเถระกล่าวว่า รูปที่ตายเป็นประมาณ; เพราะฉะนั้น จึง เป็นปาจิตติย.

มรณรฺูปี ปมาณํ ตสฺมา ปาจิตติยฺนฺติ ปุสฺสเทเวเถโร ฯ

แม้ในสัตว์ตกไปด้วยรูปสัตว์ดิรัจฉาน แล้วตายด้วยรูปยักษ์และรูปเปรต ก็นัยนั้นเหมือนกัน.

ติรจฺฉานรฺูเปเน ปตติตวา ยกฺขรฺูเปเปตรฺูเปเน มเตปิ เอเสว นโย ฯ

ภิกษุผู้ขุดหลุมพรางชายหรือให้เปล่าซึ่งหลุมพรางแก่ภิกษุอื่น, ภิกษุนั้น แลยังต้องอาบัติ และมีข้อผูกพันทางกรรม เพราะมีผู้ตกตายเป็นปัจฉัย, ผู้ที่ได้หลุมพรางไปไม่มีโทษแล.

โอปาตชนโก โอปาตํ อณฺณสฺส วิภิกฺกเณว วา มุธา วา เทติ โย โย ปตติตวา มรติ ตปฺปจฺจยา ตสฺเสว อาปตติ จ กมฺมพฺนฺโธ จ เยน ลทฺโธ โส นิทฺโธโสติ ฯ

ภิกษุผู้ได้ไปแล้วคิดว่าหลุมอย่างนี้ สัตว์ผู้ตกไปยังอาจขึ้นได้ จักไม่พินาศ จักทรงตัวขึ้นได้ง่าย จึงทำหลุมพรางนั้นให้ลึกลงไป หรือให้ตื้นขึ้น ให้ยาวออก หรือให้สั้น เข้าให้กว้างออก หรือให้แคบเข้า ต้องอาบัติ และมีข้อผูกพัน ทางกรรมด้วยกันแม้ทั้ง ๒ รูป.

เอวํ ปตติตา อุตฺตริตุํ สกุโกนฺตานิ น สลฺลิสฺสนฺติ สุอุทฺธรา ภวิสฺสนฺติตฺติ ตํ โอปาตํ คมภีรตฺรํ วา อุตฺตานตฺรํ วา ทิมตฺรํ วา รสฺสตฺรํ วา วิตฺถตฺรํ วา สมฺพาทตฺรํ วา กโรติ อุภินฺนมฺปิ อาปตติ จ กมฺมพฺนฺโธ จ ฯ

เมื่อเกิดวิปฏิสารขึ้นว่า คนสัตว์จะตายกันมาก จึงกลบหลุมพรางให้เต็ม ด้วยดิน.

พหุ มรณฺติตฺติ วิปฏิสาราเอ อุปฺปนฺเน โอปาตํ ปฺสุนา ปุเรติ ฯ

ถ้าสัตว์ใดๆ ยังตกไปในดินตายได้, แม้กลบให้เต็มแล้วก็ไม่พ้น.

สเจ โกจิ ปฺสุมฺหิ ปตติตวา มรติ ปุเรตวาปิ น มุจฺจติ ฯ

เมื่อฝนตกมีโคลน, แม้เมื่อสัตว์ใดๆ ติดตายในโคลนนั้น, ต้นไม้ล้ม ก็ดี ลมพัดก็ดี น้ำฝนตกก็ดี พัดพาคนไป

เทเว วสฺสนฺเต กทฺทโม โหติ ตตฺถ ลคฺคิตฺวา มเตปิ รุกฺโข วา ปตนฺโต วาโต วา วสฺโสทกํ วา

หรือพวกขุดแผ่นดินเพื่อแหงำมัน ขุดเป็นหลุมบ่อไว้ในที่นั้นๆ ถ้าสัตว์ใดๆ ดิตหรือตกไปตายในหลุมนั้น ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมยังไม่พ้น.

แต่ในโอกาสนั้น ภิกษุให้ทำบึงหรือสระบัวใหญ่ให้ประดิษฐานเจดีย์ ปลุกต้นไม้หรือให้สร้างวัด หรือให้ทำทางเกวียนแล้วจึงพ้นได้.

แม้ในกาลใด ต้นไม้เป็นต้น ในหลุมพรางอันถูกกลบเต็มทำให้แน่น แล้วรากต่อรากเกี่ยวพันกัน, เกิดชาติปลฐพี, แม้ในกาลนั้นก็พ้นได้.

ถ้าแผ่นดินน้ำหลากมาบล้างหลุมพรางเสีย, แม้อย่างนั้น จึงพ้นได้แล.

กถาวาด้วยหลุมพรางเท่านั้นก่อน.

ว่าด้วยการดั่งบ่วงของภิกษุ

ก็พึงทราบวินิจฉัย แม้ในบ่วงเป็นต้น อันอนุโลมแก่หลุมพรางนั้น ดั่งต่อไปนี้:- ภิกษุรูปใด ดักบ่วงไว้ก่อนด้วยคิดว่า สัตว์ทั้งหลายจักติดใน บ่วงนี้ตาย เมื่อบ่วงพอฟันไปจากมือ พึงทราบว่าเป็นปาราชิก อนันตริยกรรม ฤๅลัจฉัย และปาจิตตีย์ แก่ภิกษุรูปนั้นแน่นอน ด้วยอำนาจสัตว์ที่ติด (บ่วง).

ในบ่วงที่ภิกษุทำเจาะจงไว้ มีวินิจฉัยดังนี้:- บ่วงที่ภิกษุดักเจาะจงสัตว์ ตัวใดไว้ เพราะสัตว์เหล่าอื่นจากสัตว์ตัวนั้นมาติด ไม่เป็นอาบัติ.

แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายบ่วงไป ด้วยมูลค่าหรือให้เปล่า ก็ตาม ข้อผูกพัน ทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมเช่นกัน.

ถ้าภิกษุผู้ได้บ่วงไป ดักบ่วงเคลื่อนที่ได้ไว้หรือเห็นพวกสัตว์เดินไปข้างๆ จึงทำรั้วกันไว้ ต้อนสัตว์ให้เข้าไปตรงหน้าหรือจัดคันบ่วงไว้ให้แข็งแรง หรือผูกเชือกบ่วงไว้ให้มันขึ้น หรือตอกหลักไว้ให้มันคง; เธอทั้ง ๒ รูปไม่พ้น.

ถ้าเมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น เธอจึงรูดบ่วงให้หลุดออกแล้ว ไปเสีย.

ปัสุ หรติ (๕๕๙) กนทมูลตถุ วา ปจวี ชนนตา ตตถ อาวาภู กโรนติ ตตถ สเจ โกจิ ลคฺคิตฺวา วา ปติตฺวา วา มรติ มุฏฺฐโจ น มุจฺจติ ฯ

ตลมี ปน โอิกาเส มหนตฺ ตพากํ วา โปกฺขรณิ วา กาทฺเรตฺวา เจตฺยิ วา ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา โโพธิ วา โรเปตฺวา อาวาสํ วา สกฺกมคฺคํ วา การาเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

ยทาปี ถิรํ กตฺวา ปูริเต โอบาเต รุกฺษาทีนํ มูลานิ มุเลหิ สลฺลิตฺวานิ โหนฺติ ชาตปจวี ชาตาททาปี มุจฺจติ ฯ

สเจปี นที อาคนฺตฺวา โอบาตํ หรติ เอวมฺปิ มุจฺจติติ.

อัย ตาว โอบาตกถา ฯ

***โอบาตสุเสว ปน อนุโลเมสุ ปาสาทิสฺสุปิ โย ตาว ปาสํ โอบาเตติ เอตถ พชฺฌิตฺวา สตฺตมาริสฺสนฺตฺติ อวสฺสํ พชฺฌนกสฺตฺตานํ วเสน หตฺถา มุตฺตมตฺเต ปาราชิกานนฺตริยถุลลจฺจยปาจิตฺตียานิ เวทิตฺพพานิ ฯ

อุทฺทิสฺส กเต ยํ อุทฺทิสฺส โอบิโต ตโต อญฺเฆลํ พนฺธเน อนาปตฺติ ฯ

ปาเส มูเลน วา มุธา วา ทินฺเนปิ มุฏฺฐจฺสุเสว กมฺมพฺนโธ ฯ

สเจ เยน ลทฺโธ โส อุกฺคฺลิตํ วา ปาสํ สณฺจเปติ ปสฺเสน วา คจฺจนฺเต ทิสฺวา วตี กตฺวา สมฺมุเข ปเวเสติ ฤทฺตรํ วา ปาสยฺภูสิ จเปติ ทพฺพตรํ วา ปาสรชฺชํ พนฺธติ ถิรฺตรํ วา ชาณุกํ อาโกฏฺฐฺเฐติ อุโภปิ น มุจฺจนฺติ ฯ

สเจ วิปฏิสาเร อุปฺปนฺเน ปาสํ อุกฺคฺลาเปตฺวา คจฺจติ.

คนเหล่านี้ พบเห็นบ่วงที่รูตออกแล้วนั้น เอาไว้อีก, ลัทธิทั้งหลายที่ติด (บ่วง) แล้วๆ ตายไป; ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้นไปได้.

แต่ถ้าคันบ่วง อันเธอผู้เป็นต้นเดิมนั้นไม่ได้ทำไว้เอง, แต่วางไว้ในที่ๆ ตนรับมา ย่อมพ้น.

เธอตัดไม้คันบ่วงซึ่งเกิดอยู่ในสถานที่นั้นเสีย ย่อมพ้น.

แต่แม้เมื่อเธอเก็บรักษาไม้คันบ่วงที่ตนทำเองไว้ ย่อมไม่พ้น.

จริงอยู่ถ้าภิกษุรูปอื่น ถือเอาไม้คันบ่วงนั้น ไปตัดบ่วง ไว้อีกไซ้, เมื่อลัทธิทั้งหลายตายไป เพราะมีการตัดบ่วง นั้นเป็นปัจจัย ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พ้น,

ถ้าเธอเผาคันบ่วงนั้น ทำให้เป็นคูนไฟแล้วทิ้งเสีย, แม้เมื่อลัทธิทั้งหลาย ได้การประหารด้วยคูนไฟนั้นตายไป ย่อมไม่พ้น.

แต่เผาหรือทำให้เสียหายไปโดยประการทั้งปวง ย่อมพ้น.

เธอล้างไม้เชือกบ่วงที่คนเหล่านี้พ้นเสร็จแล้วในที่ๆ ตนรับมา ย่อมพ้น.

เธอได้เชือกมาแล้ว คลี่เกลียวที่เข่าพันไว้ออกเสียเอง (หรือ) ทำเชือกที่ตนได้ปอมาแล้วพันไว้ ให้เป็นชิ้นน้อย และชิ้นใหญ่ ย่อมพ้น.

แต่แม้เมื่อเธอเก็บรักษาเชือกที่ตนเองนำปอมาจาก ป่าพันไว้ย่อมไม่พ้น,

แต่เผาหรือทำให้เสียหายไปโดยประการทั้งปวง ย่อมพ้น.

ว่าด้วยการใช้ฟ้าถล่มดักลัทธิของภิกษุ

ภิกษุเมื่อจัดแจงฟ้าถล่ม วางเตียงฟ้าถล่มไว้บนเท้า ทั้ง ๔ ยกหินขึ้น เป็นทุกกฎ ทุกๆ ประโยค.

เมื่อทำการตระเตรียมทุกอย่างแล้ว พอฟ้าถล่มพ้น ไปจากมือ พึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น ตามสมควร แก่ประโยคที่ทำเจาะจงและไม่เจาะจง ด้วยอำนาจแห่ง พวงลัทธิที่จะพึงถูกทับแน่นอน.

ตี ทิสวา ปน อญเณ สณฺจเปนฺติ พทฺธา พทฺธา มรณฺติ มุลฺกฺจฺเจ น มุจฺจติ ฯ

(๕๖๐) สเจ ปน เตน ปาสยญฺจึ สยํ อกฺตา โหติ คหิตญฺจฺจาเน จเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

ตตฺถ ชาตกยญฺจึ ฉินฺทิตฺวา มุจฺจติ ฯ

สยํ กตยญฺจึ ปน โคเปนฺโตปิ น มุจฺจติ ฯ

ยทิ ทิ ตํ อญฺโฆ คณฺหิตฺวา ปาลํ สณฺจเปตี ตปฺปจฺจยา มรณฺเตสุ มุลฺกฺจฺเจ น มุจฺจติ ฯ

สเจ ตํ ฌาเปตฺวา อลาตํ กตฺวา ฉทฺเทตี เตน อลาเตน ปหารํ ลทฺธา มรณฺเตสุปิ น มุจฺจติ ฯ *** (ส.๗/๒๕๑๑)

สพฺพโส ปน ฌาเปตฺวา วา นาสเตวา วา มุจฺจติ ฯ

ปาสรชฺชุมฺปิ อญฺเณหิ วญฺจฺจิตํ คหิตญฺจฺจาเน จเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

รชฺชุกฺเก ลภิตฺวา สยํ วญฺจฺจิตํ อุพฺพญฺญตฺวา วาเก ลภิตฺวา วญฺจฺจิตํ ทิราทิวํ กตฺวา มุจฺจติ ฯ

อรณฺณโิต ปน สยํ วาเก อahrtิตฺวา วญฺจฺจิตํ โคเปนฺโตปิ น มุจฺจติ ฯ

สพฺพโส ปน ฌาเปตฺวา วา นาสเตวา วา มุจฺจติ ฯ

อุทฺทลํ สชฺเชนฺโต จตุสฺสุ ปาเทสุ อุทฺทลฺมญฺจํ จเปตฺวา ปาสาเน อarิปเตตี ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํ ฯ

สพฺพสชฺชํ กตฺวา หตฺถโิต มุตฺตมฺตเต อวสฺสํ อชฺฌมฺตฺถริตฺตพฺปกสฺตตฺตานํ วเสน อุทฺทิสฺसानุทฺทิสฺสกาณฺฐุเปน ปาราชิกาทีนึ เวทิตฺตพฺพานิ ฯ

แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายฟ้าถล่ม ด้วยมูลค่าหรือให้เปล่าก็ตาม ข้อผูกพัน ทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมทีเดียว.

ถ้าภิกษุผู้ได้ฟ้าถล่มไป ยกฟ้าถล่มที่ตกขึ้นไว้หรือยกหิน แม้ก้อนอื่น ขึ้นทำให้มีน้ำหนักกว่า หรือเห็นพวกสัตว์เดินไปข้างๆ ทำรั้วกันไว้ ต้อนสัตว์ ให้เข้าไป ที่ฟ้าถล่ม; เธอทั้ง ๒ รูป ย่อมไม่พ้น.

ถ้าเมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น เธอจึงทำฟ้าถล่มให้ตกแล้ว ไปเสีย, ภิกษุรูปอื่นพบเห็นฟ้าถล่มที่ตกแล้วนั้นก็ตั้งดักไว้อีก, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้น.

ภิกษุวางก้อนหินไว้ในที่ๆ คนรับมา และวางขาฟ้าถล่มไว้ในที่ๆ คนรับมา หรือเผาโดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในคัมภว่งยอมพ้น.

แม้เมื่อภิกษุปักหลาว พอทำการตระเตรียมทุกอย่างเสร็จแล้ว พ้นจากมือ พึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น โดยสมควรแก่ประโยชน์ที่เจาะจง ด้วยอำนาจแห่งพวกสัตว์ที่จะตกไปตายบนคมหลาวแน่นอน.

แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายหลาว ด้วยมูลค่า หรือให้เปล่าก็ตาม ข้อผูกพัน ทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมเช่นกัน.

ถ้าภิกษุผู้ได้หลาวไปแต่งหลาวให้คมกริบ ด้วยคิดว่าสัตว์ทั้งหลาย จักตายด้วยการประหารครั้งเดียวเท่านั้น หรือแต่งหลาวให้ถี่เข้า ด้วยคิดว่า สัตว์ทั้งหลาย จักตายเป็นทุกข์ หรือกำหนดว่าหลาวสูงไปปักให้ต่ำลง หรือกำหนดว่า หลาวต่ำไป ปักให้สูงขึ้นอีก หรือตัดที่คดให้ตรงหรือตัดที่ตรง เกินไปให้โค้งนิดหน่อย; เธอทั้ง ๒ รูป ไม่พ้น.

ก็ถ้าเธอเห็นว่าไว้ในที่ไม่เหมาะ แล้วเอาไปปักไว้ในที่อื่น ถ้าหลาวนั้น ย่อมเป็นของที่เธอแสวงหามาทำไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อต้องการมาให้ตาย; ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้น.

แต่เมื่อมิได้แสวงหาได้ของที่เขาทำไว้แล้วนั้นแล ยกขึ้นไว้, ภิกษุ ผู้เป็นต้นเดิมยอมพ้น.

เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น เธอวางหลาวไว้ในที่ๆ คนรับมาหรือเผาเสีย โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในคัมภว่งยอมพ้น.

อหุหเล มุเลน วา มุธา วา ทินเนปิ มุลกุจสเสว กम्मพนโธ ฯ

สเจ เยน ลหุํ โส ปติตฺติ วา อุกุขิปติ อญเเยปิ ปาสาเถ อาโรเปตฺวา ครูกตรฺ วา กโรติ ปสฺเสน วา คจฺจนเต ทิสฺวา วตฺติ กตฺวา อหุหเล เวเสติ อุโปปิ น มุจฺจติ ฯ

สเจ วิปฏิสาเร อุปฺปนฺเน อหุหฺลํ ปาเตตฺวา คจฺจติ ตํ ทิสฺวา อญโฆ สณฺจเปติ มุลกุโจ น มุจฺจติ ฯ

(๕๖๑) ปาสาเถ ปน คหิตฺฏฺจฺจาเน จเปตฺวา อหุหฺลปาเท จ ปาสยฺกุจฺจิมฺ วิตุตฺตนเยน คหิตฺฏฺจฺจาเน วา จเปตฺวา ฌาเปตฺวา วา มุจฺจติ ฯ

สุลฺลํ โรเปนฺตสฺสาปิ สพฺพสฺซุชฺชํ กตฺวา หตฺถโต มุตฺตมตฺเต สุลฺลมุเข ปติตฺตฺวา อวสฺสํ มรณกสฺตฺตานํ วเสน อหุทิสฺसानุทฺทิสฺसानุรูปโต ปาราชิกาทีนํ เวทิตฺพฺพานิ ฯ

สุเล มุเลน วา มุธา วา ทินเนปิ มุลกุจสเสว กम्मพนโธ ฯ

สเจ เยน ลหุํ โส เอกปฺปหาเรเนว มริสฺสนตฺติติ ติชิณฺตรํ วา กโรติ ทุกฺขํ มริสฺสนตฺติ กุณฺจตรํ วา กโรติ อุจฺจนติ สลฺลกุเขตฺวา นิจฺตรํ วา นิจฺจติ สลฺลกุเขตฺวา อุจฺจตรํ วา ปุณฺ โรเปติ วงฺกํ วา อุชฺชํ อติอฺชฺชํ วา อีสํโก โยณฺมํ กโรติ อุโปปิ น มุจฺจติ ฯ

สเจ ปน อฏฺฏฺจฺจาเน จิตฺนติ อญฺญสฺสํ ฌาเน จเปติ ตยฺเย มารณฺตฺถาย อาทีโต ปฏฺฐติ ปริเยสิตฺวา กตํ โหติ มุลกุโจ น มุจฺจติ ฯ

อปฺริเยสิตฺวา ปน กตเมว ลภิตฺวา อาโรปิตฺเว มุลกุโจ มุจฺจติ ฯ

วิปฏิสาเร อุปฺปนฺเน ปาสยฺกุจฺจิมฺ วิตุตฺตนเยน คหิตฺฏฺจฺจาเน วา จเปตฺวา ฌาเปตฺวา วา มุจฺจติ ฯ

ลอบวางคัสตราไว้ในวัตถุสำหรับพิง

ในคำว่า **อปสเสเน สตถํ วา** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-
ที่พิงได้แก่ เตียง หรือตั้ง หรือกระดานสำหรับพิง ที่ใช้เป็นนิจ หรือเสาสำหรับพิงของภิกษุผู้ นั่งพักอยู่ในที่พักกลางวัน หรือต้นไม้ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น หรือต้นไม้สำหรับยึดเหนี่ยว ของภิกษุผู้ยืนพิงอยู่ในที่จงกรมหรือกระดานสำหรับยึดเหนี่ยว วัตถุมีเตียงเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมด ชื่อว่าที่พิง เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งการพิง (เป็นที่ตั้งแห่งการมองไม่เห็น).

ภิกษุทำเหมือนอย่างคนแทงหรือฟันบุคคลที่ไม่เห็นวางบรรดา คัสตราชนิดหนึ่ง มี มีด ขวาน หอก เหล็กแหลม และหนามเป็นต้น ไว้ในที่สำหรับพิงนั้น เป็นทุกกฏ.

เมื่อผู้หมดความสงสัยนั่ง หรือนอน หรือพิงอยู่ในสถานที่ใช้ประจำเป็นถูลัจฉัย เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นซึ่งมีความถูกต้องคัสตราเป็นปัจฉัย, เป็นปาราชิกในเพราะเขาตาย,

ถ้าภิกษุผู้มีเวรของเธอนั้นแม้รูปอื่น เทียวจาริกไปในวิหาร พบเห็นคัสตรานั้นแล้ว ยินดีอยู่ว่า ชะรอยคัสตรานี้เป็นของที่เธอรูปร่างไว้ เพื่อเป็นเครื่องล้างสาร, ตีละจงตายให้สนิทเถิด เดินไป เป็นทุกกฏ.

แต่ถ้าภิกษุผู้มีเวรแม้รูปนั้น คิดว่าเมื่อเธอทำคัสตรานั้นไว้อย่างนั้นแล้ว จักเป็นอันเธอทำไว้ดีแล้ว จึงทำกรรมบางอย่าง ด้วยการทำคัสตรา ให้คมกริบเป็นต้น, เป็นปาราชิกแม้แก่เธอผู้มีเวรรูปนั้น,

แต่ถ้าภิกษุผู้มีเวรเห็นว่า เธอรูปร่างคัสตราไว้ในที่ไม่เหมาะ จึง ยกขึ้นมาวางไว้ในที่อื่น, เมื่อเธอทำแล้ววางไว้ เพื่อประโยชน์นั้นๆ เอง ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พิน.

ภิกษุได้คัสตราแล้ววางไว้ตามปกติเดิม ย่อมพิน.

ภิกษุนำคัสตรานั้นออกไปเสีย แล้วจึงเอาคัสตราอย่างอื่นที่คมกว่า มาวางไว้แทน; ภิกษุเป็นต้นเดิมย่อมไม่พินเหมือนกัน.

อปสเสเน สตถํ วาติ เอตถ อปสเสนนนาม นิจฺจปริโกโค มณฺเญ วา ปีจํ วา อปสเสนผลกํ วา ทิวาภูจฺจาเน นิสิตฺนตฺสฺส อปสเสนกตฺถมฺโปกฺ วา ตตฺถ ชาตกรุกฺโข วา จงฺกเม อปสฺสาย ติวฺจฺจนตฺสฺส อาลมฺพนรุกฺโข วา อาลมฺพนผลกํ วา สพฺพมฺเปตํ อปสฺสนิยฺมฺจน อปสฺเสนํ นาม ฯ

ตสฺมี อปสฺเสเน ยถา อปสฺสยนฺตํ วิชฺชติ วา ฉินฺหติ (๕๖๒) วา ตถา กตฺวา วาสีฆรฺสฺสตฺติอารกณฺฎกาทีนํ อณฺเวยตรํ สตถํ จเปติ ทุกฺกฏํ ฯ

ฐวปริโกคฺคฺจฺจาเน นีราสงฺกสฺส นิสิตฺโต วา นิปชฺชโต วา อปสฺสยนฺตสฺส วา สตฺถสมฺมผลสฺสปจฺจยา ทุกฺขุปรตฺติยา ถุลลจฺจยํ มรเณ ปาราชิกํ ฯ

ตณฺเญ อณฺโถปิ ตสฺส เวรี ภิกฺขุ วิหารจาริกญฺจรฺนโต ทิสฺวา อิมสฺส มณฺเญ มารณตฺถาย อิมํ นิกฺขิตฺตํ สาธุ สฺสุจฺจ มรตฺติ อภินนฺทนโต คจฺฉติ ทุกฺกฏํ ฯ

สเจ ปน โสปี ตตฺถ เอวํ กเต สุกตํ ภวิสฺสตีติ ติชฺชนตราทิกฺรเณน กิณฺจลิ กมฺมํ กโรติ ตสฺสปิ ปาราชิกํ ฯ

สเจ ปน อญฺจฺจาเน จิตฺนติ อุทฺธริตฺวา อณฺเวยสฺมี จาเน จเปติ ตตฺถตฺถเมว กตฺวา จปิเต มุลฺลฺลฺโล น มุจฺจติ ฯ

ปากตฺกํ ลภิตฺวา จปีตํ โหติ มุจฺจติ ฯ

ตํ อปเนตฺวา อณฺเวยํ ติชฺชนตรํ จเปติ มุลฺลฺลฺโล มุจฺจเตว ฯ

ลอบวางยาพิษแทรกไว้ในเภสัช

แม้ในการทนายาพิษไว้ มีวินัจฉัยดังนี้:-

เป็นทุกกฎ เพราะเขายินดีความตาย จนกระทั่งถึง
นัยนี้เหมือนกัน.

ก็ถ้าภิกษุแม้รูปนั้นกำหนดได้ว่า ก้อนยาพิษเล็กไป
จึงทำให้แข็งขึ้น หรือกำหนดได้ว่า ก้อนยาพิษแข็งไป
หรือแข็งเกินไป จึงทำให้เล็กลง หรือบางไป จึงทำให้หนา
หรือหนาไป จึงทำให้บางลง แล้วลนให้ร้อนด้วยไฟ ทำให้
แล่นไปข้างล่างหรือข้างบน; เป็นปาราชิกแม่แก่ภิกษุรูปนั้น.

เธอเห็นว่า ก้อนยาพิษนี้ วางไว้ในที่ไม่เหมาะ จึง
ถากไล่ให้บางทุกส่วน ที่เดียว แล้วเซ็ดถู (ให้เกลี้ยง) เอา
วางไว้ในที่อื่น.

เมื่อภิกษุปรุงเภสัชด้วยตนเอง แล้วแทรกยาพิษ
เข้าด้วย ภิกษุผู้เป็นต้น เดิมย่อมไม่พ้น เมื่อตนเองไม่ได้ทำ
ย่อมพ้น,

แต่ถ้าภิกษุรูปนั้นเห็นว่า ยาพิษนี้มีน้อยเกินไป จึง
นำเอายาพิษแม่อื่น มาเติมใส่ไว้, เป็นปาราชิกแก่ภิกษุ
เจ้าของยาพิษซึ่งเป็นเหตุให้เขาตาย.

ถ้าเขาตายไปเพราะยาพิษซึ่งเป็นของภิกษุแม่ทั้ง
๒ รูป ก็เป็นปาราชิก แก่เธอแม่ทั้ง ๒ รูป.

ภิกษุเห็นว่า ยาพิษนี้ หมดฤทธิ์กล้าแล้ว จึงนำยาพิษ
นั้นออกเสีย แล้ววางยาพิษของตนไว้แทน; เป็นปาราชิก
แก่ภิกษุนั้นเท่านั้น, ภิกษุผู้เป็นต้น เดิม รอดตัวไป.

ลอบวางอาวุธไว้ในใต้เตียงหรือตั่ง

สองบทว่า **ทพฺพลํ วา กโรติ** ความว่า ภิกษุ
ตัดเตียงและตั่งภายใต้ แม่แคร่ หรือตัดหวายและเชือกที่
เขาร้อยไว้ ทำให้เหลือไว้ชนิดน้อยเท่านั้น จึงสอดอาวุธไว้
ภายใต้,

เธอตัดส่วนอื่นแม่แห่งวัตถุ มีกระดานสำหรับพิง
เป็นต้น ซึ่งมีต้นไม้ และกระดานสำหรับยึดเหนี่ยวในที่
จงกรมเป็นที่สอดออก แล้วเอาอาวุธ สอดไว้ภายใต้ ด้วย
หวังว่า คนจักตกตายที่อาวุธนี้.

วิสมกฺขเนปิ ฯ

ยาว มรณภินนทฺเน ทุกฺกฏํ ตาว เอเสว นโย ฯ

สเจ ปน โสปี ชุทฺทกํ วิสมณฺทลนฺติ
สลลฺกฺเขตฺวา มหนตํ กโรติ มหนตํ วา อติตฺนุกํ
โหตีติ ชุทฺทกํ กโรติ ตฺนุกํ วา พหฺลํ พหฺลํ วา
ตฺนุกํ กโรติ อคฺคินา ตาเปตฺวา เภฏฺจา วา อฺุปริ วา
สญฺจาเรติ ตสฺสปี ปาราชิกํ ฯ

อิทํ อฏฺฐาเน จิตฺนฺติ สพฺพเมว ตจฺเจตฺวา
ปฺยุฉิตฺวา อณฺยสฺมี จาเน จเปติ ฯ

อตฺตนา เภสชฺชานิ โยเชตฺวา กเต มฺลฺกฺุโจ
น มุจฺจติ (๕๖๓) อตฺตนา อกเต มุจฺจติ ฯ

สเจ ปน โส อิมํ วิสํ อติปริตฺตฺนฺติ อณฺยมฺปิ
อาเนตฺวา ปกฺขิปฺติ ยสฺส วิเสน มรติ ตสฺส
ปาราชิกํ ฯ

สเจ อฺุภินฺนมฺปิ สนฺตเกน มรติ อฺุภินฺนมฺปิ
ปาราชิกํ ฯ

อิมํ วิสํ นิพฺพิริยนฺติ ตํ อปเนตฺวา อตฺตโน
วิสเมว จเปติ ตสฺเสว ปาราชิกํ มฺลฺกฺุโจ มุจฺจติ ฯ

ทพฺพลํ วา กโรตีติ มยฺจปีจํ อฏฺฐินฺยา เภฏฺจาภาเค
ฉินฺทิตฺวา วิทเลทฺติ วา ราชฺชุกฺเกทฺติ วา เยทฺติ วิตํ โหตี
เต วา ฉินฺทิตฺวา อปฺปาวเสสเมว กตฺวา เภฏฺจา
อาวุธํ นิกฺขิปฺติ ฯ

เอตฺถ ปตฺติตฺวา มริสฺสตีติ อปฺสเสสนผลกาทินมฺปิ
จกฺกเม อาลมฺพนรฺกฺขผลกปริโยสานานํ ปฺรภาคํ
ฉินฺทิตฺวา เภฏฺจา อาวุธํ นิกฺขิปฺติ ฯ

ภิกษุณาเตียงตั้งหรือกระดานสำหรับพิงมาวางไว้
ใกล้บ่อเป็นต้น โดยประการที่คนพอนั่งหรือพิงที่เตียง
เป็นต้นนั้นก็จะตกลงไป,

หรือทำสะพานสำหรับเดินไปมาบนบ่อเป็นต้นให้
ชำรุดไว้,

เมื่อภิกษุทำอยู่อย่างนั้น เป็นทุกกฏ เพราะทำ,
เป็นอุลลัจฉัย เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่คนนอกนี้, เป็น
ปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

ภิกษุณาเอาภิกษุด้วยกันไปแล้วพักไว้บนริมปากบ่อ
เป็นต้น ด้วยคิดว่า เธอเห็นแล้วจะหกสะพาน เพราะกลัว
จักตกตาย ดังนี้ เป็นทุกกฏ.

เธอตกไปอย่างนั้นจริงๆ, เป็นอุลลัจฉัยเพราะก่อ
ทุกข์ให้เกิดขึ้น, เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

ตนเองผลักภิกษุรูปนั้นให้ตกไป, ใช้ผู้อื่นให้ผลักตกไป,
ผู้อื่นมิได้สั่งเลย ผลักให้ตกไปตามธรรมดาของตน,
อมนุษย์ผลักให้ตกลงไป, ตกไปเพราะ ถูกลมพัด, ตกไป
ตามธรรมดาของตน; เป็นปาราชิก ในเพราะผู้นั้นตาย
ทุกกรณี.

เพราะเหตุไร.

เพราะผู้ตายอยู่ใกล้ริมปากบ่อเป็นต้น ด้วยประโยชน์
ของภิกษุ ผู้เป็นต้นเดิม.

ว่าด้วยการลอบวางดาบไว้

การวาง (ดาบเป็นต้น) ไว้ในที่ใกล้ ชื่อว่า การ
ลอบวาง.

ในการลอบวางนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุใด
พรรณนาคุณแห่งความตาย โดยนัยเป็นต้นว่า 'ผู้ใดตาย
ด้วยดาบนี้, ผู้นั้นจะได้ทรัพย์' กิติ พู่ว่า 'ผู้ต้องการตาย
จงตายด้วยดาบนี้' กิติ พู่ว่า 'ผู้ต้องการตาย จงให้เขาฆ่า
ด้วยดาบนี้' กิติ แล้วลอบวางดาบไว้, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุ
รูปนั้น ในการลอบวางไว้.

บุคคลผู้อยากจะตาย จะใช้ดาบนั้นประหารตนเอง
ก็ตาม ผู้มีความประสงค์จะใช้ให้คนอื่นฆ่าเอาดาบนั้น
ประหารคนอื่นก็ตาม, แม้ด้วยการ ประหารทั้ง ๒ วิธี

โสฬภาทิสู มณัจ วา ปีจ วา อปสเสนผลกั วา
อาเนตวา จเปติ ยถา ตตถ นิลินนมตโต วา
อปสเสนมตโต วา ปตติ ฯ

โสฬภาทิสู วา สยจรรณเสตุ โหติ ตั ทุพพล
กโรติ ฯ

เอว กโรนตสส กรณ ทุกกฏ อิตรสส
ทุกขุปตติยา อุลลัจฉัย มรณ ปาราชิก ฯ

ภิกษุ อาเนตวา โสฬภาทินิ ตเถว จเปติ,
ทิสวา ภเยน กมเปโต ปตติวา มริสสติติ ทุกกฏ ฯ

โส ตเถว ปตติ ฯ ทุกขุปตติยา อุลลัจฉัย
มรณ ปาราชิก ฯ

สย ปาเตติ อญเณน ปาตาเปติ อญโณ
อวุตโต อุตโตโน รมมตาย ปาเตติ อมนุษย์โส ปาเตติ
วาทปหารเณ ปตติ อุตโตโน รมมตาย ปตติ
สพพตถ มรณ ปาราชิก ฯ

(๕๖๔) กสฺมา ฯ

ตสส ปโยเคน โสฬภาทิตถุ จิตตตา ฯ

อุปนิกฺขิปนํ นาม สมิเป นิกฺขิปนํ ฯ

ตตถ โย อิมินา อลิภา มโต โส ธนํ วา
ลภตติอาทิภา นเยน มรณวณฺณํ วา สํวณฺเณตวา
อิมินา มรณตถิกา มรณตฺ มรณตถิกา มาเรณตฺติ วา
วตฺวา อสิ อุปนิกฺขิปติ ตสส อุปนิกฺขิปนเ ทุกกฏ ฯ

มริตฺกาโม วา เตน อุตฺตานํ ปหฺรตฺ มาเรตฺกาโม วา
อญญํ ปหฺรตฺ อุภยถาปี ปรสส ทุกขุปตติยา
อุปนิกฺเขปกสส อุลลัจฉัย มรณ ปาราชิก ฯ

เป็นอุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้ลอบวาง เพราะก่อทุกข์ ให้เกิดขึ้น แก่บุคคลอื่น, เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

เมื่อภิกษุวางไว้ไม่เจาะจงเป็นกองอกุศล ในเพราะคนสัตว์เป็นอันมากตาย, เป็นปาราชิกเป็นต้น ในเพราะวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น.

ภิกษุนั้น เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นจึงเก็บดาบไว้ในที่ๆ ดนรับมา ย่อมพ้น.

ดาบเป็นของที่เธอรับซื้อมา, เธอคืนดาบให้แก่เจ้าของดาบ ให้มูลค่า แก่เหล่าชนผู้ที่ตนรับเอามูลค่ามาจากมือของเขาแล้ว ย่อมพ้น.

ถ้าภิกษุเอาแท่งโลหะผาลโถหรือจอบไปให้ช่างทำเป็นดาบไซร์, ถือเอาภักษะใดมาให้ทำดาบ ครั้นทำให้กลับเป็นภักษะนั้นอย่างเดิม แล้วจึงจะพ้น.

ถ้าภิกษุยังดาบที่เอาจอบมาให้ช่างทำ ให้เสียหายไปแล้วทำให้เป็น ผาลไซร์, แม้เมื่อสัตว์มากหลายได้การประหารด้วยผาลตายไป ภิกษุนั้น ย่อมไม่พ้นจากปาณาติบาต.

แต่ถ้าเธอให้หลอมโลหะขึ้นมาแล้วให้ช่างทำเป็นดาบเพื่อการลอบวาง นั้นเอง, เมื่อดาบที่เธอเอาปลายเหล็กครูดถูกแล้ว ทำให้แหลกละเอียด กระจัดกระจายไป เธอจึงจะพ้น.

แม้ถ้าเป็นดาบที่ภิกษุมารูปร่วมอัยยาคัยกันทำไว้ เป็นเหมือนใบลานที่ เขียนพรรณนา (คุณความตาย) ไว้ ฉะนั้น, วินิจฉัยถึงข้อผูกพันทางกรรมพึง ทราบโดยนัยดังที่กล่าวแล้วในใบลานนั้นแล.

ในหอกและฉมวกก็นัยนี้.

ในหลาวและไม้ค้อนมีวินิจฉัยเช่นกันที่กล่าวแล้วในไม้ค้อนบ่วง.

ในหินก็อย่างนั้น.

ในศีลตราที่มีวินิจฉัยเหมือนดาบนั้นเอง.

อนุทิสส นิกขิตเต พหุณฺ มรเณ อกุลลราลี ปาราชิกาทิวตฺตูลฺล ปาราชิกาทินี ฯ

วิปฏิสาเร อุปปนฺเน อสี คหิตฺฏจาเน จเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

กีนฺตฺวา คหิตฺ โหติ อสิสฺสามิกานํ อสี เยสํ หตฺถโต มฺลํ คหิตํ เตสํ มฺลํ ทตฺวา มุจฺจติ ฯ

สเจ โลหปิณฺฑํ วา ผาลํ วา กุฑฺฑทาลํ วา คเหตุวา อสิ การายิตฺ โหติ ยํ ภณฺฑํ คเหตุวา การิตฺ ตเทว กตฺวา มุจฺจติ ฯ

สเจ กุฑฺฑทาลํ คเหตุวา การิตํ วินาสेतฺวา ผาลํ กโรติ ผาเลน ปหารํ ลภิตฺวา มรณฺเตสุปี ปาณาติปาตา น มุจฺจติ ฯ

สเจ ปน โลหํ สมฺภูจาเปตฺวา อุปนิกฺขิปนตฺตเมว การิตฺ โหติ อาเรน ฆลิตฺวา จฺจนฺณวิจฺจนฺณํ กตฺวา วิปฺปกิณฺเณ มุจฺจติ ฯ

สเจปิ ลํวณฺณาไปตฺถโก วิย พหุติ เอกชฺฆมาสเยหิ กโต โหติ ไปตฺถเก วุตฺตนเยเนว กมฺมพฺนฺธวินิจฺฉโย เวทิตฺตฺวา ฯ

เอส นโย สตฺติภินฺทิสฺสุ ฯ

สุลลคฺุเสสฺส ปาสยฺภูจิสฺทิสฺโส วินิจฺฉโย ฯ

ตถา ปาสาเณ ฯ

สตุเถ อสิสฺทิสฺโส ฯ

ว่าด้วยการลอบวางยาพิษไว้เป็นต้น

บทว่า **วิส วา** ความว่า เมื่อภิกษุลอบวางยาพิษไว้ พึงทราบว่าเป็น ปาราชิกเป็นต้น ในวัตถุแห่งปาราชิก เป็นต้น โดยควรแก่การเจาะจงและ ไม่เจาะจง ด้วย อำนาจแห่งวัตถุ.

ในยาพิษที่ภิกษุซื้อมาเก็บไว้ เธอทำให้เป็นปกติเดิม โดยนัยก่อนแล้ว จึงจะพ้น.

เมื่อภิกษุผลมยาพิษเข้ากับเภสัชเสียเองเธอทำไม่ ให้เป็นยาพิษแล้ว จึงจะพ้นได้.

ในเชือกมีวินิจฉัยเช่นกับด้วยเชือกบ่วงนั้นแหละ.

ในเภสัช วินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุใด เมื่อภิกษุผู้มีเวรเกิดเป็นไข้เชื่อมหรือโรคมิ ส่วนเป็นพิษขึ้น มีความประสงค์จะให้ตายเรียกว่า วัตถุมี เนยใสเป็นต้น เป็นที่สบาย ดังนี้ จึงถวายเภสัชแม้อันเป็น ที่ไม่สบาย หรือเหง้าบัวรากไม้ และผลไม้ชนิดอื่น บางอย่าง,

พึงทราบว่าเป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น ในเพราะถวาย เภสัชชอย่างนั้น, เป็นตุลลัจจัยและปาราชิก ในเพราะก่อ ทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น และในเพราะเขาตาย, เป็น อนันตริยกรรม ในวัตถุแห่งอนันตริยกรรม.

การนำรูปและเสียงเป็นต้นเข้าไป

ในการนำรูปเข้าไป มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อุปสัหฺรติ** ความว่า ภิกษุพักคนอื่นผู้มีรูปไม่ น่าพอใจ ไว้ในที่ ไกลๆ บุคคลนั้นหรือเธอแปลงเพศเป็น ยักษ์และเปรตเป็นต้น ด้วยตนเอง แล้วยืนอยู่.

พอเมื่อนำรูปเข้าไป เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น,

เป็นตุลลัจจัย ในการก่อภัยให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น เพราะเห็นรูปนั้น, เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย,

แต่ถ้ารูปนั่นเอง ย่อมเป็นที่ชอบใจของคนบางคนไซ้ร, และเขาย่อมชুব ผอมตาย เพราะไม่ได้ (รูปนั้น), ย่อมผิด ลังเกต.

แม้ในรูปซึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ก็บรรดารูปซึ่งเป็นที่ชอบใจเหล่านั้น ว่าโดยพิเศษ

(๕๖๕) **วิส วาติ** วิส อุปนิกฺขิปนฺตสฺส วตฺถุวเสณ อุทฺทิสฺसानุทฺทิสฺसानุรูปโต ปาราชิกาทิวตฺถุสฺส ปาราชิกาทินิ เวทิตพฺพานิ ฯ

กัณฺติววา จปิเต ปุริมนเยน ปฏิปากตีกํ กตฺวา มุจฺจติ ฯ

สยํ เภสชฺเซหิ โยชิตเต อวิสํ กตฺวา มุจฺจติ ฯ

รชชฺชยา ปาสรรชชฺสทิสฺสว วินิจฺฉโย ฯ

เภสชฺเซ ฯ

โย ภิกฺขุ เวรฺวิภิกฺขุสฺส ปชฺชเรเก วา วิสภาคโรเค วา อุปฺปนฺเน อสฺปฺปายานิปิ สฺปฺปิอาทินิ สฺปฺปายานิติ มรณาทิปฺปายเ เทติ อณฺณํ วา กิณฺจิ กนฺทมูลผลํ ฯ

ตสฺส เอวํ เภสชฺชทาเน ทุกฺกฏํ ปฺรสุสฺส ทุกฺขุปฺตติยํ มรเณ จ ตฺลลจฺจยปาราชิกานิ อานนฺตริย- วตฺถุมฺหิ อานนฺตริยนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

รูปฺปทาเร ฯ

อุปสัหฺรตฺติติ ปรี วา อมฺนาปฺรูปิ ตสฺส สมิเป จเปติ อตฺตนา วา ยกฺขเปตาทิวเสลํ คเหตฺวา ติฏฺฐติ ฯ

ตสฺส อุปสัหฺรตฺเตเต ทุกฺกฏํ ฯ

ปฺรสุสฺส ตํ รูปิ ทิสฺวา ภยฺยุปฺตติยํ ตฺลลจฺจยํ มรเณ ปาราชิกํ ฯ

สเจ ปน ตเทว รูปิ เอกจฺจสฺส มนาปี โหติ อลาภเกณ จ สฺสุลิตฺวา มรติ วิสฺงเกโต ฯ

มฺนาปีเยปิ เอเสว นโย ฯ

ตตฺถ ปน วิเสเสณ อิตฺถินํ ปุริสฺรูปิ ปุริสฺสานญจ

รูปบุรุษย่อมเป็นที่ชอบใจของเหล่าสตรี และรูปสตรี
ย่อมเป็นที่ชอบใจของเหล่าบุรุษ.

ภิกษุตกแต่งรูปร่างแล้วก็นำเข้าไป คือทำเพียงให้
เขาเห็นเท่านั้น, แต่ไม่ยอมให้แม่เพื่อจะดูนานๆ.

คนนอกนี้ย่อมชুবผอมตายเพราะไม่ได้ (รูปร่าง),
ภิกษุเป็นปาราชิก,

ถ้าเขาตกใจตาย, ย่อมผิดสังเกตุ.

แต่ถ้าภิกษุไม่พิจารณาเลยว่า เขาจักตกใจตาย
หรือจักชুবผอมตาย เพราะไม่ได้ นำเข้าไปด้วยคิดอย่าง
เดียวว่า เขาเห็นแล้ว จักตาย ดังนี้, เมื่อเขาตกใจตาย
หรือชুবผอมตายเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

แม้กิจทั้งหลายมีการนำเสียงเข้าไปเป็นต้น ก็พึง
ทราบโดยอุบายนี้ นั่นแล.

จริงอยู่ ในเสียงเป็นต้นนี้ (มีความแปลกกัน)
อย่างเดียว คือ (อารมณ์ ภายนอก) มีเสียงของอมนุษย์
เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นเหตุให้เกิดความสะดุ้ง เป็นสิ่งที่ไม่
ชอบใจ, เสียงสตรีและเสียงของนักฟ้อนที่ไพเราะ
เป็นต้น พึงทราบว่า ทำความชื่นจิตให้ เป็นเสียงที่
ชอบใจ, กลิ่นแห่งรากไม้เป็นต้นของต้นไม้ที่มีพิษ ในป่า
หิมพานต์และกลิ่นแห่งซากศพ พึงทราบว่า เป็นกลิ่นที่ไม่
ชอบใจ, กลิ่นอันเกิดแต่รากไม้มีกฤษณาและกำยาน
เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นกลิ่นที่ชอบใจ รสอันเกิดแต่ราก
ไม้ที่ปฏิกุลเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นรสที่ไม่ชอบใจ, รสอัน
เกิดแต่รากไม้ที่ไม่ปฏิกุลเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นรสที่
ชอบใจ, ความลัมผัสยาพิษ และลัมผัสหมามูยใหญ่เป็นต้น
พึงทราบว่า เป็นโผฏฐัพพะที่ไม่ชอบใจ, ความลัมผัสผ้าที่
ทอในเมืองจีน ขนปีกหงส์และขนลาลีเป็นต้นพึงทราบว่า
เป็นโผฏฐัพพะที่ชอบใจ.

การนำธรรมารมณ์เข้าไป

ในการนำธรรมเข้าไป มีวินิจฉัยดังนี้:- เทศนาธรรม
พึงทราบว่าธรรม.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมารมณ์แล อันต่างกันด้วย
ความวิบัติในนรก และสมบัติในสวรรค์ ด้วยอำนาจแห่ง

อิตถีรูปี มนาศี ๖

ตํ อลงกริตวา อุปลัหริติ ติฏฺฐมตฺตกเมว
กโรติ อตฺติจิริํ ปสฺสิตุมปิ น เทติ ๖

อิตโร อลาภเกน สุตฺตลิตฺวา มรติ ปาราชิกํ ๖

สเจ อุตฺตลิตฺวา มรติ วิสฺงฺเกโต ๖

อถ ปน อุตฺตลิตฺวา วา อลาภเกน วาตี
อวิจาเรตฺวา เกวลํ ปสฺสิตฺวา มริสฺสตีติ อุปลัหริติ
อุตฺตลิตฺวา วา สุตฺตลิตฺวา (๕๖๖) วา มเต ปาราชิกเมว ๖

เอเตเนว อุปาเยน สทฺทุปลัหาราทโยปิ เวทิตฺตฺวา ๖

เกวลํ เหนถ อมนุสฺสสทฺทาทโย อุตฺตราสขนกา
อมนาปสทฺทา ปุริสานํ อิตฺถิสทฺทมธฺรฺคนธพฺสทฺทาทโย
จิตฺตสฺสาทฺทรา มนาปสทฺทา ทิมวนเต วิสฺรุขานํ
มุลาทิกนฺธา จ กุณฺปนคฺนธา จ อมนาปคฺนธา
กาหฺนุสฺสริยาทิมูลคฺนธาทโย มนาปคฺนธา ปฏิกูลมูล
รสาทโย อมนาปฺรสา อปฏิกูลมูลรสาทโย มนาปฺรสา
วิสฺพลสมหาคุจฺจุผลสาทโย อมนาปโผฏฺฐพฺพา จินฺปฏฺ-
หฺลปฺปฺพตฺตฺลิกผลสาทโย มนาปโผฏฺฐพฺพาติ เวทิตฺตฺวา ๖

ธมฺมุพฺพาเร ธมฺโมติ เทสนาธมฺโม เวทิตฺตฺวา ๖

เทสนาวเสน วา นิรเย จ สคฺเค จ วิปตฺติสฺมฺปตฺติ-
เภทํ ธมฺมารมฺมณเมว ๖

เทศนา (ก็พึงทราบว่าเป็นธรรม).

บทว่า **เนรยิกสุส** ได้แก่ กล่าวกถาพรรณนาเรื่องนรก มีเครื่องจองจำ ๕ อย่าง และเครื่องกรรมกรรมเป็นต้น แก่สัตว์ผู้เสียสังวร ทำบาปไว้ ซึ่งควรเกิดในนรก.

ถ้าเขาฟังนรยถานั้นตกใจตาย, เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้กล่าว.

แต่ถ้าแม้เขาฟังแล้ว ตายไปตามธรรมดาของตน, ไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุแสดงนรยถาดำรงตั้งใจว่า ‘ผู้นี้ได้ฟังนรยถานี้แล้ว จักไม่ทำ กรรมเห็นปานนี้จักงด จักเว้น’.

บุคคลนอกนี้ ฟังนรยถานั้นตกใจตาย, ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **สคคกถ** ได้แก่ กล่าวกถาพรรณนาสมบัติแห่งของมีวิญญาณ มีเทพนาฎกาเป็นต้น และแห่งของไม่มีวิญญาณมีสวณนันทวันเป็นต้น.

บุคคลนอกนี้ได้ฟังสคคกถานั้น น้อมใจไปในสวรรค์ ต้องการได้ สมบัตินั้นเร็วๆ ยังทุกข์ให้เกิดขึ้น ด้วยใช้ ศัสตราประหารกินยาพิษ อดอาหาร และกลั่นลม อัสสาสะปัสสาสะเป็นต้น, เป็นอุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้กล่าว, เขาตายไป เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้กล่าว.

แต่ถ้าแม้เขาฟังแล้ว ตั้งอยู่ตลอดอายุแล้วจึงตายตามธรรมดาของตน, ไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุกล่าวด้วยตั้งใจว่า ‘ผู้นี้ได้ฟังสคคกถานี้แล้วจักทำบุญ’.

บุคคลนอกนี้ฟังสคคกถานั้นแล้ว กลั่นใจทำกาลกิริยา, ไม่เป็นอาบัติ (แก่ผู้กล่าว).

ในการบอก มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **ปฏุโจ ภณติ** มีความว่า ภิกษุถูกเขากลามอย่างนี้ว่า ‘ท่านขอรับ บุคคลตายอย่างไร จึงจะได้ทรัพย์หรือจะเกิดขึ้นในสวรรค์’ ดังนี้ จึงบอก.

ในการพรัาสอน มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อปฏุโจ** ได้แก่ ไม่ถูกเขากลามอย่างนั้น บอกเสียเองนั่นแล.

สังเกตกรรมและนิमितกรรม พึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้ว ในอทินนาทานกถา.

เนรยิกสุสชาติ ภินนลัวรสุส กตปาปสุส นรยนิพพตตนารหสุส สตตสุส ปญจวิธพนุชณกมม-กรณาทีเนรยิกกถ กเถติ ฯ

ตมฺเจ สุตฺวา โส อุตฺตลิตฺวา มรติ กถิกสุส ปาราชิกํ ฯ

สเจ ปน สุตฺวาปี อตฺตโน ฆมฺมตฺยา มรติ อนาปตฺติ ฯ

อิมํ สุตฺวา เอวฺวูปี น กริสฺสติ โอรมิสฺสติ วิรมิสฺสติติ นรยกถํ กเถติ ฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร อุตฺตลิตฺวา มรติ อนาปตฺติ ฯ

สคคกถนติ เทวนาฎกาทีนํ นนฺทนนฺนาทีนญฺจ สมฺปตฺติกถํ ฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร สคฺคาธิมฺุตโต สิมํ ตํ สมฺปตฺติ ปาปฺณิตฺกาโม สตถาหรณฺวิสขาทฺนอาหารุจฺเจท-อสุสาสปฺสสุสสนฺนิรฺุณฺนาทีหิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทติ กถิกสุส อุลลฺจฺยํ มรติ ปาราชิกํ ฯ

สเจ ปน โส สุตฺวาปี ยาวตฺยาญฺกํ จตฺวา อตฺตโน ฆมฺมตฺยา มรติ อนาปตฺติ ฯ

อิมํ สุตฺวา ปุญฺญานิ กริสฺสติติ กเถติ ฯ

(๕๖๗) ตํ สุตฺวา อิตโร อธิมฺุตโต กาลํ กโรติ อนาปตฺติ ฯ

อาจิกฺขณาย ฯ

ปฏุโจ ภณติติ ภนฺเต กถํ มโต ธนํ วา ลภติ สคฺเค วา อุปฺปชฺชตฺติติ เอวํ ปุจฺฉิตฺวา ภณติ ฯ

อนุสาสณินํ ฯ

อปฏุโจติ เอวํ อปุจฺฉิตฺวา สามญฺเฆว ภณติ ฯ

สงฺเกตกมฺมนิमितฺตกมฺมานิ อทินฺนาทานกถายํ วุตฺตนเยน เวทิตฺพฺพานิ ฯ

ว่าด้วยอนาปัตติวาร

พระอุบาลีเถระครั้งแสดงประเภทของอาบัติโดย
ประการต่างๆ อย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงอนาปัตติ
จึงกล่าวคำว่า **อนาปัตติ อสยจิจจ** เป็นอาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสยจิจจ** ได้แก่ ไม่ได้
คิดว่า ‘เรากำลังผู้นี้ ด้วยความพยายามนี้’.

จริงอยู่ เมื่อผู้อื่นแม้ตายไปด้วยความพยายามที่ตน
ไม่ได้คิดทำอย่างนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

สมจริงดังที่จกตรัสข้างหน้าว่า “ดูกรภิกษุ ภิกษุ
ไม่แก้ง ไม่เป็นอาบัติ”.

บทว่า **อชานนตสฺส** ได้แก่ ไม่รู้ว่า ผู้นี้จักตายด้วย
ความพยายามนี้.

เมื่อผู้อื่นแม้ตายไปด้วยความพยายาม ไม่เป็นอาบัติ.

สมจริงดังที่จกตรัสไว้ในเรื่องบิณฑบาตเจือด้วย
ยาพิษว่า ‘ดูก่อนภิกษุ ไม่ต้องอาบัติแก่เธอผู้ไม่รู้’.

ชื่อว่า **น มรณาธิปายสฺส** ได้แก่ ไม่ปรารถนาจะ
ให้ตาย.

จริงอยู่ผู้อื่นจะตายด้วยความพยายามใด, ครั้นเมื่อ
ผู้นั้น แม้ถูกฆ่าตาย ด้วยความพยายามนั้น ไม่เป็นอาบัติ
แก่ภิกษุผู้ไม่ประสงค์จะให้ตาย.

สมจริงดังที่จกตรัสไว้ว่า ‘ดูก่อนภิกษุ ไม่เป็นอาบัติ
แก่เธอผู้ไม่ประสงค์ จะให้ตาย’.

ภิกษุบ้ำเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

ก็แลภิกษุทั้งหลายผู้ฆ่ากันและกันเป็นต้นบัญญัติใน
สิกขาบทนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุเหล่านั้น.

แต่คงเป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ มีภิกษุผู้
พรรณนาคุณความตาย เป็นต้นแล.

เอวํ นานปฺปการโต อาปตฺติเกหํ ทสฺเสตฺวา
อิทานิ อนาปตฺตี ทสฺเสนโต อนาปตฺติ อสยจิจฺจจาทิ
อาทิมาห ฯ

ตตฺถ อสยจิจฺจจาทิ อิมินา อุปกุกฺกเมน อิมํ มาเรมิติ
อเจเตตฺวา ฯ

เอวํ ทิ อเจเตตฺวา กเตน อุปกุกฺกเมน ปเร
มเตปิ อนาปตฺติ ฯ

วกฺขติ จ อนาปตฺติ ภิกฺขุ อสยจิจฺจจาทิ ฯ

อชานนตสฺสจาทิ อิมินา อยํ มริสฺสตีติ
อชานนตสฺส ฯ

อุปกุกฺกเมน ปเร มเตปิ อนาปตฺติ ฯ

วกฺขติ จ วิสปีณฺชปาตฺวตฺถุสฺมี อนาปตฺติ
ภิกฺขุ อชานนตสฺสจาทิ ฯ

น มรณาธิปายสฺสจาทิ มรณํ อนิจฺจนตสฺส ฯ

เยน ทิ อุปกุกฺกเมน ปโร มรติ เตน อุปกุกฺกเมน
ตสฺมี มาริตฺเตปิ น มรณาธิปายสฺส อนาปตฺติ ฯ

วกฺขติ จ อนาปตฺติ ภิกฺขุ น มรณาธิปายสฺสจาทิ ฯ

อุมมตฺตกาทโย ปุพฺเพ วุตฺตฺนยาเอว ฯ

อิธ ปน อาทิกมฺมิกา อญฺญมญฺญํ ชีวิตา
โวโรปิตภิกฺขุ เตสํ อนาปตฺติ ฯ

อวเสสํ มรณวณฺณสํวณฺณกาทีนํ อาปตฺติ-
เยวาติ ฯ

ปทภาชนียวรรณนา จบ.

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

ตติยปาราชิกสิกขาบท มีสมมุฏฐาน ๓

ในสมมุฏฐานเป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

สิกขาบทนี้ มีสมมุฏฐาน ๓ คือ เกิดแต่กายกับจิต ๑ เกิดแต่วาจากับจิต ๑ เกิดแต่กายวาจากับจิต ๑, เป็นกิริยา เป็นสัญญาวิโมกข์ เป็นสลิตตกะ เป็นโลกวัชชะ เป็นกายกรรม วจีกรรม เป็นอกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา.

จริงอยู่ ถ้าแม้พระราชาสเล็ดจขึ้นสู่พระที่บรรทมอัน ทรงสิริเสวยสุขในราชสมบัติอยู่ เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ โจรถูกนำมาแล้ว’ ตรัสสั่งที่ทรงรื่นเริงแล้วว่า ‘จงไปฆ่ามันเสียเถิด’ พระราชานั้น บัณฑิตพึง ทราบว่า ตรัสด้วยพระหฤทัยอิงโทมนัสนั้นแล.

แต่พระหฤทัยที่อิงโทมนัสนั้น อันปุถุชนทั้งหลายรู้ ได้ยาก เพราะเจือด้วยความสุข และเพราะไม่ติดต่อกัน (ในวิถีแห่งโทมนัส) ด้วยประการ ฉะนั้นแล.

(๕๖๘) สมมุฏฐานาทีสุ ฯ

อิทํ สิกขาปทํ ติสสมุฏจันํ กายจิตตโต จ วาจจิตตโต จ กายวาจจิตตโต จ สมมุฏชาติ กิริยา สมญาวิโมกข์ สลิตตกํ โลกวัชชะ กายกมมํ วจีกมมํ อกุสลจิตต์ํ ทุกขเวทนา ฯ

สเจปิ ทิ สิริสยนํ อารุหุโห รชชสมปตติสุขํ อนุภวนฺโต ราชา โจโร เทว อานีโตติ วุตเต คจฉถ นํ มาเรถาติ หสมานโว ภณติ โทมนสฺสลิตเตเนว ภณตีติ เวทิตพุโพ ฯ

สุขโวภิกณฺณตตา ปน อนุปปพฺนธาภาวา จ พุชฺชานเมตํ ปุถุชฺชเนหีติ ฯ

วินิตวัตถุในตติยปาราชิก

เรื่องพรรณาคุณความตาย

ในเรื่องแรก (ซึ่งมีอยู่) ในคาถาแห่งวินิตวัตถุทั้งหลาย มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้:-

บทว่า การุณเณน ความว่า ภิกษุเหล่านั้นเห็นความทุกข์เพราะความเป็นไข้อย่างมากของเธอแล้วเกิดความกรุณาขึ้น ทั้งเป็นผู้มีความต้องการจะให้ตายด้วย แต่ไม่ทราบว่าเขามีความต้องการจะตาย จึงได้พรรณาคุณความตายอย่างนี้ว่า ‘ท่านเป็นผู้มีศีล ได้ทำกุศลไว้แล้ว เพราะเหตุไร เมื่อจะตายจึงกลัวเล่า ขึ้นชื่อว่า สวรรค์ของผู้มีศีล เป็นของเนื่องด้วยเหตุเพียงความตายเท่านั้น มิใช่หรือ’.

ภิกษุแม้นั้นก็ตัดอาหาร เพราะการพรรณา (คุณความตาย) ของภิกษุเหล่านั้น แล้วก็มรณภาพไปในระหว่างนั่นเอง.

เพราะเหตุนี้ ภิกษุเหล่านั้นจึงต้องอาบัติ.

แต่ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวไว้ด้วยอำนาจโวหารว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้พรรณาคุณความตายด้วยความกรุณา,

เพราะฉะนั้นถึงในบัดนี้ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ก็ไม่ควรพรรณาคุณ ความตายอย่างนั้น แก่ภิกษุผู้อาพาธ.

จริงอยู่ ถ้าภิกษุผู้อาพาธนั้นได้ฟังการพรรณาของภิกษุนั้นแล้ว มรณภาพลงในระหว่าง ในเมื่ออายุแม้ยังเหลืออยู่ชั่วชวันวาระเดียว ด้วยความพยายามมีการอดอาหารเป็นต้นไซ้, เธอเป็นผู้ชื่อว่าอันภิกษุนี้แล ฆ่าแล้ว.

แต่ควรให้คำพรัาสอนโดยนัยนี้ว่า ความเกิดขึ้นแห่งมรรคและผลของท่านผู้มีศีล เป็นของไม่น่าอัศจรรย์เลย; เพราะฉะนั้น ท่านไม่ควร ทำความเกี่ยวข้องในสถานที่ที่มีวิหารเป็นต้น ควรตั้งสติให้ไปในพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และในกาย ทำความไม่ประมาทในมนสิการ.

และแม้เมื่อภิกษุพรรณาคุณความตายแล้ว ภิกษุใดไม่ทำความพยายามอะไรๆ เพราะการพรรณานั้น มรณภาพไปตามธรรมดา ของตนตามอายุ และตามความสืบต่อ (แห่งอายุ), ภิกษุผู้พรรณาอันพระวินัยธรไม่ควรปรับอาบัติ เพราะความตายของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ฉะนั้นแล.

วินิตวัตถุคาถาสู ปจวมตถุสมี ฯ

การุณเณนาติ เต ภิกขุ ตสฺส มหนตฺ
เคลณฺณทุกฺขํ ทิสฺวา การุณเณํ อุปฺปาเตตฺวา สิลฺลา
ตฺวํ กตฺกฺลโล กสฺมา มียมาโน ภายสิ นนุ สิลฺโลโต
สคฺโค นาม มรณมตฺตปฏิพฺพโรเยวาทิ เอวํ มรณตฺถิกาว
หุตฺวา มรณตฺถิกาวํ อชานนฺตา มรณวณฺณํ
สํวณฺเณสุ ฯ

โสปี ภิกขุ เตสํ สํวณฺณนํยา อหารูปฺจเฉทํ
กตฺวา อนฺตราว กาลมกาลี ฯ

ตสฺมา อาปตฺติ อาปนฺนา ฯ

โวหารวเสน ปน วุตฺตํ การุณเณน มรณวณฺณํ
สํวณฺเณสนฺติ ฯ

ตสฺมา อิทานิปี ปณฺธิเตน ภิกขุณา คิลานสฺส
ภิกขุโน เอวํ มรณวณฺโณ น สํวณฺเณตพฺโพ ฯ

สเจ ทิ ตสฺส สํวณฺณํ สุตฺวา อหารูปฺจเฉทาทีนา
อุปฺกุกฺกเมน เอกชวันวาราวเสเสปี อายุสฺมี อนฺตรา
กาลํ กโรติ อิมินาว มาริตฺโต โหติ ฯ

อิมินา ปน นเยน อนฺนสฺสฺสึ ทาทพฺพา สิลฺโลโต
นาม อนจฺฉริยา มคฺคผลูปฺปตฺติ ตสฺมา วิหาราทีสุ
อาสตฺติ อกตฺวา (๕๖๙) พุทฺธคตฺ ฐมมคตฺ สงฺฆคตฺ
กายคตฺยจ สตี อุปฺภุจฺเปตฺวา มนสิกาเร อุปฺปมาโท
กาตพฺโพติ ฯ

มรณวณฺเณ จ สํวณฺณเตปี โย ตาย
สํวณฺณนํยา กณฺจึ อุปฺกุกฺกมํ อกตฺวา อตฺตโน ฐมมตาย
ยถายุณา ยถานฺนสนฺธินา จ มรติ ตปฺปจฺจยา
สํวณฺณโก อาปตฺติยา น กาทฺตพฺโพติ ฯ

เรื่องภิกษุนั่งทับเด็กตาย

ในคำว่า น จ ภิกขเว อปฺปฏิเวกฺขิตฺวา เป็นต้นนี้ (ซึ่งมีอยู่) ในเรื่องที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ถามว่า อาสนะ เช่นไรต้องพิจารณา เช่นไรไม่ต้องพิจารณา ?

แก้วว่า อาสนะล้วนๆ ไม่มีเครื่องปูลาดข้างบน และอาสนะที่เขาปูลาด ต่อหน้าพวกภิกษุผู้มาขึ้นดูอยู่ ไม่ต้องพิจารณา, ควรนั่งได้.

แม้บนอาสนะที่ชาวบ้านเขาเอามือปราบๆ เองแล้ว ถวายว่า ‘ขอนิมนต์นั่งบนอาสนะนี้เถิด ขอรับ’ ดังนี้ ก็ควรนั่งได้.

ถ้าแม้ว่า ภิกษุหลายรูปมานั่งอยู่ก่อนแล้วแล, ภายหลัง จึงขยับขึ้นไป ข้างบนหรือถอยร่นลงมาข้างล่าง, ไม่มีกิจที่จะต้องพิจารณา.

แม้บนอาสนะที่เขาเอาผ้าบางๆ คลุมไว้ให้มองเห็นพื้น (อาสนะ) ได้ ไม่มีกิจที่จะต้องพิจารณา.

ส่วนอาสนะใด ซึ่งเป็นของที่เขาเอาผ้าปาวารและผ้าโกเชาว์เป็นต้น ปูลาดไว้ก่อนทีเดียวก่อน, ภิกษุควรเอามือลูบคลำกำหนดดูอาสนะนั้นเสีย ก่อนจึงนั่ง.

แต่ในมหาปัจจุรี ท่านกล่าวไว้ว่า ในอาสนะใด แม้ที่เขาเอา ผ้าสาฎกที่หนาปูลาดไว้ รอยย่นย่อไม่ปรากฏ, อาสนะนั้น ไม่ต้องพิจารณา.

เรื่องภิกษุทำสากล้มฟาดถูกเด็กตาย

ในเรื่องสาก มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า อสยจิจฺโจ ได้แก่ ผู้ไม่มีเจตนาจะฆ่า.

จริงอยู่ ภิกษุนั้นมีความประจบสอพลอไป; เพราะฉะนั้น เธอ จึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามิได้แก้ม.

เรื่องครกมีเนื้อความชัดเจนแล้วแล.

ทุตยวตฺตสุสมิ น จ ภิกขเว อปฺปฏิเวกฺขิตฺวาติ เอตถ ฯ

กิติสํ อาสนํ ปฏิเวกฺขิตพฺพํ กิติสํ น ปฏิเวกฺขิตพฺพํ ฯ

ยํ สุทฺธํ อาสนเมว โหติ อปฺจจตฺถรณกํ ยถฺจ อาคนฺตฺวา จิตานํ ปสฺสตีเยว อตฺถริยตี ตํ น ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ นิสิตฺตุํ วฏฺฏตี ฯ

ยมฺปิ มนุสฺสา สยํ หตฺถเณ อกฺกมิตฺวา อิศฺภนฺเต นิสิตฺถาติ เทนฺติ ตสฺมิมฺปิ วฏฺฏตี ฯ

สเจปิ ปจฺมเมว อาคนฺตฺวา นิสินฺนา ปจฺจอาอุทฺธํ วา อโธ วา สงฺกมฺนตี ปฏิเวกฺขณกิจฺจํ นตฺถิ ฯ

ยมฺปิ ตนฺนฺเณ วตฺถเณ ยถา ตลํ ทิสฺสตี เอวํ ปฏิจฺจนฺนํ โหติ ตสฺมิมฺปิ ปฏิเวกฺขณกิจฺจํ นตฺถิ ฯ

ยมฺปน ปฏิกฺจเจว ปาวารโกชฺวกาทีติ อตฺถตํ โหติ ตํ หตฺถเณ ปฺรามลิตฺวา สลฺลกฺเขตฺวา นิสิตฺตพฺพํ ฯ

มหาปจฺจริยํ ปน ฆนฺสาฎฺถเณนาปิ อตฺถเต ยสฺมिํ วลี น ปญฺญาติ ตํ น ปฏิเวกฺขิตพฺพนฺตฺวตฺตํ ฯ

มุสฺลวตฺตสุสมิ ฯ

อสยจิจฺโจติ อวธกเจตฺโน ฯ

วิรทฺธปรปโยโค ทิ โส เตนาห อสยจิจฺโจ อหนฺติ ฯ

อุทฺทฺทฺทวตฺตฺว อุตฺตฺตฺตตฺตเมว ฯ

เรื่องภิกษุผู้บุตรผลักภิกษุผู้บิดาล้มตาย

ในเรื่องแรก (ซึ่งมีอยู่) ในเรื่องพวกพระขรรค์ดา มีวินัจฉัยดังนี้:-

(ภิกษุผู้บุตรได้กล่าววาทะภิกษุผู้บิดา) ว่า ท่านอยู่ได้ ทำให้ภิกษุสงฆ์ เป็นกังวลดังนี้ จึงผลัก (ภิกษุผู้บิดา) ไป.

ในเรื่องที่ ๒ มีวินัจฉัยดังนี้:-

(ภิกษุผู้บุตรถูกเพื่อนพรหมจารี) กล่าวล้อเลียนอยู่ ทั้งในท่ามกลางสงฆ์บ้าง ในท่ามกลางคณะบ้างว่า ‘บุตรของพระเถระแก่’ อึดอัดอยู่ด้วยคำพูดนั้น จึงได้ผลัก (ภิกษุผู้บิดา) ไปด้วยคิดว่าพระขรรค์ดา นี้ จงตายเสียเถิด.

ในเรื่องที่ ๓ มีวินัจฉัยดังนี้:-

เป็นอุลลัจฉัยแก่ภิกษุผู้บุตร เพราะก่อทุกข์ให้เกิดแก่ภิกษุผู้บิดานั้น.

๓ เรื่องถัดจากนั้นไป มีเนื้อความชัดเจนทั้งนั้น.

วุฒตปพพิชิตวตถุสฺส ปจฺมวตถุสฺสมี ฯ

ภิกษุสงฆสฺส ปลิพฺพุธฺ มา อทาสีติ ปณฺาเมลิ ฯ

ทฺติยวตถุสฺสมี ฯ

(๕๗๐) สงฆมฺชฺเชปิ คณฺมชฺเชปิ มหฺลลกตฺเถรสฺส ปฺตุตฺโตติ วุจฺจมาโน เตน วจฺเนน อฏฺฐิยาโน มรตฺตฺตฺติ ปณฺาเมลิ ฯ

ตติยวตถุสฺสมี ฯ

ตสฺส ทฺกฺขุปรปาทเนน อุลลจฺจยฺ ฯ

ตฺโต ปฺราณี ตีณิ วตฺถุณี อุตฺตาทนตฺถาเนว ฯ

เรื่องภิกษุฉันทบิณฑบาตเจือยาพิษตาย

ในเรื่องบิณฑบาตเจือด้วยยาพิษ มีวินัจฉัยดังนี้:-

ภิกษุผู้บำเพ็ญสาราณียธรรมนั้น ถวายบิณฑบาตส่วนเล็ก แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายเสียก่อนจึงฉัน.

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระจึงกล่าวไว้ว่า ‘ได้ถวายบิณฑบาตนั้น ทำให้เป็นส่วนเล็ก’.

บทว่า **อคฺคการิกํ** ได้แก่ บิณฑบาตที่ตนได้มาครั้งแรก ซึ่งทำให้เป็นส่วนเล็ก, อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า บิณฑบาตที่ยอดเยียมคือที่ประณีตๆ.

ก็กิริยาที่ทำให้เป็นส่วนเล็ก กล่าวคือการให้ของภิกษุนั้นใครๆ ไม่อาจถวายได้.

จริงอยู่ถึงบิณฑบาต (ตามปกติ) เธอก็ได้ถวายตั้งตั้งแต่อาสนะพระเถระลงไป.

สองบทว่า **เต ภิกฺขุ** ได้แก่ ภิกษุเหล่านั้น คือผู้ฉันทบิณฑบาต ตั้งตั้งแต่อาสนะพระเถระลงไป.

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้มรณภาพทั้งหมดทุกรูป.

คำที่เหลือในเรื่องนี้ ชัดเจนทั้งนั้น.

อันภิกษุได้บิณฑบาตที่ประณีตโดยเคารพ ในตระกูล

วิสคตปิณฑปาตวตถุสฺสมี ฯ

สาราณียธมฺมปุโรโก โส ภิกฺขุ อคฺคปิณฺฑํ สพรหมจารีณิ ทตฺวา ว ภูทฺชติ ฯ

เตน วุตฺตํ อคฺคการิกํ อทาสีติ ฯ

อคฺคการิกนฺติ อคฺคกิริยํ ปจฺมลทฺธปิณฑปาตํ อคฺคคฺคํ วา ปณฺิตปรปณฺิตํ ปิณฑปาตนฺติ อตฺถโ ๑

ยา ปน ตสฺส ทานสงฺฆาตา อคฺคกิริยา สาน สกฺกา ทาทฺ ๑

ปิณฑปาตมฺปิ หิ โส เถรานุโธ ปฏฺายาย อทาลี ฯ

เต ภิกฺขุติ เต เถรานุโธ ปฏฺายาย ปริ- ภูตฺตปิณฑปาตา ภิกฺขุ ๑

เต กิร สพฺเพปิ กาลมกฺสุ ฯ

เสสเมตถ อุตฺตาทนเมว ๑

อสทฺเธสุ ปน มิจฺฉาทิฏฺฐิกฺกุเลสุ สกฺกจฺจ

พวกมิจฉาทิฏฐิ ผู้ไม่มีศรัทธายังไม่ได้พิจารณา ตนเองไม่ควรฉันทด้วย ทั้งไม่ควรถวาย แก่ภิกษุเหล่าอื่นด้วย.

ภิกษุได้ภัตตาหารหรือของควรขบฉันแม่สิ่งใดที่เป็นของค้างคืน มาจากตระกูลมิจฉาทิฏฐินั้น, ภัตตาหารเป็นต้นแม่นั้น ไม่ควรฉันท.

เพราะว่า ตระกูลเหล่านั้น ย่อมถวายแม่วัตถุที่เขาไม่ได้เอาอะไรปิดไว้ ซึ่งมีงูและแมลงปองเป็นต้นนอนทับอยู่เป็นของที่จะต้องทิ้งเป็นธรรมดา.

ภิกษุไม่ควรรับบิณฑบาตแม่ที่เปื้อนด้วยวัตถุมีของหอมและขมเป็นต้น จากตระกูลมิจฉาทิฏฐินั้น.

จริงอยู่ ตระกูลมิจฉาทิฏฐิเหล่านั้น ย่อมล้าคัมซึ่งภัตตาหารอันตน เอาเช็ดดูที่มีโรคในร่างกายแล้วเก็บไว้ว่าเป็นของควรถวายแล.

ปณิตโฆชน ลภิตวา อนุปปริกขิตวา เนว อุตตนา ปริภุชิตพัพพ น ปเรส ทาทพัพพ ฯ

ยปี อาภิโทลิก ภตต วา ชชชก วา ตโต ลภติ ตมปี น ปริภุชิตพัพพ ฯ

อปีหิตวตถุมปี หิ สปปวิจฉิกาทีหิ อธิสยิต ฉททนียธมม ตานี กุลานี เทนติ ฯ

คนธหลิททาหิมกขิตปี ตโต ปินชปาโต น คเหตุพโพ ฯ

ลรีเร โรคฺกุจจานานี ปุณฺณิตวา จปีตภตตมปี หิ ตานี ทาทพัพพ มณฺณนุตติ ฯ

เรื่องภิกษุทดลองยาพิษ

ในเรื่องทดลองยาพิษ มีวินัยฉัยดังนี้:-

ภิกษุเมื่อจะทดลอง จึงทดลองทั้ง ๒ อย่าง (ทดลองยาพิษและบุคคล) คือ ทดลองยาพิษด้วยคิดว่า ‘ยาพิษขนานนี้ จะสามารถฆ่าบุคคลนี้ ตายหรือไม่หนอ หรือทดลองบุคคลด้วยคิดว่า บุคคลนี้ดื่มยาพิษขนานนี้ แล้วจะพึงตายหรือไม่หนอ..

เมื่อภิกษุให้ยาพิษด้วยความประสงค์จะทดลองแม่ทั้ง ๒ อย่าง เขาจะตายหรือไม่ก็ตามเป็นอุลลัจฉัย.

แต่เมื่อภิกษุให้ยาพิษ ด้วยคิดอย่างนี้ว่า ยาพิษขนานนี้จงฆ่าบุคคลนี้ให้ตาย หรือว่าบุคคลคนนี้ ดื่มยาพิษขนานนี้แล้ว จงตาย ดังนี้, ถ้าบุคคลนั้นตาย เป็นปาราชิก, ถ้าไม่ตายเป็นอุลลัจฉัย.

เรื่องการสงคิลา ๓ เรื่อง ถัดจากเรื่องทดลองยาพิษนี้ไป และเรื่องก้ออิฐ เรื่องสงมิต และเรื่องสงกลอนอย่างละ ๓ เรื่อง มีเนื้อความชัดเจนทั้งนั้น.

ก็ความแตกต่างแห่งอาบัติและอนาปัตตินี้ หามีด้วยอำนาจแห่งคิลาเป็นต้นอย่างเดี๋ยวเท่านั้นไม่,

แต่ย่อมมิได้ด้วยอำนาจแม่แห่งวัตถุไม้พลอง ค้อน ล้อ และฟันเป็นต้น เหมือนกัน.

วิมฺสนวตถุสฺมี ฯ

วิมฺสมาน เทว วิมฺสติ สกฺโกติ นฺโฆ อิทฺ มาเรตุ โนติ วิสฺ วา วิมฺสติ มเรยฺย นฺโฆ อยฺ อิมํ วิสฺ ขาทิตฺวา โนติ ปุคฺคัล วา ฯ

อุภยถาปี วิมฺสาธิปฺปาเยน ทินฺเน มรตฺ วา มา วา อุลฺลจฺจยฺ ฯ

อิมํ วิสฺ เอตํ มาเรตุติ วา อิมํ วิสฺ ขาทิตฺวา อยฺ มรตฺติ (๕๗๑) วา เอวํ ทินฺเน ปน สเจ มรติ ปาราชิกํ โน เจ อุลฺลจฺจยฺ ฯ

อิโต ปราณิ ติณฺสิ ลีลาภมฺมวตฺถุณิ ติณฺสิ อิกฺกุจจวาสิ- โคปานสิวตฺถุณิ จ อุตฺตนาตฺถาเนว ฯ

น เกวลญฺจ ลีลาทีนฺเวยว วเสน อยฺ อาปตฺตนา- นาทฺติเกโท โหติ ฯ

ทณฺทมฺมุคฺคณฺนิขาทนเวมาทีนฺมปี วเสน โหติเยว ฯ

เพราะฉะนั้น วัตถุประสงค์ไม่พลองเป็นต้นนั้นแม้มิได้มาใน
พระบาลี ก็พึงทราบโดยนัยที่มาแล้วนั่นเอง.

ตสมา ปาลีย์ อนาคตมปี อาคตนเยเนว
เวทิตพพ์ ฯ

เรื่องภิกษุผู้ถูกร่างร้าน

ในเรื่องผู้ถูกร่างร้าน มีวินิจฉัยดังนี้:-

เตียงเห็นฟ้า ซึ่งเป็นของที่พวกชนผูกไว้ เพื่อ
ประโยชน์แก่การงาน มีเสตกรรม (ฉาบทาสีขาว) มาลากรรม
(เขียนลายดอกไม้) และลดากรรม (เขียนลายเถาวัลย์)
เป็นต้นเขาเรียกว่า ร่างร้าน.

ในเรื่องผู้ถูกร่างร้านนั้น ภิกษุมีความประสงค์จะให้ตาย
กล่าวหมายเอา สถานที่ซึ่งภิกษุผู้ยืนอยู่ แล้วจะพึงพลัด
ตกลงกระทบตอ หรือจะพึงมรณภาพไป ในบ่อและเหว
เป็นต้นว่า 'อาวุโส คุณจงยืนผูกที่ตรงนี้'.

ก็บรรดาสถานที่เหล่านี้ ภิกษุบางรูป ย่อมกำหนด
ที่ข้างบนไว้ด้วย คิดว่า 'เข่าจักพลัดตกจากที่นี่ตาย' บางรูป
ย่อมกำหนดที่ข้างล่างไว้ ด้วยคิดว่า เข่าจักพลัดตกจากที่นี่
แล้วตายในที่นี้.

บรรดาสถานที่ๆ ภิกษุกำหนดไว้ที่ผู้ใดไม่พลัดตก
ไปจากที่ๆ ภิกษุกำหนดไว้ข้างบน พลัดตกไปจากที่อื่นก็ดี,
ไม่พลัดตกไปในที่ๆ ภิกษุกำหนดไว้ข้างล่าง พลัดตกไปในที่
อื่นก็ดี, พลัดตก พลาดไปในบรรดา ที่กำหนดไว้ทั้ง ๒
แห่ง แห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี, เมื่อผู้นั้นตาย ชื่อว่าไม่เป็น
อาบัติเพราะมีความลักลั่น.

แม้ในเรื่องมุงวิหารก็เช่นนี้.

อฏฐกวัตตสุ ฯ

อฏฐโกติ เวทาสมณโฆ วุจจติ ยํ เสตกมม-
มาลากมมลตักกมาทินํ อตถาย พนฺธนฺติ ฯ

ตตถ อาวุโส อตฺร จิโต พนฺธาหิตี
มรณาริปฺปาโย ยตฺร จิโต ปติตฺวา ชาณฺณา วา
ภิกฺขุเชยฺย โสพฺภปฺปาตาทีสุ วา มเรยฺย ตาทีสุ จานํ
สนฺธายาท ฯ

เอตถ จ โกจิ อุปรินฺทฺธานํ นิยเมติ อิตฺโต
ปติตฺวา มริสฺสตีติ' โกจิ เภฏฺฐาจาณํ อึธ ปติตฺวา
มริสฺสตีติ' โกจิ อุภยมฺปิ อิตฺโต อึธ ปติตฺวา
มริสฺสตีติ ฯ

ตตฺร โย อุปรินฺยมิตฺฐาณา อปติตฺวา อณฺเฑโต
ปตติ เภฏฺฐานินฺยมิตฺฐาเน วา อปติตฺวา อณฺเฑตถ
ปตติ อุภยนิยเม วา ยงฺกิลฺลิจิ เอกํ วิราเธตฺวา
ปตติ ตลฺลิมิ มเต วิสฺงเกตตฺตา อนาปตติ ฯ

วิหารจฉาพทตฺตสุมฺปิ เอเสว นโย ฯ

เรื่องภิกษุโจนลงเหวทับข้างसानตาย

ในเรื่องภิกษุกระสัน มีวินิจฉัยดังนี้:-

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเห็นความฟุ้งซ่านขึ้นแห่งอกุศล
วิตกทั้งหลาย มีกามวิตกเป็นต้น เมื่อไม่อาจห้ามได้ทั้งไม่
ยินดีในพระศาสนา จึงเป็นผู้มุ่งหน้าไปเพื่อเป็นคฤหัสถ์
แต่ภายหลังคิดได้ว่า 'เราจักตายตราบเท่าที่เรายังไม่เสียศีล'.

คราวนั้นเธอจึงขึ้นภูเขานั้นแล้วโจนลงไปในเหว
ทับข้างसानคนใด คนหนึ่งตาย.

อนภีรตวตฺตสุมฺปิ ฯ

โส กิร ภิกฺขุ กามวิตกฺกาทินํ สมฺพาทาโร ทิสฺวา
นิวาเรตุ อสฺสโกนฺโต สาสเน อนภีรโต คิทธิภาวาภิกฺขุโย
ชาโต ตโต จินฺเตสิ ยาว สิลฺเลทํ น ปาปุณฺณามิ
ตาว มริสฺสสามิติ ฯ

อถ นํ ปพฺพตฺ อภีรฺหิตฺวา ปปาเต ปตฺนโต
อณฺเฑตรํ (๕๗๒) วิลิวการํ โอตฺถริตฺวา มาเรสิ ฯ

บทว่า **วิลิวารการ์** แปลว่า ช่างसानไม้ไฟ.

หลายบทว่า **น จ ภิกขเว อุตตานิ ปาเตตพฺพตี** ความว่า ตนอันภิกษุไม่พึงให้ตกลงไป.

ก็บทว่า **อุตตานิ** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยวิภัตติ เปลี่ยนแปลงไป.

แต่ในอธิการว่าด้วยการยังตนให้ตกไปนี้ ภิกษุไม่ควรยังตนให้ตกไป อย่างเดียวก็หาไม่, ถึงบุคคลอื่นก็ไม่ควรฆ่าด้วยความพยายาม อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุดแม้ด้วยการอดอาหาร.

จริงอยู่ แม้ภิกษุใด อาหารมีความประสงค์จะตายเมื่อแล้ซ และผู้ปฏิภุฏากมีอยู่ ก็ตัดอาหารเสีย, ภิกษุนั้นต้องทุกกฏทีเดียว.

ส่วนภิกษุใด อาหารหนักเป็นเครื่องผูกพันอยู่นาน (ต้องรักษาพยาบาลอยู่นาน) ภิกษุทั้งหลาย ผู้ปฏิภุฏากอยู่ ย่อมลำบาก เกลียดซัง คืออึดอัดอยู่ ด้วยคิดว่า เมื่อไรหนอ ? พวกเราจักพ้นจากภิกษุอาหาร.

ถ้าภิกษุนั้น คิดว่า อัฐภาพนี้ แม้ถูกประคอบประคองไว้ ก็ไม่ดำรงอยู่, และภิกษุทั้งหลายก็ลำบาก แล้วตัดอาหารเสีย ไม่เสพแล้ซ, ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้น ย่อมควร.

ส่วนภิกษุใดคิดว่า โรคนี้ร้ายแรง, อายุสังขารย่อมไม่ดำรงอยู่, และการบรรลुकุณวิเศษของเรานี้ ย่อมปรากฏเหมือนอยู่ในเงื้อมมือแล้ว จึงตัดอาหารเสีย; ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้น ย่อมควรเหมือนกัน.

แม้เมื่อภิกษุผู้ไม่อาหาร เกิดความสังเวชขึ้นแล้ว ตัดอาหารเสียด้วยหวัชข้อกรรมฐาน เพราะคิดได้ว่า 'ชื่อว่า การแสวงหาอาหารเป็นที่เนิ่นช้า, เราจักตามประกอบกรรมฐานเท่านั้น' ดังนี้, ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้น ย่อมควร.

ภิกษุพยากรณ์การบรรลुकุณวิเศษ แล้วตัดอาหารเสีย; ข้อนั้นย่อมไม่ควร.

แต่จะบอกแก่ลัซชัภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสภาคันควรอยู่.

วิลิวารนฺติ เวณการ์ ๗

น จ ภิกขเว อุตตานิ ปาเตตพฺพตี น อุตตปาเตตพฺพตี ๗

วิภตติพยตฺเตน ปเนตํ วุตตํ ๗

เอตถ จ น เกวลํ น ปาเตตพฺพตี อญเณนปิ เยนเกนจิ อุปกุกเมน อนฺตมโส อาหารูปจฺเจทเนนปิ น มาเรตพฺพตี ๗

โยปิ ทิ คิลาน วิชฺชมาเน เกสซฺเช อุปฺภูจาเกสุ จ มริตฺกामิ อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ ทุกฺกฏเมว ๗

ยสฺส ปน มหาอาพาโห จิรานุพฺนโห ภิกฺขุ อุปฺภูจฺจนฺตา กิลมฺนฺติ ชิคฺฉณฺติ กทา นฺโช คิลานโต มจฺจิสฺสามาติ อฏฺฐิยนฺติ ๗

สเจ โส อยํ อุตตภาโว ปฏฺิซคฺคิยมาโนปิ น ติฏฺฐติ ภิกฺขุ จ กิลมฺนฺตีติ อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ เกสซฺชํ น เสวติ วฏฺฐติ ๗

โย ปน อยํ โรโค ชโร อายุสังขาราน ติฏฺฐนฺติ อยญจ เม วิเสสาคิมฺ ทถลปฺโตโต วิยทิสฺสตีติ อุปจฺฉินฺทติ วฏฺฐติเยว ๗

อคิลานสฺสาปิ อุปฺปนฺนสฺสเวคฺสส อาหารปริเยสนนฺนาม ปปญฺโจ กมฺมฏฺฐานเมว อนฺนุยุญฺชิสฺสามิติ กมฺมฏฺฐานสีเสน อุปจฺฉินฺทตฺส วฏฺฐติ ๗

วิเสสาคิมํ พยากริตฺวา อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ น วฏฺฐติ ๗

สภาคานํ ทิ ลชฺชชฺภิกฺขุณํ กเถตุํ วฏฺฐติ ๗

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์กลิ้งศิลาเล่นทับคนเลี้ยงโคตาย

ในเรื่องศิลา มีวินัยฉัยดังนี้:-

บทว่า ทวาย แปลว่า ด้วยการเล่น คือ ด้วยการหัวเราะ, อธิบายว่า ด้วยการเล่นคนอง.

ที่ชื่อว่า ศิลา ได้แก่ ก้อนหิน.

และไม่ใช้แต่หินอย่างเดียว ถึงท่อนไม้ หรือก้อนอิฐ อย่งใด อย่งหนึ่งแม้อื่น ภิกษุจะใช้มือหรือเครื่องยนต์กลิ้ง ย่อมไม่ควร.

พวกภิกษุพากันหัวเราะเสสรวลกลิ้งอยู่กัติ ยกขึ้นอยู่กัติ ซึ่งวัดอุมิหินเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระเจติย์เป็นต้น จัดเป็นครวทำการงาน; เพราะเหตุนั้น กิจมีการกลิ้งเป็นต้น จึงควร.

พวกภิกษุ เมื่อจะทำนกรรมแม้อย่างอื่นเช่นนี้หรือจะชักลิ่งของ ยกต้นไม้หรือท่อนไม้สำหรับชักขึ้นแล้ว กลิ้งไป, ข้อนั้นยอมควร.

ในเวลาทำกัติกิจเป็นต้น ภิกษุขว่างท่อนไม้หรือกระเบื้องถ้วยไปไล่ฝูงกา และเหล่าสุนัขให้หนีไป; ข้อนั้นยอมควร.

เรื่องทั้งหลายมีเรื่องหนึ่งตัวเป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนทั้งหมดแล้วแล.

อนึ่ง ในวิสัยแห่งเรื่องหนึ่งตัวเป็นต้นนี้ อันภิกษุไม่ควรทำคิลานุปัฏฐาก ด้วยคิดว่า 'เรามีความรังเกียจ'.

ทุกอย่งพึงเข้าไปกำหนดกำลังหรือไม่มีกำลัง ความชอบใจและ ความสบาย ของภิกษุอาพาร แล้วทำ โดยความเป็นผู้หวังประโยชน์เกื้อกูล.

เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงมีครรภ์กับชู้ตกไปเป็นต้น

ในเรื่องหญิงมีครรภ์กับชู้ มีวินัยฉัยดังนี้:-

บทว่า ปวฏฺฐชปตติกา แปลว่า หญิงผู้มีสามีหย่าร้างไปนานแล้ว.

บทว่า คพฺพชปตตนนฺติ ได้แก่ เภสชเช่นกับขนานที่หญิงบริโภคแล้ว เป็นเหตุให้ครรภ์ตกไป.

เรื่องหญิงร่วมฟัว ๒ คน มีเนื้อความชัดเจนแล้วแล.

ลิลาวตฺตฤสมิ ๑

ทวายาติ ทเวน หสฺเสน ชิทฺทายาติ อตฺถเ ๑

ลิลาติ ปาสาโณ ๑

น เกวลญฺจ ปาสาโณ อญฺญมฺปิ ยงฺกิญฺจิทารุชณฺทํ วา อิกฺกุชฺคชณฺทํ วา หตฺเถน วา ยนฺเตน วา ปวิชฺฌิตุํ น วฏฺฏติ ๑

เจติยาทีนํ อตฺถาย ปาสาณาทโย หสนฺตา หสนฺตา ปวฏฺฏนฺตปิ อุกฺขิปนฺตปิ กมฺมสมฺโยติ วฏฺฏติ ๑

(๕๗๓) อญฺญมฺปิ อีทิสํ นวกมฺมํ วา กโรนฺตาทนฺทกํ วา โรวนฺตาท รุกฺขํ วา โรวนฺตาทนฺทกํ วา อุกฺขิปีตฺวา ปวิชฺฌนฺติ วฏฺฏติ ๑

ภตฺตวิสคฺคกาทิสฺส กาทเ ว โสเถ ว กฏฺฐํ วา กถลํ วา ชิปีตฺวา ปลาเปติ วฏฺฏติ ๑

เสทนาทิวตฺตุนิ สพฺพชเนว อุตฺตานตฺถานิ ๑

เอตถ จ อหิํ กุกฺกัจจโกติ คิลานุปฏฺฐานํ น กาทพฺพํ ๑

หิตกามตาย สพฺพํ คิลานสฺส พลาพลญฺจ รุจิจฺจ สปฺปายญฺจ อฺปลกฺเขตฺวา กาทพฺพํ ๑

ชารคพฺพินิวตฺตฤสมิ ๑

ปวฏฺฐชปตติกาติ ปวาสงฺคตฺตติกา ๑

คพฺพชปตตนนฺติ เยน ปรีกฺตฺเตน คพฺโ โป ตตติ ตาทิสํ เภสชฺชํ ๑

ทฺวิปชาปตติกตฺตุนิ อุตฺตานตฺถาเนว ๑

ในเรื่องรืดลูก มีวินัจฉัยดังนี้:-

หญิงมีครรภ์นั้น เมื่อภิกษุบอกกว่า ‘จงรืดให้ตกไปเองเถิด’ วานให้ผู้อื่นรืด ทำให้ตกไป; เป็นผิดความมุ่งหมาย.

แม้เมื่อภิกษุบอกกว่า ‘จงวานผู้อื่นรืดให้ตกไปเถิด’ แต่นางรืด ทำให้ตกไปเสียเอง; เป็นผิดความมุ่งหมายเหมือนกัน.

ชื่อว่าปริยาย ในมนุสสวัคคหะยอมไม่มี; เพราะเหตุนั้นเมื่อภิกษุพูดว่า ขึ้นชื่อว่าครรภ์ถูกรืดแล้ว จะตกไปเอง, หญิงมีครรภ์นั้น จงรืดเอง หรือจงวานให้ผู้อื่นรืดให้ตกไปก็ตาม, ไม่มีความลักลั่น เป็นปาราชิกทีเดียว.

แม้ในเรื่องนาศรรภ์ให้ร้อนกันยนี้เหมือนกัน.

เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงหมั้นมีบุตรตาย

ในเรื่องหญิงหมั้น มีวินัจฉัยดังนี้:- หญิงผู้ไม่ตั้งครรภ์ชื่อว่าหญิงหมั้น.

ธรรมดาหญิงไม่ตั้งครรภ์ ย่อมไม่มี, แต่ว่าครรภ์แม้ที่หญิงคนใด ตั้งขึ้นแล้ว ไม่ดำรงอยู่, ข้อนี้ ท่านกล่าวหมายเอาหญิงนั้น.

ได้ยินว่า ในคราวมีระดู หญิงทุกจำพวก ย่อมตั้งครรภ์, แต่อกุศลวิบาก มาประจวบเข้าแก่พวกสัตว์ผู้เกิดในท้องของหญิงที่เรียกกันว่า เป็นหมั้น นี้.

สัตว์เหล่านั้นถือปฏิสนธิมาด้วยกุศลวิบากเพียงเล็กน้อย อกุศล วิบากครอบงำจึงพินาศไป.

จริงอยู่ ในขณะที่ปฏิสนธิใหม่ๆ นั้นเอง ครรภ์ตั้งอยู่ไม่ได้ ด้วยอาการ ๒ อย่างคือด้วยลม หรือสัตว์เล็กๆ เพราะกรรมานุภาพ.

ลมพัด (ครรภ์) ให้แห้งแล้วทำให้อันตรธานไป.

สัตว์เล็กๆ ทั้งหลายกัดกิน (ครรภ์ทำให้อันตรธานไป).

แต่เมื่อแพทย์ประกอบเภสัช เพื่อกำจัดลมและพวกสัตว์เล็กนั้นแล้ว ครรภ์พึงตั้งอยู่ได้.

ภิกษุนั้น ไม่ได้ปรุงเภสัชขนานนั้น ได้ให้เภสัชที่ร้ายแรงขนานอื่น.

นางได้ตายไป เพราะเภสัชขนานนั้น.

คพภมณฑนทนต์ลุมมี ฯ

มททิตฺวา ปาเตหิตฺติ วุตฺเต อญฺเณน มทฺทาเปตฺวา ปาเตติ วิสฺงเกตฺ ฯ

มทฺทาเปตฺวา ปาตาเปหิตฺติ วุตฺเตปิ สยฺ มทฺทิตฺวา ปาเตติ วิสฺงเกตฺเมว ฯ

มนุสฺสวัคคเห ปริยาโย นาม นตฺถิ ตสฺมา คพฺโภ นาม มทฺทิตฺโต ปตฺติตฺติ วุตฺเต สฺวา สยฺ วา มทฺทตฺ อญฺเณน วา มทฺทาเปตฺวา ปาเตตฺ วิสฺงเกโต นตฺถิ ปาราชิกเมว ฯ

ตาปนทนต์ลุมมีปิ เอเสว นโย ฯ

วณฺณิตฺถิวตฺตลุมมี วณฺณิตฺถิ นาม ยา คพฺภํ น คณฺหาติ ฯ

คพฺภอกคณฺหนกิตฺถิ นาม นตฺถิ ยสฺสา ปน คหิตฺโตปิ คพฺโภ น สณฺจติ ตํ สนฺธาเยตฺ วุตฺตํ ฯ

อตุสฺมเย กิร สพฺพิตฺถิโย คพฺภํ คณฺหนติ ยา ปนายํ วณฺณาติ วุจฺจติ ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตสฺตตานํ อกุสฺล-วิปาโก สฺมฺปาปุณาติ ฯ

เต ปริตตกุสฺลวิปาเกน คหิตฺตปฏิสฺสนฺธิกา อกุสฺลวิปาเกน (๕๗๔) อภิกฺขฺตา วินสฺสนฺติ ฯ

อภินวปฏิสฺสนฺธิยฺเยว ทิ กมฺมานุภาเวน ทฺวิหากาเรหิ คพฺโภ น สณฺจติ วาเตน วา ปาณเกหิ วา ฯ

วาโต โสเสตฺวา อนฺตรธาเปติ ฯ

ปาณกา ขาทิตฺวา ฯ

ตสฺส ปน วาตสฺส ปาณกานํ วา ปฏิฆาตาย เภสชฺเช กเต คพฺโภ สณฺจเหยย ฯ

โส ภิกฺขุ ตํ อกตฺวา อญฺฉํ ขรํ เภสชฺชํ อทาลิ ฯ

เตน สฺวา กาลมกาลี ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงบัญญัติทุกกฏไว้ เพราะภิกษุปรุงเกล็ดช.

แม้ในเรื่องที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ภควา เกสชชรสส กตตตา ทุกกฏํ ปณณทาเปลิ ฯ

ทุติยวตถุสุมิมปิ เอเสว นโย ฯ

**ภิกษุไม่ควรทำยาแก่ชนอื่น
แต่ควรทำให้สหธรรมิกทั้ง ๕**

เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่ควรทำเกล็ดชแก่ชนอื่นผู้มา แล้วยๆ, เมื่อทำต้องทุกกฏ.

แต่ควรทำให้แก่สหธรรมิกทั้ง ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานาสามเณร สามเณรี.

จริงอยู่ สหธรรมิกทั้ง ๕ เหล่านี้เป็นผู้มีศีล ศรัทธาและปัญหาเสมอกัน ทั้งประกอบในไตรสิกขาด้วย ภิกษุจะไม่ทำเกล็ดชให้ยอมไม่ได้, และเมื่อจะทำ ถ้าสิ่งของๆ สหธรรมิกเหล่านั้นมีอยู่, พึงถือเอาสิ่งของๆ สหธรรมิก เหล่านั้น ปรุงให้.

ถ้าไม่มี, ควรเอาของๆ ตนทำให้.

ถ้าแม้ของๆ ตนก็ไม่มี พึงแสวงหาด้วยภิกขาจารย์วัตร หรือจากที่แห่ง ญาติและคนปวารณา (ของตน).

เมื่อไม่ได้ ควรนำสิ่งของมาทำให้ แม้ด้วยการไม่ทำ วิญญูติ (คือขอในที่ๆ เขาไม่ได้ทำปวารณาไว้) เพื่อประโยชน์ แก่คนไข้.

ควรทำยาให้แก่คน ๕ จำพวก แม้อื่นอีก คือ มารดา ๑ บิดา ๑ คนบำรุงมารดาบิดานั้น ๑ ไวยาจักร ของตน ๑ คนปณทูปลาส ๑.

คนที่ชื่อว่าปณทูปลาส ได้แก่ คนผู้เพ่งบรรพชา ยังอยู่ในวิหารตลอดเวลา ที่ยังตระเตรียมบาตรและจีวร.

บรรดาชน ๕ จำพวกเหล่านี้ ถ้ามารดาและบิดา เป็นใหญ่ ไม่หวัง ตอบแทนไซ้, จะไม่ทำให้ก็ควร.

แต่ถ้าท่านทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในราชสมบัติยังหวัง ตอบแทนอยู่, จะไม่ทำ ไม่ควร.

เมื่อท่านทั้ง ๒ หวังเกล็ดช ควรให้เกล็ดช.

เมื่อท่านทั้ง ๒ ไม่รู้วิธีประกอบยาควรประกอบยาให้.

ตสมมา อาคตาคตสส พรชนสส เกสชชํ น กาทพฺพํ ฯ

กโรนโต ทุกกฏํ อापชชติ ฯ

ปณจณนํ ปน สหธมมิกานํ กาทพฺพํ ภิกขุสฺส ภิกขุณีเย ลิกขมานาย สามเณรสฺส สามเณรียา ฯ สมสิลลทฐาปณณานํ ทิ เอเตสํ ติสฺสุ ลิกขาสฺสุ ยุตตานํ เกสชชํ อกาตุํ น ลภติ ฯ กโรนเตน จ สเจ เตสํ อตถิ เตสํ สนตํ กเหตฺวา โยเซตฺวา ทาทพฺพํ ฯ

สเจ นตถิ อตตโน สนตํ กาทพฺพํ ฯ

สเจ อตตโนปิ นตถิ ภิกขาจารย์วตฺเตน วา ญาติกปวาริตฺถุจฺจานโต วา ปริเยสิตพฺพํ ฯ

อลภนเตน คิลานสฺสตุถาย อกตวิญญตฺติยาปิ อาหริตฺวา กาทพฺพํ ฯ

อปเรสํปิ ปณจณนํ กาทุํ วฏฺฏติ มาตาปีตุนํ ตพฺพจฺจกานํ อตตโน เวยยาวจจกรสฺส ปณทูปลาสฺสชาติ ฯ

ปณทูปลาสํ นาม โย ปพฺพชชาเปกฺโข ยาว ปตตจิวํ ปฏฺิยาทียติ ตาว วิหารเว วสติ ฯ

เตสฺสุ สเจ มาตาปีตโร อิสฺสรา โหนติ น ปจฺจาสีสนติ อกาตุํ วฏฺฏติ ฯ

สเจ ปน รชฺเช จิตา ปจฺจาสีสนติ อกาตุํ น วฏฺฏติ ฯ

เกสชชํ ปจฺจาสีสนตานํ เกสชชํ ทาทพฺพํ ฯ

(๕๗๕) โยเซตฺ อชานนฺตานํ โยเซตฺวา ทาทพฺพํ ฯ

ควรแสวงหาภลัชเพื่อประโยชน์แก่ชน ๕ จำพวก
มีมารดาเป็นต้น แม้ทั้งหมด โดยนัยดังที่กล่าวแล้วใน
สทธรรมิกนันทนแล.

ก็ถ้าภิกษุนำมามารดาปรณนิบัติอยู่ในวิหาร,
อย่าถูกต้องพึงบริกรรมทุกอย่าง,

พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง.

ส่วนบิดาพึงบำรุงทำกิจทั้งหลาย มีกรารให้อาบน้ำ
และการนวดเป็นต้น ด้วยมือตนเอง เหมือนอย่าง
สามเณรจะนั้น.

ชนเหล่าใดยอมบำรุงประคับประคองมารดาและบิดา,
ภิกษุควรทำภลัช แม้แก่ชนเหล่านั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.

คนผู้ที่ชื่อว่า ไวยาจักร ได้แก่ ผู้รับเอาค่าจ้างแล้ว
ตัดฟันในป่า หรือทำ การงานอะไรๆ อย่างอื่น.

เมื่อเกิดเป็นโรคขึ้นแก่เขา ภิกษุควรทำภลัชให้
จนกว่าพวกญาติ จะพบเห็น.

ส่วนผู้ใดเป็นเพียงคนอาศัยภิกษุ ทำการงานทุก
อย่าง, ภิกษุควรทำ ภลัชให้แก่คนคนนั้นเหมือนกัน.

แม้ในปณตูปลาสก็ควรปฏิบัติเหมือนในสามเณร
จะนั้น.

ภิกษุควรทำยาให้คน ๑๐ จำพวก

ภิกษุควรทำยาให้แก่ชน ๑๐ จำพวก แม้อื่นอีก คือ
พี่ชาย ๑ น้องชาย ๑ พี่หญิง ๑ น้องหญิง ๑ น้ำหญิง ๑
ป่า ๑ อาชาย ๑ ลุง ๑ อาหญิง ๑ น้ำชาย ๑.

ก็เมื่อจะทำให้แก่ชนมีพี่ชายเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมด
ควรเอาภลัช อันเป็นของๆ คนเหล่านั้นนั้นแล ประุงให้
อย่างเดียว,

แต่ถ้าสิ่งของๆ ชนเหล่านั้น ไม่เพียงพอ และชน
เหล่านั้นก็ขอร้องอยู่ว่า ‘ท่านขอรับ โปรดให้พวกกระผมเถิด
พวกกระผมจักถวายคืน แก่พระคุณท่าน’, ควรให้เป็นของยืม,
ถึงหากพวกเขาไม่ขอร้อง, ภิกษุควรพูดว่า สิ่งของๆ ชน
เหล่านั้น จักมีเมื่อใด เขาก็ให้เมื่อนั้น ดังนี้ แล้วพึงให้ไป.

สพเพล์ อตถาย สทम्मิกเกสุ วุตตนเยเนว
ปริเยลิตัพพ ๑

สเจ ปน มาตริ วิหารเ อาเนตวา ปฏิชคคตติ
สพพิ ปริกมมึ อนามสนเตน กาทัพพิ ๑

ชาทณียโกชนีย สหตถา ทาทัพพิ ๑

ปีตา ปน ยถา สามเณโร เอว สหตถเณ
นหาปนสมพพนาทินิ กตวา อุပ္ภูจาทัพโพ ๑

เย มาตาปีตโร อุပ္ภูจหนตติ ปฏิชคคตติ เตสเมปิ
เอวเมว กาทัพพิ ๑

เวยยาวจจกโร นาม โย เวตตนิ คเหตุวา
อรณเเว ทารุณี วา ฉินทติ อถณิ วา กิลจ
กมมึ กโรตติ ๑

ตสส โรเค อุปปนเน ยาว ฌาตกา ปสสนตติ
ตาว ภลชชึ กาทัพพิ ๑

โย ปน ภิกษุณิสลิตโกว หุตวา สพพกมมานิ
กโรตติ ตสส ภลชชึ กาทัพพเมว ๑

ปณตูปลาสปิ สามเณเร วีย ปฏิชชิตัพพิ ๑

อปเรลปิ ทสนนุ กาทุ วฏฐตติ เขฎฐภาต
กนิฎฐภาต เขฎฐภคินียา กนิฎฐภคินียา จุพมาตยา
มหามาตยา จุพปีตโน มหาปีตโน ปีตจฉาย มาตูลสสาติ ๑

เตสเมปน สพเพสเมปิ กโรนเตน เตสเวย
สนตกั ภลชชึ คเหตุวา เกวล โยเซตวา ทาทัพพิ ๑

สเจ ปน นปโปหนตติ ยาจนตติ จ เทถ โน
ภนเต ตุมหากั ปฏิทสสามาติ ตาวกาลิกั ทาทัพพิ ๑

สเจปิ น ยาจนตติ อุมหากั ภลชชึ อตถิ
ตาวกาลิกั คณหาถาติ วตวา วา ยทา เตส ภวิสสติ
ตทา ทสสนตติ อาโภคั วา กตวา ทาทัพพิ ๑

ถ้าเขาคืนให้ควรรับเอา. ถ้าไม่คืนให้ ไม่ควรทวง.

เว้นญาติ ๑๐ จำพวกเหล่านั้นเสีย ไม่ควรให้เกลาช แก่ชนเหล่าอื่น.

ก็เมื่อภิกษุใช้ให้ญาตินำจตุปัจจัยมาทราบเท่าจนถึง ๗ ชั่วโมงโดยสลับๆ กันมาแห่งบุตรของญาติ ๑๐ จำพวก มีพี่ชายเป็นต้นเหล่านั้น ไม่เป็นการทำ วิญญูติ เมื่อทำเกลาช (แก่ชนเหล่านั้น) ก็ไม่เป็นเวชกรรม หรือไม่เป็นอาบัติ เพราะประทุษร้ายสกุล.

ถ้าพี่สะใภ้ น้องสะใภ้ หรือพี่เขยน้องเขย เป็นไข้, ถ้าเขาเป็นญาติ, จะทำเกลาชแก่ญาติแม่เหล่านั้น ก็ควร.

ถ้าเขามีไข้ญาติพึงทำให้แก่พี่ชาย และพี่หญิง ด้วยสั่งว่า ‘จงให้ ในที่ปฏิบัติของพวกท่าน’.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทำให้แก่บุตรของเขา ด้วยสั่งว่า จงให้แก่มารดา และบิดาของพวกเจ้าเถิด.

พึงทราบวินิจฉัยในบททั้งปวงโดยอุบายนี้.

อันภิกษุเมื่อจะใช้สามเณรทั้งหลาย ให้นำเกลาชมาจากป่าเพื่อประโยชน์แก่พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ เป็นต้นเหล่านั้น ควรให้พวกสามเณรที่เป็นญาติให้นำมา หรือพึงให้นำมา เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วจึงให้ไป.

แม้พวกสามเณรผู้ไม่ใช่ญาติเหล่านั้นก็ควรนำมา ด้วยหวัชข้อวัตรว่า ‘พวกเราจะนำมาถวายพระอุปัชฌายะ’.

โยมมารดาและบิดาของพระอุปัชฌายะ เป็นไข้ มายังวิหาร,

และพระอุปัชฌายะหลีกไปสู่ทิศเสวย.

ลัทธิวิหาริกควรให้เกลาชอันเป็นของๆ พระอุปัชฌายะ.

ถ้าไม่มี, ควรบริจาคเกลาชของตน ถวายพระอุปัชฌายะ ให้ไป.

แม้เมื่อของๆ ตนก็ไม่มีควรแสวงหาทำให้เป็นของๆ พระอุปัชฌายะ แล้วให้ไป โดยนัยดังกล่าวแล้ว.

ในโยมมารดาและบิดาของลัทธิวิหาริก แม้พระอุปัชฌายะก็ควรปฏิบัติเหมือนอย่างนั้นเหมือนกัน.

ในอาจารย์และอันเตวาสิกก็นัยนี้.

สเจ ปฏิเทนฺติ คเหตุพฺพํ, โน เจ เทนฺติ น โจเทตฺตพฺพา ฯ

เอเต ทส ฆาตเก จเปตฺวา อญฺเฆสํ น ทาทพฺพํ ฯ

(๕๗๖) เอเตสํ ปุตฺตปรมฺปราย ปน ยาว สตฺตโม กุลปรีวภูฏฺเฏ ตาว จตฺตาวโร ปจฺจเย ออาหาราเปนฺตสฺส อกตวิญญตฺติ วา เกสชฺชํ กโรนฺตสฺส เวชชกมฺมํ วา กุลทูลสกาปตฺติ วา น โหติ ฯ

สเจ ภาคฺชายา ภคินีสามิโก วา คิลานา โหนฺติ, ฆาตกา เจ เตสฺมปี วญฺญตฺติ ฯ

อฆาตกา เจ ภาคฺ จ ภคินียา จ กตฺวา ทาทพฺพํ ตุมหากํ ชคฺคนฺฏฺสาเน เทถาติ ฯ

อถวา เตสํ ปุตฺตानํ กตฺวา ทาทพฺพํ ตุมหากํ มาตาศิฏฺฐํ เทถาติ ฯ

เอเตน อุปาเยน สพฺพเทสุ วิญฺจโย เวทิตฺตพฺโพ ฯ

เตสํ อตฺถาย สามเณเรหิ อรณฺญโต เกสชฺชํ ออาหาราเปนฺเตน ฆาตีสามเณเรหิ วา ออาหาราเปตฺตพฺพํ อตฺตโน อตฺถาย วา ออาหาราเปตฺวา ทาทพฺพํ ฯ

เตหิปี อุชฺชฌายสฺส ออาหารามาติ วตฺตลีเสน อหริตพฺพํ ฯ

อุชฺชฌายสฺส มาตาศิฏฺฐโร คิลานา วิหารํ อาคจฺฉนฺติ ฯ

อุชฺชฌายโย จ ทิสายกฺกนฺโต โหติ ฯ

สทฺธิวิหาริกเณ อุชฺชฌายสฺส สนฺตํ เกสชฺชํ ทาทพฺพํ ฯ

โน เจ อตฺถิ อตฺตโน เกสชฺชํ อุชฺชฌายสฺส ปริจฺจชิตฺวา ทาทพฺพํ ฯ

อตฺตโนปี อสนฺเต วุตฺตนเยน ปริเยสิตฺวา อุชฺชฌายสฺส สนฺตํ กตฺวา ทาทพฺพํ ฯ

อุชฺชฌายเณปี สทฺธิวิหาริกสฺส มาตาศิฏฺฐุ เอวเมว ปฏิชฺชิตพฺพํ ฯ

เอส นโย อัจริยนฺเตวาลิเกสุ ฯ

ภิกษุควรทำยาให้แก่คน ๕ จำพวก

บุคคลแม้เมื่อใด คือ คนจรมมา ๑ โจร ๑ นักรบแพ้ว ๑ ผู้เป็นใหญ่ ๑ คนที่พวกญาติสละเตรียมจะไป ๑ เป็นไข้ เข้าไปสู่วิหาร.

ภิกษุผู้ไม่หวังตอบแทน ควรทำเภสัช แก่คน ทั้งหมดนั้น.

ตระกูลที่มีศรัทธาบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ย่อมตั้งอยู่ในฐานะเป็นมารดา และบิดาของภิกษุสงฆ์.

ถ้าในตระกูลนั้นมีคนบางคน เป็นไข้, ชนทั้งหลายเรียนขอ เพื่อประโยชน์ แก่ผู้เป็นไข้นั้นว่า ‘ท่านขอรับ ! ขอพระคุณท่านทำเภสัชให้ ด้วยความวิสาสะเถิด’, ไม่ควรให้ ทั้งไม่ควรทำเลย.

ก็ถ้าพวกเขาารู้สิ่งที่ควร เรียนถามอย่างนี้ว่า ‘ท่านขอรับ ! เขาปรุงเภสัชอะไรแก่โรคชื่อโน้น’ ภิกษุจะตอบว่า เขาเอาสิ่งนี้และสิ่งนี้ ทำ(เภสัช) ดังนี้ ก็ควร.

ก็ภิกษุถูกคฤหัสถ์เรียนถามอย่างนี้ว่า ‘ท่านขอรับ มารดาของกรรม เป็นไข้ ขอได้โปรดบอกเภสัชด้วยเถิด’ ดังนี้ ไม่ควรบอก.

แต่ควรสนทนาถ้อยคำะกันและกันว่า ‘อาวุโส ! ในโรคชนิดนี้ ของภิกษุ ชื่อโน้น เขาปรุงเภสัชอะไรแก่’ ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า ‘เขาเอาสิ่งนี้และนี้ ปรุงเภสัชขอรับ !’.

ฝ่ายชาวบ้าน ฟังคำสนทนานั้นแล้ว ย่อมปรุงเภสัชแก่มารดา; ข้อที่ภิกษุ สนทนากันนั้น ย่อมควร.

เรื่องพระมหาปทุมเถระสนทนาเรื่องยาแก้โรค

ได้ยินว่า แม้พระมหาปทุมเถระ เมื่อพระเทวีของพระเจ้าวสภะเกิด ประชวรพระโรคขึ้น ก็ถูกนางนักลสนมคนหนึ่งมาเรียนถาม ท่านก็ไม่พูดว่า ‘ไม่รู้’ ได้สนทนากับพวกภิกษุเหมือนอย่างทีกล่าวมาแล้วนั้นแล.

ข้าราชการพิจารณาสนทนานั้นแล้ว ได้ปรุงเภสัชถวายแต่พระเทวี พระองค์นั้น.

และเมื่อพระโรคสงบลงแล้ว ข้าราชการบริวารได้

อภโฆปิ โย อาคนตุโก วา โจโร วา ยุทธปราชิตโต วา อีสลโร วา ฉาตเกทธิ ปริจจตุโต คมियมนุสโส วา คิลานो หุตวา วิหารี ปวิสติ ฯ

สพฺเพสํ อปฺจจาสิสนฺเตน เภสชฺชํ กาทพฺพํ ฯ

(๕๗๗) สทฺธํ กุลํ โทติ จตุทฺธิ ปฺจเจยฺหิ อฺปฺภุจายกํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส มาตาปิตุภูจານิยํ ฯ

ตตฺร เจ โกจิ คิลานो โทติ ตสฺสตุถาย วิสฺสาเสน เภสชฺชํ กตฺวา ฆนฺเต เทถาติ วทฺนติ เหนว ทาทพฺพํ น กาทพฺพํ ฯ

อล ปน กปฺปิยํ ฆตฺวา เอวํ ปุจฺฉนฺติ ฆนฺเต อสฺกสฺส นาม โรคฺสสํ ก็ เภสชฺชํ กโรนฺติตฺติ อิทฺถจฺฉิทฺถจ คเหตุวา กโรนฺติตฺติ วตฺตุ วฏฺฏติ ฯ

ฆนฺเต มยฺหํ มาตา คิลานา เภสชฺชํ ตาว อาจิกฺขเถตาติ เอวํ ปุจฺฉิตฺเตน ปน น อาจิกฺขิตพฺพํ ฯ

อภฺยมนฺณํ ปน กถา กาทพฺพา อาวุโส อสฺกสฺส นาม ภิกฺขุโน อิมสฺมิ โรคฺเก ก็ เภสชฺชํ กริสิตฺติ, อิทฺถจฺฉิทฺถจ ฆนฺเตติ ฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร มาตุ เภสชฺชํ กโรติ วฏฺฏติ ฯ

มหาปทุมเถโรปิ กิร วสภารณฺโฆ เทเวีย โรคฺเก อฺปฺปนฺเน เอกาย อิตฺถิยา อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺโต น ชานามิตฺติ อวตฺวา เอวเมว ภิกฺขุทฺธิ สทฺธิ สมฺมุลฺลเปสิ ฯ

ตํ สุตฺวา ตสฺสา เภสชฺชมกฺสุ ฯ

วฺปฺสนฺเต จ โรคฺเก ติจิวเรณ ตฺถิ จ กหา

บรรทุกมอบเกสรให้เต็ม พร้อมทั้งไตรจีวรและกหาปณะ ๓๐๐ นำไปวางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ แล้วเรียนว่า ‘ท่านเจ้าข้า ! โปรดทำการบูชาด้วยดอกไม้เถิด’.

พระเถระคิดว่า ‘นี่ ชื่อว่าเป็นส่วนของอาจารย์’ แล้วให้เวยาวัจจกรรับไว้ ด้วยอำนาจเป็นของกบปิยะ ได้ทำการบูชาด้วยดอกไม้แล้ว.

ภิกษุควรปฏิบัติในเกสรอย่างนี้ก่อน.

ปณสเดหิ สหฐี เกสชชจงโกฏกั ปุเรตวา อหริตวา เถรสส ปาทุมเล จเปตวา ภนเต ปุพฺพชฺช กโรถาติ อาหฺสฺ ๑

เถโร อัจฉริยาโก นาม อยฺนติ กบปิยวเสน คาหาเปตวา ปุพฺพชฺช อกาลิ ๑

เอวํ ตาว เกสชเช ปฏิปชฺชิตพฺพ ๑

เรื่องสวดพระปริตร

กัในพระปริตร มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุถูกชาวบ้าน อารารณาว่า โปรดทำพระปริตรแก่คนไข้เถิด ขอรับ’ ดังนี้ ไม่ควรทำ,

แต่เมื่อเขาอารารณาว่า ‘โปรดสวดเถิด’, ควรทำ.

ถ้าแม่ภิกษุนั้น มีความวิตกว่า ธรรมตามนุษย์ทั้งหลาย ย่อมไม่รู้, เมื่อเราไม่ทำ จักเป็นผู้เดือดร้อน ดังนี้, ก็ควรทำ.

ส่วนภิกษุถูกอารารณาว่า โปรดทำน้ำพระปริตร เส้นด้ายพระปริตรให้เถิด ดังนี้ ควรเอามือ (ของตน) กวนน้ำ ลูบคลำเส้นด้าย ของมนุษย์เหล่านั้นแล ให้ไป.

ถ้าภิกษุให้น้ำจากวิหาร หรือเส้นด้ายซึ่งเป็นของๆ ตน เป็นทุกกฏ.

พวกเขาบ้านนั่งถือน้ำและเส้นด้าย กล่าววอยู่ว่า ขอนิมนต์สวดพระปริตร ดังนี้ควรทำ,

ถ้าเขาไม่รู้ ควรบอกให้.

พวกเขาบ้านตรวจน้ำทักษิณทกลง และวางเส้นด้ายไว้ใกล้เท้าทั้งหลาย ของพวกภิกษุผู้นั่งอยู่แล้ว ก็ไปด้วยเรียนว่า ‘ขอนิมนต์ทำพระปริตร สวดพระปริตรเถิด’ ดังนี้, ภิกษุไม่พึงชักเท้าออก.

เพราะว่า พวกเขาบ้านจะเป็นผู้มีความเดือดร้อน.

พวกเขาบ้านส่งคนไปยังวิหาร เพื่อประโยชน์แก่คนไข้ ภายในบ้าน ด้วยสั่งว่า ‘ขอภิกษุทั้งหลาย โปรดสวดพระปริตร’ ดังนี้, ภิกษุควรสวด.

เมื่อโรคหรือความจัญไร เกิดขึ้นในพระราชมณเฑียร เป็นต้น ภายในบ้าน อิศรชนมิกษัตริย์ เป็นต้น รับสั่งให้อารารณาภิกษุมาแล้ว นิมนต์ให้สวด (พระปริตรเป็นต้น).

ปริตเต ปน คิลานสฺส ปริตฺตํ กโรถ ภนเตติ วุตเตน น กาทพฺพ ๑

ภณเถติ วุตเต ปน กาทพฺพ ๑

สเจปิสฺส โหติ มนุสฺสา นาม น ชานนฺติ อกรียมาเน วิปฏิสฺสริโน ภวิสฺสนฺตติ กาทพฺพ ๑

ปริตฺโตทกํ ปริตฺตสฺสฺตํ กตฺวา เทถาติ วุตเตน ปน เตสฺเยว (๕๗๘) อุทกํ หตฺเถน จาเลตฺวา สฺตฺตํ ปริมชฺเชตฺวา ทาทพฺพ ๑

สเจ วิหารโต อุทกํ อตฺตโน สนฺตกํ วา สฺตฺตํ เทติ ทุกกฏํ ๑

มนุสฺสา อุทกญฺจ สฺตฺตญฺจ คเหตุวา นิสฺสิตฺวา ปริตฺตํ ภณเถติ วทฺนฺติ กาทพฺพ ๑

โน เจ ชานนฺติ อัจฉริยพฺพ ๑

ภิกฺขุณฺํ นิสฺสนานํ ปาเทสุ อุทกํ อากิริตฺวา สฺตฺตญฺจ จเปตฺวา คจฺจนฺติ ปริตฺตํ กโรถ ปริตฺตํ ภณเถติ น ปาธา อปเนตพฺพา ๑

มนุสฺสา ทิ วิปฏิสฺสริโน โหนฺติ ๑

อนโตคาเม คิลานสฺสฺตถาย วิหารํ เปสนฺติ ปริตฺตํ ภณนฺตุติ ภณิตพฺพ ๑

อนโตคาเม ราชเคหาทิสฺสุ โรเค วา อุปฺทเว วา อุปฺปนฺเน ปกโกสาเปตฺวา ภณาเปนฺติ ๑

ภิกษุพึงสวดพระสูตรทั้งหลาย มีอาฏานาฏิยสูตร เป็นต้น.

แม้เมื่อพวกเขาบ้านส่งคนไปนิมนต์ว่า ‘ขอภิกษุทั้งหลาย จงมาให้ลิกขาบท แสดงธรรมแก่คนไข้เกิด’ หรือว่า ‘จงมาให้ลิกขาบท แสดงธรรมที่พระราชวังหลวง หรือที่เรือนของอำมาตย์เกิด’ ดังนี้ ภิกษุควรไปให้ลิกขาบท ควรกล่าวธรรม.

พวกเขาบ้านนิมนต์ว่า ‘ขอภิกษุทั้งหลาย จงมา เพื่อเป็นบริวาร (เพื่อน) ของคนตาย’, ไม่ควรไป.

ภิกษุจะไปด้วยมุ่งกรรมฐานเป็นหลักว่า เราจักกลับ ได้มรณสติ เพราะเห็นกระดูกในป่าช้า และเพราะเห็นอสุภะ ดังนี้ ควรอยู่.

ภิกษุควรปฏิบัติในพระปริตรดังพรรณนามาจะนี้.

ว่าด้วยเรื่องอนามัญฐบิณฑบาต

** ก็พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องบิณฑบาต ดังต่อไปนี้:-
ถามว่า อนามัญฐบิณฑบาตควรให้แก่ใคร ไม่ควรให้แก่ใคร ?

ตอบว่า อันดับแรกควรให้แก่โยมพ่อและโยมแม่.

ก็ถ้าว่า อนามัญฐบิณฑบาตนั้น จะมีค่าถึง ๑ กหาปณะ ก็ไม่เป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไป,

ควรให้แก่คนทั้งหลายแม่เหล่านี้ คือ พวกคนผู้อุปฐาก โยมพ่อและโยมแม่ ไวยาวัจกร คนเตรียมตัวจะบวช.

บรรดาคนเหล่านั้น สำหรับคนเตรียมจะบวช ควรใส่ภาชนะให้.

ยกเว้นคนเตรียมตัวจะบวชนั้นเสีย สำหรับพวกคน อยู่ครองเรือนเหล่านี้ แม้สำหรับโยมพ่อและโยมแม่ก็ไม่ควรใส่ภาชนะให้.

เพราะว่า ของใช้ของบรรพชิต ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเป็นเจดีย์ ของพวก คนอยู่ครองเรือน.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดาว่าอนามัญฐบิณฑบาตนี้ ควรให้ทั้งแก่โจรหัวโจก ทั้งแก่ท่านผู้เป็นใหญ่ ที่มาถึงเข้า เฉพาะหน้า.

เพราะเหตุไร ?

เพราะว่า แม้เมื่อภิกษุไม่ให้ คนเหล่านั้นก็จะโกรธว่า

อาฏานาฏิยสูตรดาทีนิ ภณิตัพพานิ ฯ

อาคนตุวา คิลานสฺส ลิกขาปทานิ เทนตุ รมฺมํ กเถนตุ ราชนฺเตปุเร วา อมจฺจเคเห วา อาคนตุวา ลิกขาปทานิ เทนตุ รมฺมํ กเถนตุติ เปลิตฺเตปิ คนฺตฺวา ลิกขาปทานิ ทาทพฺพานิ รมฺโม กเถตฺตฺพุทฺโธ ฯ

มตานิ ปริวารตฺถํ อาคจฺจนฺตฺตฺติ ปกฺโกสนฺตฺติ น คนฺตฺพุทฺโธ ฯ

สิฏฺฐจิกฺทสฺสเน อสุภทสฺสเน จ มรณสฺสตี ปฏฺฐิลภิสสามาตี กมฺมฏฺฐจานลีสฺเสน คนฺตฺวํ วมฺภูตฺติ ฯ

เอวํ ปริตฺเตเต ปฏฺฐิปชฺชิตฺตฺพุทฺโธ ฯ

ปิณฑฺพปาเต ปน ฯ

อนามัญฐปิณฑฺพปาโต กสฺส ทาทพฺพุโธ กสฺส น ทาทพฺพุโธ ฯ

มาตาปีตุนํ ดาว ทาทพฺพุโธ ฯ

สเจ ปน กหาปณคฺชนโก โหตี สทฺธาเทยฺยวินิปาตนิ นตฺถิ ฯ

มาตาปีตฺตฺตฺตฺจกานํ เวยฺยาวจฺจกรสฺส ปณฺฑุปลาสฺสลาตี เอเตสฺสปี ทาทพฺพุโธ ฯ

(๕๗๙) ตตฺถ ปณฺฑุปลาสฺสส ถาลเก นิกฺขิปิตฺวา ทาทฺตุ วมฺภูตฺติ ฯ

ตํ จเปตฺวา อณฺเณสํ อคาริกานํ มาตาปีตุนนิน วมฺภูตฺติ ฯ

ปพฺพชิตฺตฺปริโหโค ทิ อคาริกานํ เจตฺตฺยจฺจานิโย ฯ

อปฺปิจ อนามัญฐปิณฑฺพปาโต นามสฺส สมฺปตฺตสฺส ทามริกโจรสฺสาปิ อิศฺสรสฺสาปิ ทาทพฺพุโธ ฯ

กสฺมา ฯ

เต ทิ อทฺถิยมาเนปิ น เทนตฺตีติ, อามลิตฺวา

อาทิอย่างนี้ คือ เรื่องพระเจ้าโจรนาค เรื่องพระเจ้า
มหานาคผู้เสด็จไปชมพหูทวีป พร้อมกับพระราชภาดาเรื่อง
อามาศย์ ๔ นาย ในรัชสมัยแห่งพระเจ้าปีตุราช เรื่อง
อภัยโจร.

รชเช (๕๘๐) จตุนน์ อมจจันน์ วตถุ อภยโจรวตถุติ-
เอวมาทีนิ พหุณี วตถุณี มหาอฏฐกถาย วิตถารโต
วุตตานิ ฯ

เรื่องพระอภัยเถระทำปฏิสันถารกับอภัยโจร

บรรดาเรื่องเหล่านั้น จะแสดงเรื่องหนึ่งดังต่อไปนี้:-

ตั้งได้สดับมาในเกาะสิงหล โจรชื้ออภัย มีบริวาร
ประมาณ ๕๐๐ คน ตั้งค่ายอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง ทำ
ประชาชนให้อพยพไปตลอด (ที่มีประมาณ) ๓ โยชน์โดยรอบ.

ชาวเมืองอนูราชบุรี ข้ามแม่น้ำกัมพปทมิไม่ได้.

ในทางไปเจตียคีรีวิหาร ขาดการสัญจรไปมาของ
ประชาชน.

ต่อมาวันหนึ่งโจรได้ไปด้วยหมายใจว่า จักปล้น
เจตียคีรีวิหาร.

พวกคนวัดเห็นจึงบอกแก่พระที่มณฑกอภัยเถระ.

พระเถระถามว่า เนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น มีไหม ?

พวกคนวัด : มี ขอรับ!

พระเถระ : พวกท่านจงให้แก่พวกโจร, ข้าวสาร
มีไหม ?

พวกคนวัด : มี ขอรับ! ข้าวสาร ผักตบถ
และโครส ที่เขานำมา เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์.

พระเถระ : พวกท่านจงจัดภัตให้แก่พวกโจร.

พวกคนวัด ทำตามพระเถระสั่งแล้ว.

พวกโจรบริโภครักแล้ว จึงถามว่า 'ใครทำการ
ต้อนรับ'.

พวกคนวัด : พระอภัยเถระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา.

พวกโจรไปยังสำนักของพระเถระ ไหว้แล้ว กราบ
เรียนว่า "พวกกระผม มา ด้วยหมายใจว่า 'จักปล้นเอา
ของสงฆ์และของเจตีย' แต่กลับเสื่อมใสด้วย ปฏิสันถาร
นี้ของพวกท่าน, ตั้งแต่วันนี้ไป การรักษาที่ขอบธรรมใน
พระวิหาร จงเป็นหน้าที่ของพวกกระผม, พวกชาวเมือง
จงมาถวายทาน จงไหว้ พระเจตีย".

ตตราชย์ เอกวตถุทีปนา ฯ

สีหลทีเป กิร อภโย นาม โจโร ปณจสตปรีวาโร
เอกสมิ จาเน ขนธาวาริ พนธิตวา สมนตา
ติโยชนิ อุกุพาเสตวา วสติ ฯ

อนุราชปุรวาลีโน กหมพทนิ น อุตตรนติ ฯ

เจตียคีริมคเค ชนสญจาโร อุกจฉินโน ฯ

อถกทิวส โจโร เจตียคีรี วิลุมปีสุสามิติ
อคมาลี ฯ

อารามิกา ทิสวา ทิมภานกอภยตเถรสส อาโรเจสุ ฯ

เถโร สปปิผาณิตาทินิ อตถิติ ปุจฉิ ฯ

อตถิ ฆนเตติ ฯ

โจรานิ เทถ ตณทุลา อตถิติ ฯ

อตถิ ฆนเต สงฆสสถาย อาหญา ตณทุลา
จ ปกุกสากญจ โครโส จาติ ฯ

ภตตัม สมปาเทตวา โจรานิ เทถาติ ฯ

อารามิกา ตถา กวีสุ ฯ

โจรา ภตตัม ภูชิตวา เกนายิ ปฏิสนธาโร
กโตติ ปุจฉีสุ ฯ

อมหากัม อยเยน อภยตเถเรนาติ ฯ

โจรา เถรสส สนติกัม คนตวา วนทิตวา
อาหสิ มยิ สงฆสส จ เจตียสส จ สนตกัม
อจฉินทิตวา คเสสสามาติ อาคตา ตุมหากัม ปน
อิมินา ปฏิสนธาเรณมหา ปสนนา อชชโต ปฏุสยา
วิหาเร ธมมิกา รกขา อมหากัม อายตตา โหตุ
นาครา อาคนตวา ทานิ เทนตุ เจตียิ วนทนต์ติ ฯ

และตั้งแต่วันนั้นมา เมื่อชาวเมืองมาถวายทาน พวกโจร ก็ไปต้อนรับถึงริมฝั่งแม่น้ำทีเดียว คอยรักษานำไปพระวิหาร; เมื่อพวกเขาเมืองกำลังถวายทานอยู่แม้ในพระวิหาร ก็พากันยืนทำการรักษาอยู่.

แม้ชาวเมืองเหล่านั้นก็ให้ภัตที่เหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันแล้วแก่พวกโจร.

แม้ในเวลากลับไป พวกโจรเหล่านั้น ก็ช่วยส่งชาวเมืองถึงริมฝั่งแม่น้ำแล้วจึงกลับ.

ตโต ปฏุสสาย จ นาครเร ทานํ ทาตุํ อากจฺจนเต นทีตีเรเยว ปจฺจุคฺคนตุวา รกฺขณตา วิหารํ เนนติ วิหารเปปี ทานํ เทนฺตานิ รกฺขํ กตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ

เตปี ภิกฺขุณิ ภูตฺตาวเสสํ โฉรานํ เทนฺติ ฯ

คณนกาเลปี เต โฉรา นทีตีรี ปาเปตฺวา นินฺวตฺตุนฺติ ฯ

พระเถระถูกพวกภิกษุโพชนทะนา

ต่อมาวันหนึ่ง เกิดคำคัดค้านขอตั้งในหมู่ภิกษุว่า ‘พระเถระได้ให้ของๆ สงฆ์แก่พวกโจร เพราะถือว่าตัวเป็นใหญ่’.

พระเถระสั่งให้ทำการประชุม (สงฆ์) แล้ว กล่าวว่า “พวกโจรพากันมา ด้วยหมายใจว่า ‘จักปล้นเอาทรัพย์สินค่าอาหารตามปกติของสงฆ์ และของ เจริญ’ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงได้ทำปฏิสังขการแก่พวกโจรเหล่านั้น ซึ่งมี ประมาธเท่านี้ ด้วยคิดเห็นว่า ‘พวกโจรจักไม่ปล้นด้วยอาการอย่างนี้’; พวกท่านจงประมวลสิ่งของนั้น แม้ทั้งหมดรวมกันเข้าแล้ว ให้ตีราคา, จงประมวลสิ่งของที่พวกโจรไม่ปล้นไป ด้วยเหตุนี้รวมกันเข้าแล้วให้ตีราคา (เทียบกันดู)”.

ทรัพย์สินที่พระเถระให้ไปแม้ทั้งหมดจากทรัพย์สินของสงฆ์นั้น มีราคา ไม่เท่าเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยรูปภาพอันงามผืนหนึ่งในเรือนพระเจริญ.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ‘ปฏิสังขการที่พระเถระทำแล้ว เป็นอันชอบแล้ว, ใครๆ ไม่ได้เพื่อจะโจท หรือเพื่อทำให้ท่านให้การ, ไม่มีลิ้นใช้ หรืออวัยวะ’.

ปฏิสังขการ มีอันสงฆ์มากอย่างนี้ภิกษุผู้บัณฑิตกำหนดตั้งกล่าวมาแล้ว ควรทำปฏิสังขการ ฉะนั้นแล.

(๕๘๑) อเถกทิวสํ ภิกฺขุสงฺฆเ มชฺยยนกถา อุปฺปนฺนา เถโร อีสฺสรวตฺยา สงฺฆสฺส สนฺตํ โฉรานํ อทาสีติ ฯ

เถโร สนนฺิปาตํ การาเปตฺวา อาห โฉรา สงฺฆสฺส ปกฺติวฏฺฐญฺจ เจตฺยสนฺตกมฺภจ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺทิสฺสามาติ อากมฺีสุ อถ เนสํ มยา เอวํ น ทริสฺสนตฺติติ เอตฺตโก นาม ปฏิสฺนฺธาโร กโต ตํ สพฺพมฺปิ เอกโต สมฺปิณฺฑเตตฺวา อคฺฆาเปถ เตน การณฺน อวิลุตฺตํ ภณฺฑํ เอกโต สมฺปิณฺฑเตตฺวา อคฺฆาเปถาติ ฯ

ตโต สพฺพมฺปิ เถเรน ทินฺนํ เจตฺยฆเร เอกํ วรโปตฺถกจิตฺตตฺตรกํ น อคฺฆิ ฯ

ตโต อาหฺสุ เถเรน กตฺปฏิสฺนฺธาโร สุกฺโต โจเทตุ วา สาเรตุ วา น ลภติ, คีวา วา อวหาโร วา นตฺถิติ ฯ

เอวํ มหานิสฺโส ปฏิสฺนฺธาโรติ สลฺลกฺขเตตฺวา กตฺตพฺโพ ปณฺฑิเตน ภิกฺขุณาติ ฯ

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์จักภิกษุสังฆัตตรสวัคคีย์เป็นต้น

ในเรื่องนี้ด้วยนิ้วมือ มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า อุตฺตสนฺโต ได้แก่ ผู้เห็นดเห็น้อย.

องฺคฺลปิฏฺฐาทฺตฺถุสฺมี ฯ

อุตฺตสนฺโตติ กิลฺนฺโต ฯ

บพว่า **อนสฺสาสโก** ได้แก่ ผู้หายใจออกไม่ทัน.

ก็แลอาบัติที่จะพึงมีในเรื่องนี้ ทรงแสดงไว้แล้ว ในพวกขุททกสิกขาบท; เพราะเหตุนั้น จึงไม่ตรัสไว้ใน สิกขาบทนี้.

ในเรื่องอันมีในลำดับแห่งเรื่องจีด้วยนิ้วมือนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

บพว่า **โอดฺถริตฺวา** แปลว่า เหยียบแล้ว.

ได้ลำดับมาว่า ภิกษุรูปนั้นล้มลง ถูกพวกภิกษุสัตว์ตรส- วัคคีย์เหล่านั้น จุดลากไปอยู่.

ภิกษุรูปหนึ่งขึ้นนั่งทับท้องของเธอ.

ภิกษุ ๑๕ รูปแม่ที่เหลือ ก็ช่วยกันทับลงไปตีแผ่นดินจนตาย เหมือน หินฟ้าถล่มทับมฤคตาย ฉะนั้น.

ก็เพราะภิกษุสัตว์ตรสวัคคีย์เหล่านั้น มีความ ประสงค์จะลงโทษ หากมีความประสงค์จะฆ่าให้ตายไม่; ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่ปรับเป็นปาราชิก.

เรื่องภิกษุฆ่ายักษ์ต้องถูกล้างจัย

ในเรื่องภิกษุหมอผี มีวินิจฉัยดังนี้:-

สองบพว่า **ยฺกฺขํ มาเรสิ** ความว่า พวกอาจารย์ผู้ ชับไล่ภูตผี ต้องการจะปลดเปลื้องบุคคลผู้ถูกยักษ์เข้าสิง จึงเรียกกยักษ์ให้ออกมา แล้วพูดว่า จงปล่อย,

ถ้ายักษ์ไม่ปล่อย, อาจารย์หมอผี ก็เอาแป้งหรือ ดินเหนียว ทำเป็นรูปหุ่นแล้วตัดอวัยวะมือและเท้า เป็นตันเสีย.

อวัยวะใดๆ ของรูปหุ่นนั้นขาดไป, อวัยวะนั้นๆ ของยักษ์ ย่อมชื่อว่า เป็นอันหมอผีตัดแล้วเช่นกัน.

เมื่อศัรษะ (ของรูปหุ่นนั้น) ถูกตัด แม้ยักษ์ก็ตาย.

ภิกษุหมอผีแม้นั้นได้ฆ่ายักษ์ตาย ด้วยวิธีดังกล่าวมานี้.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงปรับเป็น ถูกล้างจัย. เป็นถูกล้างจัยแก่ภิกษุผู้ฆ่าอย่างเดียวนั้น ก็หาไม่.

จริงอยู่ แม้ภิกษุใด พึงฆ่าท้าวสักกเทวราชตาย, ภิกษุแม้นั้น ก็ต้องถูกล้างจัยเหมือนกัน.

อนสฺสาสโกติ นิรฺสฺสาโส ฯ

อิมฺสฺมิญฺจ ปน วตฺถุสฺสมี ยาย อापตฺติยา ภวิตพฺพํ สา ขุทฺทกฺเกสุ นิตฺติภูจฺจาติ อิทฺ น วุตฺตา ฯ

ตทนนฺตเร วตฺถุสฺสมี ฯ

โอดฺถริตฺวาติ อุกฺกมิตฺวา ฯ

โส กิร เตหิ อากทฺถมฺยมาโน ปตฺติโต ฯ

เอโก ตสฺส อุทฺธํ อารุหิตฺวา นิสฺสึทึ ฯ

เสสาปิ ปณฺณรล ชนา ปจฺวิยํ อชฺโฆตฺถริตฺวา อพฺพหฺลปาสาณา วิย มิคํ มาเรสุ ฯ

ยสฺมา ปน เต กมฺมาธิปฺปายา น มรณาธิปฺปายา ตสฺมา ปาราชิกํ น วุตฺตํ ฯ

ภูตเวชชกาวตฺถุสฺสมี ฯ

ยฺกฺขํ มาเรสิตี ภูตเวชชกปาจกา ยฺกฺขคหิตกํ โมเจตฺูกามา ยฺกฺขํ อวาเวเหตุวา มุญฺจาติ วทฺนฺติ ฯ

(๕๘๒) โน เจ มุญฺจาติ ปิฏฺฐเจเน วา มตฺติกายา วา รุปี กตฺวา หตฺถปาทาทีนึ ฉินฺทฺนฺติ ฯ

ยํ ยํ ตสฺส ฉิขฺชติ ตํ ตํ ยฺกฺขสฺส ฉินฺนเมว โหตี ฯ

สิเส ฉินฺเน ยฺกฺโขปิ มรตี ฯ

เอวํ โสปี มาเรสิ ฯ

ตสฺมา ถุลลจฺจยํ วุตฺตํ ฯ น เกวลญฺจ ยฺกฺขเมว ฯ

โยปิ ทิ สกฺกํ เทวราชานํ มาเรยฺย โสปี ถุลลจฺจยเมว อापชฺชติ ฯ

เรื่องส่งภิกษุไปสู่ที่มีสัตว์ร้ายและยักษ์ดุ

ในเรื่องยักษ์ดุร้าย มีวินัจฉัยดังนี้:-

บทว่า **วาทษกขวิหาร** ความว่า (ส่งไป) สุวิหารที่มียักษ์ดุร้ายอยู่, จริงอยู่ ภิกษุใด เมื่อไม่ทราบวิหารเห็นปานนั้น จึงได้ส่ง (ภิกษุบางรูป) ไป เพื่อต้องการให้พักอยู่อย่างเดียว, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

ภิกษุใด มีความประสงค์จะให้ตาย จึงส่งไป, ภิกษุนั้นต้องปาราชิก ในเพราะภิกษุนอกนี้ตาย ต้องถูกล้างฉัย เพราะไม่ตาย.

บัณฑิตพึงทราบความต่างกัน แห่งอาบัติและอนาบัติ แม้ของภิกษุผู้ส่ง (ภิกษุอีกรูปหนึ่ง) ไปสู่วิหารที่ดุร้าย ซึ่งมีพวกมฤคมีราชสีห์และเสือโคร่ง ที่ดุร้ายเป็นต้น หรือมีที่ฆาตกรรมทั้งหลายมีงูเห่าและงูเห่าเป็นต้นอยู่อาศัยเหมือนอย่างภิกษุส่งภิกษุอีกรูปหนึ่งไปสู่วิหารที่มียักษ์ดุร้าย ฉะนั้น.

นัยที่พ้นจากบาลี มีดังต่อไปนี้:-

บัณฑิตพึงทราบความต่างแห่งอาบัติของภิกษุผู้ส่ง แม้ยักษ์ที่ดุร้ายไปสู่สำนัก ของภิกษุ เหมือนอย่างภิกษุส่งภิกษุไปสู่วิหารที่มียักษ์ดุร้าย ฉะนั้น.

ในเรื่องทั้งหลายมี ทางกันดารด้วยสัตว์ร้ายเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จริงอยู่ ในเรื่องทางกันดารมีสัตว์ร้ายเป็นต้นนี้ มีเพียงใจความเฉพาะบท อย่างเดียวเท่านั้นเป็นชื่อ (ที่ต่างกัน) อย่างนี้ คือทางกันดารที่มีพวก มฤคที่ดุร้าย หรือมีที่ฆาตกรรมอยู่ ชื่อวาทษกันดาร; ทางกันดารที่มีพวกโจร อยู่ชื่อโจรกันดาร.

อันธรรมดาคว่า มนุสสวิคคหปาราชิกนี้ละเอียดย่อมไม่พ้นด้วยปริยายกถา (กถาโดยทางอ้อม).

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดพึงกล่าวว่า ผู้ใดตัดศีรษะของโจร ผู้นั่งอยู่ในโอกาส ชื่อโน้นแล้วนำมา, ผู้นั้นยอมได้สักการะพิเศษจากพระราชา ดังนี้, ถ้ามีใคร ได้ฟังคำของภิกษุนั้นแล้วไปฆ่าโจรนั้นเสีย, ภิกษุนี้อย่อมเป็นปาราชิกแล.

วาทษกขวัตถุสมี ฯ

วาทษกขวิหารนติ ยสฺมี วิหารเ วาโห ฉนฺโท ยกฺโข วสตี ตํ วิหารํ ฯ โย ทิ เอวรूपิ วิหารํ อชานนฺโต เกวลํ วสนตถาย เปเสตี อนาปตตี ฯ

โย มรณาธิปฺปาโย เปเสตี โส อิตรสุส มรณฺ ปาราชิกํ อมรณฺ ถุลลจฺจยํ อาปชฺชตี ฯ

ยถา จ วาทษกขวิหารํ เอวํ ยตถ วาท- สิทฺทพฺยคฺฆาติมิกา วา อชกรกณฺหสปฺปาทโย ทิมฺชาตिका วา วสนตี ตํ วาทวิหารํ เปเสนตฺสสาปี อาปตตานาปตตีเกโท เวทิตฺตฺพุโป ฯ

อัย ปาลิมุตตกนโย ฯ

ยถา จ ภิกฺขุํ วาทษกขวิหารํ เปเสนตฺสส เอวํ วาทษกขมฺปิ ภิกฺขุสฺสนฺตีกํ เปเสนตฺสส อาปตตานา- ปตตีเกโท เวทิตฺตฺพุโป ฯ

เอเสว นโย วาทษกนฺตาราทีสุ วัตถุสุ ฯ

เกวลํ เหตุถ ยสฺมี กนฺตารา วาทษมิกา วา ทิมฺชาตिका วา อตฺถิ โส วาทษกนฺตาราโร ยสฺมี โจรา อตฺถิ โส โจรกนฺตาราโรติ เอวํ ปทตฺถมตฺตเมว นามํ ฯ

มนุสฺสสวิคคหปาราชิกญจ นาเมตํ สณฺหํ ปริยายกถาย น มุจฺจตี ฯ

ตสฺมา โย วเทยฺย อสุกฺกสฺมี นาม โโอกาเส โจรโร นิลินฺโน โย ตสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา อาหารตี โส ราชโต สกฺการวิเสสํ ลภตีตี ตสฺส เจ วจณํ สุตฺวา โกจิ นํ คนฺตฺวา (๕๘๓) มาเรตี อัย ปาราชิกโ โหตีตี ฯ

เรื่องสำคัญว่าเป็นภิกษุผู้เฒ่าแก่จึงฆ่าเสีย

ในคำมออาทิวา ต่ มณฺญมาโน มิวินิจฉัยดังนี้:-

ได้ยินว่าภิกษุนั้นใครจะฆ่าภิกษุผู้เฒ่าแก่ของตน จึงคิดว่า ‘การที่เรา จะฆ่าภิกษุผู้เฒ่าแก่นี้ในกลางวันหนีไป โดยความปลอดภัย ไม่พึงเป็นสิ่ง ที่ทำได้ง่าย เราจักฆ่า ภิกษุนั้นในกลางคืน, ครั้นกำหนดไว้แล้ว มาในกลางคืน สำคัญว่าภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่นแน่ ในสถานที่ภิกษุมารูปจำวัด จึงปลงภิกษุรูปนั้นนั่นเองจากชีวิต, อีกรูปหนึ่งสำคัญว่า ภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่นแน่ แต่ปลงภิกษุรูปอื่นจากชีวิต, อีกรูปหนึ่ง สำคัญว่าภิกษุอื่นแน่ซึ่งเป็นสหาย ของภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่น นั่นเอง แต่ก็ปลงภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่นจากชีวิต, อีกรูปหนึ่ง สำคัญว่า ภิกษุอื่นแน่ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่น นั่นเอง แต่ก็ปลงภิกษุอื่น ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่นนั่นเอง แต่ปลงภิกษุอื่น ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เฒ่าแก่ที่นั่นนั่นเอง แลจากชีวิต;เป็นปาราชิกแก่เธอ ทั้งหมดเหมือนกัน.

เรื่องผีเข้าสิงภิกษุ

ในเรื่องของภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิง มิวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้ให้การประหาร (แก่ภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิงนั้น) ด้วยคิดว่า ‘จักขับไล่ยักษ์ให้หนีไป’.

ภิกษุนอกจากนี้ คิดว่า คราวนี้ ยักษ์นี้ ไม่สามารถ จะทำพิรุณได้, เราจักฆ่ามันเสีย ได้ให้การประหาร.

และในเรื่องของภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิงเรื่องแรกนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้ไม่มีความประสงค์จะให้ตาย’ เพราะเหตุนั้น ด้วยพระพุทธดำรัส เพียงเท่านั้นนั่นแล ภิกษุจึงไม่ควร ให้การประหาร แก่ภิกษุผู้ถูกผีสิง, แต่พึงเอาใบตาลหรือเส้นด้ายพระปริตรผูกไว้ที่มือหรือเท้า, พึงสวดพระปริตรทั้งหลาย มีรัตนสูตร เป็นต้น พึงทำกรรมกว่า ‘ท่าน อย่าเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีล’ ดังนี้.

เรื่องพรรณาสวรรค์เป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนแล้ว.

ก็คำที่จะพึงกล่าวในเรื่องพรรณาสวรรค์เป็นต้นนี้ ข้าพเจ้า ได้กล่าวไว้แล้วแล.

ต่ มณฺญมาโนตอาทิสฺสุ ฯ

โส กิร ภิกขุ อตตโน เวรภิกขุ มาเรตฺกามา จินฺเตสิ อิมํ เม ทิวา มาเรนตฺสส น สุกรํ ภเวยฺย โสตฺถินา คนฺตุํ รตฺตี นํ มาเรสฺสามิตฺติ สลฺลภฺเขตฺวา รตฺตี อาคมฺม พฺพุณฺํ สยิตฺตฺฐาเน ตํ มณฺญมาโน ตเมว ชีวิตา โวโรเปสิ อปโร ตํ มณฺญมาโน อณฺณํ อปโร อณฺณํ ตสฺสเว สหายํ มณฺญมาโน ตํ อปโร อณฺณํ ตสฺสเว สหายํ มณฺญมาโน อณฺณํ ตสฺส สหายเมว ชีวิตา โวโรเปสิ สพฺเพสฺสมปิ ปาราชิกเมว ฯ

อมนุสฺสคหิตวตฺตฺตฺสฺสุ ฯ

ยภฺขุํ ปลาเปสฺสามิตฺติ ปหารํ อทาลิ ฯ

อิติโร น ทานายํ วิรชฺฌิตุํ สมตฺถเโส มา รสฺสามิ นนฺติ ฯ

เอตถ จ นมรณาธิปฺปายสฺส อนาปตฺติ วุตฺตาทิ น เอตตฺเถเนว อมนุสฺสคหิตสฺส ปหาโร ทาทพฺโพ ตาลปณฺณํ ปน ปริตฺตสฺสุดํ วา หตฺเถ วา ปาเท วา พนฺธิตพฺพํ รตนสฺสุดาทินิ ปริตฺตานิ ภณฺธิตพฺพานิ มา สีลวนฺตํ ภิกขุํ วิเหเจหิตฺติ ฌมฺมกฺกา กาทพฺพา ฯ

สคฺคกถาทินิ อุตฺตานตฺถานิ ฯ

ยํ เหตุถ วตฺตพฺพํ ตํ วุตฺตเมว ฯ

เรื่องภิกษุตัดต้นไม้

เรื่องตัดต้นไม้ ก็เช่นเดียวกับเรื่องผูกวางร้าน.

แต่มีความแปลกกันดังต่อไปนี้:-

ภิกษุใด แม้ถูกต้นไม้ล้มทับแล้ว ยังไม่มรณภาพ และเธอสามารถจะตัดต้นไม้หรือขุดแผ่นดินแล้วออกไป โดยข้างๆ หนึ่งได้, และในมือ ของเธอก็มีมีดและจอบอยู่, ภิกษุเมื่อนั้นควรสละชีวิตเสีย, และไม่ควรถัด ต้นไม้หรือไม่ ควรขุดดิน.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่า ภิกษุเมื่อทำอย่างนั้น ย่อมต้อง ปาจิตตีย์ ย่อมหักภราดรภาพ ซึ่งพุทธอาณา ย่อมไม่ทำศีลให้มีชีวิตเป็นที่สุด; เพราะเหตุนั้น ถึงแม้ชีวิต ก็ควรสละเสีย แต่ไม่ควรสละศีล; ครั้นภิกษุคำนวณได้รอบคอบดังกล่าวมาแล้วนี้ ไม่พึงทำ (การตัดต้นไม้และขุดดิน) ด้วยอาการอย่างนี้.

การตัดต้นไม้หรือขุดดิน แล้วนำภิกษุนั้นออก ย่อมควรแก้ภิกษุรูปอื่น.

ถ้าเธอจะพึงถูกเขากิ่งต้นไม้ไปด้วยครกยกต์ นำออก, ควรตัดเอา ต้นไม้นั้นนั่นเอง ใช้เป็นครกแล.

พระมหาสุมัตถะระกล่าวว่า จะตัดเอาต้นไม้แม้อื่นก็ควร.

พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า ในการผูกพะอง (บันได) ช่วยคน แม้ผู้ตก ลงไป ในบ่อเป็นต้นให้ขึ้นได้ก็นัยนี้เหมือนกัน, ภิกษุไม่ควรตัดภุตคาม ทำพะองด้วยตนเอง, การทำ (พะอง) แล้วยกขึ้น ย่อมสมควรแก้ภิกษุเหล่านี้.

เรื่องภิกษุฉัพคศิย์เผาป่า

ในเรื่องเผาป่า มีวินัยฉัยดังนี้:-

สองบทว่า **ทายี ลิมเปสฺสุ** ความว่า พวกภิกษุฉัพคศิย์ ได้จุดไฟในป่า.

ก็ในเรื่องเผาป่านี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นปาราชิก

รุกขจเฉทนวัตถุ อฏฺฐาพฺพนวตฺถุสทิสฺ ๑

อัย ปน วิเลโส ๑

โย รุกฺเขน โอตถโตปิ น มรติ สกฺกา จ โหติ
เอเกน ปสฺเสน รุกฺขํ ฉตฺวา ปจฺวี วา ขนิตฺวา
นิกฺขมิตุํ หตฺเถ จสฺส วาสี วา กุฏารี วา อตฺถิ
เตนปิ ชีวิทํ ปริจฺจชิตฺพุํ (๕๘๔) น จ รุกฺโข วา
ฉินฺทิตฺพุโ ๑ ปจฺวี วา ขนิตฺพุพา ๑

กสฺมา ๑

เอวํ กโรนฺโต ทิ ปาจิตฺตีย์ อาปชฺชติ
พุทฺธสฺส อาณํ ภณฺชติ น ชีวิทปรียนฺตํ สิลํ กโรติ
ตสฺมา อปิ ชีวิทํ ปริจฺจชิตฺพุํ น จ สิลนฺติ
ปรีคเณตฺวา น เอวํ กาทพุํ ๑

อณฺยสฺส ปน ภิกฺขุโน รุกฺขํ วา ฉินฺทิตฺวา
ปจฺวี วา ขนิตฺวา ตํ นิหริตุํ วมฺภูติ ๑

สเจ อุกฺกุขลยนฺตเกน รุกฺขํ ปวฺภูตฺวา
นิหริตฺพุโ โหติ ตํเยว รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา อุกฺกุขลํ
คเหตฺพุพนฺติ ๑

มหาสุมตฺเถโร อาห อณฺยมปิ ฉินฺทิตฺวา
คเหตุํ วมฺภูตฺตีติ ๑

มหาปทุมตฺเถโร โสฬภาทิสฺ ปติตสฺสาปิ นิสฺเสณิ
พนฺธิตฺวา อุตฺตารเณ เอเสว นโย อตฺตนา ภูตคามํ
ฉินฺทิตฺวา นิสฺเสณิ น กาทพุพา อณฺเณสํ กตฺวา
อุทฺธริตฺตุํ วมฺภูตฺตีติ ๑

ทายาลิมปนวตฺถุสฺ ๑

ทายี ลิมเปสฺสุนฺติ วเน อคฺคิ อทฺสฺ ๑

เอตถ ปน อุทฺทิสฺसानุทฺทิสฺสวเสณ ปาราชิกา-

เป็นต้น โดยสมควร แก้วตฤแห่งปาราชิก อนันตริยกรรม
 ฤกษ์จัญ และปาจิตตีย์ ด้วยอำนาจประโยชน์ที่เจาะจง
 และไม่เจาะจง และความเป็นกองอกุศล โดยนัยดังกล่าว
 แล้วในก่อนนั้นแล,

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในสังเขปอรรถกถาว่า
 ก็เมื่อภิกษุเผา ด้วยคิดว่า หญ้าสดและไม้เจ้าป่าทั้งหลาย
 จงถูกไฟไหม้ เป็นปาจิตตีย์, เมื่อเผาด้วยคิดว่า เครื่อง
 อุปกรณ์ไม้ทั้งหลายจงพินาศไป เป็นทุกกฏ, เมื่อเผาแม้
 ด้วยความประสงค์จะเล่น ก็เป็นทุกกฏ.

เมื่อเผาด้วยคิดว่า ไม้สดและไม้แห้งชนิดใดชนิด
 หนึ่ง ซึ่งมีอินทรีย์ และไม่มีอินทรีย์ก็ตามจงถูกไฟไหม้ พึง
 ทราบว่า เป็นปาราชิก ฤกษ์จัญ ปาจิตตีย์และทุกกฏ
 ด้วยอำนาจแห่งวัตถุ.

ก็การจุดไฟรับและทำการป้องกันพระผู้มีพระภาค
 เจ้าทรงอนุญาตไว้แล้ว.

เพราะฉะนั้น การที่ภิกษุเห็นไฟที่พวกวณกรรมิกชนจุด
 หรือเกิดขึ้น เองในป่ากำลังลุกลามมา แล้วจุดไฟรับไฟซึ่ง
 จะเป็นเหตุให้ไฟลุกลามมา บรรจบกันเข้าไหม้เชื้อหมด
 แล้วดับไป ด้วยตั้งใจว่า ‘กระท่อมหญ้าทั้งหลาย จงอย่า
 พินาศ’ ดังนี้ ย่อมควร.

การที่ภิกษุจะทำแม้เครื่องป้องกัน คือ การถากพื้น
 ดินหรือขุดคูไว้โดยรอบ กระท่อมมุงหญ้า โดยประการที่
 ไฟซึ่งลุกลามมา ไม่ได้เชื้อแล้วจะดับไปเอง ก็ควร.

และเมื่อไฟลุกลามขึ้นแล้วเท่านั้น จึงควรทำกิจ
 มีจุดไฟรับเป็นต้น ทั้งหมดนั้น.

เมื่อไฟยังไม่ลุกลามขึ้น พึงใช้อุปสัมบันให้ทำด้วย
 กบปียโวหาร,

และเมื่อจะให้ดับด้วยน้ำ ควรใช้น้ำที่ไม่มีตัวสัตว์
 เท่านั้นรด.

เรื่องภิกษุสั่งนายเพชรฆาตให้ประหารตนเดียว

ในเรื่องตะแลงแกง มีวินิจฉัยดังนี้:-

เป็นปาราชิก เพราะคำสั่งประหารครั้งเดียว
 ฉันท, แม้ในคำสั่งเป็นต้นว่า **ทวิหิ ปหารเทหิ** ก็พึงทราบ

นนตริยฤกษ์จัญปาจิตตียวตถุณี อนุรูปโต ปาราชิกาทินิ
 อกุลสลลลภาโว จ ปุพเพ วุตตนเยเนว เวทิตัพโพ ฯ

อลลตถินวณปรโตโย ทยหนตฺตติ อาลิมเปนตสฺส จ
 ปาจิตตีย์ ทพพูปกรณานิ วินสฺสนตฺตติ อาลิมเปนตสฺส
 ทุกกฏํ ชิตฺทาทิปฺปาเยนาปี ทุกกฏฺณติ สงฺเขปฏฺจกถาย
 วุตฺตํ ฯ

ยงฺกิลฺลิจิ อลฺลสฺสกุขํ สอนฺทริยานินฺทริยํ ทยหตฺตติ
 อาลิมเปนตสฺส วตฺถุวเสน ปาราชิกฤกษ์จัญปาจิตตีย-
 ทุกกฏฺณานิ เวทิตพฺพานิ ฯ

ปฏฺคฺคิตานํ ปน ปริตฺตกรณญจ ภควตา
 อนุญญาตํ ฯ

ตสฺมา อรณฺเณ วณกมฺมิเกหิ ทินฺนํ สยํ วา
 อฏฺฐิจิตฺ อคฺคิ อากฺจณฺนตํ ทิสฺวา ตินฺนฏฺฐิโย มา วินสฺสนตฺตติ
 ตสฺส (๕๘๕) อคฺคิโน ปฏฺฐิอคฺคิ ทาทํ วฏฺฐติ เยน
 สทฺธิ อากฺจณฺนโต อคฺคิ เอกโต หุตฺวา นิรฺูปาทาโน
 นิพฺพาทิ ฯ

ปริตฺตมฺปิ กาทํ วฏฺฐติ ตินฺนฏฺฐิกานํ สมฺนตา
 ภูมิตจฺจนํ ปรีกฺษาชนนํ วา ยถา อากโต อคฺคิ
 อฺปาทานํ อลลิตฺวา นิพฺพาทิ ฯ

เอตตฺถ สพฺพํ อฏฺฐิจิตฺเตยว อคฺคิสฺมี กาทํ
 วฏฺฐติ ฯ

อนนฺฏฺฐิตฺเต อนนฺอุปสมฺปนฺเนหิ กปฺปียโวหารเณ
 กาทเรตพฺพํ ฯ

อุทฺเทเน จ นิพฺพาเปเนตฺเทหิ อปฺปาณกเมว
 อุทฺกํ อาลิลฺลิตพฺพํ ฯ

อาฆาตนวตฺถุสฺมี ฯ

ยถา เอกปฺปหารวณเณ เอวํ ทฺวิหิ ปหารเทหิติ-
 อาทิวจเนสฺสปี ปาราชิกํ เวทิตพฺพํ ฯ

ว่าเป็นปาราชิก ฉะนั้น.

ก็เมื่อภิกษุสั่งว่า **ทวิติ** ดังนี้ แม้เมื่อนักโทษถูกนาย เพชฌฆาตฆ่าตาย ด้วยการประหารครั้งเดียว ชื่อว่าเป็น ปาราชิก เพราะหยั่งลงสู่เขตแล้วนั่นเอง.

แต่เมื่อนักโทษถูกนายเพชฌฆาตฆ่าตาย ด้วยการ ประหาร ๓ ครั้ง เป็นผิดที่หมาย.

เมื่อถูกฆ่าตาย ในเขตตามที่กำหนดไว้ หรือในร่วม ในที่กำหนดไว้ ย่อมไม่มีผิดที่หมาย ด้วยประการฉะนี้.

แต่ (เมื่อถูกฆ่าตาย) ในเมื่อล่วงเลยที่กำหนดไว้ ย่อมล้ากลับ ในที่ทุกแห่ง, ภิกษุผู้สั่งยอมพ้น, เพชฌฆาตผู้ ฆ่าเท่านั้น มีโทษ.

เหมือนอย่างว่านัยที่กล่าวไว้แล้ว ในการประหาร หลายครั้ง เป็นฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ เมื่อภิกษุสั่งว่า ‘แม้บรรดาบุรุษทั้งหลาย บุรุษนายหนึ่ง จงฆ่าบุคคลคนหนึ่งให้ตาย’ดังนี้, เมื่อบุคคลนั้น ถูกบุรุษ นายหนึ่งนั่นเองฆ่าตาย ภิกษุต้องปาราชิก, เมื่อบุคคลนั้น ถูกบุรุษสองนาย ฆ่าตาย เป็นผิดสังเกตุ, เมื่อภิกษุสั่งว่า บุรุษสองคนจงพากันฆ่าบุรุษ คนหนึ่งให้ตาย ดังนี้ เมื่อ บุคคลนั้นถูกบุรุษนายหนึ่งหรือสองนายฆ่าตาย ภิกษุต้อง ปาราชิก, เมื่อถูกบุรุษสามนายฆ่าตาย เป็นผิดสังเกตุ,

เมื่อมีผู้ถาม กล่าวว่า ภิกษุรูปหนึ่ง เอาดาบตัด ศีรษะของบุรุษผู้วิ่งไปโดยเร็วในสนามรบขาด, ตัวกัณฑ์ ไม่มีศีรษะ ย่อมวิ่งผ่านไป, ภิกษุรูปอื่น จึงประหารตัวกัณฑ์ไม่มีศีรษะนั้นให้ตกไป, ภิกษุรูปไหนเล่า เป็นปาราชิก ดังนี้, พระเถระจำนวนหนึ่ง กล่าวว่าแก้วว่า เป็นปาราชิกแก่ ภิกษุผู้ตัดการไป.

พระโคตมเถระ ผู้ชำนาญพระอภิธรรม กล่าวว่าแก้วว่า เป็นปาราชิก แก่ภิกษุผู้ตัดศีรษะ.

ในการแสดงเนื้อความแห่งเรื่องนี้ บัณฑิตควร กล่าวเรื่องทั้งหลาย แม้เห็นปานฉะนี้แล.

ทวิติติ วุตเต จ เอเกน ปหาเรน มารีเตปิ เขตตเมว โอตินฺนตฺตา ปาราชิกํ ฯ

ติติ มารีเต ปน วิสฺสงฺเกตํ ฯ

อิตฺติ ยถาปริจฺเจเท วา ปริจฺเจทพฺพนฺตเร วา อวิสฺสงฺเกตํ ฯ

ปริจฺเจทาตฺถกฺกเม ปน สพฺพตฺถ วิสฺสงฺเกตํ โหติ อาณายโก มุจฺจติ วรฺกสฺเสว โทโส ฯ

ยถา จ ปหาเรสุ เอวํ ปุริสฺเสสุปิ เอโก เอกํ มาเรตฺตฺติ วุตเต เอเกเนว มารีเต ปาราชิกํ ทวิติ มารีเต วิสฺสงฺเกตํ เทว มาเรนตฺตฺติ วุตเต เอเกน วา ทวิติ วา มารีเต ปาราชิกํ ตฺติติ มารีเต วิสฺสงฺเกตฺตฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

เอโก สงฺคาเม เวเคน ธาวโต ปุริสฺสฺส อลิษา สีสํ ฉินฺนํ อสิสฺกพฺพนํ ธาวติ ตมณฺเฑ ปหริตฺวา ปาเตสิ กสฺส ปาราชิกนฺติ วุตเต อฺปฺพตฺตเถรา คมฺมฺพจฺเจทกฺกสฺสาติ อาหํสุ ฯ

อาภิธมฺมิกโคทตฺตเถโร สีสฺจฺเจทกฺกสฺสาติ ฯ

เอวฺรฺพานิปี วตฺถุณี อิมฺสฺส วตฺถุสฺส อตฺถทีปเน วตฺตพฺพานีติ ฯ

เรื่องภิกษุสั่งให้บุรุษด้วนตีมเปรียงตาย

ในเรื่องเปรียง มีวินัยฉัยดังนี้:- เมื่อภิกษุสั่งไม่กำหนดว่า ‘พวกท่านจงให้ บุรุษผู้มีมือและเท้าด้วนนั้นตีมเปรียง’ ดังนี้, เมื่อบุรุษนั้น ถูกพวกญาติ ให้ตีมเปรียงชนิดใดชนิดหนึ่งตายไป, ภิกษุต้องปาราชิก.

แต่เมื่อภิกษุสั่งกำหนดไว้ว่า จงให้ตีมเปรียงโคเปรียงกระบือเปรียงแพะ หรือสั่งไว้ว่า ‘จงให้ตีมเปรียงที่ยืน เปรียงที่ร้อน เปรียงที่รมควัน ที่ไม่ได้รมควัน’ เมื่อบุรุษนั้นถูกพวกญาติให้ตีมเปรียงชนิดอื่น จากเปรียงที่ภิกษุสั่งไว้ตายไป เป็นผิดสังเกตุ.

เรื่องยาตองพิเศษชื่อโลณโสจิริกะ

ในเรื่องยาตองโลณะโสจิริกะ มีวินัยฉัยดังนี้:-

เภสัชขนานหนึ่งซึ่งปรุงด้วยข้าวทุกชนิด ชื่อว่า โลณะโสจิริกะ.

เมื่อเขาจะทำเภสัชขนานนั้นเอาน้ำฝาดแห้งผลสมอมะขามป้อม และสมอพิเภก รัญชาติทุกชนิดคอปรัญชาติทุกชนิด ข้าวสุกแห้งรัญชาติทั้ง ๗ ชนิด ผลทุกชนิดมีผลกล้วยเป็นต้น ผลไม้ซึ่งอกในหัวทุกชนิด มีผลแห่งหวาย การเกิด และเป้งเป็นต้นชั้นปลาและเนื้อ และเภสัชหลายอย่าง มีน้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือสินเธาว์เกลือธรรมดา และเครื่องเผ็ดร้อน ๓ ชนิดเป็นต้น แล้วใส่รวมกันลง (ในหม้อ) ปิดฉาบไล่ปากหม้อไว้อย่างดี แล้วเก็บไว้ ๑ ปี ๒ ปี หรือ ๓ ปี.

ยาโลณะโสจิริกะนั้น กลั่นให้มีสีเหมือนนรสน้ำขมพู เป็นเครื่องบริโภคน อย่างสนิท (เป็นยาแก้โรคอย่างชะงัด) แห่งบุคคลผู้เป็นโรคลม โรคไอ โรคเรื้อน โรคผอมเหลือง และบานทะโรคเป็นต้น และเป็นเครื่องตีมภายหลังแห่งบุคคลผู้รับประทานอาหารแล้ว.

เภสัชเป็นเครื่องย่อยอาหารที่บริโภคนแล้ว เช่นยาขนานนั้นย่อยไม่มี.

ก็ยาโลณะโสจิริกะนี้นั้น ย่อมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย แม้ในปัจจุบัน.

(๕๘๖) ตกกวตถุสมี อนิยเมตวา ตกุก์ ปาเยถาติ วุตเต ยํ วา ตํ วา ตกุก์ ปาเยตวา มาริตะ ปาราชิกํ ๑

นิยเมตวา ปน โคตกุก์ มหิสตกุก์ อชิกาทกุกุนติ วา สิตํ อญฺหํ ฐูปิตํ อฐูปิตนฺติ วา วุตเต ยํ วุตตํ ตโต อญฺญํ ปาเยตวา มาริตะ วิสฺสงฺเกตํ ๑

โลณโสจิริกวตถุสมี ๑

โลณโสจิริกขนานม สพฺพสฺสลาภิสงฺขตํ เอกํ เกสชฺชํ ๑

ตํ กิร กโรนฺโต หริตคามลภวิภิตกกลสาเว สพฺพธณฺยานิ สพฺพอปรนฺนานิ สตฺตนฺนมฺปิ ธณฺยานํ โอทนํ กทลิสฺลาทีนํ สพฺพผลานิ เวตฺตเกตกชฺชฐรี- กสิรทโย สพฺพกลีเร มจฺจมนฺสขณฺทานิ อเนกานํ จ มรฺุณณิตลฺสินฺทวโลณตฺติกุกาทินํ เกสชฺชานํ ปกฺขิปิตฺวา กุมภิมฺขํ วิลิมนฺปีตฺวา เอกํ วา เทว วา ตินฺนิ วา สํวจฺจนฺนิ จเปนฺติ ๑

ตํ ปริปจิตฺวา ชมฺพุรสวณฺณํ โหติ วาตกา- สกฺกุจฺปนฺนทุกฺคนฺทราทีนํ ลินฺทุโรภชนํ ภูตฺตานญฺจ อุตฺตรปานํ ๑

ภตฺตชฺีรณกเกสชฺชํ ตาทิสํ นตฺถิ ๑

ตํ ปเนตํ ภิกฺขุณฺ ปจฺจภตฺตมฺปิ วฏฺฏติ ๑

สำหรับภิกษุผู้อาพาธ จัดเป็นยาตามปกติทีเดียว คิลานานํ ปากติกเมว อคิลานานํ ปน อุตกสมภินันํ
แต่ผู้ไม่อาพาธต้องผสม กับน้ำจึงควร โดยความเป็น ปานปริโภเคนาติ ฯ
เครื่องดื่มและเครื่องบริโภคแล.

ตติยปาราชิกวรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

สมนุตปาสาทิกาย วินยสํวณนาย
ตติยปาราชิกวรรณนา นิฎจิตา ฯ

จตุตถปาราชิกวรรณา

พระศาสดา ผู้ทรงรู้แจ้งสัจจะทั้ง ๔ ทรงประกาศ จตุตถปาราชิกได้ไว้แล้ว, บัดนี้ มาถึงลำดับสังฆวรรณา แห่งจตุตถปาราชิกนั้นแล้ว เพราะเหตุนั้น คำใดที่พึงรู้ ได้ง่าย และคำที่ข้าพเจ้าได้ประกาศแล้วในเบื้องต้น, สังฆวรรณานั้น แห่งจตุตถปาราชิกเมื่อนั้น จะเว้นคำนั้นๆ เสีย.

เรื่องภิกษุจำพรรษาริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมทา

คำว่า เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลิย วิหริติ ฯเปฯ คิหิณิ กมฺมุนฺตํ อธิฏฺเฐม ความว่า พวกเราจงช่วยกันอำนวยความสะดวกที่ควรทำ ในนาและในสวนเป็นต้น ของพวกคฤหัสถ์เถิด.

มีคำอธิบายว่า พวกเราจงบอก และจงพรัาสอนว่า พวกท่านควรทำ อย่างนี้ ไม่ควรทำอย่างนี้.

บทว่า ทูเตยฺยํ ได้แก่ การงานของทูต.

บทว่า อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมสฺส ได้แก่ ธรรมที่ล่วงเลยพวกมนุษย์ไป.

อธิบายว่า ธรรมที่ล่วงเลยพวกมนุษย์ไปให้ลู่ถึงความ เป็นพรหม หรือ พระนิพพาน.

อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ธรรมของมนุษย์ผู้ว่ายดิ่ง คือ บุรุษผู้ประเสริฐสุด ซึ่งเป็นผู้ได้ฌาน และเป็นพระอริยเจ้า.

ในคำว่า อสุโก ภิกขุ เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันตบตาอย่างนั้นแล้ว ภายหลังเมื่อกล่าวแก่พวกคฤหัสถ์พึงทราบว่าได้กล่าวสรรเสริญด้วยอำนาจแห่งชื่อที่เดียว อย่างนี้ว่า ภิกษุชื่อพุทธรักชิต ได้ปฐมฌาน ชื่อธรรมรักชิต ได้ทุติยฌานดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น ข้อว่า เอโสเยว โข อาวุโส เสยโย มีความว่า การช่วยอำนวยความสะดวก และการนำข่าวสาส์นไปด้วยความเป็นทูต มีข้าศึกมาก มีการแข่งดีกันมาก ทั้งเป็นของไม่สมควรแก่สมณะ, ส่วนข้อที่พวกเราพากันกล่าวชมอุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมของกันและกันแก่พวก

(๕๘๗) จตุตถปาราชิกวรรณา

จตุสจฺจวิฑู สตุถา จตุตถํ ยํ ปกาลยิ
ปาราชิกํ ตสฺส ทานิ ปตฺโต สํวณฺณนาทุกฺโก
ยสฺมา ตสฺมา สุวิญญेยฺยํ ยํ ปุพฺพเพ จ ปกาลิตํ
ตํ วชฺชยิตฺวา อสฺสาปิ โหติ สํวณฺณา อยํ ฯ

เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลิย วิหริติ ฯเปฯ คิหิณิ กมฺมุนฺตํ อธิฏฺเฐมาติ คิหิณิ เขตเตสฺส เจว อารามาทีสุ จ กตฺตพฺพกิจฺจํ อธิฏฺฐาม ฯ

เอวํ กาทพฺพํ เอวํ น กาทพฺพนฺติ อาจิกฺขาม เจว อนุสาสาม จาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ทูเตยฺยนฺติ ทูตกมฺมํ ฯ

อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมสฺสาติ มนุสฺเส อุตฺตติณฺณ-ธมฺมสฺส ฯ

มนุสฺเส อติกกมิตฺวา พุรหฺมุตฺตํ วา นิพฺพานํ วา ปापนกรมฺมสฺสาติ อตฺโถ ฯ

อุตฺตริมฺนุสฺसानิ วา เสฏฺฐปฺริสํณํ ฌายินฺนเจว อริยานญจ ธมฺมสฺส ฯ

อสุโก ภิกขุติอาทีสุ อตฺตนา เอวํ มนฺตยิตฺวา ปจฺฉา คิหิณิ ภาสนฺตา พุทฺธรักชิต นาม ภิกขุ ปจฺมสฺส ฌานสฺส ลาภิ ธมฺมรักชิต ทูตยสฺสาติ เอวํ นามวเสเนว วณฺณํ ภาสีสุติ เวทิตพฺพา ฯ

ตตถ เอโสเยว โข อาวุโส เสยโยติ กมฺมุนฺตา-ธิฏฺฐานํ ทูเตยฺยทรณญจ พฺหุสฺสปตฺตํ มหาสมารมฺภํ น จ สมณสารูปปี ตโต ปน อุกฺยโต เอโสเยว ปาลสฺสโร อนุตฺตโร สุนฺทรตโร โย อมฺหากํ คิหิณิ อณฺวมณฺญสฺส อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมสฺส (๕๘๘) วณฺโณ

คฤหัสถ์นี้แล เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญกว่า คือ ยอดเยี่ยม ภาลิต ๑
กว่าได้แก่ ดีกว่ากิจทั้งสองนั้น เป็นไหนๆ.

ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร?

ก็ วุตต์ โหติ ๑

กล่าวไว้ว่า ข้อที่พวกเราจักพากันกล่าวชมมุตติ-
มนุสธรรม ของกัน และกันแก่พวกคฤหัสถ์ ผู้ถามถึง
หรือผู้มีได้ถามถึงภิกษุผู้นั่งพัก อิริยาบถอยู่หรือโดยมีอาทิ
อย่างนี้ว่า ภิกษุชื่อเอนันได้ปรุมนาน นี้แลประเสริฐที่สุด.

อิริยาบถ สนฺจเปตฺวา นิลินฺนํ วา จงฺกมฺนตํ วา
ปุจฺจนฺตานํ วา อปุจฺจนฺตานํ วา คิทฺธินํ อยํ อสุโก นาม
ภิกฺขุ ปจฺมสฺส ฌานสฺส ลาภิตฺติเอวมาทึนา นเยน
โย อมหากํ อภยมนฺยสฺส อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมสฺส
วณฺโณ ภาลิตฺ ภาวิสฺสติ เอโสเยว เสยฺโยติ ๑

อธิบายศัพท์กริยาอนาคตกาล

ก็ เมื่อความล้มพันด้วยกริยาอนาคตไม่มี
ภิกษุเหล่านั้นจักกล่าว ชมคุณนั้น ในขณะนั้นไม่ได้เลย,
เพราะเหตุนี้ เนื้อความที่ท่านมิได้แต่ง ปาฐะที่เหลื่อ
กล่าวไว้ว่า **ภาลิต ภาวิสฺสติ** จึงไม่ถูก; เพราะฉะนั้น
ในบทว่า **ภาลิต** นี้ บัณฑิตควรทำให้มีความล้มพันด้วย
กริยาอนาคต แล้ว พึงทราบอรรถอย่างนี้ว่า คุณอย่างใด
จักเป็นสิ่งที่พวกเรากล่าวชมอย่างนั้น คุณอย่างนั้นต้อง
ประเสริฐที่สุด.

อนาคตสมฺพนฺธ ปน อสฺติ น เอเตหิ โส
ตสฺมี ขณฺ ภาลิตฺว ตสฺมา น ยุชฺชติ ตสฺมา
อนาคตสมฺพนฺธํ กตฺวา โย เอวํ ภาลิตฺ ภาวิสฺสติ
โส เสยฺโยติ เอวเมตถ อตฺถิ เวทิตฺตฺพ ๑

แต่นักศึกษา ควรแสวงหาลักษณะจากคัมภีร์
คัมภศาสตร์.

ลกฺขณํ ปน สทฺทสฺสตุตฺโต ปริเยลิตฺตฺพ ๑

สองบทว่า **วณฺณวา อเหตุ** ความว่า วรรณะ
แห่งสรีระที่ใหม่เยี่ยม อย่างอื่นนั้นแล เกิดขึ้นแก่ภิกษุ
เหล่านั้น, ภิกษุเหล่านั้น ได้เป็นผู้มีน้ำนวล ด้วยวรรณะนั้น.

วณฺณวา อเหตุ อภยมนฺย เตสํ อภินโว
สรีรวณฺโณ อฺปฺปชฺชติ เตน วณฺณเณน วณฺณวนฺโต
อเหตุ ๑

บทว่า **ปินฺนุทฺริยา** ความว่า ชื่อว่าเป็นผู้มีอินทรี
อิม โดยความที่อินทรีทั้งหลายมีใจเป็นที่ ๖ ไม่เที่ยวแห่ง
เพราะโอกาสที่ประสาททั้ง ๕ ตั้งมั่น เป็นของบริบูรณ์.

ปินฺนุทฺริยาติ ปณฺจหิ ปสาเทหิ อภินวิภูจฺจกาสส
ปริปฺนุณฺตดา มนฺณญฺจานํ อินฺทฺริยานํ อมิลตภาเวน
ปินฺนุทฺริยา ๑

บทว่า **ปสนฺนมุขวณฺณา** มีความว่า เป็นผู้มี
น้ำนวลโดยไม่แปลกกัน แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น สีหน้าของ
ภิกษุเหล่านั้น ก็ส่องใสเกินไป กว่า วรรณะแห่งสรีระ.
อธิบายว่า ผ่องใสไม่หม่นหมอง คือบริสุทธิ์.

ปสนฺนมุขวณฺณาติ กิณฺจาปี อวิเสเสน
วณฺณวนฺโต สรีรวณฺโณติ ปน เนสํ มุขวณฺโณ
อภิกตฺร ปสนฺโน อจฺเณ อนาวีโล ปริสุทฺโธติ อตฺถิ ๑

บทว่า **วิปสนฺนจจวิวณฺณา** มีความว่า ก็ภิกษุ
เหล่านั้นเป็นผู้มี น้ำนวลด้วยวรรณะใด ซึ่งเป็นเช่นกับ
ดอกกรรณิการ์, วรรณะเช่นนั้นของ มนุษย์ทั้งหลายเหล่าอื่น
ก็มีอยู่, เหมือนอย่างว่า (วรรณะเช่นนั้น) ของมนุษย์
เหล่านี้เป็นฉันใด, ของภิกษุเหล่านั้น ไม่เป็นฉันนั้น

วิปสนฺนจจวิวณฺณาติ เยน จ เต กณฺณิการ-
ปฺปฺผลทิสฺเสน วณฺณเณน วณฺณวนฺโต ตาทิสฺส สยฺเยสฺสปี
มนุสฺसानํ วณฺโณ อตฺถิ ยถา ปน อิมสํ เอวํ
น เตสํ จจวิวณฺโณ วิปสนฺโน ๑

คือ ผิวพรรณ ของภิกษุเหล่านั้น ผุดผ่อง.

เพราะเหตุนี้ พระธรรมสังคาคณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวไว้ว่า มีผิวพรรณผุดผ่อง.

ด้วยประการอย่างนี้แล ภิกษุเหล่านั้น ไม่หมั่น ประกอบอุเทศ และปริปัฏฉาเลย ทั้งไม่หมั่นประกอบ กรรมฐานด้วย, โดยที่แท้ ครั้นฉันทโภชนะที่ประณีต ซึ่ง ได้มาด้วยการพรรณนาคุณที่ไม่เป็นจริงเป็นการหลอกลวง แม้ตามประกอบอยู่ซึ่งความเป็นผู้ยินดีในความหลับตาม สบาย และความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ จึงมี ความโสภาทงสรณะนี้ มีส่วนเปรียบเหมือนพวงพาลมฤค คีคคะนอง ฉะนั้นแล.

เตน วุตตัม วิปปลนนจจวิวัฒนาติ ฯ

อิติห เต ภิกขุ เนว อุทเทสปริปัจจัน น กम्मภูจัน อณฺยุณฺชนตา อถโข กุหคตยา อภูต-
คุณส่วณฺณนาย ลทธานิ (๕๘๙) ปณฺธิโกชนานิ
ภฺยชิตวา ยถาสุขํ นินทาธรรมตํ สงฺคณฺการามตญฺจ
อณฺยุณฺชนตา อิมํ สรฺริโสภํ ปาปฺปณฺิสฺสุ ยถา ตํ
พาลา ภนฺตมคปฏฺิภาคาติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพวกภิกษุที่อยู่ฝั่ง แม่น้ำวัคคุมทา

บพว่า **วคคุมทาทิรียา** ได้แก่ พวกภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่ง
แม่น้ำวัคคุมทา.

ชื่อว่า **กัจฉิ ภิกขเว ขมณียํ** ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สรรยนต์นี้
ของพวกเธอ ซึ่งมีจักร ๔ มีทวาร ๙ ยังพอทนได้แลหรือ ?
คือ พวกเธอยังอาจเพื่ออดทนอดกลั้น เพื่อบริหารได้
ละหรือ ? สรรยนต์ของพวกเธอ ไม่ให้ทุกข์อะไรๆ เกิด
ขึ้นบ้างหรือ ?

ชื่อว่า **กัจฉิ ยาปณียํ** ความว่า พระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสถามว่า พวกเธอยังอาจเพื่อให้สรรยนต์เป็นไป คือ
ให้ดำเนินไปในกิจทั้งปวงบ้างหรือ สรรยนต์ของพวกเธอ
ไม่แสดงอันตรายอะไรๆ บ้างหรือ ?

สองบพว่า **กัจฉิ ปริกนฺโต** ความว่า ท้องอันพวก
เธอคว้านแล้ว พึงเป็นของดีกว่า.

ปาฐะว่า **กัจฉิ ปริกตฺโถ** บ้าง ก็ใช้ได้.

วคคุมทาทิรียาติ วคคุมทาทิรวาลีโน ฯ

กัจฉิ ภิกขเว ขมณียนฺติ ภิกขเว กัจฉิ
ตุมหากํ อิทํ จตฺตจฺกุกํ นวทวารํ สรฺริยนฺตํ ขมณียํ
สกฺกา ขมิตฺตุํ สทิตฺตุํ ปรีหิตฺตุํ น กิณฺจิ ทุกฺขํ
อุปฺปาเทตฺติติ ฯ

กัจฉิ ยาปณียนฺติ กัจฉิ สพฺพกิจฺเจสุ ยาเปตฺตุ
คเมตฺตุํ สกฺกา น กิณฺจิ อนฺตรายํ ทลฺเสตฺติติ ฯ

กัจฉิ ปริกนฺโตติ กัจฉิ ปริกนฺตฺโต วรํ
ภเวยฺย ฯ

กัจฉิ ปริกตฺโถติ ปาโล ยุชฺชติ ฯ

โจรภายนอกศาสนาเที่ยวปล้นบ้านชายแดนเป็นต้น

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงติเตียนพวกภิกษุผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมทา โดยอเนกปริยายอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา, ก็แลครั้นตรัสเรียกมาแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! มหาโจร ๕ จำพวกเหล่านี้ เป็นต้น เพื่อมิให้ภิกษุแม่เหล่าอื่นกระทำการกรรมเห็นปานนั้นต่อไป เพราะกรรมที่ภิกษุผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมทาเหล่านั้นกระทำ จัดเป็น โจรกรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **สนโต สวัชชมานา** มีคำอธิบายว่า มีอยู่ และหาได้อยู่.

บทว่า **อิธ** คือ ในสัตว์โลกนี้.

สองบทว่า **เอว โหติ** ความว่า ความปรารถนาในส่วนเบื้องต้น ย่อมเกิดขึ้นอย่างนี้.

ศัพท์ว่า **สุ** ในคำว่า **กทาสู นามาหิ** นี้เป็นนิบาต.

ความว่า ชื่อ เมื่อไรหนอ ?

ข้อว่า **โส อปรน สมเยน** ความว่า มหาโจรนั้น ครั้นคิดในส่วนเบื้องต้นอย่างนั้นแล้ว ก็เพิ่มพูนบริษัทธิขึ้นโดยลำดับ กระทำการกรรม มีอาทิอย่างนี้ คือ กรรมเป็นเหตุประทุษร้ายคนเดินทาง ปล้นสดมภ์ ชาวบ้านที่ตั้งอยู่ชายแดน เป็นบุรุษผู้ถึงความเจริญไพบูลย์ขึ้นแล้ว ทำบ้านมิให้เป็น บ้านข้างทำชนบทมิให้เป็นชนบทบ้าง ฆ่าเอง ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ให้ผู้อื่นตัด เผาผลาญเอง ให้ผู้อื่นเผาผลาญ.

มหาโจรในพระศาสนาเที่ยวย่ำยีสิกขาบทน้อยใหญ่

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงโจรภายนอกอย่างนี้แล้ว จึงตรัส พระดำรัสว่า **เอวเมว โข** เป็นต้น เพื่อทรงแสดงมหาโจร ๕ จำพวกในพระศาสนาผู้เช่นกับโจรภายนอกนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาปภิกขุโน** ความว่า ในที่อื่นๆ ภิกษุผู้ต้องปาราชิก มีมูลขาดแล้ว ท่านเรียกว่าภิกษุผู้เลวทราม.

เอว วัคคุมทาศิริเย อเนกปริยาเยน วิครหิตวา อิทานิ ยสมา เตหิ กตกมมํ โจรกมมํ โหติ ตสฺมา อายตี อญฺเฆสฺมปี เอวรูปสฺส กมฺมสฺส อกรรมตฺถํ อถโย ภควา ภิกขุ อามนฺเตสิ อามนฺเตตฺวา จ ปน ปญฺจิเม ภิกขเว มหาโจราติอาทิมาห ฯ

ตตถ **สนโต สวัชชมานา**ติ อตฺถิ เจว อุลฺลพฺภนฺติ จาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

อิธาติ อิมสฺมี สตฺตโลเก ฯ

เอว โหตีติ เอว ปุพฺพภาเค อิจฺฉา อฺปฺปชฺชตี ฯ

กทาสู นามาหฺนฺติ เอตถ สฺสูตี นิปาโต ฯ

กฺทา นามาติ อตฺถโล ฯ

โส อปรน สมเยนาติ โส ปุพฺพภาเค เอวํ จินฺเตตฺวา อนุกฺกเมน ปริสํ วทฺเตนฺโต ปนฺนทฺทฺทกมมํ ปจฺจนฺติมคามวิโลปนฺติเอวมาทีนิ กตฺวา เวปฺลุลฺล- ปตฺตปฺริโส หุตฺวา คาเมปี อคาเม ชนปเทปี อชนปเท กโรนฺโต หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฯเยฯ ปจฺนฺโต ปาเจนฺโต ฯ

อิติ พาทิรฺกโจรํ ทสฺเสตฺวา เตน สฺตีเส สาสเน ปญฺจ (๕๙๐) มหาโจเร ทสฺเสตฺวํ เอวเมว โขตีอาทิมาห ฯ

ตตถ **ปาปภิกขุ**โนติ อญฺเฆสฺ จาเนสฺ มฺลจฺฉินฺโน ปาราชิกปฺปตฺโต ปาปภิกขุติ วุจฺจติ ฯ

ส่วนในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้มิได้ต้องปาราชิก แต่ตั้งอยู่ในอิฉาจาร เทียบย่ำยีสิกขาบทน้อยใหญ่ ท่านประสงค์เอาไว้ว่า ภิกษุผู้เลวทราม.

ความปรารภในส่วนเบื้องต้น ย่อมเกิดขึ้น แม้แก่ภิกษุผู้เลวทรามนั้น เหมือนเกิดขึ้นแก่มหาโจรภายนอก อย่างนี้ว่า เมื่อไรหนอ ? เราจึงจักเป็นผู้อันภิกษุร้อยหนึ่งหรือพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว เทียบจาริกไปในคาม นิคม และราชธานี อันคฤหัสถ์และบรรพชิตสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรง ได้ฉิวบริบูรณ์ตลอด เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภลัชบริหาร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สกุโกโต** ได้แก่ ผู้ประสพสักการะ.

บทว่า **ครุกโต** ได้แก่ ผู้ได้รับความเคารพ.

บทว่า **มานโต** ได้แก่ ผู้อันเขารักด้วยน้ำใจ.

บทว่า **บุชิตโต** ได้แก่ ผู้อันเขาบูชาแล้ว ด้วยการบูชา คือนำมาเฉพาะ ซึ่งปัจจัยทั้ง ๔.

บทว่า **อปจิตโต** ได้แก่ ผู้ถึงความยำเกรง.

บรรดาบุคคลเหล่านั้นชนทั้งหลายสักการะปัจจัย ๔ คือ ทำปัจจัย ๔ ที่ตักแต่งไว้อย่างดีให้ประณีตๆ แล้วจึงถวายแก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้หนึ่ง ชื่อว่า อันเขาสักการะแล้ว.

ชนทั้งหลายให้ความเคารพเข้าไปตั้งอยู่เฉพาะในท่านผู้ใด แล้วจึงถวาย, ท่านผู้หนึ่ง ชื่อว่าอันเขาเคารพแล้ว.

ชนทั้งหลายย่อมรักใคร่ท่านผู้ใด ด้วยน้ำใจ, ท่านผู้หนึ่งชื่อว่า อันเขานับถือแล้ว.

ชนทั้งหลายย่อมทำกิจการสักการะเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมดแก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้หนึ่งชื่อว่าอันเขาบูชาแล้ว.

ชนทั้งหลายย่อมทำความนบอนุบอย่างยั้ง ด้วยอำนาจแห่งกิจการกราบไหว้ลูกรับ และประนมมือไหว้เป็นต้น แก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้หนึ่งชื่อว่าอันเขายำเกรงแล้ว.

ก็ความปรารภอย่างนี้ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เลวทรามนี้ ผู้ปรารภนาอยู่ซึ่งโลกามิสส์แต่ทั้งหมดนี้.

ชื่อว่า **โส อปเรน สมเยน** มีความว่า ภิกษุผู้เลวทรามนั้น ครั้นคิด ในส่วนเบื้องต้น อย่างนั้นแล้ว สงเคราะห์พวกภิกษุเลวทรามผู้ไม่มี ความเคารพกล้าในสิกขา ฟุ้งซ่าน จ้องห้อง หลุกหลิก ปากจัด พุดพรั้าเพรื้อ

อิธ ปน ปาราชิก อณาปนโน อิฉาจาเร จิตโต ขุทธานุขุททกานี สิกขาปทานี มหุตติวา จรนต์ ปาปภิกษุติ อธิปเปโต ฯ

ตสสาปิ พาหิรกรมหาโจรสส วिय ปุพฺพภาเค เอว โหติ กุทาสู นามาหํ ฯเปฯ ปริกฺขารานนฺติ ฯ

ตตถ **สกุโกโต**ติ สกุการปฺตโต ฯ

ครุกโตติ ครุกปฺตโต ฯ

มานโตติ มนสา ปิยายิตโต ฯ

บุชิตโตติ จตฺตปจฺจยาภิหารปฺชาย บุษิตโต ฯ

อปจิตโตติ อปจิตปฺตโต ฯ

ตตถ ยสฺส จตฺตารโ ปจฺจเย สกุกริตฺวา สฺกุจฺจ อภิสงฺขเต ปณฺธิตปฺณฺธิเต กตฺวา เทนฺติ โส สกุโกโต ฯ

ยสฺมี ครุกาวํ ปจฺจปฺภุจฺเปตฺวา เทนฺติ โส ครุกโต ฯ

ยํ มนสา ปิยายนฺติ โส มานโต ฯ

ตสฺส สพฺพเปตํ กโรนฺติ โส บุษิตโต ฯ

ยสฺส อภิวาทนปจฺจฺญาณอภฺชลิกมมาทิวเสน ปรมนิปจฺจการํ กโรนฺติ โส อปจิตโต ฯ

อิมฺสฺส ปน สพฺพมปิ อิมํ โลกามิสฺสํ ปฺภุจฺย-
มานสฺส เอว โหติ ฯ

โส อปเรน สมเยนาติ โส ปุพฺพภาเค เอว จินฺเตตฺวา อนุกฺกเมน สิกขาย อติพฺพการเว อุทฺเต อุนฺนเพ จปเล มุขเร วิกิณฺณวาเจ มฺภุจฺสสฺสตี อสมฺปชาเน ปากฺกฺนิทฺริเย อาจฺริยอุปฺชฺมาเยหิ ปริจฺจตฺตเก

หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีอินทรียเปิด (ผู้ไม่สำรวมอินทรีย) ที่พระอาจารย์และอุปัชฌาย์สละทิ้งแล้ว ผู้หนักในลาภ โดยลำดับ แล้วให้ล่าเหยือก ธรรมเนียมของคนหลอกลวงทั้งหลาย มีการวางกิริยาท่าทางเป็นต้น เป็นผู้มึน คุณอันพวกภิกษุเลวทราม ผู้ทำความลั้งสม ในนิทานชาดกเป็นต้น สมบูรณ์ ด้วยกระแสเสียง สามารถเพื่อลวงต้มชาวโลก สรรเสริญอยู่ ด้วยอุบาย ทั้งหลายมีการพรรณนาถึงเสนาสนะที่ชาวโลกสมมติเป็นต้น อย่างนี้ว่า ‘พระเถระรูปนี้เข้าจำพรรษาอยู่ในเสนาสนะชื่อโน้น บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ ออกพรรษาแล้วก็จะออกไป เป็นผู้อันภิกษุร่อยหนึ่ง หรือพันหนึ่งแวดล้อม เทียวจาริกไปในคามนิคม และราชธานี อันคฤหัสถ์และบรรพชิต ลักการะ เคารพ นับถือบูชา ยำเกรง ได้จิวร บิณฑบาตเสนาสนะ และคิลานปัจจัย เภสัชบริขาร.

ลามครุเก ปาปภิกษุ สงคณหิตวา อิริยาปถสณฺขปนาทีนิ กุททกวดตานิ ลิกฺขยาเปตฺวา อัย เถโร อมฺกสฺมี นาม เสนาสนเน วสฺสํ อุปกมฺม วัตตปฏฺิวตฺตํ (๕๙๑) ปุรยมาโน วสฺสํ วลิตฺวา นิคฺคโตติ โลกสมฺมตเสนาสน- สํวณฺณนาทีติ อุปาเยติ โลกํ ปรีปาเจตฺ ปรฺฏิพฺเลติ ชาตกาทีสุ กตปริจฺเจยฺยติ สรสมฺปนฺเนติ ปาปภิกษุที สํวณฺณนิยมาณคฺเณ หุตฺวา สเตน วา สหสฺเสน วา ปรีวุโต ฯ เปฯ เภสชฺชบริขุขารานํ ฯ

มหาโจรในพระศาสนามี ๕ จำพวก

ชื่อว่า **อัย ภิกขเว ปจโหม มหาโจโร มีความว่า ภิกษุผู้เลวทราม เป็นเสมือนโจรผู้ตัดช่องเป็นต้น นี้ ฟังทราบว่าเป็นมหาโจรจำพวกที่ ๑ เพราะไม่ใช่จะหลอกลวงตระกูลหนึ่ง หรือสองตระกูลเท่านั้นก็หาไม่ได้, โดยที่แท้หลอกลวงมหาชนรับเอาปัจจัย ๔.

** อัย ภิกขเว ปจโหม มหาโจโรติ อัย สนฺธิจฺเจททาทีโจรโก วยิ น เอกํ กุลํ น เทว อถโข มหาชนํ วมฺเจตฺวา จตฺตปจฺจยคฺคณฺโตนฺโต ปจโหม มหาโจโรติ เวทิตฺพุทฺธา ฯ

ส่วนภิกษุเหล่าใด ผู้เชี่ยวชาญในพระสูตร เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม หรือผู้ทรงพระวินัย เมื่อการภิกษาจารย์ไม่สมบูรณ์ ก็เที่ยวจาริกไปตามชนบท บอกบาลีกกล่าวอรรถกถา ให้ชาวโลกเลื่อมใสด้วยการอนุโมทนา ด้วยการกล่าวธรรม และด้วยความเรียบร้อยแห่งอิริยาบถ, ภิกษุเหล่านั้น ผู้อันชาวโลก ลักการะ เคารพ นับถือบูชา ยำเกรง ฟังทราบว่าเป็นผู้สืบต่อแบบแผน และประเพณีไว้ เป็นผู้ยังพระศาสนาให้รุ่งเรือง**.

เย ปน สุตฺตฺนฺตฺติกา วา อาภิธมฺมิกา วา วินยธฺรา วา ภิกษุ ภิกษาจาเร อสมฺปชฺชมาเน ปาลี วาเจนฺตา อฏฺฐกถํ กเถนฺตา อนุโมทนา ยธมฺมกถาย อิริยาปถสมฺปตฺติยา จ โลกํ ปสาเทนฺตา ชนปทจาริกํ จรฺนติ สกุกตา ครุกตา มานิตา ปุชิตา อปจิตา เต ตฺนฺติปฺปเวณฺณมฺภฺนกา สาสนชฺชตฺกาทิ เวทิตฺพุทฺธา ฯ

บทว่า **ตถาคตปฺปเวทิตํ** ความว่า อันพระตถาคตแห่งตลอดแล้ว คือ กระทำให้ประจักษ์แล้ว หรือยังผู้อื่นให้รู้แล้ว.

ตถาคตปฺปเวทิตฺนฺติ ตถาคเตน ปฏฺิวิทฺธํ ปจฺจกฺขกตํ ชานาปิตํ วา ฯ

สองบทว่า **อตฺตโน ททติ มีความว่า ภิกษุผู้เลวทราม เทียบเคียงพระบาลีและอรรถกถาในท่ามกลางบริษัท กล่าวพระสูตรอันนำเลื่อมใส ด้วยเสียงที่ไพเราะ

อตฺตโน ททติติ ปรีสมชฺเชม ปาลีญจ อฏฺฐกถญจ สํสนฺเตตฺวา มธฺเรน สทฺเทน ปสาถนียํ สุตฺตฺนฺตํ กเถตฺวา ธมฺมกถาวสาเน อจฺฉริยพฺฤตฺตาเตน วิญญฺชเนน

เมื่อจบการกล่าวธรรม ถูกท่านผู้รู้เกิดความอัศจรรย์ใจ ได้ถามว่า ‘นำอัศจรรย์ของท่านผู้เจริญ พระบาลีและอรรถกถา บริสุทธิดี พระคุณเจ้าเรียนเอาในสำนักของใคร’ ดังนี้ กล่าวว่ ‘ใครเล่าจะสามารถให้ พวกคนแบบอาตมาเรียนได้’ แล้วไม่อ้างถึงอาจารย์ ประกาศพระธรรมวินัย ที่ตนรู้แจ้ง คือ ที่ตนได้บรรลุด้วยสยัมภูญาณ.

ภิกษุผู้ขโมยพระธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงบำเพ็ญ พระบารมีมาสิ้น ๔ อสงไขย แสนกัป ได้ตรัสรู้โดยแสนยาก ลำบากนี้ พึงทราบว่าเป็นมหาโจร จำพวกที่ ๒. **

ชื่อว่า **สุทนต์ พุทฺทมจาริ** ได้แก่ ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว.

ชื่อว่า **ปริสุทนต์ พุทฺทมจริย จรนต์** ได้แก่ เพื่อน พุทฺทมจาริผู้ประพฤติจริยาที่ประเสริฐอันหาอุปภิเลสมิได้.

อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ผู้ประพฤติพหุมจรรยที่ บริสุทธิ อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เดือดร้อนเป็นต้นแม่อื่น ตั้งแต่พระอนาคามีตรายเท่า ถึงปุถุชนผู้มีศีล.

** ชื่อว่า **อมุลเกน อพฺพหฺมจริเยน อนุทฺธเสติ** มีความว่า ภิกษุผู้เลวทราม ย่อมกล่าวหา คือกล่าวโจท ด้วยอันติมวัตถุ ซึ่งไม่มีอยู่ในบุคคลนั้น.

ภิกษุผู้ลบลู่ความดีที่มีอยู่ ขโมยคุณความดีของ พระอริยเจ้า พึงทราบว่ เป็นมหาโจรจำพวกที่ ๓. **

ในสองบทว่า **ครุภณฺทานิ ครุปริกฺขารานิ** นี้ พึง ทราบวินิจฉัยดังนี้:- ในอทินนาทานสิกขาบท ภัณฑะมี ราคา ๕ มาสก ท่านจัดว่า ครุภัณฑ ในคำว่า ‘ชน ๔ คน ชวนกันลักครุภัณฑ’ นี้ฉันท, ในสิกขาบทนี้ จะได้จัดฉันทนั้น หามิได้, โดยที่แท้ ภัณฑะที่จัดเป็นครุภัณฑ ก็เพราะเป็น ของที่ไม่ควรจำหน่าย โดยพระบาลีว่ ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัณฑะ ๕ หมวดนี้ไม่ควรจำหน่าย อย่าจำหน่าย, สงฆ์ หรือคณะ หรือบุคคล แม้จำหน่ายไปก็ไม่เป็นอันจำหน่าย; ภิกษุใดพึงจำหน่าย ปรับอาบัติอุลลัจจัยแก่ภิกษุนั้น; ภัณฑะ ๕ หมวด คือ อะไรบ้าง คือ อาราม อารามวัตถุ ฯลฯ ภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน บริหารที่จัดเป็นครุบริหาร โดยความเป็นบริหารสาธารณะ เพราะเป็นของไม่ควรแจก โดยพระบาลีว่ ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บริหาร ๕ หมวดนี้ ก็ไม่ควรแจก อย่าแจก, สงฆ์หรือคณะ หรือบุคคล แม้แจกไปแล้ว ไม่เป็น อันแจก, ภิกษุใดพึงแจกปรับอาบัติ อุลลัจจัยแก่ภิกษุนั้น; บริหาร ๕ หมวด คืออะไรบ้าง ? คือ

อโห ภนฺเต ปาลี จ อฏฺฐกถา จ สุปริสุทฺธา กสฺส สนฺติเก อุกฺคณฺทิตถาติ ปุจฺฉิต โโก อมหาทิ เส อุกฺคณฺหาเปตุ สมตฺถเอติ อาจริยํ อนฺุทฺทิลิตฺวา อตฺตนา ปฏฺวิทฺธํ สยมฺภู-ภฺยานาธิคตํ ธมฺมวินยํ ปเว เทติ ฯ

อัยยํ ตถาคเตน สตสฺสทสฺสกปฺปาทิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยยานิ ปารมมฺโย ปุเรตฺวา กิจฺเฌน กสิเรน ปฏฺวิทฺธธมฺมตฺเถนโก ทฺติโย มหาโจโร ฯ

สุทนต์ พุทฺทมจารินฺติ ชีนาสวํ ภิกฺขุ ฯ

(๕๙๒) **ปริสุทนต์ พุทฺทมจริย จรนต์** นินฺรุปก- กิเลสํ เสฏฺฐจริยํ จรนต์ ฯ

อญฺญปิ วา อนาคามี อาทิ กตฺวา ยาว สิลวนฺตํ ปุถุชนํ อวิปฺปฏิสาราทิวตฺถกํ ปริสุทนต์ พุทฺทมจริยํ จรนต์ ฯ

อมุลเกน อพฺพหฺมจริเยน อนุทฺธเสติ ตลฺมมํ ปุคฺคเล อวิชฺชมาเนน อนฺติมวตฺถุณา อนฺุทฺทิตฺติ โจเทติ ฯ

อัยยํ วิชฺชมานคฺคณฺมกฺขี อริยคฺคณฺตฺเถนโก ตติโย มหาโจโร ฯ

*****ครุภณฺทานิ ครุปริกฺขารานิ**ติ ยถา อทินฺนา- ทาเน จตุโร ชนา สวิธาย ครุภณฺทํ อวาหฺรฺนฺติ เอตถ ปญฺจ-มาสกคฺคณฺกํ ครุภณฺทฺนฺติ วุจฺจติ อีธ น เอรํ อถโข ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อวิสฺสชฺชณียานิ น วิสฺสชฺชตฺตพฺพานิ สงฺเขน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วา วิสฺสชฺชิตานิปิ อวิสฺสชฺชิตานิ โหนฺติ โย วิสฺสชฺชชฺย อาปตฺติ ฤลฺลจฺจยสฺส กตฺมานิ ปญฺจ อาราโม อารามวตฺถุ ฯเปฯ ทารุภณฺทํ มตฺติกาภณฺทฺนฺติ วจฺนโต อวิสฺสชฺชิตพฺพตฺตา ครุภณฺทานิ ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อเวกฺขคฺคิยานิ น วิภชิตพฺพานิ สงฺเขน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วา วิภตฺตานิปิ อวิภตฺตานิ โหนฺติ โย วิภชชฺย อาปตฺติ ฤลฺลจฺจยสฺส กตฺมานิ ปญฺจ อาราโม อารามวตฺถุ ฯเปฯ ทารุภณฺทํ มตฺติกาภณฺทฺนฺติ วจฺนโต อเวกฺขคฺคิตฺตา สาธารณฺปริกฺขารภาเวน ครุปริกฺ- ขารานิ อาราโม อารามวตฺถุติอาทิสฺสํ ยํ วตฺตพฺพํ ตํ สพฺพํ ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อวิสฺสชฺชชฺยณินฺติ ชนฺธเก

อาราม อารามวัตถุ ฯลฯ ภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน' คำใด
ที่ควรกล่าวในบทว่า **อาราโม อารามวัตถุ** เป็นต้น
ข้าพเจ้าจักกล่าวคำนั้น ทั้งหมดในวรรณนาแห่งสูตร ซึ่ง
มาในชั้นธกะว่า **ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อวิสฺสชฺชยานิ** นั้นเทียว.

ชื่อว่า **เตหิ คิหิ สงฺกมฺหาติ** มีความว่า ให้
ครุภัณฑ์ ครุบริหาร มีอารามเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า ย่อม
สงเคราะห์ อนุเคราะห์พวกคฤหัสถ์.

บทว่า **อุปฺลาเปติ** มีความว่า ภิกษุผู้เลวทรามย่อม
ทำให้พวกคฤหัสถ์ บ่นถึง คือ ทำให้เป็นผู้ติดใจ ได้แก่
ทำให้มีความรักใคร่ อย่างนี้ว่า 'ดีจริงหนอ พระผู้เป็นเจ้าของ
พวกเรา'.

ภิกษุผู้ขโมยครุบริหาร ที่ไม่ควรจำหน่าย และไม่
ควรแจก โดยความเป็นอย่างนั้น สงเคราะห์พวกคฤหัสถ์
พึงทราบว่าเป็นมหาโจรพวกที่ ๔. ** (ส.๘/๒๕๔๐)

ก็แล ภิกษุนี้ นั่น เมื่อจำหน่ายครุภัณฑ์นี้ เพื่อ
สงเคราะห์สกุล ย่อมต้อง กุลทูลทุกกฏด้วย ย่อมเป็นผู้
ควรแก้ปัพพาทนียกรรมด้วย, เมื่อจำหน่าย ด้วยความ
เป็นผู้มีความเป็นใหญ่เหนือภิกษุสงฆ์ ย่อมต้อง ถูลัจฉัย,
เมื่อจำหน่ายด้วยโดยจิต พึงให้ตีราคาลึงของปรับอาบัติแล.

*** ชื่อว่า **อภัย อคฺโค มหาโจโร** มีความว่า ภิกษุ
ผู้เลวทราม ผู้ขโมยโลกุตตรธรรม ซึ่งสุขุมละเอียดอย่างยิ่ง
อันล่วงเลยการกำหนดรู้ได้ ด้วยอินทรีย์ ๕ ประการนี้
พึงทราบว่าเป็นโจรชั้นหัวหน้าของจำพวก มหาโจรเหล่านี้,
ขึ้นชื่อว่าโจรผู้เหมือนกับภิกษุผู้เลวทรามนี้ ย่อมไม่มี.

ถามว่า ก็โลกุตตรธรรม ใครๆ สามารถหลอกลวง
ขโมยเอาเหมือนทรัพย์ มีเงินและทองเป็นต้นได้หรือ ?

ตอบว่า ไม่สามารถจะขโมยได้.

ด้วยเหตุนี้ นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
'ภิกษุใด กล่าวอวด อุตริมนุสสรธรรม ที่ไม่มีอยู่ ไม่เป็นจริง.

ความจริง ภิกษุผู้เลวทรามนี้ ย่อมกล่าวอวดธรรม
ที่ไม่มีอยู่ในตน อย่างเดี๋ยว่า เรามีธรรมนี้ อยู่อยู่, แต่ไม่
สามารถให้อุตริมนุสสรธรรมนั้น เคลื่อนไปจากที่ใด หรือไม่
สามารถทำให้มีในตนได้.

ถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงเรียก
ภิกษุนี้ว่า เป็นโจรเล่า.

อาคตสฺตวณฺณนายเมว ภณิสฺสาม ฯ

เตหิ คิหิ สงฺกมฺหาติ ตานิ ทตฺวา คิหิ
สงฺกมฺหาติ อนุคฺคณฺหาติ ฯ

(๕๙๓) **อุปฺลาเปติ** อโห อมฺหากํ อโยติ
เอวํ ลปนเก อนุพฺนธฺนเก ลินฺนเห กโรติ ฯ

อภัย อวิสฺสชฺชีย์ อเวกฺงคฺยณฺจ ครุปรฺกฺขารํ
ตถาภาวโต เถเนตฺวา คิหิสฺกมฺหนโก จตฺตโถ
มหาโจโร ฯ *** (ส.๗/๒๕๐๓)

โส จ ปนายํ อิมํ ครุภณฺทํ กุลสงฺกมฺหนตฺถํ
วิสฺสชฺเชนโต กุลทูลทุกกฏํ อาปชฺชติ ปพฺพาทนฺยกมฺมารโห จ
โหติ ภิกฺขุสงฺฆํ อภิกฺกวิตฺวา อิสฺสรวตฺตาย วิสฺสชฺเชนโต
ถูลจฺจยํ อาปชฺชติ เถยฺยจิตฺเตน วิสฺสชฺเชนโต
ภณฺทํ อคฺมาเปตฺวา กาทเรตฺพุทฺติ ฯ

อภัย อคฺโค มหาโจโรติ อภัย อิมสฺสํ มหาโจรานิ
เชฏฺฐจฺโจโร อิมินา สทิสฺโส โจโร นาม นตฺถิ โย
ปญฺจินฺทริยคฺคณฺหาติตํ อติสณฺทํ สุขุมํ โลกุตฺตรธฺมมํ
เถเนติ ฯ ** (ส.๗/๒๕๔๑)

ก็ ปน สกฺกา โลกุตฺตรธฺมโม หิริณฺยสฺวณฺณา
ทีนึ วีย วณฺเจตฺวา เถเนตฺวา คเหตฺุนฺติ ฯ

น สกฺกา ฯ

เตเนวาท โย อสนฺตํ อภฺตํ อุตฺตริมนฺุสสรธฺมมํ
อูลฺลปฺติติ ฯ

อภัย หิ อตฺตนิ อสนฺตํ ธมฺมํ เกวลํ อตฺถิ
มยฺหํ เอโสติ อูลฺลปฺติ น ปน สกฺโกติ จานา จาเวตฺ
อตฺตนิ วา สวิชฺชมานํ กาทฺ ฯ

อถ กสฺมา โจโรติ วุตฺตติ ฯ

ตอบว่า เพราะภิกษุนี้กล่าวอวดอุตริมนุสสรณนั้น แล้ว รับเอาปัจจัย ที่เกิดขึ้น เพราะการอวดคุณความดีที่ไม่มีอยู่; ก็เมื่อเธอรับเอาปัจจัยอย่างนั้น ชื่อว่าย่อมหลงกลวง ขโมยด้วยอุบายอันละเอียด รับเอาปัจจัยเหล่านั้น.

เพราะเหตุนี้แหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ ก้อนข้าวของชาวแวนแคว้น อันภิกษุนั้น ฉันทแล้ว ด้วยความเป็นขโมย. *** (ส. ๘/๒๕๔๐)

อันเนื้อความในคำว่า **ตํ กิสฺส เหตุ** นี้ พึงทราบดังต่อไปนี้:- เราได้กล่าว คำไต่ว่า ภิกษุใด กล่าวอวดอุตริมนุสสรณที่ไม่มี ไม่จริง, ภิกษุนี้ เป็นยอด มหาโจร; ถ้าจะมีผู้เฝ้าท่วงว่า ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ? คือ เราได้กล่าวคำนั้น ด้วยเหตุอะไร ? เราพึงเฉลยว่า เพราะเหตุที่ก้อนข้าวของชาวแวนแคว้น อันภิกษุนั้นฉันทแล้ว ด้วยความเป็นขโมยแล ภิกษุทั้งหลาย ! อธิบายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะก้อนข้าวของชาวแวนแคว้น เป็นอันภิกษุนั้น ฉันทแล้ว ด้วยโดยจิต; เพราะเหตุนี้ เราจึงได้กล่าวคำนั้น.

จริงอยู่ **โ** ศัพท์ ในคำว่า **เถยฺยโย โ** นี้ เป็นนิบาตลงในอรรถลัทธิว่า เป็นเครื่องทำบทให้เต็ม เหมือน **โ** ศัพท์ ในคำว่า **เย ทิ โ** **อริยา อรณฺณวนปฏฺจานิ** เป็นอาทิ แปลว่า จริงอยู่ พระอริยเจ้าทั้งหลายแลย่อมเสพราวไพรในป่า.

เพราะเหตุนี้ผู้ศึกษาไม่พึงเห็นเนื้อความแห่ง **โ** ศัพท์นั้น อย่างนี้ว่า **ตุมฺเหติ ภูตฺโต** แปลว่า อันท่านทั้งหลายฉันทแล้ว ดังนี้.

แก้อรรถนิคมคาถา

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงทำเนื้อความนั้นนั่นแล ให้แจ่มแจ้งขึ้นโดยคาถา จึงตรัสพระคาถาว่า **อณฺณถา สนฺตํ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อณฺณถา สนฺตํ** ความว่า อันมีอยู่ โดยอาการอื่น ซึ่งมีกายสมาจารไม่บริสุทธิ์เป็นต้น.

ยสฺมา ตํ อุลฺลปิตฺวา อสนฺตสมฺภาวานาย อุปฺปนฺเน ปจฺจเย คณฺหาติ เอวํ ทิ คณฺหาเต ปจฺจยา สุขฺเมเน อฺปาเยเน วณฺเจตฺวา เณตฺวา คหิตา โหนฺติ ฯ

เตเนวาท ตํ กิสฺส เหตุ เถยฺยโย โ อภิขเว รฏฺฐปิณฺโท ภูตฺโตติ ฯ

อณฺณถา อตฺถ อตฺถโย อโวจฺจุมา อณฺ อคฺโค มหาโจโร โย อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนฺุสฺสรณมฺ อุลฺลปิตฺติ ตํ กิสฺส เหตุ เณ การณฺเน เอตํ อโวจฺจุมาติ เจ เถยฺยโย โ (๕๙๔) อภิขเว รฏฺฐปิณฺโท ภูตฺโตติ อภิขเว ยสฺมา โ เตน รฏฺฐปิณฺโท เถยฺยจิตฺเตน ภูตฺโต โหติ ฯ

เอตฺถ ทิ โวกาโร เย ทิ โ อริยา อรณฺณวน- ปฏฺจานิตฺถาทีสุ วีย ปทปฺปฺรณฺมตฺเต นิปาโต ฯ

ตสฺมา **ตุมฺเหติ ภูตฺโตติ** เอวมฺสฺส อตฺถโน ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อิทานิ ตเมวตฺถํ คาถาหิ วิภูตฺตรํ กโรนฺโต อณฺณถา สนฺตฺนฺติอาทิมาห ฯ

ตตฺถ **อณฺณถา สนฺตฺนฺติ** อปริสุทฺทกายสมฺมาจารา- ทิเณ อณฺณเณน อากาเรน สนฺตํ ฯ

บาทคาถาว่า **อภยถา โย ปเวทย** ความว่า ภิกษุใด พึงประกาศ ด้วยอาการอย่างอื่น ซึ่งมีกายสมาจาร-
บริสุทธิเป็นต้น คือให้ชนอื่น เข้าใจอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้
บริสุทธิอย่างยิ่ง โลกุตระธรรมมีอยู่ในภายในของเรา.

ก็แล ครั้นประกาศแล้ว (แสดงตน) ดุจพระอรหันต์
ฉันทโชนะที่เกิดขึ้น เพราะการประกาศนั้น.

บทว่า **นิกจจ** ในสองบาทคาถาว่า **นิกจจ
กิตวสเสว ภูตตี เถยเยน ตสฺส ตํ** นี้ แปลว่า ล่อลวง
คือ แสดงตนอันมีอยู่โดยอาการอื่น ด้วยอาการอย่างอื่น
ได้แก่ แสดงตนซึ่งไม่ใช่พุ่มไม้ และไม่ใช่กอไม้เลย ให้เป็น
เหมือนพุ่มไม้และให้เหมือนกอไม้ เพราะเอากิ่งไม้ ใบไม้
และใบอ่อน เป็นต้นปิดบังไว้.

บทว่า **กิตวสเสว** ความว่า ดุจพรานนก ผู้ลวง
คือ หลอกจับนกตัว ที่มาแล้วๆ ในป่า ด้วยมีความสำคัญว่า
เป็นพุ่มไม้และกอไม้แล้วเลี้ยงชีวิต ฉะนั้น.

บาทคาถาว่า **ภูตตี เถยเยน ตสฺส ตํ** ความว่า
เมื่อภิกษุแม้นั้น ผู้ไม่ใช่พระอรหันต์เลย แสดงว่าเป็น
พระอรหันต์ ฉันทโชนะที่ตนได้มา, โชนะที่เธอฉันท ชื่อว่า
เป็นอันเธอฉันทแล้ว ด้วยความเป็นขโมย เพราะเธอ
ฉันทโชนะที่ตนล่อลวงมนุษย์ทั้งหลายแล้วได้มา เปรียบ
เหมือนนายพรานนก ผู้มีเครื่องปกปิด ล่อ คือ ลวงจับนก
ฉะนั้น.

ก็ภิกษุเหล่าใด เมื่อไม่รู้อำนาจแห่งประโยชน์นี้
ยอมฉันทด้วยอาการ อย่างนั้น, ภิกษุเป็นอันมาก มีผ้า
กาสาვეพันคอ มีธรรมเลวทราม ไม่ล้ารวมแล้ว, ภิกษุผู้
เลวทรามเหล่านั้นยอมเข้าถึงซึ่งนรก เพราะกรรมทั้งหลาย
ที่เลวทราม.

บทว่า **กาสาวกณฺฐา** ได้แก่ ผู้มีคอที่พันด้วยผ้า
กาสาვე.

มีคำอธิบายว่า คุณเครื่องเป็นสมณะ คือ
พระอรหันต์ผล ย่อมไม่มีแก่บุคคลเหล่าใด, บุคคลเหล่านั้น
มีแต่การทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอริยะ เพียงนี้เท่านั้น.

คำว่าผู้มีผ้ากาสาვეพันคอ นี้ เป็นชื่อแห่งบรรพชิต
ผู้ทุศีล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า ‘ดูก่อน
อานนท์! ก็แล โคตรภูสงฆ์ทั้งหลาย ผู้มีผ้ากาสาვეพันคอ
จักมีในกาลอนาคต’.

อภยถา โย ปเวทย บริสุทธิกายสมาจาราภิเษ
อภยเมณ อากาเรน โย ปเวทยาย ปรมปริสุทธิโร
อหํ อตฺถิ เม อพฺภนฺตเร โลกุตฺตรธมฺโมติ เอวํ
ชานาเปยฺย ฯ

ปเวเตตฺวา จ ปน ตาย ปเวทนาย อุปฺปนฺนํ
โชนํ อรหา วีย ภูมฺชติ ฯ

นิกจจ กิตวสเสว ภูตตี เถยเยน ตสฺส ตนฺติ
นิกจจาติ วญฺเจตฺวา อภยถา สนฺตํ อภยถา
ทสฺเสตฺวา อคฺคฺมฺพา คจฺฉภูตเมว สาขापลาส-
ปลฺลวาทิจฉาทเนน คฺคฺมฺพมิว คจฺฉมิว จ อตฺตทานํ
ทสฺเสตฺวา ฯ

กิตวสเสวาติ วญฺจกสฺส เกราฎฺฐิกสฺส คฺคฺมฺพคจฺฉ-
สญฺญาย อรณฺญเณ อาคตาคเต สกฺุณเณ คเหตฺวา
ชีวิตกปฺปกสฺส สากฺุณิกสเสว ฯ

ภูตตี เถยเยน ตสฺส ตนฺติ ตสฺสาปิ
อนรหนฺตสฺเสว สโต อรหนฺตภาวํ ทสฺเสตฺวา ลทฺธิ
โชนํ ภูมฺชโต ยํ ตํ ภูตตี ตํ ยถา สากฺุณิกกิตวสฺส
นิกจจ วญฺเจตฺวา สกฺุณคฺคฺทณฺโณ เอวํ มนุสฺสเส วญฺเจตฺวา
ลทฺฐสฺส โภชนสฺส ภูตตตฺตา เถยเยน ภูตตี นาม
โหติ ฯ

(๕๕๕) อิมํ ปน อตฺถวสํ อชานนฺตนา เย เอวํ
ภุญฺชนฺติ กาสาวกณฺฐา ฯ เปฯ นิรยํ เต อุปฺปชฺชเร ฯ

กาสาวกณฺฐาติ กาสาเวณ เวจิตกณฺฐา ฯ

เอตฺตคฺเมว อริยทฺธชฺชาธมฺมตฺตี เยสํ สามณฺยํ
อภฺยํ นตฺถิติ วุตฺตี โหติ ฯ

ภวิสฺสนฺติ โข ปนानนฺท อนาคตมฺทธานํ
โคตฺรภูโน กาสาวกณฺฐาติ เอวํ วุตฺตทฺฐสฺสีลานํ เอตํ
อริวจนํ ฯ

บทว่า **ปาปธมมา** ได้แก่ ผู้มีธรรมลามก.

บทว่า **อสนฺยตา** ได้แก่ ผู้ไม่มีสำรวมทางกาย เป็นต้น.

บทว่า **ปาปา** ได้แก่ บุคคลลามก.

สองบทว่า **ปาเปติ กมฺเมติ** ความว่า เพราะกรรมที่เลวทรามทั้งหลาย มีการล่องลอยผู้อื่นเป็นต้นเหล่านั้น อันตนทำแล้ว เพราะไม่เห็นโทษ ในเวลากระทำ.

บาทคาถาว่า **นिरยฺนเต อุปฺปชฺชเร** ความว่า ภิกษุผู้เลวทรามเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงทุกคติ ที่หมดความแฉ่มชื่น.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า **เสยโย อโยคุโห** เป็นต้น.

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า ถ้าบุคคลผู้ทุศีล ไม่สำรวม ตั้งอยู่ในอิจฉาจาร เป็นผู้ลวงโลกด้วยกิริยาหลอกลวงนี้ พึงบริโภค คือ พึงกินกินก้อนเหล็กแดงดังเปลวไฟ, การที่ผู้ทุศีลพึงฉันทก่อนข้าวของชาว แวนแคว้นนี้ ๑ การที่บุคคลพึงกินก้อนเหล็กแดงนี้ ๑ ใน ๒ อย่างนั้น ก้อนเหล็กเดียว อันภิกษุนั้นบริโภคแล้ว พึงเป็นของประเสริฐกว่า คือ ดีกว่า และประณีตกว่า; เพราะภิกษุนั้นจะไม่เสวยทุกขซึ่งมีการกำหนดรู้ได้ยาก แม้ด้วยสัพพัญญุตญาณในสัมปรายภพ เพราะบริโภคก้อนเหล็กแดง, แต่จะได้เสวยทุกขมีประการดังกล่าวแล้วในสัมปรายภพ เพราะเธอบริโภค ก้อนข้าวของชาวแวนแคว้น ซึ่งตนได้มาแล้วด้วยอาการอย่างนั้น, จึงอยู่ อาชีพนี้อาจเป็นมิจฉาชีพนั่นสุดยอด.

ปฐมบัญญัติจตุตถปาราชิก

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงโทษแก่พวกภิกษุผู้ไม่เห็นโทษในการกระทำความชั่วอย่างนั้นแล้ว จึงทรงติเตียนพวกภิกษุ ผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา โดยอเนกปริยาย แล้วตรัสโทษแห่งความเป็นผู้ เลี้ยงยาก ความเป็นผู้บำรุงยาก ฯลฯ แล้วทรงรับสั่งว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้... ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรง บัญญัติจตุตถปาราชิกจึงตรัสว่า **โย ปน ภิกฺขุ อนภิขานํ เป็นอาทิ** แปลว่า อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้เฉพาะ ดังนี้ เป็นต้น.

ปาปธมมาติ ลามกธมมา ฯ

อสนฺยตาติ กายาทีติ อสนฺยตา ฯ

ปาปาติ ลามกบุคคลา ฯ

ปาเปติ กมฺเมทีติ เตหิ กรณกาเล อาทีนํว อทิสฺวา กเตหิ ปรวณฺณาทีหิ ปापกมฺเมหิ ฯ

นिरยฺนเต อุปฺปชฺชเรติ นิสฺสลาทํ ทุกฺคตี เต อุปฺปชฺชุนตี ฯ

ตสฺมา **เสยโย อโยคุโหติ** คาถา ฯ

ตสฺสโต สจายํ ทุสฺสีโล อสนฺยโต อิจฺฉาจาเร จิตฺโต กุหนาย โลกวณฺจโก ปุคฺคโล ตตฺตํ อคฺคิลิชฺชูปมํ อโยคุหํ ภูณฺเชยฺย อชฺโหมทเรยฺย ตสฺส ยมฺเจตํ รมฺภฺสปีณทํ ภูณฺเชยฺย ยมฺเจตํ อโยคุหํ เตสฺสุ ทวีสุ อโยคุโหว ภูตฺโต เสยโย สุนฺทรตโร ปณีตโร จ ภเวยฺย น ทิ อโยคุพฺสส ภูตฺตตฺตา สมฺปฺราเย สพฺพญฺตฺตญฺญาณนาปี ทุชฺชานปริจฺเจทํ ทุกฺขํ อนุภวตี เหวํ ปฏฺฐิตทฺธสฺส ปน รมฺภฺสปีณทฺธสฺส ภูตฺตตฺตา สมฺปฺราเย วุตฺตปฺปการํ ทุกฺขํ อนุภวตี อโย ทิ โภฏฺฐิปฺตโต มิจฺฉาชีโวติ ฯ

เอวํ ปาปกิริยาย อนาทินวทฺธสฺวาวิณํ อาทีนํว ทสฺเสตฺวา อถโย ภควา วคฺคุมุทาตีริเย ภิกฺขุ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา ทุพฺพรตาย ทุปฺเปสตาย ฯเปฯ อิมํ สิกฺขาบทํ อุตฺทิสฺเสยฺยาถาติ วตฺวา จตฺตถํ ปาราชิกํ ปณฺญาเปนฺโต โย ปน ภิกฺขุ (๕๙๖) อนภิขานนฺตฺตาทิมาท ฯ

อนุบัญญัติจตุตถปาราชิก

ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบัญญัติจตุตถ-ปาราชิก ทำให้หนักแน่น ขึ้นด้วยอำนาจความขาดมุลอย่างนั้นแล้ว เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุแม้อื่นอีก ก็เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องสำคัญว่าได้บรรลุนั้น พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า ก็ลิขขาบหนี่ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบัญญัติแล้วแก่อภิกษุทั้งหลายด้วยประการอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐสณฺณิโน** ความว่า (ภิกษุทั้งหลาย) เป็นผู้มีความสำคัญในพระอรหัตผล อันตนยังมีได้เห็นด้วย ญาณจักขุเลยว่าได้ เห็น ด้วยคำว่า พระอรหัตผล อันเราทั้งหลายเห็นแล้ว.

ในพระอรหัตผลที่ตนยังมีได้ถึงเป็นต้น ก็นัยนี้.

แต่มีความแปลกกันดังต่อไปนี้:-

บทว่า **อปฺปตฺเต** ความว่า ที่ตนยังมีได้ถึงด้วยอำนาจความเกิดขึ้น ในสันดานของตน.

บทว่า **อนนฺธิเต** ได้แก่ ที่ตนยังมีได้บรรลุด้วยมรรคภาวนา.

ความว่า อันตนยังไม่ได้บ้าง.

บทว่า **อสจฺฉิกเต** ได้แก่ ที่ตนยังมีได้แทงตลอด หรือยังมีได้ทำ ให้ประจักษ์ ด้วยอำนาจการพิจารณา.

บทว่า **อธิมาเนน** ได้แก่ ด้วยความสำคัญว่าตนได้บรรลุ.

อธิบายว่าด้วยความสำคัญที่เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า เราได้บรรลุแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่าด้วยความถือตัวยิ่ง คือ ด้วยมานะที่แข่งกระด้าง.

สองบทว่า **อณฺเฬ พฺยากริสุ** ความว่า ได้พยากรณ์พระอรหัตผล.

คือ ได้บอกแก่อภิกษุทั้งหลายว่า อาวุโส ! พวกเราได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว กิจที่ควรทำพวกเราได้ทำเสร็จแล้ว.

เพราะยังละกิเลสไม่ได้ด้วยมรรค จิตของเธอเหล่านั้น ผู้ข่มกิเลสไว้ได้ ด้วยอำนาจสมณะและวิปัสสนาอย่างเดียว

เอวํ มุจฺเจชฺชวเสน ทพฺพํ กตฺวา จตุตถ-ปาราชิกํ ปณฺณตฺเต อปรมฺปิ อนุปฺปณฺณตฺตถาย อธิมานวตฺถ อุทฺปาติ ฯ

ตสฺสุปฺปตฺติทีปนตฺถิ เอวํ วุตฺตํ เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขุณฺโณ ลิกฺขขาบํ ปณฺณตฺตํ โหตีติ ฯ

ตตฺถ **อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐสณฺณิโน**ติ อรหตฺเต ญาณจกฺขุณา **อทิฏฺเฐ**เยว **ทิฏฺฐํ** อมฺเหติ อรหตฺตนฺติ **ทิฏฺฐสณฺณิโน** หุตฺวา ฯ

เอส นโย อปฺปตฺตาทีสุ ฯ

อโย ปน วิโลโส ฯ

อปฺปตฺเตติ อตฺตโน สนฺตानเณ อฺปฺปตฺติวเสน อปฺปตฺเต ฯ

อนนฺธิเตติ มคฺคภาวนาย อนนฺธิเต ฯ

อปฺปฏิลทฺเชตีปิ อตฺถโธ ฯ

อสจฺฉิกเตติ อปฺปฏิวิทฺเช ปจฺจเวกฺขณวเสน วา อปฺจกฺกชกเต ฯ

อธิมาเนนาติ อธิคฺตมาเนน ฯ

อธิคฺตา มยฺนฺติ เอวํ อฺปฺปนฺนมาเนนาติ อตฺถโธ ฯ

อธิกฺมาเนน วา ถทฺธมาเนนาติ อตฺถโธ ฯ

อณฺเฬ พฺยากริสุติ อรหตฺตํ พฺยากริสุ ฯ

ปตฺตํ อาวุโส อมฺเหติ อรหตฺตํ กตํ กรณียนฺติ ภิกฺขุณฺโณ อาโรเจสุ ฯ

เตลํ มคฺเคน อปฺปทีนฺกิเลสฺตฺตา เกวลํ สมถ-วิปสฺสนาวเสน วิกฺขมฺภิตฺกิเลสานํ อปฺเรน สมเยน

โดยสมัยต่อมา คือ ในเวลาประกอบ พร้อมด้วยปัจจัย เห็นปานนั้น ย่อมโน้มไปเพื่อความกำหนดบ้าง อธิบายว่า ย่อมโน้มไปเพื่อต้องการความกำหนด.

ในบททั้งหลายนอกนี้ ก็นัยนี้.

ชื่อว่า ตณฺจ โข เอตํ อพฺโพหาริกํ มีความว่า ก็แล การพยากรณ์พระอรหันต์นั้นของเธอเหล่านั้น เป็น อพฺโพหาริกยังไม่ถึงโหวหาร ในการเป็นเหตุให้บัญญัติอาบัติ, อธิบายว่า ยังไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ.

ถามว่า ก็ ความสำคัญว่าได้บรรลุนี้ ย่อมเกิดขึ้น แก่ใคร ? ไม่เกิดขึ้น แก่ใคร.

แก้วว่า ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกก่อน.

จริงอยู่ พระอริยสาวกนั้น มีโสมนัสเกิดขึ้นแล้ว ด้วยญาณ เป็นเครื่องพิจารณาบรรคผลนิพพาน ก็เลสที่ ละได้แล้ว และกิเลสที่ยังเหลือเป็นผู้ไม่มีความสงสัยใน การแทงตลอดอริยคุณ; เพราะเหตุนั้น มานะ (ความ ถือตัว) จึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกทั้งหลาย มีพระโสดาบัน เป็นต้น ด้วยอำนาจความถือว่า เราเป็นพระสกทาคามี เป็นต้น.

และไม่เกิดขึ้นแม้แก่บุคคลผู้ทุศีล.

เพราะว่า บุคคลผู้ทุศีลนั้นเป็นผู้หมดความหวังใน การบรรลุอริยคุณที่เดียว.

ทั้งไม่เกิดขึ้นแม้แก่ผู้มีศีล ซึ่งสละกรรมฐานเสีย แล้วตามประกอบเหตุแห่งความเกียจคร้านมีความเป็นผู้ ยินดีในความหลับนอน เป็นต้น.

แต่จะเกิดขึ้นแก่ท่านผู้เริ่มเจริญวิปัสสนา มีศีล บริสุทธิ์ดี ไม่ประมาทในกรรมฐาน ข้ามพ้นความสงสัย แล้ว เพราะกำหนดนามรูป จับปัจจัยได้ยกไตรลักษณ์ขึ้น พิจารณาลังขารทั้งหลายอยู่.

และความสำคัญว่าได้บรรลุเกิดขึ้นแล้วย่อมพัก บุคคลผู้ได้สมณะล้วนๆ หรือผู้ได้วิปัสสนาล้วนๆ เสียใน กลางคัน.

จริงอยู่ บุคคลนั้นเมื่อไม่เห็นความฟุ้งขึ้นแห่งกิเลส ตลอด ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ย่อมเข้าใจว่า เราเป็นพระโสดาบันหรือว่า เราเป็นพระสกทาคามี หรือว่า เราเป็นพระอนาคามี.

แต่ความสำคัญว่าได้บรรลุนั้น ย่อมตั้งบุคคลผู้ได้ ทั้งสมณะและวิปัสสนาไว้ ในพระอรหันต์ผลที่เดียว.

ตถารูปปัจจัยสมาโยเค รากายปี จิตฺตํ นมตี รากตถาย นมตีติ อตฺถโถ ๑

เอส นโย อิตเรสุ ๑

ตณฺจ โข เอตํ อพฺโพหาริกนฺติ ตณฺจ โข เอตํ เตสํ อญฺญํ พยากรณ์ อพฺโพหาริกํ อาปัตติปปญฺญาปเน โวหารํ น คจฺจติ อาปัตติยา องฺคํ น โหตีติ อตฺถโถ ๑

กสฺส ปนายํ อริมาโน อุปปชชติ กสฺส นุปฺปชชตีติ ๑

อริยสาวกสฺส ตาว นุปฺปชชติ ๑

(๕๙๓) โส ทิ มคฺคผลนิพฺพานปหีนกฺกิลเสวสิฏฺฐกฺก- กิลเสปจฺจเวกฺขณน สญฺชาตโสมนสฺโส อริยคุณปฏฺวิเวเธ นิกฺกงฺโย ตสฺมา โสตาปนฺนาทินํ อหํ สกทาคามีตี- อาทิวเสน มาโน นุปฺปชชติ ๑

ทุสฺสีลสฺส นุปฺปชชติ ๑

โส ทิ อริยคุณาธิคฺเม นีราโลว ๑

สีลวโตปิ ปริจฺจตฺตกมฺมฏฺฐานสฺส นินฺทาทรามตา- ทิมนฺยุตฺตสฺส นุปฺปชชติ ๑

สุปริสุทฺธสีลสฺส ปน กมฺมฏฺฐานเ อปฺปมตฺตสฺส นามรูป วฏฺฐเปตฺวา ปจฺจยปริคฺคเเทน วิตินฺณกฺขสฺส ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขารา สมฺมสนฺตสฺส อารทฺธ- วิปสฺสสฺส อุปปชชติ ๑

อุปปนฺโน จ สุทฺธสมถลาภี สุทฺธวิปสฺสนาลาภี วา อนฺตรา จเปตี ๑

โส ทิ ทสมฺปิ วิสตีมฺปิ ตีสมฺปิ วสฺसानิ กิลเสสมฺทาจารย์ อปสฺสนโต อหํ โสตาปนฺโนตี วา สกทาคามีตี วา อนาคามีตี วา มญฺญตี ๑

สมถวิปสฺสนาลาภี ปน อรหฺตเตเวว จเปตี ๑

จริงอยู่ บุคคลนั้นขมกิลเลสทั้งหลายได้ด้วยกำลังสมาธิ กำหนดล้างขารทั้งหลายได้ดีด้วยกำลังวิปัสสนา; เพราะฉะนั้น กิลเลสทั้งหลายจึงไม่ฟุ้งขึ้น ตลอด ๖๐ ปีบ้าง ๘๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง, ความเที่ยวไปแห่งจิตเป็นเหมือนของ พระชีณาสพพะนั้น.

บุคคลนั้น เมื่อไม่เห็นความฟุ้งขึ้นแห่งกิลเลสตลอด ราตรีนาน ด้วยอาการอย่างนั้น ไม่หยุดในกลางคันเลย จึงสำคัญว่า เราเป็นพระอรหันต์ ฉะนี้แล.

*** บทว่า อนภิขานํ ตตฺตฺบพฺวา น อภิขานํ.

ความว่า ก็เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ไม่รู้เฉพาะอยู่ ย่อม กล่าวอวด, ธรรมมีมานเป็นต้นนั้นไม่เกิดขึ้นในสันดาน ของเธอและเธอมีได้ทำให้แจ้ง ด้วยญาณ ชื่อว่าไม่เป็นจริง, ฉะนั้น ในวาระจำแนกบทแห่งบทว่า ไม่รู้เฉพาะนั้น ท่าน จึงกล่าวว่า ไม่มี ไม่เป็น หาไม่ได้เลย ดังนี้แล้วกล่าวว่า ไม่รู้อยู่ ไม่เห็นอยู่.

บทว่า ซึ่งอุตฺตริมนุสฺสธรรม ได้แก่ ธรรมของ มนุษย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย คือ ของผู้มีมานและของพระอริยะ ทั้งหลาย.

บทว่า อันเป็นที่น้อมเข้ามาในตน มีเนื้อความแห่ง บทว่า ภิกษุ ย่อมน้อมธรรมนั้นเข้ามาในตน หรือย้อม น้อมตนเข้ามา ในธรรมนั้น เพราะฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า เป็นที่น้อมเข้ามาในตน.

อันเป็นที่น้อมเข้ามาในตนนั้น.

เชื่อมความว่า พึงกล่าวอวดทำอย่างนั้น.

แต่ในวาระจำแนกบท เพราะได้ตรัสธรรมเป็นอนก มีมานเป็นต้นไว้ อย่างนี้ว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ ฯลฯ ความยินดียิ่ง ในเรือนว่าง ชื่อว่า อุตฺตริมนุสฺสธรรม, ฉะนั้น เมื่อจะแสดงความเป็นธรรม อันเป็นที่น้อมเข้ามาในตน ด้วยสามารถแห่งธรรมทั้งหลายนั้นทั้งหมด จึงได้ทำบทแสดงไขด้วยพหูจนะว่า ย่อมน้อมกุศลธรรมทั้งหลายนั้น เข้ามาในตน หรือย้อม น้อมตนเข้ามาในกุศลธรรมทั้งหลายนั้น.

ในบทที่แสดงไขนั้น พึงทราบอธิบายว่า กล่าวอวดว่า ธรรมทั้งหลายนั้น ปรากฏในเรา ชื่อว่า น้อมเข้ามาในตน กล่าวอวดว่า เราปรากฏในธรรม ทั้งหลายนั้น ชื่อว่า น้อมตนเข้ามาในธรรมเหล่านั้น.

ตสฺส หิ สมาธิพเลน กิลเลสา วิภฺขมภิกฺตา วิปัสสนาพเลน สงฺขารา สุปริคฺคหิตา ตสฺมา สกุจฺจิมปี วสฺसानิ อสฺตีตฺมปี วสฺसानิ วสฺสสตฺมปี กิลเลสา น สมฺพทาจรนฺติ ชีณาสวสฺเสว จิตฺตจาโร โหติ ฯ

โส เอวํ ทิฆรตตํ กิลเลสฺสมฺพทาจารย์ อปฺสฺสนฺโต อนฺตรา อฏฺฐจฺตฺวา ว อรฺหา อหฺนฺติ มณฺยตีติ ฯ

***อนภิขานนฺติ น อภิขานํ ฯ

ยสฺมา ปนายํ อนภิขานํ สมฺพทาจรติ สฺวาสุส สฺนฺตฺวาเน อฺนุปฺปนฺโน ฌาเณน จ อสจฺจิกิโต อฏฺโฏเต เตนสฺส ปทฺภาชเน อสฺนตํ อฏฺฐํ อสฺวิชฺชมานนฺติ วตฺวา อชานนฺโต อปฺสฺสนฺโตติ วุตฺตํ ฯ

อุตฺตริมนุสฺสธรมฺนฺติ อุตฺตริมนุสฺसानํ ฌายินญฺเจว อริยานญฺจ ธมฺมํ ฯ

อตฺตฺตฺปนายิกนฺติ อตฺตฺตฺนํ ตํ อฺปนฺเตติ อตฺตฺตฺนํ วา ตตฺถ อฺปนฺเตตีติ อตฺตฺตฺปนายิกํ ฯ

(๕๙๘) ตํ อตฺตฺตฺปนายิกํ ฯ

เอวํ กตฺวา สมฺพทาจรเยยฺยาติ สมฺพนฺโธ ฯ

ปทฺภาชเน ปน ยสฺมา อุตฺตริมนุสฺสธรมฺโณ นาม ฌานํ วิโมกฺขํ สมาธิ สมฺปาตฺติ ฌาณทสฺสนํ ฯเปฯ สฺญญาคาเร อภิรตีติ เอวํ ฌานาทโย อเนกธมฺมา วุตฺตา ตสฺมา เตสํ สพฺเพสํ วเสน อตฺตฺตฺปนายิกภาวํ ทสฺเสนฺโต เต วา กุสลธมฺเม อตฺตฺตฺนํ อฺปนฺเตตีติ พหุจฺจนินฺทฺเทสํ อกาลิ ฯ

ตตฺถ เอเต ธมฺมา มยิ สฺนฺทิสฺสนฺตีติ สมฺพทาจรนฺโต อตฺตฺตฺนํ อฺปนฺเตติ อยํ เอเตสฺส สฺนฺทิสฺสํมิตฺติ สมฺพทาจรนฺโต อตฺตฺตฺนํ เตสฺส อฺปนฺเตตีติ เวทิตฺตฺโพ ฯ

ในบทว่า อันมีความรู้เห็นอย่างประเสริฐสามารถ พึงทราบความเชื่อม เนื้อความแห่งบทอย่างนี้ว่า ปัญญาทั้งที่เกี่ยวกับโลก ทั้งที่เหนือโลก ชื่อว่า ญาณ เพราะอรรถว่ารู้ ชื่อว่า ทัสสนะ เพราะอรรถว่าเห็น เพราะทำกรรมให้เหมือนอย่างเห็นด้วยจักขุ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าความรู้ ความเห็น.

ความรู้เห็นอย่างประเสริฐ คือ ทมตจจ สุงสุด เพราะฉะนั้น ชื่อว่า ความรู้เห็นอย่างประเสริฐ.

ความรู้เห็นอย่างประเสริฐในอุตตริมนุสสรธรรม อันต่างด้วยฌานเป็นต้นนี้ สามารถ คือ เชี่ยวชาญ ได้แก่ สามารถเพื่อกำจัดกิเลส หรือความรู้เห็น อย่างประเสริฐ แห่งอุตตริมนุสสรธรรมนั้นสามารถ เพราะฉะนั้น อุตตริมนุสสรธรรมนั้น ชื่อว่า มีความรู้เห็นอย่างประเสริฐ สามารถ.

ซึ่งอุตตริมนุสสรธรรม อันมีความรู้เห็นอย่างประเสริฐสามารถนั้น.*** (ส. ๘/๒๕๐๕)

ในบทภาชนะนั้น อุตตริมนุสสรธรรมนั้น ท่านเรียกว่า อลมรียญาณทัสสนา ด้วยญาณทัสสนะใด, เพื่อแสดง ญาณทัสสนะนั้นนั้นแล้ว ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวบทภาชนะ ด้วยวิชาเป็นใหญ่ว่า ญาณ นั้น ได้แก่ วิชา ๓, ทัสสนะนั้น คือ ญาณอันใด ทัสสนะก็อันนั้น ทัสสนะอันใด ญาณก็อันนั้น.

แต่ในบทว่า ภาณํ นี้ ปัญญาแม้ทั้งหมดที่เป็น มหัคคตและโลกุตระ พึงทราบว่า ญาณ.

บทว่า สมุทาจเรยยาตี ความว่า พึงอวดอุตตริมนุสสรธรรม มีประการ ดังกล่าวแล้ว ทำให้น้อมเข้ามาในตน.

ส่วนบทว่า อิตถียา วา เป็นต้น ซึ่งถึงบุคคลที่ภิกษุ จะพึงอวด.

จริงอยู่ เมื่ออวดอุตตริมนุสสรธรรมแก่บุคคลเหล่านี้ ย่อมเป็นอันอวด.

เมื่ออวดแก่เทวดา มาร พรหมหรือแม่แก่เปรต ยักษ์ และสัตว์ดิรัจฉาน หาเป็นอันอวดไม่ แล.

คำว่า อิติ ชานามิ อิติ ปัสสามิ นี้ แสดงอาการอวด.

แต่ในบทภาชนะแห่งบทว่า อิติ ชานามิ อิติ ปัสสามิ นั้น คำว่าข้าพเจ้ารู้ ธรรมเหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นธรรมเหล่านี้

อลมรียญาณทัสสนนฺติ เอตถ โลเกยฺยโลกุตฺตรา ปญญา ชานนญฺเฌน ภาณํ จกฺขุณา ทิฏฺฐมิมว ธมฺมํ กรณโต ทสฺสนญฺเฌน ทสฺสนนฺติ ภาณทสฺสนํ ฯ

อริยํ วิสุทฺธํ อุตฺตมํ ภาณทสฺสนนฺติ อริยญาณ- ทสฺสนํ ฯ

อลํ ปริยตฺตํ กิเลสวิทฺธํสนสมตฺถํ อริยญาณ- ทสฺสนเมตฺถ ฌานาภิเสทเท อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม อลํ วา อริยญาณทสฺสนมสฺสาตี อลมรียญาณทสฺสนโน ฯ *** (ส.๗/๒๕๑๔)

ตี อลมรียญาณทสฺสนํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมนฺติ เอวํ ปทตฺถสมฺพนฺโธ เวทิตฺพุโป ฯ

ตตฺถ เยน ภาณทสฺสนเนน โส อลมรียญาณ- ทสฺสนนฺติ วุจฺจตี ตเทว ทสฺเสตฺถ ภาณนฺติ ติสฺโส วิชฺชา ทสฺสนนฺติ ยํ ภาณํ ตํ ทสฺสนํ ยํ ทสฺสนํ ตํ ภาณนฺติ วิชฺชาสีเสน ปทภาชนํ วุตฺตํ ฯ

มหคคตโลกุตฺตรา ปเนตฺถ สพฺพาปิ ปญญา ภาณนฺติ เวทิตฺพุพา ฯ

สมุทาจเรยยาตี วุตฺตปฺปการเมตฺถ อุตฺตริมนุสฺส- ธมฺมํ อตฺตูปนายิกํ กตฺวา อาโรเจยฺย ฯ

อิตถียา วาติอาทิ ปน อาโรเจตฺพุพฺพคฺคณิทสฺสนํ ฯ

เอเตสํ ทิ อาโรจิตฺ อาโรจิตฺ โหติ น เทว- มารพฺรหฺมานํ

(๕๙๙) นาปี เปตฺยกฺขติรัจฺฉานคตฺตานนฺติ ฯ

อิติ ชานามิ อิติ ปัสสามิตี สมุทาจเรยยาการ- ทสฺสนเมตฺถ ฯ

ปทภาชเน ปนสฺส ชานามหํ เอเต ธมฺเม ปัสสามหํ เอเต ธมฺเมติ อิทํ เตสฺสุ ฌานาทีสุ

นี้แสดงถึงความเป็นไปแห่งความรู้ และความเห็นในธรรม มีฌานเป็นต้นเหล่านั้น.

คำว่า และธรรมเหล่านี้ มีแก่ข้าพเจ้า เป็นต้น แสดงความน้อมเข้ามาในตน.

คำว่า โดยสมัยอื่นแต่สมัยนั้น นี้แสดงถึงสมัยที่ ปฏิญญาว่าเป็นอาบัติ.

แต่ภิกษุนี้ต้องปาราชิกในขณะที่อวดที่เดียว.

และเธอต้องอาบัติแล้ว ถูกภิกษุอื่นโจทก์ตาม ไม่ถูกโจทก์ตาม ย่อมปฏิญญา; เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เธออันผู้ใดผู้หนึ่ง เชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม.

เหตุที่ให้เชื่อถือมีฐานะ ๖ อย่าง

บรรดาความเชื่อ และไม่เชื่อนั้น ในความเชื่อ พึงทราบวินิจฉัยก่อนคือ:- ข้อว่า ท่านได้บรรลุอะไร ? คือ เป็นคำถามถึงธรรมที่ได้บรรลุ.

มีคำอธิบายว่า บรรดาคุณธรรมมีฌานและวิโมกข์ เป็นต้น หรือบรรดาพรรคมีไสตยาปัตติมรรค เป็นต้น ท่านได้บรรลุอะไร ?

ข้อว่า ท่านได้บรรลุด้วยวิธีอะไร ? คือ เป็นคำถามถึงอุบาย.

ความจริงในข้อนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ คือ ท่านทำ อนิจจลักษณะ ให้เป็นธุระแล้วจึงได้บรรลุ ? หรือท่านทำ บรรดาทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นธุระแล้ว จึงได้บรรลุ ? ท่านตั้งมั่น แล้วด้วย อำนาจสมาธิ หรือตั้งมั่นแล้วด้วยอำนาจวิปัสสนาจึงได้บรรลุ ? อนึ่ง ท่านตั้งมั่นแล้วในรูปธรรมหรือตั้งมั่นแล้วในอรูปธรรม จึงได้บรรลุ ? ท่านตั้งมั่นแล้วในกายเป็นภายในหรือตั้งมั่นแล้วในกายเป็นภายนอก จึงได้บรรลุ ?.

ข้อว่า ท่านได้บรรลุเมื่อไร ? คือ เป็นคำถามถึงกาล.

มีคำอธิบายว่า ในบรรดากาลเช้าและเที่ยง เป็นต้น กาลใดกาลหนึ่ง ?.

ข้อว่า ท่านได้บรรลุที่ไหน ? คือ เป็นคำถามถึงโอกาส.

มีคำอธิบายว่า ในโอกาสไหน ? คือในที่พักกลางวัน ในที่พักกลางคืน ที่โคนต้นไม้ ที่มณฑป หรือในวิหาร

ธมเมสุ ชานนปัสสนานํ ปวตฺติทีปนํ ฯ

อตฺถิ จ เม เอเต ธมฺมาติอาทิ อตฺตุนายิก-
ภาวทีปนํ ฯ

ตโต อปเรน สมเยนาติ อาปตฺติปฏิชานนสมย-
ทสฺสนเมตํ ฯ

อโย ปน อาโรจิตกฺขณฺเวยว ปาราชิกํ อาปชฺชติ ฯ

อาปตฺตี ปน อาปนโน ยสฺมา ปเรน โจทิตฺวา
อโจทิตฺวา ปฏิชานาติ ตสฺมา สมฺนุคฺคาหิยาโน วา
อสมฺนุคฺคาหิยาโน วาติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ สมฺนุคฺคาหนาเย ตาว กิณฺเต อธิคตฺนฺติ
อธิคมปฺจุฉา ฯ

ฌานวิโมกฺขาทีสุ โสตาปตฺติมคฺคาทีสุ วา กิณฺตยา
อธิคตฺนฺติ ฯ

กิณฺติ เต อธิคตฺนฺติ อุบายปฺจุฉา ฯ

อโย ทิ เอตถ อธิปฺปาโย กิณฺตยา อนิจฺจลกฺขณฺณํ
ธฺรํ กตฺวา อธิคตํ ทุกฺขานตตลกฺขณฺเณสุ อณฺยตฺรํ ก็ วา
สมาธิวเสน อภินิวิสิตฺวา อุทาหุ วิปสฺสนาวเสน
ตถา ก็ รูเป อภินิวิสิตฺวา อุทาหุ อรูปे ก็ วา
อชฺฌตฺตํ อภินิวิสิตฺวา อุทาหุ พหิทฺธาติ ฯ

กทา เต อธิคตฺนฺติ กาลปฺจุฉา ฯ

ปฺพุพฺพณฺหมชฺฌนฺติกาทีสุ กตฺรสฺมี กาเลติ วุตฺตํ
โหติ ฯ

ตตฺถ เต อธิคตฺนฺติ โอกาสปฺจุฉา ฯ

กสฺมี โอกาเส ก็ รตฺติฎฺฎาเน ทิวาฎฺฎาเน
รฺกฺขมฺมุเล มณฺฑปเ ปกตฺรสฺมี วา วิหาเรติ วุตฺตํ โหติ ฯ

หลังไหน ?

ข้อว่า ท่านละกิเลสเหล่าไหนได้ ? คือ เป็นคำถามถึงกิเลสที่ละได้แล้ว.

มีคำอธิบายว่า กิเลสทั้งหลายที่มรรคจำพวกไหนมาท่านละได้แล้ว.

ข้อว่า ท่านได้ธรรมเหล่าไหน ? คือ เป็นคำถามถึงธรรมที่ได้แล้ว.

มีคำอธิบายว่า บรรดามรรคมีปฐมมรรคเป็นต้น ท่านได้ธรรมเหล่าไหน.

กตเม เต กิเลสา ปหีนาคี ปหีนุกกิเลสปุจจา ฯ

กตรมคฺควชฺชมา ตว กิเลสา ปหีนาคี วุตตํ โหติ ฯ

กตเมสํ ตว ฐมมานํ ลากีติ ปฏิลทฐมมปุจจา ฯ

(๖๐๐) ปจฺมมคฺคาทีสุ กตเมสํ ฐมมานํ ตว ลากีติ วุตตํ โหติ ฯ

อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง

เพราะฉะนั้น ในบัดนี้ ถ้าแม้ภิกษุรูปใดๆ พึงพยากรณ์การบรรลุอุตริมนุสสรธรรม, เธออันใครๆ ไม่ควรสักการะ ด้วยคำพยากรณ์มีประมาณ เพียงเท่านี้ก่อน.

แต่เธอควรถูกทักท้วง เพื่อสอบสวนให้ชาวสะอาดในฐานะทั้ง ๖ เหล่านี้ว่า ท่านได้บรรลุอะไร ? คือว่าท่านได้บรรลุมาน หรือได้บรรลุบรรดาวิโมกข์เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ ?

จริงอยู่ ธรรมที่บุคคลใดได้บรรลุแล้ว ย่อมเป็นของปรากฏแก่บุคคลนั้น.

ถ้าเธอกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้บรรลุธรรมชื่อนี้, ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่า ท่านได้บรรลุด้วยวิธีไร ? คือ ควรซักถามว่า ท่านทำอะไร ในบรรดาไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้นให้เป็นฐานะ หรือตั้งมั่นอยู่ด้วยห้วงข้ออะไร ในบรรดา อารมณ ๓๔ อย่าง หรือในบรรดาธรรมอันต่างด้วยรูปธรรม อรูปธรรม กายเป็นภายใน และกายเป็นภายนอกเป็นต้น จึงได้บรรลุ?

แท้จริงความตั้งมั่นใดของบุคคลใดมี ความตั้งมั่นนั้น ย่อมปรากฏ แก่บุคคลนั้น.

ถ้าภิกษูกล่าวว่า ความตั้งมั่นชื่อนี้ของข้าพเจ้ามีอยู่, ข้าพเจ้าได้บรรลุด้วยวิธีอย่างนี้ ดังนี้, ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่าท่านได้บรรลุเมื่อไร คือ ควรซักถามเธอว่า ท่านได้บรรลุในเวลาเช้าหรือใน บรรดาเวลาเที่ยง เป็นต้น เวลาใดเวลาหนึ่งหรือ ?

ตสฺมา อิทานิ เจปิ โภจิจิ ภิกฺขุ อุตฺตริมนุสฺส-ฐมฺมาธિકมฺ พุยากรเยยุ น โส เอตฺตาวตาว สกฺกาตพุโพ ฯ

อิเมสุ ปน ฉสุ จาเนสุ โสธนตถํ วตตพุโพ กิณฺเต อธิคตํ ก็ ฌานํ อุทาทุ วิโมกฺขาทีสุ อภฺยตฺรณฺติ ฯ

โย หิ เยน อธิคโต ฐมฺโม โส ตสฺส ปากฺโข โหติ ฯ

สเจ อิทนฺนาม เม อธิคตฺนฺติ วทติ ตโต กิณฺติ เต อธิคตฺนฺติ ปุจฺฉิตพุโพ อนิจฺจลกฺขณาทีสุ ก็ ฐวํ กตฺวา อภฺยจตฺตีสาย วา อารมฺมเณสุ รูปารูโป-อชฺมตตพหิทฺธาภิเษเตสุ วา ฐมฺเมสุ เกน มุเชน อภินิวิสิตฺวาติ ฯ

โย หิ ยสฺสาภินิเวโส โส ตสฺส ปากฺโข โหติ ฯ

สเจ อยฺนฺนาม เม อภินิเวโส เอวํ มยา อธิคตฺนฺติ วทติ ตโต กทา เต อธิคตฺนฺติ ปุจฺฉิตพุโพ ก็ ปุพฺพพฺนฺเต อุทาทุ มชฺชนฺติกาทีสุ อภฺยตฺรณฺมิกาเลติ ฯ

ความจริง กาลที่ตนได้บรรลุย่อมเป็นของปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

ถ้าภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้บรรลุในกาลชื่อนั้น, ลำดับนั้น ควรสอบถาม เธอคิดว่า ท่านได้บรรลุที่ไหน ? คือ ควรซักถามเธอว่า ท่านได้บรรลุในที่พัก กลางวัน หรือในบรรดาที่พักกลางคืนเป็นต้นโอกาสใดโอกาสหนึ่ง หรือ ?

ความจริง โอกาสที่ตนได้บรรลุ ย่อมปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

ถ้าภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้บรรลุในโอกาสชื่อนั้น, ลำดับนั้น ควร สอบถามเธอคิดว่า ท่านละกิเลสเหล่าไหน ได้ คือควรซักถามเธอว่า กิเลสทั้งหลาย ที่ปฐมมรรคพึงฆ่า หรือที่ทุติยมรรคเป็นต้นพึงฆ่า ท่านละได้ แล้ว ?

ความจริง กิเลสอันมรรคที่ตนได้บรรลุละได้แล้ว ย่อมปรากฏแก่ชน ทุกจำพวก.

ถ้าภิกษุกล่าวว่า กิเลสชื่อเหล่านี้ ข้าพเจ้าละได้แล้ว, ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอคิดว่า ท่านได้ธรรมเหล่าไหน ? คือ ควรซักถามเธอคิดว่า ท่านได้โสดาปัตติมรรค หรือได้ บรรดามรรคมีสกทาคามิมรรคเป็นต้น อย่างไร อย่างไร หรือ ? .

ความจริง ธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ย่อมปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

ถ้าภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ธรรมชื่อเหล่านี้, ไม่ควรเชื่อถือคำพูดของเธอ แม้ด้วยคำพยากรณ์มีประมาณเพียงเท่านี้.

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ผู้พหุสูตเป็นผู้ฉลาดในการเรียนและการสอบถาม ย่อมสามารถสอบสวนฐานะทั้ง ๖ เหล่านี้ ให้ชาวสะอาตได้.

เรื่องสอบสวนคูปฏิปทาของภิกษุผู้อ้างว่าตนได้บรรลุธรรม

ส่วนอาคมนปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเป็นเหตุมาแห่งมรรค) ของภิกษุนี้ ควรสอบสวนให้ชาวสะอาต.

ถ้าอาคมนปฏิปทา ไม่บริสุทธิ์, ภิกษุทั้งหลายควร

สพเพล์ หิ อุตตนา อธิคตกาโล ปากโฏ โหติ ฯ

สเจ อมุกสมิ นาม กाले อธิคตุนติ วทิตโต กตถ เต อธิคตุนติ ปุจฉิตพุโพ ก็ ทิวาฏจाने อุทาหุ รตติฏจानาทีสุ อญยตรสมิ โอกาเสติ ฯ

สพเพล์ หิ อุตตนา อธิคโตกาโส ปากโฏ โหติ ฯ

สเจ อมุกสมิ นาม เม โอกาเส อธิคตุนติ วทิตโต กตเม เต กิเลสา ปหีนานติ ปุจฉิตพุโพ ก็ ปจम्मคคชฌมา อุทาหุ ทุติยาทิมคคชฌมาติ ฯ

สพเพล์ หิ อุตตนา อธิคตมคเคน ปหีนุกิเลสา ปากฎา โหนติ ฯ

สเจ อิเม นาม เม กิเลสา ปหีนานติ วทิตโต กตเมส (๖๐๑) ตวั ธมมานัน ลากิตติ ปุจฉิตพุโพ ก็ โสตาปัตติมคคสส อุทาหุ สกทาคามิมคคาทีสุ อญยตรสสาติ ฯ

สพเพล์ หิ อุตตนา อธิคตธมโม ปากโฏ โหติ ฯ

สเจ อิเมส นามานัน ธมมานัน ลากิตติ วทิตเตตตาวตาสึส วจันัน สทฐาตพุพฺ ฯ

พหุสสุตา หิ อุกคหปริปุจฉากุสลา ภิกขุ อิมานิ ฉญจानานิ โสเธตุ สกโกหนติ ฯ

อิมสส ปน ภิกขุโน อาคมนปฏิปทา โสเธตพุพา ฯ

ยทิ อาคมนปฏิปทา น สุชฌมติ อิมาย

กล่าวว่า ขึ้นชื่อว่า โลกุตตรธรรม ท่านจะไม่ได้ด้วยปฏิบัติแล้วนำเธอออกไปเสีย.

แต่อาคมปฏิบัติของภิกษุชั้นบริสุทธิ, ถ้าภิกษุชั้นปรากฏในปฏิปทา นั้นว่า เป็นผู้ไม่ประมาทในไตรสิกขา ทั้งหมดประกอบธรรมเป็นเครื่องเตือนอยู่ ตลอดราตรีนานไม่ซ่องอยู่ในปัจจัยทั้ง ๔ อยู่ ด้วยใจเสมอด้วยฝ่ามือ ในอากาศคำพยากรณ์ของภิกษุชั้น ย่อมเทียบเคียงกับข้อปฏิบัติได้ คือ เป็นเช่นกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า น้ำแม่น้ำคงคากับน้ำแม่น้ำยมมุนา เทียบเคียงกันได้ เข้ากันได้ ชื่อแม่น้ำใด, ปฏิปทาที่ให้ถึงพระนิพพาน อันพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงบัญญัติแล้วแก่สาวกทั้งหลาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน, ทั้งพระนิพพานและปฏิปทาเทียบเคียงกันได้.

อีกอย่างหนึ่งแล ลักการะอันใครๆ ไม่ควรทำ แม้ด้วยคำพยากรณ์ มีประมาณเพียงเท่านี้.

เพราะเหตุไร ?

เพราะว่าแม้ภิกษุผู้เป็นปุถุชนบางรูป ก็มีปฏิปทาเป็นเหมือนข้อปฏิบัติ ของพระชินาสพ.

เพราะฉะนั้น ภิกษุรูปนั้น อันใครๆ พึงทำให้หวาดสะดุ้งได้ด้วยอุบาย นั้นๆ.

ธรรมดาพระชินาสพ แม้เมื่ออสนิบาตฝ่าลงมาบนกระหม่อม ก็หามีความกลัวความหวาดสะดุ้ง หรือขนพองสยองเกล้าไม่.

ถ้าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี เกิดขึ้นแก่ภิกษุชั้น, เธออันภิกษุทั้งหลาย พึงกล่าวเตือนว่า ‘ท่านไม่ใช่เป็น พระอรหันต์’ แล้วพึงนำออกเสีย.

แต่ถ้าภิกษุชั้นเป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาดเสียว เป็นผู้ไม่สะดุ้ง ย่อมหนึ่งหนึ่ง เหมือนราชสีห์ ฉะนั้น, ภิกษุนี้ชื่อว่า เป็นผู้มีการพยากรณ์ อย่างสมบูรณ์ ย่อมควรรับลักการะที่พระราชาและราชมหากษัตริย์เป็นต้น ส่งไปถวายโดยรอบ ฉะนั้นแล.

บทว่า **ปาปิจโฉ** ได้แก่ ภิกษุผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ปรารถนาลามก ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เป็นผู้ทุศีลแล ย่อมปรารถนาว่า ‘ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีศีล’ ดังนี้.

ปฏิบัติทนาย โลกุตตรธรรมโม นาม น ลพทิตติ อปเนตพุโพ ฯ

ยทิ ปนสส อาคมปฏิบัติทนาย สุขุมติ ทีฆรัตตํ
ติสุ ลิกขาสู อปมตโต ชาครियมมยุตโต จตุสุ
ปจฺจเยสุ อลคฺโค อากาเส ปาณิสเมน เจตสา
วิหฺรตฺติติ ปณฺณายติ ตสฺส ภิกฺขุโน พยากรณ์
ปฏิบัติทนาย สทฺธิ สันนทฺติ เสยฺยถาปี นาม คจฺจโคทกํ
ยมฺโนทเกน สทฺธิ สันนทฺติ สเมติ เอวเมว สุปฺปณฺณตฺตา
เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา
สันนทฺติ นิพฺพานญจ ปฏิปทา จาติ วุตตสทิสฺส โหติ ฯ

อปีจ โข น เอตตเกนาปี สกกาโร กตตพุโพ ฯ

กสฺมา ฯ

เอกจฺจสฺส ทิ ปุถุชฺชนสฺสาปี สโต ชินาสว-
ปฏิบัติตติสทิสสา ปฏิปทา โหติ ฯ

ตสฺมา โส ภิกฺขุ เตหิ เตหิ อุปาเยหิ
อุตฺตาสเตตพุโพ ฯ

ชินาสวสฺส นาม อสนิยาปี มตฺถเก ปตฺมานาย
ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมทิสฺส วา น โหติ ฯ

สจฺจสฺส ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมทิสฺส วา
อุปฺปชฺชติ น ตวํ อรหฺตาติ อปเนตพุโพ ฯ

สเจ ปน อภีรุ อจฺฉมฺภี อนฺุตฺราสี หุตฺวา
สีโห วิย นิสิตฺติ อยํ ภิกฺขุ สมฺปนฺนเวยฺยากรโณ
สมฺนตา (๖๐๒) ราชราชมหามตฺตาทิทิ เปลิตฺติ สกกาโร
อรหฺตฺติติ ฯ

ปาปิจโฉติ ยา สา อิเธจฺจโฉ ทุสฺสิโลว
สมาโน สิวาติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉตฺติอาทินา
นเยน วุตฺตา ปาปิจฺฉตา ตาย สมฺนฺนาคโต ฯ

บทว่า **อิจฉาปกโต** ได้แก่ ภิกษุผู้เป็นปาราชิก ถูก ความปรารถนาลามกนั้นครอบงำคือย่ำยี.

บทว่า **วิสุทธาเปกโข** ได้แก่ ผู้มุ่ง คือต้องการ ปรารถนาความ บริสุทธิ์เพื่อตน.

จริงอยู่ เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ ต้องปาราชิกแล้ว; ฉะนั้นเธอยังดำรงอยู่ ในความเป็นภิกษุ เป็นผู้ไม่ควร เพื่อบรรลุคุณธรรมมีฉานเป็นต้น.

แท้จริง ความเป็นภิกษุของเธอ ย่อมเป็นอันตราย ต่อสวรรค์ด้วย เป็นอันตรายต่อมรรคด้วย.

สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ ว่า คุณเครื่องเป็นสมณะที่บุคคลลุ่มคล่ำไม่ดี ย่อมจืดคร่ำ เขาไปในนรก.

แม้พระดำรัสอื่นอีกก็ตรัสว่า เพราะว่สมณธรรม เครื่องละเว้น ที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี้ยขลุกลง ดังนี้.

ความเป็นภิกษุของเธอ ย่อมชื่อว่าเป็นของไม่ บริสุทธิ์ ฉะนี้แล.

อนึ่ง ภิกษุผู้ต้องปาราชิกนั้น (ละภิกษุภาวะ) เป็น คฤหัสถ์ หรือเป็นอุบาสก เป็นอารามิกะ หรือเป็น สามเณร ย่อมเป็นผู้ควร เพื่อยังทางสวรรค์ ให้สำเร็จ ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีทาน สรณะ ศีล และสังวร เป็นต้น หรือยังทางพระนิพพานให้สำเร็จ ด้วยคุณธรรม ทั้งหลาย มีฉานและวิโมกข์ เป็นต้น; เพราะเหตุนี้ ความเป็นคฤหัสถ์เป็นต้นของเธอ จึงชื่อว่า เป็นความ บริสุทธิ์.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเรียกเธอ ว่า ผู้มุ่งความบริสุทธิ์ เพราะเพ่งถึงความบริสุทธิ์นั้น.

ก็ด้วยเหตุนี้แล ในบทภาษณะแห่งบทว่า **วิสุทธาเปกโข** นั้น ท่านพระอุบาลีเถระจึงกล่าวคำเป็น ต้นว่า ประสงค์จะเป็นคฤหัสถ์.

สองบทว่า **เอวํ วเทยย** แปลว่า ฟังกล่าวอย่างนี้.

ถามว่า ฟังกล่าวอย่างไร ?

แก้วว่า ฟังกล่าวว่า แน่ท่าน ! ข้าพเจ้าไม่รู้ อย่าง นั้น ได้กล่าวว่าจะ ไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวได้เห็น.

ส่วนในบทภาษณะ ท่านพระอุบาลีเถระมิได้ยกบทว่า **เอวํ วเทยย** นี้ขึ้นเลย ได้กล่าวคำเป็นต้นว่า 'ข้าพเจ้า

อิจฉาปกโตติ ตาย ปาปิกาย อิจฉาย ปกโต อภิกฺขโต ปาราชิกโก หุตฺวา ฯ

วิสุทธาเปกโขติ อุตฺตโน วิสุทฺธิ อเปกฺขมาโน อิจฉมาโน ปฏฺจยมาโน ฯ

อํยํ ทิ ยสฺมา ปาราชิกํ อาปนฺโน ตสฺมา ภิกฺขุภาเว จตฺวา อภพฺโพ ฌานาทีนํ อธิคฺนฺตุํ ฯ

ภิกฺขุภาโว ทิสฺส สคฺคฺนฺตราโย เจว โทติ มคฺคฺนฺตราโย จ ฯ

วฺจตุตฺถเหตุํ สามญฺญํ ทฺวปฺปฺรามญฺจํ นิริยาญฺย- กทฺตฺตํติ ฯ

อปรปี วฺจตุตฺถํ ลิลฺลโถ ทิ ปรีพฺพาไซ ภฺยโย อาทิตฺเต รชฺชนฺติ ฯ

อิจฺจสฺส ภิกฺขุภาโว วิสุทฺธิ นาม น โทติ ฯ

ยสฺมา ปน คิทฺติ วา อุปาสโก วา อารามิกโก วา สามเณโร วา หุตฺวา ทานสฺรณฺสีลสํวราทีหิ สคฺค- มคฺคํ วา ฌานวิโมกฺขาทีหิ โมกฺขมคฺคํ วา อาราเธตฺถุ ภพฺโพ โทติ ตสฺมาสฺส คิทฺติอาทิตฺตภาโว วิสุทฺธิ นาม โทติ ฯ

ตสฺมา ตํ วิสุทฺธิ อเปกฺขณโต วิสุทธาเปกโขติ วฺจจฺจติ ฯ

เตเนว จสฺส ปทฺภาชเน คิทฺติ วา โทตุกฺกาโมติ อาทิตฺติ วฺจตุตฺถํ ฯ

เอวํ วเทยยาติ เอวํ ภเณยฺย ฯ

กถํ ฯ

อชานเมวํ อวฺจฺจสํ อวจํ ชานามิ อปฺสฺสํ ปสฺส สามีติ ฯ

ปทฺภาชเน ปน **เอวํ วเทยยาติ** อิทํ ปทํ อณฺุทฺตริตฺวา ว ยถา วทฺนโต อชานเมวํ อวฺจฺจสํ

ไม่รู้ธรรมเหล่านั้น' ดังนี้ เพื่อแสดง อากาโรที่ภิกษุผู้กล่าว เป็นเหตุให้ท่านเรียกชื่อว่า ย่อมกล่าวว่ 'แน่ท่าน ข้าพเจ้าไม่รู้เช่นนั้น ได้กล่าวว่ไม่รู้ ไม่เห็นเช่นนั้นได้ กล่าวว่เห็น'.

ข้อว่า **ตัจฉิ มุสา วิลปี** มีคำอธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้พูด คือได้กล่าว พล่อยๆ โดยเว้นจากประโยชน์แห่งคำพูด เป็นเท็จเปล่าๆ โดยความประสงค์จะลวง.

ส่วนในบทภาษณะแห่งบทนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ กล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า 'ข้าพเจ้าพูดพล่อยๆ' ดังนี้ ก็เพื่อ แสดงเพียงเนื้อความ ด้วยบท และพยัญชนะอย่างอื่น.

สองบทว่า **ปุริเม อุปาทาย** ความว่า เทียบบุคคล ผู้ต้องปาราชิกทั้ง ๓ ก่อนๆ.

คำที่เหลือ ชื่อว่าปรากฎชัตแล้วแล เพราะมีนัยดัง กล่าวแล้วในเบื้องต้น และเพราะมีเนื้อความชัดเจน ฉะนั้นแล.

อธิบายบทภาษณีย์เรื่องอุตริมนุสสรธรรม

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงจำแนกภิกขาบทที่ทรง อุเทศไว้ตามลำดับ บทอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ มีพระประสงค์ จะทรงตั้งบทภาษณะนั้นแลในฐานะเป็นมัตถิกากฎีกา แล้ว แสดงอุตริมนุสสรธรรมโดยพิสดาร แสดงประเภทอาบัติ เพื่อถือ เอาใจความโดยอาการทั้งปวง จึงตรัสคำว่ ภาษณะนั้น ได้แก่ ปฐมฆมาณ ทุตติยฆมาณเป็นอาทิ เพราะเหตุว่ ในบทภาษณีย์ในหนหลัง ได้ทรงแสดง อุตริมนุสสรธรรมไว้ แต่โดยย่ออย่างนี้ว่ ฆมาณวิโมกข์ สมานิสมาบัติ ญาณทัสสนะ ฯลฯ ความยินดีเฉพาะในสุญญาการ ไม่ได้ทรงยกอาบัติ ตั้งเป็นแบบไว้โดยพิสดาร และเมื่อแสดงเนื้อความไว้แต่ โดยย่อแล้ว ผู้ศึกษาทั้งหลายไม่อาจถือเอาใจความได้โดย ถี่ถ้วน.

ในคำว่ **ปฐมฆมาณ** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- อัมปมัญญาญาณ มีเมตตามานเป็นต้นกัถิ อสุภฆมาณ เป็นต้นกัถิ อานาปานัสสติสมาธิฆมาณกัถิ โลภฆมาณกัถิ โลกุตระฆมาณกัถิ สงเคราะห์เข้าด้วยปฐมฆมาณเป็นต้นนั้นแล;

เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุอวดว่ ข้าพเจ้าเข้าปฐมฆมาณ แล้วกัถิ... ข้าพเจ้าเข้า จตุตถฆมาณแล้วกัถิ อวดว่ ข้าพเจ้าเข้าเมตตามานกัถิ... ข้าพเจ้าเข้าอุเบกขาฆมาณกัถิ

อวจิ ชานามิ อปสสิ ปสสามิติ วทติ นาม วุจจติ ต อากาโร ทสเสตุ นาทิ เอเต ธมเม ชานามิติ อาทิ วุตติ ฯ

(๖๐๓) **ตัจฉิ มุสา วิลปี**นติ อหิ วจนตถวิหโรโต ตัจฉิ วณจนาธิปายโต มุสา วิลปี อภณินฺนติ วุตติ โหติ ฯ

ปทภาษเน ปนสส อณเณน ปทพยุณชนเนน อตถมตติ ทสเสตุ ตัจฉิกิ มยา ภณิตนฺตติอาทิ วุตติ ฯ

ปุริเม อุปาทายติ ปุริมานิ ตีณิ ปาราชิกานิ อาปนฺเนน ปุคฺคเเล อุปาทาย ฯ

เสสิ ปุพฺเพ วุตตนยตฺตา อุตฺตานตถตฺตา จ ปากฎเฆวาทิ ฯ

เอว อุกฺกฏิกฺกฏิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยสฺมา เภฏจฺาปทภาษณียมฺหิ ฆมาณ วิโมกฺข์ สมานิสมาปฺตติ ฆมาณทสฺสนํ ฯเปฯ สณฺณาคาเร อภริตฺติติ เอวํ สงฺขิตฺเตเนว อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม ทสฺสิโต น วิตถาเรน อาปตฺติ อาโรเปตฺวา ตนฺติ จปิตา สงฺเขปทสฺสิเต จ อตฺเถ น สพฺเพ สพฺพากาเรน นยํ คเหตุํ สกฺโกณฺติ, ตสฺมา สพฺพากาเรน นยคฺคหณฺตถิ ปุณฺ ตเทว ปทภาษณํ มาตฺถิกาจฺาเน จเปตฺวา วิตถารโต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ทสฺเสตฺวา อาปตฺติเกทํ ทสฺเสตฺกาโม ฆมาณฺติ ปจฺมํ ฆมาณํ ทุตติยํ ฆมาณฺติ- อาทิมาท ฯ

ตตถ ปจฺมฆมาณาทิหิ เมตฺตามานาทินิปี อสุภฆ- มาณาทินิปี อานาปานสฺสติสมาธิฆมาณมฺปิ โลภฆ- มาณมฺปิ โลกุตฺตรฆมาณมฺปิ สงฺคหิตฺเตว ฯ

ตสฺมา ปจฺมฆมาณํ สฺมาปชฺชินฺนติปี จตฺตถิ ฆมาณํ เมตฺตามานํ ฯเปฯ อุเปกฺขาฆมาณํ อสุภฆมาณํ อานาปานสฺสติสมาธิฆมาณํ โลภฆมาณํ โลกุตฺตรฆมาณํ

ข้าพเจ้าเข้าสูภพมานแล้วก็ดี ข้าพเจ้าเข้าอานาปานัสสติ-
สมาธิมานแล้วก็ดี ข้าพเจ้าเข้าโลกียมานแล้วก็ดี ข้าพเจ้า
เข้าโลกุตระมานแล้วก็ดี ฟังทราบว่าเป็นปาราชิกทั้งนั้น.

อริยมรรค ที่พ้นด้วยดี หรือที่พ้นจากกิเลสมีอย่าง
ต่างๆ เพราะฉะนั้น อริยมรรคนั้น จึงชื่อว่าวิโมกข์.

ก็แล วิโมกข์นี้มัน ท่านเรียกว่าสุญญตวิโมกข์
เพราะเปลื้องจากราคะ โทสะ และโมหะ, ท่านเรียกว่า
อนิมิตตวิโมกข์เพราะไม่มีนิมิตด้วยนิมิต คือ ราคะ โทสะ
และโมหะ, ท่านเรียกว่าอัปปณฺธิตวิโมกข์ เพราะไม่มีที่ตั้ง
คือ ราคะ โทสะ และโมหะ.

ธรรมชาติที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะอรรถว่า ตั้งจิต
ไว้เสมอ คือ ตั้งจิตไว้ในอารมณ์.

ที่ชื่อว่าสมาบัติ เพราะเป็นธรรมชาติที่พระอริยเจ้า
ทั้งหลายพึงเข้า.

บทที่เหลือในคำเหล่านี้ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ก็อริยมรรคเทียว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน
ติกะเหล่านี้ ด้วยหมวด ๓ แห่งวิโมกข์ และด้วยหมวด ๓
แห่งสมาธิ.

ผลสมาบัติ ตรัสไว้ด้วยหมวด ๓ แห่งสมาบัติ.

ในบทเหล่านั้น ภิกษุถือเอาบทอันใดอันหนึ่งเพียง
บทเดียว กล่าวว่า ข้าพเจ้ามีปกติได้ธรรมนี้ ย่อมเป็น
ปาราชิกแท้.

ที่ชื่อว่า วิชา ๓ ได้แก่ บุปพะนิวาสานุสสติ ทิพยจักขุ
อาสวักขยญาณแล.

ในวิชา ๓ นั้น เมื่อภิกษุถือเอาชื่อแม่แห่งวิชา
อันหนึ่งอวดว่า ข้าพเจ้ามีปกติได้วิชานี้ ย่อมเป็น
ปาราชิกแท้.

แต่ในสังเขปอรรถกถาท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุกล่าวว่า
ข้าพเจ้ามีปกติได้วิชาทั้งหลาย ดังนี้ก็ดี กล่าวว่า ข้าพเจ้า
มีปกติได้วิชา ๓ ดังนี้ก็ดี ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

มรรคภาวนา ได้กล่าวแล้วในบทภาษณะ.

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่สัมปยุตด้วยมรรค
เป็นโลกุตระแท้ ท่านประสงค์เอาในบทว่า มรรคภาวนานี้.

เพราะเหตุนี้ ในมหาอรรถกถา ท่านจึงกล่าวว่า
เป็นปาราชิกแก่ภิกษุ ผู้กล่าวว่า ข้าพเจ้ามีปกติได้สติปัญญา

สมาชชฺชินฺตปิ ภณฺนโต ปาราชิกโฆ โหตีติ เวทิตัพโพ ฯ

สุภฺฐ มุตฺโต วิเวทิตฺติ วา กิเลสฺส มุตฺโตติ
วิโมกฺโข ฯ

(๖๐๔) โส ปนํยํ รากโทสโมเหติ สุญฺจตตฺตา
สุญฺจโต รากโทสโมหนิมิตฺเตติ อนิมิตฺตตตฺตา อนิมิตฺโต
รากโทสโมหปณฺธิณํ อภาวโต อปฺปณฺธิโตติ วุจฺจติ ฯ

จิตฺตํ สมํ อาทหติ อารมฺมเณ จเปตีติ
สมาธิ ฯ

อริเยทิสมาชชฺชิตตฺตํ สฺมาปตฺติ ฯ

เสสเมตถ วุตฺตณฺยเมว ฯ

เอตถ จ วิโมกฺขตฺติเกณ สฺมาธิตฺติเกณ จ
อริยมคฺโคว วุตฺโต ฯ

สฺมาปตฺติตฺติเกณ ผลสฺมาปตฺติ ฯ

เตสุ ยงฺกิญฺจิ เอกปิ ปทํ คเหตุวา อหํ
อิมสฺส ลาสีติ ภณฺนโต ปาราชิกโฆ โหตีติ ฯ

ติสฺโส วิชฺชาติ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ทิพฺพจกฺขุ
อาสวานํ ขยณฺญาณนฺติ ฯ

ตตถ เอกิสฺสาปิ นามํ คเหตุวา อหํ อิมิสฺสา
วิชฺชาย ลาสีติ ภณฺนโต ปาราชิกโฆ โหตีติ ฯ

สงฺเขปญฺจกถายํ ปน วิชฺชานํ ลาสีติ ภณฺนโตปิ
ติสฺสนนํ วิชฺชานํ ลาสีติ ภณฺนโตปิ ปาราชิกโหตี
วุตฺตํ ฯ

มคฺคภาวนา ปทภาชเณ วุตฺตา ฯ

สฺตตตฺตฺติส โพธิปักขิยธมฺมา มคฺคสมฺปยุตฺตา
โลกุตฺตราว อธิ อธิปฺเปตา ฯ

ตสฺมา โลกุตฺตรานํ สติปฺญฺจานานํ สมฺมปฺปธานานํ
อิทฺธิปาทานํ อินฺทฺริยานํ พลาณํ โพชฺฌณฺคานํ

ที่เป็นโลกุตระ ข้าพเจ้า มีปกติได้ สัมมปธาน... อธิปไตย... อินทริย์... พละ... โพชฌงค์... อริยมรรค มืองค์ ๘ ที่เป็นโลกุตระ.

ส่วนในมหาปัจจุรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า เมื่อภิกษุ กล่าวด้วยอำนาจส่วนอันหนึ่งๆ อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ มีปกติได้สติปัญญา ดังนี้ก็ดี ด้วยอำนาจธรรมอย่างหนึ่งๆ ในส่วนเหล่านั้น อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ กายานุปัสสนาสติปัญญา ดังนี้ก็ดี เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

แม้คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจุรีเป็นต้นนั้นย่อมสมกัน.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุที่ท่านกล่าวหมายเอาสติปัญญา ที่เกิดขึ้นในขณะแห่งมรรคเหมือนกัน.

แม้ในการทำให้แจ้งซึ่งผล ก็พึงทราบว่าเป็นปาราชิก ด้วยอำนาจแห่งผลอันหนึ่งๆ.

เฉพาะความละกิเลสพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสใน หมวด ๓ มีคำว่า **รากสฺสปทานํ** เป็นต้น.

ก็การละกิเลสนั้น เว้นมรรคเสียแล้ว ย่อมไม่มี, จริงอยู่ การละราคะ และโทสะ ย่อมมีด้วยมรรคที่ ๓, การละโมหะ ย่อมมีด้วยมรรคที่ ๔; เพราะเหตุนี้ จึงเป็น ปาราชิก แม้แก่ภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า ราคะข้าพเจ้า ละได้แล้ว.

เฉพาะโลกุตระจิตกับสมาบัติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ในหมวด ๓ มีคำว่า **ราคา จิตตํ วินีวรณตา** เป็นอาทิ.

เพราะเหตุนี้ แม้เมื่อภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า จิต ของข้าพเจ้าพราวออกจากราคะ ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ส่วนในบทภาชณะแห่งบทสุญญาคาร ท่านไม่ ประสงค์ปาราชิก ด้วยเพียงคำที่ไม่เนื่องด้วยมานว่า ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคาร; เพราะฉะนั้น ท่านจึง กล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคารด้วย ปฐมมาน.

เพราะเหตุนี้ ภิกษุใด กล่าวเนื่องด้วยมานว่า ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคารด้วยมานชื่อนี้ ภิกษุนี้ แหละ พึงทราบว่า เป็นปาราชิก.

ก็ บรรดาวิชา ๘ ที่ตรัสไว้ในพระสูตรทั้งหลาย มีอัมพัฏฐสูตรเป็นต้น วิชา ๕ เหล่าใด ต่างโดย วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิ อิทธิวิธีทิพโสตา และเจโตปริย-

อริยสส อฏฺฐังคิกสส มคฺคสส ลากิมหิตี วทโต ปาราชิกนติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตตํ ฯ

มหาปัจจุรียาทีสุ ปน สติปัญญาํ ลากิมหิตี เอวฺ อเอกโกฏฺฐจาสวเสนาปี กายานุปัสสนาสติปัญญาสส ลากิมหิตี เอวฺ ตตถ อเอกธมฺมวเสนาปี วทโต ปาราชิกเมวาติ วุตตํ ฯ

ตปิ สเมติ ฯ

กสฺมา ฯ

มคฺคชณฺุปนฺเนยว สนฺธาย วุตตตฺตา ฯ

ผลสจฺฉิกริยายปี อเอกผลวเสน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํ ฯ

(๖๐๕) ***ราคสฺส ปทานนฺติอาทิตฺติเก กิเลสฺ- ปทานเมว วุตตํ ฯ

ตํ ปน ยสฺมา มคฺเคน วินา นตฺถิ ตตฺติยมคฺเคน ทิ รากโทสานํ ปทานํ จตฺตเถน โมหสฺส ตสฺมา ราโค เม ปทีนฺติอาทินิ วทโตปี ปาราชิกํ ฯ

ราคา จิตตํ วินีวรณตาติอาทิตฺติเก สห สฺมา- ปตฺติยา โลกุตฺตรจิตฺตเมว วุตตํ ฯ

ตสฺมา ราคา เม จิตตํ วินีวรณนฺติอาทินิ วทโตปี ปาราชิกเมว ฯ

สุญญาคารปทภาชเน ปน ยสฺมา ฌาเนน อฆฺเฏตฺวา สุญญาคาเร อภิรมาหิติ วจนมตฺเตน ปาราชิกํ นาธิปฺเปตํ ตสฺมา ปจฺเมเน ฌาเนน สุญญาคาเร อภิรมาหิติอาทิ วุตตํ ฯ

ตสฺมา โย ฌาเนน ฆฺเฏตฺวา อิมินา นาม ฌาเนน สุญญาคาเร อภิรมาหิติ วทติ อยเมว ปาราชิโก โหตีติ เวทิตพฺโพ ฯ

ยา จ ฌาณนฺติ อิมสฺส ปทภาชเน อมพฺภู- สุตฺตาทีสุ วุตตาสฺ อฏฺฐสฺ วิชาสฺ วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิอิทธิวิธี-ทิพฺพโสตาเจโตปริยญาณเกทา ปญฺจ

ญาณ ไม่ได้มาแล้วในบทภาชนะ แห่งบทว่า ญาณ นี้, บรรดาวิชา ๕ เหล่านั้น เฉพาะวิปัสสนาอย่างเดียว ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก, วิชาที่เหลือ พึงทราบว่าเป็นวัตถุแห่งปาราชิก.

เพราะเหตุนี้เมื่อภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้วิปัสสนากัมมัตติ ว่าข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้วิปัสสนาญาณ กัมมัตติ ยังไม่เป็นปาราชิก.

แต่พระปุลสเทวเถระกล่าวว่า วิชา ๔ แม้นอกจากนี้ ไม่สืบเนื่องด้วยญาณ ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก; เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นปาราชิก แม้แก่ภิกษุผู้กล่าวอยู่ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้มโนมัย, ข้าพเจ้าเป็นผู้ มีปกติได้ อธิวิริย, ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ทิพโสธธาต, ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้เจโตปริยาย.

ค่านั้น ถูกพวกอันเดวลิกของท่านนั้นนั่นเอง คำน แล้วว่า ท่านอาจารย์ไม่ใช่ผู้ชำนาญในอภิธรรม ย่อมไม่ทราบธรรมเป็นภูมิอื่น, ขึ้นชื่อว่าอภิญญา มีจตุตถฌาน เป็นบาท ทั้งเป็นมหัคคตธรรมด้วย ย่อมสำเร็จได้ด้วยฌาน เท่านั้น; เพราะเหตุนี้ ภิกษุจะกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้มโนมัย, หรือว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้มโนมยญาณ หรือจะกล่าวโดยประการ ตามที่ตนมุ่งจะกล่าวก็ตามที, เธอย่อมต้องปาราชิกเหมือนกัน.

จริงอยู่ ในจตุตถปาราชิกนี้พระนิพพานไม่ได้มาใน พระบาลีแท้โดยแท้, ถึงกระนั้นเมื่อภิกษุกล่าวว่า พระนิพพาน ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว หรือว่าพระนิพพานข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่า พระนิพพานเป็นโลกุตระธรรม ซึ่งมี วัฏฏะอันปลี่ยนออกแล้ว.

อนึ่ง แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าแทงตลอด สัจจะ ๔, (หรือว่า) สัจจะ ๔ อันข้าพเจ้าแทงตลอดแล้ว คงเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่าคำว่า แทงตลอดสัจจะ เป็นคำยก เรียกมรรค.

อนึ่ง ท่านกล่าวไว้ในวิภังค์ว่า ปฏิสัมภทา ๓ ย่อมเกิดขึ้นในจิตตูปบาท ที่สัมปยุตด้วยญาณฝ่ายกิริยา ๔ ดวง,

วิชา น อาคตา ตาสู เอกา วิปัสสนาว ปาราชิกวัตถุ น โหติ เสสา โหนตติ เวทิตพพา ฯ

ตสฺมา วิปัสสนาย ลาภิมหิตฺติปิ วิปัสสนาญาณสฺส ลาภิมหิตฺติปิ วทโต ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ

ปุลสเทวเถโร ปน ภณฺติ อิตฺราปิ จตฺสฺโส วิชา ฌาเณน อมฺภฺริตา ปาราชิกวัตถุ น โหนฺติ ตสฺมา มโนมยสฺส ลาภิมหิ อธิวิริยสฺส ทิพฺพาย โสธธาตฺยา เจโตปริยสฺส ลาภิมหิตฺติ วทโตปิ ปาราชิกํ นตฺถิตฺติ ฯ

ตนตสฺส อนฺเดวลิกเฑว ปฏิภฺชิตฺตํ อจฺริโย น อภิธมฺมิโก ภูมฺนตฺรํ น ชานาติ อภิญญา นาม (๖๐๖) จตุตฺถชฺฌานปาทโกว มหคฺคตธมฺโม ฌาเนเนว อิชฺฌติ ตสฺมา มโนมยสฺส ลาภิมหิตฺติ วา มโนมยญาณสฺส ลาภิมหิตฺติ วา ยถา ตถา วา วทตฺตฺ ปาราชิกเมวาติ ฯ *** (ส.๗/๒๕๓๔)

เอตถ จ กิญจาปิ นิพฺพานํ ปาลิยา นาคตํ อถโย นิพฺพานํ เม ปตฺตฺนฺติ วา สจฺฉิกตฺนฺติ วา วทโต ปาราชิกเมว ฯ

กสฺมา ฯ

นิพฺพานสฺส นิพฺพญฺญิตฺโลกุตฺตรตฺตา ฯ

ตถา จตฺตาริ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌี ปฏิวิทฺธานิ มยาติ วทโตปิ ปาราชิกเมว ฯ

กสฺมา ฯ

ยสฺมา สจฺจปฏิเวธฺติ มคฺคสฺส ปริยาชวนํ ฯ

ยสฺมา ปน ติสฺโส ปฏิสมฺภทา กามาวจรกุสฺลโต จตฺสฺส ฌาณสมฺปยุตฺเตสฺส จิตฺตูปปาเทสฺส อุปฺปชฺชนฺติ

อรรถปฏิสัมพันธ์ ย่อมเกิดขึ้นในจิตตูปบาทเหล่านี้ด้วย
 ย่อมเกิดขึ้นในมรรค ๔ ผล ๔ ด้วย, เพราะเหตุนี้
 เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ธัมมปฏิสัมพันธ์’
 หรือว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้นิรุตติปฏิสัมพันธ์’ หรือว่า
 ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติ ได้ปฏิญาณปฏิสัมพันธ์’ หรือว่า
 ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้โลกียอรรถปฏิสัมพันธ์’ ดังนี้ ยังไม่
 เป็นปาราชิก.

แม้เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า ‘ข้าพเจ้า เป็นผู้ที่มีปกติได้
 ปฏิสัมพันธ์ทั้งหลาย’ อาบัติยังไม่ถึงที่สุดก่อน.

แต่เมื่อเธอกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้
 โลกุตระอรรถปฏิสัมพันธ์ ย่อมเป็นปาราชิก.

ส่วนในสังเขปบรรณกถา ท่านกล่าวไว้ว่า เมื่อภิกษุ
 กล่าวแม้ด้วยความ ไม่แปลกกันว่า ข้าพเจ้า เป็นผู้ได้
 บรรลุอรรถปฏิสัมพันธ์ ก็เป็นปาราชิก.

แม้ในกฐนที ท่านก็กล่าวว่า ย่อมไม่พ้น.

แต่ในมหาบรรณกถาท่านกล่าวไว้ว่า ปาราชิกย่อม
 ไม่มีด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อาบัติยังไม่ถึงที่สุดด้วยเหตุเพียง
 เท่านั้น, ใครๆ ไม่อาจทำอรรถกถาอื่น ให้เป็นประมาณได้
 เพราะท่านได้วิจารณ์ไว้แล้วว่า ภิกษุยังไม่ต้องปาราชิก
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น.

แม้เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า ข้าพเจ้าเข้านิโรธสมาบัติ
 หรือว่า ข้าพเจ้า เป็นผู้ที่มีปกติได้นิโรธสมาบัตินั้น ก็ไม่เป็น
 ปาราชิก.

เพราะเหตุไร ?

เพราะเหตุว่า นิโรธสมาบัติไม่ใช่โลกียะ ทั้งไม่ใช่
 โลกุตระ ฉะนั้นแล.

ในมหาปัจจุรีและสังเขปบรรณกถา ท่านกล่าวไว้ว่า
 ก็ถ้าบุคคลนั้นมี ความรำพึงอย่างนี้ว่า พระอนาคามี
 หรือพระชินาสพ ย่อมเข้านิโรธได้, จึง พยากรณ์ด้วยท่า
 ไว้ในใจว่า ชนจักรู้เราว่าเป็นผู้ใดผู้หนึ่ง แห่งบรรดา
 พระอนาคามีและพระชินาสพเหล่านั้น, และเขาก็เข้าใจ
 เธออย่างนั้น, เป็นปาราชิก.

คำนั้น ควรพิจารณาเสียก่อน จึงถือเอา.

แม้เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า ในภพที่ล่วงไปแล้ว คือ
 ในกาลแห่งพระกัสสป สัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเป็น
 พระโสดาบัน, ไม่เป็นปาราชิก, จริงอยู่ อาบัติยังไม่ถึงที่สุด

กิริยโต จตุสุ ฌาณสมปยุตเตสุ จิตตูปปาเทสุ
 อุปปชชนติ อตถปฏิสัมพันธ์ เอเตสุ เจว อุปปชชติ
 จตุสุ มคเคสุ จตุสุ ฝเลสุ จ อุปปชชติตี วิภังเก
 วุตตํ ตสฺมา ธมฺมปฏิสัมพันธ์ ลากิมหิตี วา นิรุตติ-
 ปฏิสัมพันธ์ ลากิมหิตี วา ปฏิญาณปฏิสัมพันธ์
 ลากิมหิตี วา โลกียอรรถปฏิสัมพันธ์ ลากิมหิตี วา
 วุตเต ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ

ปฏิสัมพันธ์ ลากิมหิตี วุตเตปี น ตาว สีส
 โอตฺรตี ฯ

โลกุตระอรรถปฏิสัมพันธ์ ลากิมหิตี วุตเต ปน
 ปาราชิกํ โหตี ฯ

สังเขปภุจกถาย ปน อตถปฏิสัมพันธ์ปโตมฺหิตี
 อวิเสเสนาปี วทโต ปาราชิกนฺตี วุตตํ ฯ

กฐนทียมปี น มุจฺจตีตี วุตตํ ฯ

มหาภุจกถาย ปน เอตตาวตา ปาราชิกํ นตฺถิ
 เอตตาวตา สีส น โอตฺรตี เอตตาวตา น ปาราชิกนฺตี
 วิจาริตตฺตา น สกฺกา อญฺญํ ปมาณํ กาทุนฺตี ฯ

นิโรธสมาบัติ สมาปชฺชามิตี วา ลากี วา
 หนตฺสฺลาตี วทโตปี ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ

(๖๐๗) กสฺมา ฯ

นิโรธสมาบัติยา เณว โลกียตฺตา น โลกุตฺรตฺตาตี ฯ

สเจ ปนสฺส เอว โหตี นิโรธํ นาม อนาคามี วา
 ชินาสโว วา สมาปชชติ เตสํ มํ ญฺญตโรตี
 ชานิสฺสนตีตี พฺยากรโรตี โส จ นํ ตธา ชานาตี
 ปาราชิกนฺตี มหาปัจจุรี-สังเขปภุจกถาสฺ วุตตํ ฯ

ตํ วิมฺลิตฺวา คเหตุพฺพํ ฯ

อตีเต ภเว กสฺสปลมฺมาสมฺพุทฺธกาเล โสตาปนโนมฺหิตี
 วทโตปี ปาราชิกํ นตฺถิ อตีตฺกฺชนฺธานํ ทิ ปฺรามภุจตฺตา
 สีส น โอตฺรตีตี ฯ

เพราะเธออ้างถึงชั้นที่ล่วงไปแล้วแล.

***ส่วนในสังเขปปฏิรูปกถา ท่านกล่าวไว้ว่า บางอาจารย์กล่าวไว้ว่า เมื่อ ภิกษุกล่าวไว้ว่า เราเป็นผู้มีได้สมบัติ ๘ ในอดีต; ปาราชิกไม่มีเพราะเป็นกุปกรรม, แต่เมื่อกล่าวว่า เราเป็นผู้มีได้สมบัติ ๘ ในภพนี้ ดังนี้, ปาราชิกมีอยู่ เพราะเป็นอกุปกรรม.

แม้คำที่กล่าวไว้ในสังเขปบรรณกถานั้น ท่านก็ค้านไว้ในสังเขปบรรณกถานั้นนั่นเองว่า เมื่อภิกษุกล่าวหมายเอาอดีตภาพในอดีต ไม่เป็นปาราชิก ต่อเมื่อกล่าวหมายเอาอดีตภาพในปัจจุบันนั้นแหละ จึงเป็น.

*** พระผู้มีพระภาคทรงยังบพมาติกา ๑๐ มีฉานเป็นต้นให้พิสดาร อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงองค์ภิกษุอวดอุตตริมนุสสรธรรม ย่อมกล่าวสัมปชานมุสาวาทใดแห่งสัมปชานมุสาวาทนั้น แล้วทรงทรงผูกจักกเปยยาลด้วยสามารถความพิสดารนั้นแหละ จึงตรัสว่า **ติหากาเรหิ** เพื่อทรงแสดง อากาการของการอวดและประเภทอาบัติด้วย.

กล่าวด้วยสุทธิกมหาวาร

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **ติหากาเรหิ** นั้นดังต่อไปนี้ มหาวาร ๓ คือ สุทธิกวาร วัตตุคามวาร ปัจฉยปฏิสังยุตตวาร.

ในมหาวารทั้ง ๓ นั้น ในสุทธิกวารพระผู้มีพระภาคทรงประกอบบท ๖ เหล่านี้ คือ **สมาปชชี่ สมาปชชามิ สมาปนโน ลากิมหิ วลิมหิ สจฉิกต มยา** แต่ละบทๆ ๕ ครั้งอย่างนี้ว่า ด้วยอาการ ๓ ด้วยอาการ ๔ ด้วยอาการ ๕ ด้วยอาการ ๖ ด้วยอาการ ๗ ในบทหนึ่งๆ ตั้งแต่ปฐมฉานเป็นต้นไป จนถึงบทว่า **โมหา จิตต วิเนวรนตา** ตรัสชื่อว่า สุทธิกนัย.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงต่อหนึ่งๆ กับด้วยปฐมฉาน อย่างนี้ว่า ซึ่งปฐมฉาน ซึ่งทุติยฉาน ทรงต่อแล้วทุกๆ บท ตรัสชื่อว่า ชัณฑจกั ก โดยความพิสดารนั่นเอง.

ก็ชัณฑจกั กนั้น พระผู้มีพระภาคไม่ทรงนำมาประกอบกับปฐมฉานเป็นต้นอีก เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ชัณฑจกั ก.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงต่อบทหนึ่งๆ กับ

สงเขปปฏิรูปกถาย ปน อตีเต อฏฐสมา-
ปตติลาภิมหิตี วทโต ปาราชิกน นตฺถิ กุปฺปมฺมตฺตา
อิธ ปน อตฺถิ อกุปฺปมฺมตฺตาติ เกจฺจ วทนฺตีติ
วุดฺตํ ฯ

ตมฺปิ ตตฺถฺเถว อตีตตฺตภาวึ สนฺธาย
กเถนตฺสส ปาราชิกน โหติ ปจฺจุปฺนฺนตฺตภาวึ
สนฺธาย กเถนตฺสเสว โหตีติ ปฏิกฺขิตฺตํ ฯ

***เอว ฆานาทีนึ ทส มาติกาปทานิ วิตฺถาเรตฺวา
อิทานิ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมึ อุลฺลปฺนโต ยํ สมฺปชาน-
มุสาวาทํ ภณฺตี ตสฺส อํกํ ทสฺเสตฺวา ตสฺเสว
วิตฺถารสฺส วเสน จกฺกเปยฺยาลํ พนฺธนโต
อุลฺลปฺนาการณฺจ อาปตฺติเกทฺถจ ทสฺเสตฺุ ติหากาเรหิตี-
อาทิมาห ฯ

ตตฺถ สุทธิกวาโร วัตตุคามวาโร ปจฺฉยปฏิสังยุตฺต-
วาโรติ ตโย มหาวารา ฯ

เตสุ สุทธิกวาเร ปจฺมึ ฆานันฺ อาที กตฺวา
ยว โมหา จิตฺตํ วิเนวรนตาปทํ ตาว เอกเมกฺสฺมี
ปเท สมาปชชี่ สมาปชชามิ สมาปนโน ลากิมหิ
วลิมหิ สจฉิกต มยาติ (๖๐๘) อิเมสุ ฉสุ ปเทสุ
เอกเมกํ ปทํ ติหากาเรหิ จตฺตุหิ ปณฺจหิ ฉหิ
สตฺตหากาเรหิตี เอว ปณฺจกฺขตฺตุ โยเชตฺวา สุทธิกนโย
นาม วุดฺโต ฯ

ตโต ปจฺมึ ฆานันฺ ทฺติยํ ฆานนฺติ เอว
ปจฺมชฺชฆานเนน สทฺธี เอกเมกํ ปทํ สมฺฆนฺเตน
สพฺพปทานิ สมฺฆตฺวา เตเนว วิตฺถาเรน ขณฺทจกฺกนฺนาม
วุดฺตํ ฯ

ตํ หิ ปฺน อาเนตฺวา ปจฺมชฺชฆานาทีหิ สทฺธี
น โยชิตํ ตสฺมา ขณฺทจกฺกนฺติ วุจฺจติ ฯ

ตโต ทฺติยํ ฆานันฺ ตตฺติยํ ฆานนฺติ เอว

ด้วยทุติยฆานอย่างนี้ว่า ซึ่งทุติยฆาน ซึ่งตติยฆาน แล้ว ทรงนำมาเชื่อมกับปฐมฆานอีก ตรัสชื่อว่า พัทธจักกั โดยความพิสดารนั่นเอง.*** (ส. ๘/๒๕๑๐)

ลำดับนั้น ทรงตอบท่อนหนึ่งๆ กับด้วยฆาน มี ตติยฆานเป็นต้น อย่างเดียวกับตอบท่อนหนึ่งๆ กับทุติยฆาน แล้วทรงนำมาเชื่อมกับฆาน มีทุติยฆานเป็นต้นอีก ตรัส พัทธจักร ๒๙ แม้อื่น โดยอรรถอันพิสดารนั้นเทียว ให้ ลำเร็จเป็นเอกมุลกนัยแล้ว. *** (ส.๘/๒๕๐๓)

อนึ่ง ปาฐะ พระองค์ก็ทรงแสดงไว้โดยสังเขป.

ปาฐะนั้น อันนักศึกษาผู้ไม่หลงมงาย ควรทราบ โดยพิสดาร.

แม้ทุมุลกนัยเป็นต้น พระองค์ก็ตรัสเหมือนเอกมุลกนัย แล้วได้ตรัสนัย ๔๓๕ นัย ซึ่งมีมูลทุกอย่างเป็นที่สุด.

คือ อย่างไร ?

คือ ตรัสทวิมุลกนัยไว้ ๒๙ ตรัสติมุลกนัยไว้ ๒๘ ตรัส จตุมุลกนัยไว้ ๒๗.

แม้ปัญจมุลกนัยเป็นต้น ผู้ศึกษาก็ควรลดลงอย่าง ละหนึ่งนัย แล้ว ทราบจนกระทั่งถึงตั้งสมุลกนัยอย่างนี้.

แต่ในปาฐะ ท่านย่อแม้ชื่อของนัยเหล่านั้นเข้าแล้ว แสดงเฉพาะตั้งสมุลกนัยอันเดียวว่านี่เป็นมุลกนัยทั้งหมด.

ก็เพราะภิกษุไม่ตอบทสฺญญาคารเข้ากับฆาน, (อาบัติ) จึงไม่ถึงที่สุด; เหตุนั้น การประกอบความในบท ทั้งปวง มีบทว่าเปลื้องจิตจากโมหะ เป็นที่สุดนั้นแลพึง ทราบว่า ท่านแสดงแล้ว เพราะไม่แต่ต้องบทสฺญญาคารนั้น.

ก็แล ในสุทธิกมทวารตอณหนึ่งที่ท่านพระอุบาลี กล่าวไว้ ด้วยอำนาจการแสดงเนื้อความนี้ว่า เมื่อภิกษุต่อกัติ ไม่ต่อกัติ ซึ่งปฐมฆานเป็นต้น กับทุติยฆานเป็นต้น ตามลำดับกัติ ผิดลำดับกัติ อวดอยู่ โดยนัยว่า เราเข้า แล้วเป็นต้น อย่างนี้ความพินยอมไม่มี ย่อมต้องปาราชิกแท้ ที่เดียว นี่เป็นการพรรณนาเนื้อความโดยสังเขป.

บทว่า **ติหากาเรติ** คือ ด้วยเหตุ ๓ อย่าง อันเป็น องค์แห่ง ลัมปชานมุสสาวาท.

คำว่า **ปุพฺพเวสฺส โทติ** ความว่า ในส่วนเบื้องต้น ที่เดียว บุคคลนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักกล่าวเท็จ.

ทุติยฆานเนน สทุธิ เอกเมกั ปทัง ฆญฺเฏตฺวา ปุณฺ อาเนตฺวา ปจฺมฆานเนน สทุธิ สมฺพนฺธิตฺวา เตเนว วิตฺถาเรน พทฺธจกฺกนฺนาม วุตฺตํ ฯ

ตโต ยถา ทุติยฆานเนน สทุธิ เอวํ ตติยฆานาทีหิ สทุธิ เอกเมกั ปทัง ฆญฺเฏตฺวา ปุณฺ อาเนตฺวา ทุติยฆานาทีหิ สทุธิ สมฺพนฺธิตฺวา เตเนว วิตฺถาเรน อญฺญาณิปี เอกฺกนฺตฺติสฺส พทฺธจกฺกาณิ วตฺวา เอกมุลกนโย นิฏฺฐาปิโต ฯ*** (ส.๗/๒๒)

ปาโจ ปน สงฺเขเปเน ทสฺสิโต ฯ

โส อสมฺมุยฺหนฺเตเน วิตฺถารโต เวทิตฺพุโป ฯ

ยถา จ เอกมุลโก เอวํ ทุมฺลกาทโยปิ สพฺพ- มุลปริโยสํนา จตฺนุํ สตํ อฺปฺริ ปญฺจตฺติสฺส นยา วุตฺตา ฯ

เสยฺยถิทํ ฯ

ทวิมุลกา เอกฺกนฺตฺติสฺส ติมุลกา อฏฺฐวิสฺส จตฺมมุลกา สตตฺตวิสฺส ฯ

เอวํ ปญฺจมุลกาทโยปิ เอกเกกั อฺนุํ กตฺวา ยาว ติสฺมุลกา ตาว เวทิตฺพุพา ฯ

ปาเจ ปน เตสฺส นามมฺปิ สงฺขิปฺตฺวา อิทํ สพฺพมุลกนฺติ ติสฺมุลกนโยว เอกโก ทสฺสิโต ฯ

ยสฺมา จ สฺญญาคารปทัง ฆานเนน อฆฺฏิตฺถํ สิสฺสํ น โอตฺตติ ตสฺมา ตํ อนามสฺสิตฺวา โมหา จิตฺตํ วินีวรณปทปริโยสํนาเยว (๖๐๙) สพฺพตฺถ โยชนา ทสฺสิตาติ เวทิตฺพุพา ฯ

***เอวํ ปจฺมฆานาทีหิ ปฏิปาฏิยา วา อฺปฺปฏิปาฏิยา วา ทุติยฆานาทีหิ ฆญฺเฏตฺวา วา อฆญฺเฏตฺวา วา สฺมาปชฺชินฺตฺวาทีหิ นเยเน อุลลปฺโต โมกฺโข นตฺถิ ปาราชิกํ อปชฺชตฺติเยวาทิ อิมสฺส อตฺถสฺส ทสฺสโนเสเน วุตฺเต จ ปเนกสฺมี สฺสุทธิกมทวารอ อัย สงฺเขปโต อตฺถวณฺณนา ฯ

*****ติหากาเรติ**ติ สมฺปชานมุสสาวาทสฺส อญฺญตฺเตหิ ตีหิ การณฺเหติ ฯ

ปุพฺพเวสฺส โทติติ ปุพฺพภาเคเยว อสฺส ปุคฺคสฺส เอวํ โทติ มุสา ภณิสฺสนฺติ ฯ

คำว่า **ภณุตสส โหติ** ความว่า บุคคลนั้นกำลังกล่าว ย่อมมีความรู้อย่างนี้ว่า เรากำลังกล่าวเท็จ.

คำว่า **ภณิตสส โหติ** ความว่า เมื่อกล่าวคำเท็จแล้ว บุคคลนั้นย่อมมีความรู้อย่างนี้ว่า เรากล่าวคำเท็จแล้ว.

อธิบายว่า เมื่อเธอกล่าวคำที่ฟังกล่าวนั้นแล้ว ย่อมมีความรู้อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ภณิตสส** ความว่า ความรู้อย่างนั้น ย่อมมี แก่บุคคลนั้น ผู้มีคำพูดอันพูดแล้ว คือ มีคำพูดสำเร็จแล้ว.

ในองค์แห่งสัมปชานมุสาวาทนี้ ท่านแสดงอรรถไว้ ดังนี้ว่า ภิกษุใด แม้ในเบื้องต้นก็รู้อย่างนี้, แม้กำลังกล่าวก็รู้อยู่, แม้ในภายหลัง ก็รู้อยู่ ว่า เรากล่าวเท็จแล้วภิกษุนั้น เมื่อกล่าวว่า 'เราเข้าปฐมฌาน' ดังนี้ ย่อมต้อง ปาราชิก.

แม้ท่านแสดงอรรถไว้แล้วก็จริง, ถึงอย่างนั้น ในองค์แห่งสัมปชานมุสาวาทนี้ ยังมีความแปลกกัน ดังนี้:-

มีคำถามก่อนว่า เบื้องต้นว่า เรากำลังพูดมุสา มีอยู่, ส่วนภายหลังว่า เราพูดมุสาแล้ว ไม่มี, จริงอยู่ คนบางคน ย่อมลืมนำคำพูดที่พูดออกไปทีเดียว, ภิกษุนั้น จะเป็น ปาราชิกหรือไม่เป็น ?

คำถามนั้น ท่านแก้ไว้แล้วในอรรถกถาทั้งหลาย อย่างนี้ว่า ภิกษุคิดว่า 'เรากำลังพูดเท็จ' ในขั้นต้น, และเมื่อพูดอยู่ก็รู้ว่า 'เรากำลังพูดเท็จ' การไม่รู้ว่า 'เราพูดเท็จแล้ว' ในขั้นหลัง ไม่อาจจะไม่มี, ถึงหากจะไม่มี, ก็เป็น ปาราชิกเหมือนกัน.

เพราะ ๒ องค์เบื้องต้นนั้นแลเป็นสำคัญ.

แม้ภิกษุใด ในขั้นต้นไม่มีความผูกใจว่า 'เรากำลังกล่าวเท็จ' แต่เมื่อกล่าว ย่อมรู้ว่า 'เรากล่าวเท็จ', แม้เมื่อกล่าวแล้ว ก็รู้อยู่ว่า 'เรากล่าวเท็จแล้ว' ภิกษุนั้น พระวินัยธรไม่พึงปรับอาบัติ.

เพราะส่วนเบื้องต้นสำคัญกว่า, เมื่อเบื้องต้นนั้น ไม่มี ย่อมเป็นอันพูดเล่นหรือพูดลั้งไปก็ได้ ดังนี้แล.

ก็แล ในคำว่า **มุสา ภณิตสส** เป็นต้นนี้ ควรจะมีความมีความรู้อันนั้น และความประชุมพร้อมแห่งความรู้เสีย.

ชื่อว่า ควรจะมีความรู้อันนั้นเสีย ได้แก่ ฟังละความมีความรู้อันนั้นนี้ว่า ย่อมรู้ได้ใน ๓ ขณะ ด้วยจิตดวงเดียวเท่านั้น อย่างนี้ว่า ภิกษุรู้ อยู่ว่า เรากำลังกล่าวเท็จ

ภณุตสส โหติติ ภณมานสส โหติ ฯ

ภณิตสส โหติติ ภณิตเต อสส โหติ ฯ

ยํ วุตตพฺพํ ตสฺมี วุตเต โหติติ อตฺถโ ๑

อถวา **ภณิตสสา**ติ วุตตวาโต นิฏฺฐิตวาจนสส โหติติ ฯ

เอวํ โย ปุพฺพภาเคปิ ชานาติ ภณนฺโตปิ ชานาติ ปจฺจนาปิ ชานาติ มุสา มยา ภณิตนฺติ โส ปจฺมํ ฌานํ समाปชฺชินฺติ ภณนฺโต ปาราชิกํ อาปชฺชตีติ อยเมตถ อตฺถโ ทสฺสีโต ฯ

ภิกฺขวาปิ ทสฺสีโต อถโช อยเมตถ วิเสโส ๑

ปฺจฺจนา ตาว โหติ มุสา ภณิตฺสสนฺติ ปุพฺพภาโค อตฺถิ มุสา มยา ภณิตนฺติ ปจฺจนาภาโค นตฺถิ วุตตมตฺตเมว ทิ โภจิจิ ปมุสฺสติ กิณฺตสฺส ปาราชิกํ โหติ น โหติติ ฯ

สา เอวํ อฏฺฐกถาสฺсу วิสฺสชฺชิตา ปุพฺพภาเค มุสา ภณิตฺสสนฺติ จ ภณนฺตสฺส มุสา ภณามิตฺติ จ ชานโต ปจฺจนาภาเค มุสา มยา ภณิตนฺติ น สกฺกา น ภวิตฺตุํ สเจปิ น โหติ ปาราชิกเมว ฯ *** (ส. ๗/๒๕๑๖)

ปริมเมว ทิ องฺคทฺวยํ ปมาณํ ๑

(๖๑๐) ยสฺสาปิ ปุพฺพภาเค มุสา ภณิตฺสสนฺติ อาโภโค นตฺถิ ภณนฺโต ปน มุสา ภณามิตฺติ ชานาติ ภณิตฺติปิ มุสา มยา ภณิตนฺติ ชานาติ โส อาปตฺติยา น กาทฺตพฺโพ ฯ

ปุพฺพภาโค ทิ ปมาณตรํ ตสฺมี อสฺติ ทวาภณิตํ วา รวภณิตํ วา โหติติ ฯ*** (ส. ๗/๒๕๐๒)

เอตถ จ ตํถาณตา จ ฌานสโมธานญจ ปริจฺจชิตพฺพํ ๑

ตํ ฌานตา ปริจฺจชิตพฺพาทิ เยน จิตฺเตน มุสา ภณิตฺสสนฺติ ชานาติ เตเนว มุสา ภณามิตฺติ จ มุสา มยา ภณิตนฺติ จ ชานาตีติ เอวํ เอกจิตฺเตเนว

ดังนี้ ด้วยจิตดวงใด ย่อมรู้ว่า เรากำลังกล่าวเท็จ และว่า เรากล่าวเท็จแล้ว ดังนี้ ด้วยจิตดวงนั้นนั่นแล.

จริงอยู่ ใครๆ ไม่อาจจะรู้จักจิตดวงนั้นนั่นเองได้ เหมือนบุคคลไม่อาจเอาดาบเล่มนั้นตัดดาบเล่มนั้นนั่นเองได้ ฉะนั้นนั่นแล.

ก็จิตดวงที่เกิดขึ้นก่อนๆ เป็นปัจจัยแห่งความเกิดขึ้นอย่างนั้น ของจิตดวงหลังๆ แล้วย่อมดับไป.

ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตจึงกล่าว คำนี้ไว้ว่า

ส่วนเบื้องต้นเท่านั้น เป็นประมาณเมื่อส่วนเบื้องต้นนั้น มีอยู่ คำว่า สองบทที่เหลือ จักไม่มี ดังนี้ นั่น ย่อมไม่มี; เพราะฉะนั้น วาจา จึงชื่อว่า มีองค์ ๓.

ข้อว่า ควรละความประสมพร้อมแห่งความรู้ ความว่า จิต ๓ ดวง เหล่านี้ ไม่ควรถือเอาว่า เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน.

จริงอยู่ ธรรมดาจิตนี้

ย่อมปรากฏเหมือนเป็นดวงเดี่ยวเพราะเกิดขึ้นติดต่อกัน เมื่อดวงแรกยังไม่ดับดวงหลังก็ยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้แล.

ก็แล ข้าพเจ้าจักกล่าวคำ ที่ถัดจากนี้ต่อไป:- บุคคลนี้โดยย่อกล่าว สัมปชานมุสาวาทว่า ข้าพเจ้าเข้าปฐมฌาน บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้มีความเห็น อย่างนี้ว่า ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี, จริงอยู่ ลัทธินี้ ของบุคคลนั้น มีอยู่แท้, อนึ่ง ลัทธิอย่างนี้ว่า ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี ดังนี้ ย่อมพอใจ และชอบใจแก่บุคคลนั้น, และบุคคลนั้น มีจิตมีสภาพอย่างนั้นนั่นเทียวว่า ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี, ก็แล ในกาลใด ตนเป็นผู้ใคร่จะกล่าวเท็จ, ในกาลนั้นบุคคลนั้นละ คือ ทั้ง ปิดบังความเห็นนั้น หรือความพอใจกับ ความเห็น ความพอใจกับความเห็น และความพอใจ หรือความเป็น กับความเห็นความพอใจ และความชอบใจ แล้วกล่าวคำให้เป็นคำเท็จ; เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า จตุทิ อากาเรติ เป็นอาทิ เพื่อแสดงความต่างแห่งองค์ด้วยอำนาจความเห็นเป็นต้นแม่เหล่านั้น.

ก็เพราะในคัมภีร์ปริวาร ท่านกล่าวว่ามุสาวาทมี องค์ ๘ ในอธิการนี้ จึงควรประกอบนัยอันหนึ่งว่า

ติสุ ขณฺณสุ ชานาตีติ อัย ตํ ฌานตา ปริจฺจชิตพฺพา ฯ

น หิ สกฺกา เตเนว จิตฺเตน จิตฺตํ ชานิตฺตุํ ยถา น สกฺกา เตเนว อสินา โส อสิ ฉินฺทิตฺตุนฺติ ฯ

ปุริมํ ปุริมํ ปน จิตฺตํ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส จิตฺตสฺส ตถา อุปฺปตฺติยา ปจฺจโย หุตฺวา นิรุชฺชติ ฯ

เตเนตํ วุจฺจติ

ปมาณํ ปุพฺพภาโคว ตสฺมี สติ น เหสฺสติ เสสทฺวยนฺติ นตฺถตํ อิติ วาจา ติวฺจิกฺกาติ ฯ

ฌานสโมธานํ ปริจฺจชิตพฺพนฺติ เอตานิ ตินฺนิ จิตฺตานิ เอกฺกฺขณฺเณ อุปฺปชฺชนฺตีติ น คเหตุพฺพานิ ฯ

อิทํ หิ จิตฺตํ นาม

อนิรุทฺทมฺหิ ปจฺเม น อุปฺปชฺชติ ปจฺฉิมํ นิรฺนตฺรฺบุปฺปชฺชนฺโต เอกํ วิย ปกาสตีติ ฯ

***อิโต ปรี ปน ยวายํ ปจฺมํ ฌานํ สมากฺขชินฺติ สมฺปชานมุสา ภณฺติ ยสฺมา โส นตฺถิ เม ปจฺมํ ฌานนฺติ เอวํ ทิฏฺฐิโก โหติ ตสฺส หิ อตฺถเว อัย ลหฺธิ ตถา นตฺถิ เม ปจฺมํ ฌานนฺติ เอวมสฺส ขมฺติ เจว รุจฺจติ จ เอวํสฺภาวเมว (๖๑๑) จสฺส จิตฺตํ นตฺถิ เม ปจฺมํ ฌานนฺติ ยทา ปน มุสา วตฺตฺกาโม โหติ ตทา ตํ ทิฏฺฐิ วา ทิฏฺฐิยา สห ชนฺตี วา ทิฏฺฐิชนฺตีหิ สทฺธิ รุจฺจี วา ทิฏฺฐิชนฺตฺริจฺจีหิ สทฺธิ ภาวํ วา วินิธาย นิกฺขิปปิตฺวา ปฏฺิจฺฉาเทตฺวา อภฺวตฺ กตฺวา ภณฺติ ตสฺมา เตสฺมปิ วเสน องฺคเภทํ ทสฺเสตฺถุ จตฺตุหิ อากาเรหิตฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ

ปริวารเ จ อฏฺุจฺจคฺโก มุสาวาทิโต วุตฺตตฺตา ตตฺถ อธิปฺเปตฺยา สณฺณาย สทฺธิ อภฺยปิ อิศ

อฏฐหากาเรท เป็นอีกนัยหนึ่งผลสมกับลัญญา ที่ท่าน ประสงค์ ในคัมภีร์ปริวารนั้น.

ก็แล บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **วินิธาย ทฎฐิ** ตรีสด้วยอำนาจการละ ธรรมอันมีกำลังเสีย.

บทว่า **วินิธาย ขนติ** เป็นอาทิ ตรีสด้วยอำนาจ การละธรรมทั้งหลาย ที่ทราวมกำลังและที่หย่อนกำลังกว่า ธรรมที่มีกำลังนั้น.

ส่วนบทว่า **วินิธาย สญณ** นี้ ชื่อว่าแม่เป็นเพียง ลัญญาที่เป็นไป ด้วยอำนาจการละธรรมที่ทราวมกำลังกว่า ธรรมทั้งปวงในที่นี้.

ฐานะว่า ไม่ละ จักกล่าวลัมปชานมุสาวาท นี้จะไม่มี.

ก็เพราะไม่เป็นปาราชิก ด้วยคำที่บ่งอนาคตเป็นต้นว่า ข้าพเจ้าจักเข้า เหตุฉะนั้น บทที่บ่งอดีต และปัจจุบันว่า ข้าพเจ้าเข้าแล้ว เป็นต้นเท่านั้น พึงทราบว่ ตรีสไว้ใน พระบาลี.

เบื้องหน้าแต่ขึ้นไป คำแม่ทั้งหมดในสุทธิกมทวารนี้ มีเนื้อความตั้ง ทั้งนั้น.

จริงอยู่ ในสุทธิกมทวารนี้ ไม่มีคำที่ไม่อาจรู้ได้ ด้วยวินิจฉัยนี้ เว้น แต่เนื้อความแห่งบทว่า **ราโค เม จตโต วนโต** เป็นต้น ในบทภาชนะ แห่งบทว่า การละกิเลส.

เนื้อความนี้ นั้น ข้าพเจ้าจักกล่าวต่อไป:-

ก็บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **จตโต** นี้ พระผู้มี พระภาคเจ้า ตรีสด้วยอำนาจการสละภาวะแห่งตน.

บทว่า **วนโต** นี้ ตรีสด้วยอำนาจแสดงภาวะที่ รากะยึดถือไม่ได้อีก.

บทว่า **มุตโต** นี้ ตรีสด้วยอำนาจความพ้นจากสันตติ.

บทว่า **ปทีโน** นี้ ตรีสด้วยอำนาจแสดงความตั้งลง ไม่ได้ ในที่ไหนๆ แม่แห่งรากะที่หลุดไปแล้ว.

บทว่า **ปฎินิสสฎฐโ** นี้ ตรีสด้วยอำนาจแสดง ความสละคืนรากะที่เคย ยึดถือไว้ในหนหลังเสีย.

บทว่า **อฎฐเขฎฐิต** นี้ ตรีสไว้ด้วยอำนาจแสดงภาวะ ที่กลับแอบแนบไม่ได้อีก เพราะถูกอริยมรรคถอนขึ้นเสียแล้ว.

เนื้อความนี้ นั้น ผู้ศึกษาทั้งหลายพึงคั่นดูจากคัมภีร์

อฏฐหากาเรทิตี เอโก นโย โยเซตพุโพ ๑

เอตถ จ **วินิธาย ทฎฐินติ** พลวธมมวินิธานวเสน วุตต ๑

วินิธาย ขนตินติอาทินิ ตโต ทุพพลทุพพลานัน วิธานวเสน ๑

วินิธาย สญณนติ อิทํ ปเนตถ สพพทุพพล- ธมมวินิธานสญณามตตมปิ นาม ๑

อวินิธาย สมฺปชานมุสา ภณิสฺสตีติ เนตํ จานัน วิชชติ ๑

ยสฺมา ปน สฺมาปชชิสฺสสํมิตฺตาทินา อนาคต- วจเนน ปาราชิกํ น โหติ ตสฺมา สฺมาปชชิตฺตาทินิ อตีตวตฺตมาน-ปทาเนวปาเจวตฺตานิตีเวทิตฺตพฺพานิ ๑

อิตํ ปรี สพฺพมปิ อิมสฺมี สุตฺติกมทวารเอ อุตฺตานตถเมว ๑*** (ส. ๗/๒๕๒๗)

***น เหตุถ อตฺถิ ยํ อิมินา วินิจฺจนเนน น สกฺกา ภเวยฺย วิญญาตุํ จเปตฺวา กิเลสํปฺปทาน- ปทสฺส ปทภาชเน **ราโค เม จตโต วนโต**นติอาทินิ ปทานัน อตฺถ ๑

สวายํ วุจฺจติ ๑

เอตถ ทิ **จตโต**ติ อิทํ สกภาวปริจฺจขณวเสน วุตต ๑

วนโตติ อิทํ ปุณ อนาทียนภาวทสฺสนวเสน ๑

มุตโตติ อิทํ สนตติโต วิโมจณวเสน ๑

ปทีโนติ อิทํ มุตตสฺสาปี กุวจิ อนนวุฏฺฐาน- ทสฺสนวเสน ๑

(๖๑๒) **ปฎินิสสฎฐโ**ติ อิทํ ปุพฺเพ อาทินนปุพฺพสฺส ปฎินิสฺสคฺคทสฺสนวเสน ๑

อฎฐเขฎฐิตติ อิทํ อริยมคฺเคน อุตฺตาสิตตฺตา ปุณ อนาลียนภาวทสฺสนวเสน ๑

สวายมตฺถ สทฺทสฺตถโต ปริเยลิตพุโพ ๑

คัพพศาสตร์.

บทว่า **สมุกเขฎโถ** นี้ ตรัสไว้ด้วยอำนาจแสดง ภาวะที่กลับแอบแนบ ไม่ได้อีก แม้แห่งราคะที่สทรคต เพียงเล็กน้อย เพราะถอนขึ้นเด็ดขาด ด้วยประการฉะนี้.

สุทธิกวารกถา จย.

สุทธิกวารกถา นิฎฐิตา ฯ

ภควาด้วยผู้มีความสำเร็จจะกล่าว

เนื้อความแห่งบทว่า **ติหากาเรหิ** เป็นอาทิ และ ประเทศแห่งวารเปยยาลทั้งปวง แม้ในวัดฤกามวาร พึงทราบ ตามนัยที่กล่าวแล้วในสุทธิกวารนี้แล.

ก็ว่าฤกามวารนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เพื่อกัน โอกาสของปาปบุคคลทั้ง หลายอย่างเดียว ผู้แสวงหา ช่องอย่างนี้ว่า คำนี้ใดเล่า เราประสงค์จะกล่าวคำ อื่น กล่าวผิดเป็นคำอื่น; เพราะฉะนั้นอาบัติจึงไม่มีแก่เรา.

เหมือนอย่างว่าภิกษุปรารถนาจะกล่าววว่า **พุทธ์ ปจจกขามิ** เมื่อกล่าว บทใดบทหนึ่ง บรรดาบทสำหรับ บอกลาลิกขามิว่า **ธมมํ ปจจกขามิ** เป็นต้น ย่อมเป็นผู้ บอกลาลิกขาแล้วแท้ เพราะบทเหล่านั้นยังลงในเขต ฉันใดแล, ข้อนี้ก็ฉันนั้นภิกษุผู้ใคร่จะกล่าวบทใดบทหนึ่งบทเดียว บรรดาบทอุตริ มนุสสรรมมีปฐมมานเป็นต้น แม้เมื่อ กล่าววบทใดบทหนึ่งอย่างอื่นจากบทนั้น ย่อมเป็นปาราชิก ทีเดียว เพราะบทนั้นยังลงในเขต, แม้ถ้าเธอกล่าวแก่ผู้ใด, ผู้นั้น ย่อมรู้ความนั้นในขณะนั้นทันที.

***ก็ลักษณะการรู้ความในการอวดอุตริมนุสสรรม ที่ไม่เป็นจริง นี้ พึงทราบตามนัย ที่กล่าวแล้วในการบอก ลาลิกขานั้นเทียว.

ส่วนความแปลกกัน ดังนี้:-

การบอกลาลิกขา ย่อมไม่ลงถึงที่สุดด้วยมือและ ศีรษะ (ไม่สำเร็จ ได้ด้วย การกระดิกหัวแม่มือ).

การอวดอุตริมนุสสรรมที่ไม่เป็นจริงนี้ ย่อมลงถึงที่ สุดแม้ด้วยมือและ ศีรษะ.

สมุกเขฎโถติ อิทํ สุภฺจฺจ อุตฺตาเสตฺวา อญฺ- สหคตฺสลาปี ปุณฺ อนุสสิยณฺภาวทฺสฺสนวเสณ วุตฺตนฺติ ฯ

วตฺตูกามวาเรปี ติหากาเรหิตฺติอาทินํ อตฺโถ วารเปยยาลปฺปเกโท จ สพุโพ อธิ วุตฺตนเยเนว เวทิตพุโพ ฯ

เกวลํ หิ ยํ อิทํ มยา วิรชฺชมิตฺวา อญฺญํ วตฺตูกาเมณ อญฺญํ วุตฺตํ ตสฺมา นตฺถิ มยฺหิ อาปตฺติตฺติ เอวํ โภกาสคเวสกันณํ ปาปปฺคฺคฺคฺคานํ โภกาสนิเสธนตฺถํ วุตฺโต ฯ

ยเถว หิ **พุทธ์ ปจจกขามิ**ติ วตฺตูกาโม **ธมมํ ปจจกขามิ**ติอาทิสฺสุ ลิกฺขาปจจกขานปเทสฺสุ ยํ วา ตํ วา วทฺนโต เขตเต โอตินฺณตฺตา ลิกฺขาปจจกขาทโกว โหติ เอวํ ปจฺมชฺชมานาทีอุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมปเทสฺสุ ยงฺกิญฺจิ เอกํ วตฺตูกาโม ตโต อญฺญํ ยํ วา ตํ วา วทฺนโตปี เขตเต โอตินฺณตฺตา ปาราชิโกว โหติ สเจปี ยสฺส วทติ โส ตมตฺถํ ตํชนฺเยว ชานาติ ฯ

ชานนลฺกฺขณญเจตถ ลิกฺขาปจจกขานเ วุตฺตน เยเนว เวทิตพุโพ ฯ

อยํ ปน วิเสโส ฯ

ลิกฺขาปจจกขานํ หตฺถมฺมุทฺธา ย สีสํ น โอตฺรติ ฯ

อิทํ อญฺจฺจโรจณํ หตฺถมฺมุทฺธา ยปี โอตฺรติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุใด อวดอุตริมนุสสรรมที่ไม่เป็นจริง ด้วยการเคลื่อนไหว แห่งอังกาพยพมวิการแห่งมือ (แกว่งมือ)เป็นต้น แก่บุคคลผู้อยู่ในคลอง แห่งวิญญูติ, และบุคคลนั้นรู้ความนั้นได้, ภิกษุนั้น เป็นปาราชิกทีเดียว.

แต่ถ้าว่า ภิกษอวดแก่ผู้ใด, ผู้นั้นไม่รู้เนื้อความ หรือถึงความสงสัยอยู่ว่า ภิกษุนี้ พุดอะไร ? หรือพิจารณาอยู่นาน ภายหลังจึงรู้ ย่อมถึงความนับว่า ฝ่าฝืนรู้ชัดแจ้งที่เดียว.

เมื่ออุตริมนุสสรรมอันภิกษุก่่าวแก่บุคคลผู้ไม่รู้ชัดแจ้งอยู่อย่างนี้ เป็นถุลลัจจัย.

ส่วนบุคคลใด ไม่รู้จักบทอุตริมนุสสรรมมีฉานเป็นต้น เป็นแต่ได้ฟัง เพียงคำพูดว่า ฉาน ดังนี้ หรือว่า วิโมกข์ ดังนี้ อย่างเดียวเท่านั้น ได้ยินว่า ภิกษุนี้กล่าวว่า เราเข้ามาแล้ว ดังนี้ ย่อมถึงความนับว่า ย่อมรู้ที่เดียว, เมื่ออุตริมนุสสรรมอันภิกษุก่่าวแก่บุคคลนั้น ย่อมเป็นปาราชิกทีเดียว.

ความแปลกกันด้วยอำนาจบุคคลคนเดียว หรือสองคน หรือหลายคน ที่ภิกษุกำหนดไว้ หรือมิได้กำหนดไว้ แม้ทั้งหมด พึงทราบตามนัย ที่กล่าวไว้ ในภควาด้วย การบอกลาสิกขานั้นเทียว ฉะนี้แล.

วัตตุกามวารกถา จป.*** (ส.๘/๒๕๒๗)

โย ทิ หตถวิการาทิธิ องคปจจจโคโจปเนหิ อภูตํ อุตฺตริ-มนุสฺสธมฺมํ วิญญตฺติปเถ จิตฺตสฺส ปุคฺคสฺส อโรเจสิ โส จ ตํ อตถํ ชานาติ ปาราชิกโว โหติ ฯ*** (ส.๗/๒๕๒๗)

(๖๑๓) อถ ปน ยสฺส อโรเจติ โส น ชานาติ วา ก็ อัย ภณตฺติติ สํสยํ วา อาปชชติ จิรํ วิมฺลิตฺวา วา ปจฺฉา ชานาติ อปปฏิวิชานนโต อิจฺเจว สงฺขํ คจฺฉติ ฯ

เอวํ อปปฏิวิชานนตสฺส วุตฺเต ถุลลัจจัย โหติ ฯ

โย ปน ฉานาทีนิ อตฺตนา อธิคฺมนวเสน วา อุกฺคหปริปุจฺฉาทิวเสน วา น ชานาติ เกวลํ ฉานนฺติ วา วิโมกฺโขติ วา วจนมตฺตเมว สุตํ โหติ โสปี เตน วุตฺเต ฉานํ กิร สฺมาปชฺชินฺติ เอส วทตฺติ ยทิ เอตตกมตฺตมปี ชานาติ ชานาติจฺเจว สงฺขํ คจฺฉติ ตสฺส วุตฺเต ปาราชิกเมว ฯ

โส เอกสฺส วา ทฺวินนํ วา พหูนํ วา นิยมิตานิยมิตวเสน วิเสโส สพุโปปี ลิกฺขาปจฺจกฺขานนถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพุโปติ ฯ

วัตตุกามวารกถา นิฎฺฐิตา ฯ

กถาว่าด้วยปัจจัยปฏิสังขตตวาร

***แม้ในปัจจัยปฏิสังขตตวาร พึงทราบประเภทแห่งวารเปยยาล ทั้งหมด และอรรถแห่งบทที่มาแล้วในเบื้องต้น โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ แล้วทราบลำดับพระบาลี อย่างนี้ก่อน.

ก็ในปัจจัยปฏิสังขตตวารนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวาระด้วย ปฐมวิภังคิ ๕ วาระเหล่านี้ว่า ‘ภิกษุใด อยู่ในวิหารของท่าน’ ‘ภิกษุใด ใช้สอยจีวรของท่าน’ ‘ภิกษุใด ฉันทินทบาทของท่าน’ ‘ภิกษุใด ใช้สอยเสนาสนะของท่าน’ ‘ภิกษุใด บริโภคคิลานปัจจัยเภสัชบริขารของท่าน’ ดังนี้, ตรัสวาระด้วยตติยวิภังคิ ๕ วาระว่า ‘วิหารของท่าน อันภิกษุใด ใช้สอยแล้ว’ ดังนี้เป็นต้น, ตรัสวาระด้วยตติยวิภังคิ ๕ วาระว่า ‘ท่านอาศัยภิกษุใด จึงได้ถวายวิหาร’ ดังนี้เป็นต้น พึงทราบประเภทแห่งวารเปยยาล ในบททั้งปวง มีปฐมมณเป็นต้น ที่ตรัสไว้ในเบื้องต้น พร้อมกับบท สุนญาคาร ที่ตรัสไว้ในปัจจัยปฏิสังขตตวารนี้ ด้วยสามารถแห่งวาระเหล่านั้น.

ในปัจจัยปฏิสังขตตวารนี้ มีวินิจฉัยดังนี้ว่า ในปัจจัยปฏิสังขตตวารนี้ เมื่ออุตตริมุสสธรรมอันภิกษุแม้กล่าวแก่ผู้รู้ชัดแจ้ง เป็นอุลลัจฉัย กล่าว แก่ผู้ไม่รู้ชัดแจ้ง เป็นทุกกฏ เพราะความที่ตนกล่าวโดยอ้อมอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุ ใด อยู่ในวิหารของท่าน’ ‘วิหารของท่าน อันภิกษุใดอยู่แล้ว’ ‘ท่านอาศัยภิกษุ ใด จึงได้ถวายวิหาร’ ดังนี้ และเพราะความที่ตนไม่ได้กล่าวว่า ‘เรา’ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงประเภทอาบัติ ด้วยสามารถความ พิสดารอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอนาบัติ จึงตรัสพระพุทธมีอาทิว่า **อนาปัตติ อธิมานเน.**

พึงทราบวินิจฉัยในพระพุทธพจน์นั้น บทว่า **อธิมานเน** ความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้กล่าวอวด ด้วยด้วยความเข้าใจว่าได้บรรลุ.

บทว่า **อนุลลปนาธิปายสสุ** ความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ที่ไม่ ตั้งอยู่ในอิจฉาจาร ด้วยความเป็นคนหลอกลวง ผู้ไม่มีความประสงค์จะอวด พยากรณ์พระอรรถผล ในสำนักของเพื่อนพรหมจรรย์.

พวกภิกษุบำเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในตอนต้น.

***ปัจจัยปฏิสังขตตวาเรปี สัพพี วารเปยยาลป-
ปเภที ปุพเพ อาคตปทานญจ อตถิ วุตตนเยเนว
ยตวา ปาลิกุกโม ตาว เอว ชาเนตพุโพ ฯ

เอตถ ทิ โย เต วิหารเ วลี โย เต
จีวร ปริภุชชิต โย เต ปิณฑปาด ปริภุชชิต โย
เต เสนาสนน ปริภุชชิต โย เต คิลานปัจจัย-
เภสัชชปริภุชชิต ปริภุชชิต อิมะ ปญจ ปัจจตตจนวาราว
เยเน เต วิหารเ ปริภุชชิตอิทธาโย ปญจ กรรมจนวาราว
ยัม ตวั อากมม วิหารัม อทาสิตอิทธาโย ปญจ
อุปัชฌิตจนวาราว วุตตา เตส วเสน อิต วุตเตเน
สุญญาคารปน เทน สทธี ปุพเพ วุตเตส ปจจมชฌานาทีสุ
สพพเทส (๖๑๔) วารเปยยาลเเท เวทิตพุโพ ฯ

โย เต วิหารเ เยเน เต วิหารเ ยัม ตวั
อากมม วิหารนติ เอว ปริยาเยเน วุตตตตวา ปน
อหนติ อวุตตตตวา จ ปฏิวิชานนตสส วุตเตปี อิต
อุลลัจฉัย อปปฏิวิชานนตสส ทุกกฏนติ อยเมตถ
วินิจจโย ฯ *** (ส. ๗/๒๕๐๒)

เอว วิตถารวเสน อาปัตติเภที ทสเสตวา
อิทานิ อนาปัตตี ทสเสนโต อนาปัตติ อธิมานเนนาติ-
อาทิมาห ฯ

ตตถ **อธิมานเนนาติ** อธิมานเนน สมุทาจ
นตสส อนาปัตติ ฯ

อนุลลปนาธิปายสสุ โกหณเยเน อิจฉาจาเร
อฏฐิตวา อนุลลปนาธิปายสสุ สพุทหมจารีนัน สนติเก
อณณัม พุยากโรนตสส อนาปัตติ ฯ

อุมมตตกาทโย ปุพเพ วุตตนยาเอว ฯ

ก็ ในสิกขาบทนี้ พวกภิกษุชาวฝั่งแม่น้ำวัคคุมทา อธิ ปน อาทิกมมิกา วกคุมทาศิริยา ภิกษุ
 ผู้เป็นต้นบัญญัติ, ภิกษุพวกนั้นจึงไม่เป็นอาบัติ ฉะนั้นแล. เตลล์ อนาปัตติติติ ฯ
 *** (ส. ๘/๒๕๒๗)

ปทภาษณียวรรณนา จบ

ปทภาษณียวรรณนา นิฎฐิตา ฯ

จตุตถปาราชิกสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๓

ในสมุฏฐานเป็นต้น มีวินิจัยดังนี้:-

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือเกิดแต่กายกับจิต
 ของภิกษุผู้รอดอยู่ ด้วยหัวแม่มือ ๑ เกิดแต่วาจากับจิต
 ของภิกษุผู้รอดด้วยการเปล่งวาจา ๑ เกิดแต่กายวาจา
 กับจิต ของภิกษุผู้ทำอยู่ทั้ง ๒ อย่าง ๑ เป็นกิริยา เป็น
 สัญญาวิโมกข์ เป็นสจิตตกะเป็นโลกวัชชะ เป็นกายกรรม
 วจกรรม เป็นอกุศลจิต มีเวทนา ๓.

จริงอยู่ ภิกษุยอมกล่าวรอดทั้งที่มีโสมนัสรื่นเรใจ
 ก็มี กล่าวรอดก็มี มีตนเป็นกลางรอดก็มี.

สมุฏฐานาทีสุ ฯ

อิทํ ลิกขาปทํ ติสสมุฏฐานํ ทตถมุตถาย
 อาโรเจเนตสส กายจิตตโต วจีเภทเน อาโรเจเนตสส
 วาจาจิตตโต อุกฺขํ กโรเนตสส กายวาจาจิตตโต
 สมุฏฐาติ กิริยา สยณาวิมอกฺขํ สจิตตกํ โลกวชชํ
 กายกมมํ วจิกมมํ อุกุสลจิตตํ ติเวทนิกํ ฯ

หสนโตปิ ทิ โสมนัสสิโต อุลลปติ ภายนโตปิ
 มชฺฌตโตปิ ฯ

วินิตวัตถุในจตุตถปาราชิก

เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุ

เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุในวินิตวัตถุทั้งหลาย มีนัยดังกล่าวนั้น ใน อนุบัญญัติ นั้นแล.

ในเรื่องที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **ปณิธาย** ได้แก่ ทำความปรารถนาไว้.

ข้อว่า **เอวํ มํ ชโน สมภาเวสสติ** มีความว่า (ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง อยู่ในป่าด้วยตั้งใจว่า), ชนจักยกยกองเราผู้อยู่ในป่าในความเป็นพระอรหันต์ หรือในภุมิแห่งพระเสขะ ด้วยวิธีอย่างนี้, แต่กาลนั้นไป เราจักเป็นผู้อันชาวโลกสักการะ เคารพนับถือ บูชา.

สองบทว่า **อาปตติ ทุกกฏสส** ความว่า เมื่อเธอเดินไปด้วยตั้งใจ อย่างนี้ว่า เราจักอยู่ในป่า เป็นทุกกฏ ทุกๆ อย่างแท้.

ในกิจทั้งปวง มีการสร้างกุฎิ เตินจงกรม นั่งและนุ่งห่มเป็นต้นในป่า เป็นทุกกฏ ทุกๆ ประโยค เหมือนอย่างนั้น.

เพราะเหตุนี้ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่า ด้วยความตั้งใจอย่างนั้น.

จริงอยู่ เมื่ออยู่ด้วยความตั้งใจอย่างนั้น จะได้รับความยกยกอง หรือไม่ก็ตาม ย่อมต้องทุกกฏ.

ส่วนภิกษุใด สมาทานธุดงค์แล้ว คิดว่า เราจักรักษารธุดงค์ หรือว่า เมื่อเราพักอยู่ในแดนบ้าน จิตย่อมฟุ้งซ่าน, ป่าเป็นที่สบาย ดังนี้ จึงเป็นผู้มีความประสงค์จะอยู่ป่าอันหาโทษมิได้ด้วยความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'เราจักบรรลุบรรดาวิเวกทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งในป่าแน่แท้' ดังนี้ ก็ดี ว่า 'เราเข้าไปสู่ป่ายังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จักไม่ออกมา' ดังนี้ ก็ดี ว่า ชื่อว่าการอยู่ป่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญและเมื่อเราพักอยู่ในป่าเพื่อนพรหมจารีมากหลาย จักละทิ้งแดนบ้านแล้วอยู่ป่าเป็นวัตร ดังนี้ก็ดี; ภิกษุนั้น ควรอยู่ในป่า.

ในเรื่องที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้:-

เป็นทุกกฏทุกๆ ประโยค ตั้งต้นแต่กิจ คือการนุ่งห่ม

วินิตวัตถุสุ อธิมานวัตถุ อนุปปญญตติยํ วุตต-
นยเมว ฯ

ทุตติยวัตถุสมี ฯ

ปณิธายาติ ปฏัจจํ กตวา ฯ

เอวํ มํ ชโน สมภาเวสสติติ เอวํ อรรถเม
วสนนํ มํ ชโน อรหตเต วา เสกขภูมิยํ วา
สมภาเวสสติ ตโต (๖๑๕) โลกสส สกุกโต ภวิสสามิ
ครุกโต มานิตโต ปุชิตโต ฯ

อาปตติ ทุกกฏสสติ เอวํ ปณิธาย อรรถเม
वलีสสามิติ คจจนตสส ปทวาเร ปทวาเร ทุกกฏํ ฯ

ตถา อรรถเม กุฎิกกรณจกมนนีสีทนนิवास-
นปารุชานาทีสุ สพพกิจเจสุ ปโยเค ปโยเค ทุกกฏํ ฯ

ตสมา เอวํ อรรถเม น วลิตพพํ ฯ

เอวํ วสนนโต ทิ สมภาวนํ ลภตุ วา มา วา
ทุกกฏํ อาปชชติ ฯ

โย ปน สมาทินนธุดงคโค ธุดงคํ รกขิสสามิติ
วา คามนเต เม วสโต จิตตํ วิกขิปติ อรรถเม
สปปายนติ วา จินเตตวา อทฐา อรรถเม ตินณํ
วิเวกานํ อณฺณตฺรํ ปาปุณิสสามิติ วา อรรถเม ปริลิตวา
อรหตตํ อปาปุณิตวา น นิกขมิสสามิติ วา
อรรถเมวาโส นาม ภควตา ปสโตโถ มยิ จ อรรถเม
วสนนเต พหุ สพฺรหมจารีโน คามนตํ ทิตวา อารณฺณิกา
ภวิสสนตติ วา เอวํ อนนวชชวาลํ วลิตุกาโม โหติ
เตน วลิตพพํ ฯ

ตติยวัตถุสมี ฯ

อภิกกมาทีนิ สณฺจเปตวา ปิณฺหยาจ จริสสามิติ

ด้วยตั้งใจว่า เราจักวางอิริยาบถ มีการก้าวไปเป็นต้น เทียวบิณฑบาต จนกระทั่งถึงการ ขบฉันเป็นที่สุด, เธอ จะได้รับความยกย่องหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทั้งนั้น.

แต่ภิกษุผู้เข้าไปบิณฑบาต ด้วยอิริยาบถที่น่าเลื่อมใส มีการก้าวไป และถอยกลับเป็นต้น เพื่อบำเพ็ญชั้นธวัตร และเสขียววัตรให้บริบูรณ์ หรือเพื่อถึงความเป็นปฏิญานาคติ แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย เป็นผู้อัน วิญญูชนทั้งหลาย ไม่พึงติเตียนแล.

ในเรื่องที่ ๔ และที่ ๕ เพราะภิกษุมิได้กล่าววาทา โดยนัยดังกล่าวไว้ แล้วในคำนี้ว่า ภิกษุใด อยู่ในวิหาร ของท่าน จึงไม่เป็นปาราชิก.

จริงอยู่เมื่อภิกษุอวดอุตริมนุสสรธรรมเป็นที่น้อมเข้ามาในตนเท่านั้น ท่านจึงปรับเป็นปาราชิก.

คำเป็นต้นว่า (ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง) เติณจกรรมด้วย ตั้งใจว่า... ดังนี้ มีนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั้นแล.

ในเรื่องละสังโยชน มีวินิจฉัยดังนี้:-

เมื่อภิกษุกล่าวว่า สังโยชนทั้งหลาย เราละได้แล้ว ก็ดี ว่า สังโยชนทั้ง ๑๐ เราละได้แล้วก็ดี ว่า สังโยชนข้อหนึ่ง เราละได้แล้ว ก็ดี การละกิเลส นั้นแหละเป็นอัน เธอบอกแล้ว; เพราะเหตุนั้น จึงเป็นปาราชิก.

ในเรื่องธรรมในที่ลับ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ข้อว่า **รโห อุลลปติ** ความว่า ภิกษุอยู่ในที่ลับ พุดว่า เราเป็นพระอรหันต์ ดังนี้, แต่ไม่ได้ทำการคิดด้วยใจเลย; เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ท่านจึงปรับเป็นทุกกฏ.

เรื่องวิหารและเรื่องบำรุงมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ในเรื่องทำได้ไม่ยาก มีวินิจฉัยดังนี้:-

ลัทธิของภิกษุนั้นมีดังนี้ว่าพระอริยบุคคลทั้งหลายแล ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า (พึงพูดอย่างนั้น).

เพราะเหตุนั้น เธอจึงกล่าวว่า เฉพาะท่านที่เป็นสาวกของ พระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น พึงพูดอย่างนั้น.

ก็แลความประสงค์ของเธอ มีดังนี้ว่าการที่ภิกษุผู้มีศีล เจริญวิปัสสนา พยากรณ์พระอรหันต์ผลทำได้ไม่ยากเลย, เธอสามารถบรรลุพระอรหันต์ได้, เพราะเหตุนั้น ภิกษุรูปนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามิได้มีความประสงค์จะพูดอวด.

นิวาสน-ปารุปนกิจจโต ปฎติ ยาว โภชนปริโยสานันตาว ปโยเค ปโยเค ทุกกฏั สมภวานัน ลกตุ วามา วา ทุกกฏเมว ฯ

ขนธกวัตตเสขียวตตปริปุรณตถั ปน สพรหมจารีนันตัญญานาคติอาปชชชตถั วา ปาสาทิเกทธิ อภิกกม-ปฏิกกมาทิตี ปิณพาย ปวิสนโต อนุปวชโซ วิญญูนนติ ฯ

จตุตถปมจวมตถุสุ โย เต วิหาเร วสิตีเอตถ วุตตนเยเนว อหนติ อวุตตตดา ปาราชิกันตถิ ฯ

อตตูปนายิกเมว ทิ สมุทาจรณตสส ปาราชิกันตถั ฯ

ปณิธาย จงกมิตอาทินิ เหฎฐา วุตตนยาเนว ฯ

(๖๑๖) สโยชนวตถุสมิ ฯ

สโยชนา ปทินาติปิ ทส สโยชนา ปทินาติปิเอกัง สโยชนัน ปทินนตปิ วทโต กิเลสปปทานเมวอาโรจิตัง โหติ ตสฺมา ปาราชิกัง ฯ

รโหวตถุสุ ฯ

รโห อุลลปตติ รโหโคโต อรหา อหนติ วทิตน มนสา จินติติเมว กโรติ เตเนตถ ทุกกฏั วุตตัง ฯ

วิหารวตถุ อุปุญจนาวตถุ จ วุตตนเยเนว ฯ

น ทุกกรวตถุสมิ ฯ

ตสฺส ภิกขุโน อัย ลพฺธิ อริยปุคฺคลาว ภควโตสาวกาติ ฯ

เตนาห เย โช เต ภควโต สาวกา เตเอว วเทยฺยุนติ ฯ

ยสมฺมา จสฺส อัย อธิปปาโย สิลวตา อารทุ-วิปสฺสเกน น ทุกกรัง อญญัง พยาภาตุง ปฏฺิพโล โสอรหตตัง ปาปฺณิตฺตุนติ ตสฺมา อนุลลปนาธิปปาโยอหนติ อาห ฯ

ศรัทธาจิต.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติ เพราะการกล่าวด้วยความเลื่อมใส’.

อันภิกษุผู้ถูกเขากล่าวอย่างนั้น ไม่ควรเป็นผู้ว่าเรง ยินดีเลยบริโภคปัจจัยทั้งหลาย, ควรทำความเพียรด้วยคิด อย่างนี้ว่า ก็เราจักบำเพ็ญข้อปฏิบัติอันจะยังตนให้ถึง พระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องพยากรณ์อรหัตผล เป็นเหมือนเรื่องละสังโยชน์ นั้นแล.

ในเรื่องครองเรือน มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุผู้หนึ่งได้กล่าวว่า ‘ดูก่อนผู้มีอายุคนอย่างฉันไม่ควรแล’ ดังนี้ เพราะเธอไม่มีความต้องการ ไม่มีความเยื่อใยในความเป็นคนกษัตริย์, หาได้กล่าวด้วยความประสงค์จะรอดไม่; เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติ แก่เธอ.

ในเรื่องห้ามกาม มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุผู้หนึ่ง เป็นผู้หมดความเยื่อใยในวัตถุกามและกิเลสกาม เพราะเล็งเห็นโทษ ที่เป็นโลกีย์นั่นเอง; เพราะฉะนั้น เธอจึงกล่าวว่า ‘ดูก่อนคุณกามทั้งหลาย ฉันห้ามได้แล้ว’ ดังนี้; เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่เธอ.

ก็คำว่า อารกฺขา ในคำว่า อารกฺขา เม นี้ มีใจความว่า ฉันป้องกันได้แล้ว คือ ห้ามเสียแล้ว ปฏิเสธแล้ว.

ในเรื่องความอมกิริมย์ มีวินิจฉัยดังนี้:-

ภิกษุผู้หนึ่ง กล่าวว่า ดูก่อนคุณ : ‘ฉันยังยินดีด้วยความยินดีอย่างเยี่ยม’ ดังนี้ เพราะเธอเป็นผู้ไม่กระสันและเพราะยังมีความยินดี ในอุเทศ และบุจจา เป็นต้น ในศาสนาหาได้กล่าวด้วยความประสงค์จะรอดไม่; เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่เธอ.

เรื่องตั้งกติกาลแล้วหลีกไป

ในเรื่องหลีกไป มีวินิจฉัยดังนี้:-

ชื่อว่า ภิกษุใด จักหลีกไปจากอาวาสนี้ก่อน มีอธิบายว่า เมื่อสงฆ์กำหนดอาวาส มณฑลสีมา หรือสถานที่ใดที่หนึ่ง แล้วตั้งกติกาลไว้ ภิกษุใดหลีกไป จาก

ตสฺมา ภควา อนาปตติ ภิกฺขเว ปสาทภยเถติ อาห ๑

เอวํ วุจฺจมาเนน ปน ภิกฺขุณา น ภูจฺจตุฏฺฐเจเนว ปจฺจยา ปริภุชชิตพฺพา อรหตฺตสมปาปิกํ ปน ปฏิปทํ ปริปุเรสฺสามิติ เอวํ โยโค กรณียติ ๑

อณฺเวยการณวตฺถุณี สโยชนวตฺถุสทิสานเว ๑

อคารวตฺถุสฺมี ๑

โส ภิกฺขุ คิหิกฺขาเว อนตฺถิกตยา อนเปกฺขตยา อภพฺโป โข อาวุโส มาทีโสติ อาห น อุลลปนาธิปฺปาเยน เตนสฺส อนาปตติ ๑

อวารุกฺกามวตฺถุสฺมี ๑

โส ภิกฺขุ วตฺถุกาเมสุ จ กิเลสกาเมสุ จ โลกิกเนว อาทีนวทสฺสเนน นิรเปกฺโข ตสฺมา อวารุกฺกาม อาวุโส กามาติ อาห เตนสฺส อนาปตติ ๑

เอตถ จ อวารุกฺกาติ อวาริตา นิวาริตา ปฏิกฺขิตตาดิ อตฺถโ ๑

อภริตวตฺถุสฺมี ๑

โส ภิกฺขุ สาสเน อนุกฺกณฺจิตภาเวน อุทฺเทส- ปริปุจฺฉาทีสุ จ อภริตภาเวน อภริโต อหํ อาวุโส ปรมาย อภริตยาติ อาห น อุลลปนาธิปฺปาเยน เตนสฺส อนาปตติ ๑

ปกฺกมวตฺถุสฺมี ๑

โย อิมฺมหา อาวาสา ปจฺมํ ปกฺกมิตฺสตีติ เอวํ อาวาสํ วา มณฑลํ วา สีมํ วา ยงฺกิญฺจิ จานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา กตยา กติกาเย โย มํ อรหติ

สถานที่นั้นก่อน ด้วยคิดว่า ‘ภิกษุทั้งหลายจงเข้าใจเราว่าเป็นพระอรหันต์’, ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก.

ส่วนภิกษุใดเดินเลยสถานที่นั้นไป ด้วยกิจธุระของอาจารย์และอุปัชฌายะ กิติ ด้วยกรณีเช่นนั้นอย่างอื่นเพื่อภิกษาจาร หรือเพื่อประโยชน์แก่อุเทศ และปริปัจฉากิติ,ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

ถ้าแม้เมื่อภิกษุนั้น เดินไปด้วยกิจอย่างนั้น ภายหลังอิจฉาจารเกิดขึ้นว่า บัดนี้ เราจักไม่ไปในสถานที่นั้น, เพราะว่า ชนทั้งหลายจักยกย่องเราว่า เป็นพระอรหันต์ ด้วยอาการอย่างนี้ ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ฝ่ายภิกษุใด ลุถึงสถานที่นั้น ด้วยกรณีบางอย่างแล้ว เป็นผู้สนใจไปในที่อื่น ด้วยอำนาจการใส่ใจในการสาธยายเป็นต้น หรือถูกโจรเป็นต้น ไล่ติดตามหรือเห็นเมฆตั้งเค้าขึ้นแล้ว มีความประสงค์จะเข้าไปหลบฝนจึงลวงเลยสถานที่นั้นไป, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

แม้ภิกษุผู้ไปด้วยยานหรือด้วยฤทธิ์ไม่ต้องปาราชิก, แต่ย่อมต้อง อาบัติด้วยการเดินไปด้วยเท่านั้น.

ภิกษุผู้เดินไปถึงสถานที่แม้นั้น ไม่ก่อนไม่หลังพร้อมด้วยภิกษุผู้ร่วมกัน ตั้งข้อกติกาไว้ไม่ต้องอาบัติ.

เพราะว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเดินไปอย่างนั้น ยังรักษากันและกัน ได้แม้ทั้งหมด.

แม้ถ้าภิกษุทั้งหลาย กำหนดสถานที่บางแห่ง บรรดาตามณฑลและ โคนต้นไม้เป็นต้น แล้วตั้งข้อกติกาไว้โดยนัยเป็นต้นว่า พวกเรารู้จักภิกษุ ผู้นั่งหรือเดินจงกรมอยู่ในที่นี้ว่า เป็นพระอรหันต์ หรือเอาดอกไม้ วางไว้โดยนัยเป็นต้นว่า พวกเรารู้จักทราบภิกษุผู้ถือเอาดอกไม้เหล่านี้แล้วทำการบูชาว่า เป็นพระอรหันต์.

แม้ในข้อกติกาวัตรนั้น เมื่อภิกษุทำอยู่เหมือนอย่างนั้น ด้วยอำนาจ อิจฉาจาร เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

แม้ถ้าอุบาสกสร้างวิหารไว้ในระหว่างทางกิติ ตั้งปัจจัยมีจีวรเป็นต้นไว้กิติ ด้วยกล่าวว่า ‘ขอภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ทั้งหลาย จงพักอยู่ในวิหารหลังนี้ และจงถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้น.

แม้ในข้อกติกาวัตรที่อุบาสกตั้งไว้นั้น เมื่อภิกษุพักอยู่หรือถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้นเหล่านั้น ด้วยอำนาจอิจฉาจาร เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ชานนตฺติ ตมฺหา จานา ปจฺมํ ปกฺกมฺติ ปาราชิกโหติ ฯ

(๖๑๘) โย ปน อาริยุปชฺฌายานํ วา กิจฺเจน มาตาปิตูนํ วา เกนจิวเทว กรณียเณ ภิกฺขุชาจรตถํ วา อุทฺเทสปริปัฉานํ วา อตถาย อณฺเณน วา ตาติเสณ กรณียเณ ตํ จานํ อติกกฺกมิตฺวา คจฺฉติ อนาปตฺติ ฯ

สเจปิสฺส เอวํ คตฺสส ปจฺฉา อิจฺฉาจาโร อุปฺปชฺชติ น ทานาหํ ตตฺถ คมิสฺสสามิ เอวํ มํ อรหฺตาติ สมฺภาเวสฺสนฺติตฺติ อนาปตฺติเยว ฯ

โยปิ เกนจิวเทว กรณียเณ ตํ จานํ ปตฺวา สชฺฌายมฺนสิการาทิวเสณ อณฺเณวาทิตฺโต วา หุตฺวา โจราทิตฺติ วา อนุพฺพุโธ เมฆํ วา อุกฺกัจฉิตํ ทิสฺวา อโนวสฺสกํ ปวิสิตฺถกาโม ตํ จานํ อติกกฺกมิตฺวา อนาปตฺติ ฯ

ยานเณ วา อิทธิยา วา คจฺฉนฺโตปิ ปาราชิกํ น อาปชฺชติ ปทคมเนเนว อาปชฺชติ ฯ

ตฺปิ เยหิ สห กติกา กตา เตหิ สทฺธิ อปฺพุพฺพํ อจฺริมํ คจฺฉนฺโต น อาปชฺชติ ฯ

เอวํ คจฺฉนฺตา หิ สทฺเพปิ อณฺเณมณฺเณว รกฺขนฺติ ฯ

สเจปิ มณฺทปฺรฺกฺขมฺมุลาทิสฺสุ กิณฺจิจิ จานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา โย เอตฺถ นิสิตฺติ วา จงฺกมฺติ วา ตํ อรหฺตาติ ชานิสฺสสามาติ ปฺุปฺพานิ วา จเปตฺวา โย อิมานิ คเหตุวา ปฺุชฺชํ กริสฺสติ ตํ อรหฺตาติ ชานิสฺสสามาติอาทินา นเณน กติกา กตา โหติ ฯ

ตตฺตราปิ อิจฺฉาจารวเสณ ตถา กโรนฺตสฺส ปาราชิกเมว ฯ

สเจปิ อุปาเสณ อนฺตรามคฺเค วิหาโร วา กโต โหติ จิวราทินิ วา จปิตานิ โหนฺติ เย อรหฺนฺโต เต อิมสฺมี วิหาเร วสนฺตุ จิวราทินิ จ คณฺหนฺตติ ฯ

ตตฺตราปิ อิจฺฉาจารวเสณ วสนฺตสฺส วา ตานิ วา คณฺหนฺตสฺส ปาราชิกเมว ฯ

แต่ว่ามัน เป็นกติกาวัตรที่ไม่ชอบธรรม; เพราะเหตุนี้ จึงไม่ควรทำ.

อีกอย่างหนึ่ง วัตรอื่นเห็นปานนี้ มีอาทิอย่างนี้ว่า ในภายในไตรมาสนี้ ภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้ถือการอยู่ป่า เป็นวัตร หรือว่าทรงไว้ซึ่งจุดงค์ที่เหลือ มีองค์แห่งภิกษุผู้ เทียววิณฑบาตเป็นวัตรเป็นต้น, หรือว่า จงเป็นผู้สิ้นอาสวะ หมดทุกรูปด้วยกัน, ดังนี้ (ชื่อว่าวัตรที่ไม่ชอบธรรม).

แท้จริง ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในชนบทต่างๆ ย่อม ประชุมกัน.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางพวกทูลพลภาพมี กำลังน้อย ย่อมไม่สามารถจะตามรักษาข้อวัตรเห็นปาน นั้นได้.

เพราะเหตุนี้ ข้อวัตรแม้เห็นปานนั้น จึงไม่ควรทำ.

และข้อวัตรมีอาทิอย่างนี้ว่า ตลอดไตรมาสนี้ ภิกษุ หมดทุกรูปด้วยกัน ไม่พึงแสดงธรรม ไม่พึงเรียนธรรม ไม่พึง ให้บรรพชา, แต่ควรเรียนเอามุควัตร ควรให้ลาภสงฆ์แม้ แก่ภิกษุผู้อยู่ภายนอกสีมาด้วย ดังนี้ ก็ไม่ควรทำเหมือนกัน.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานะเห็นอัญญิกสังขลิกเปรต

พระลักษณะเถระที่พระธรรมลังคาหาจารย์กล่าวไว้ ในลักษณะสังขลุว่า **อายุสมา จ ลกขโณ** เป็นต้นนี้ บัณฑิตพึงทราบว่ามีอยู่ภายในแห่งภิกษุชฎิลพันองค์ อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ในที่สุดแห่งอาทิตตปริยายสูตร เป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง.

ก็เพราะท่านองค์นี้ประกอบด้วยอัธยาศัยเหมือนพรหม สมบูรณ์ด้วยลักษณะเต็มเปี่ยมด้วยอาการทุกอย่าง; ฉะนั้น ท่านจึงถึงความนับว่า ลักษณะ.

ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระเป็นพระอัครสาวกที่ ๒ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในวันที่ ๗ แต่วันที่ท่านบวชแล้ว.

สองบทว่า **ลิตํ ปาตุวากาสิ** ความว่า พระมหา โมคคัลลานเถระ ได้ทำการข่มน้อยๆ ให้ปรากฏ.

มีคำอธิบายว่า ประภาศคือแสดง.

ถามว่าก็พระเถระเห็นอะไรจึงได้ทำการข่มให้ปรากฏ ?

แก้วว่า พระเถระเห็นสัตว์ผู้เกิดอยู่ในเปตโลกตนหนึ่ง

(๖๑๙) เอตํ ปน อธมมิกํ กตีกวตฺตํ ตสฺมา น กาทพฺพํ ฯ

อณฺโณ วา เอวรูปิ อิมสมิ เตมาสพฺพนตเร สพฺเพ อารณฺณิกา โหนตุ ปิณฑปาตีกงคาทิวเสสสุต งฺคธา วา อถวา สพฺเพเว ชีณาสวา โหนตุติเอว มาทิ ฯ

นานาเวรชชกา ทิ ภิกฺขุ สนฺนิปตฺนติ ฯ

ตตฺถ เกจิ ทพฺพลา อปฺปตฺถามา เอวรูปิ วตฺตํ อณุปาเลตฺตํ น สกฺโกนฺติ ฯ

ตสฺมา เอวรูปมฺปิ วตฺตํ น กาทพฺพํ ฯ

อิมํ เตมาสํ สพฺเพหเว น อุทฺทิลิตพฺพํ น ปริปฺจุฉิตพฺพํ น ปพฺพาเชตพฺพํ มุควตฺตํ คนฺทิตพฺพํ พทฺธิ สิมฺภูจฺจสสาปี สงฺขลาโก ทาทพฺโพติเอวมาทิกํ ปน น กาทพฺพเมว ฯ

ลกฺขณสํยุตเต ยวายํ **อายุสมา จ ลกฺขโณ**ติ ลกฺขณตฺเถโร วุตฺโต เอส ชฎิลสทฺสสฺส อพฺพนตโร เอหิภิกฺขุอุปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺโน อาทิตตฺปริยายาวสานเ อรหตฺตํ ปตฺโต เอโก มหาสาวโกติ เวทิตพฺโพ ฯ

ยสมา ปเนส ลกฺขณสมฺปนฺเนน สพฺพการ- ปริปฺรูเรน พฺรหฺมสเมเน อตฺตภาเวเน สมฺนนาโคติ ตสฺมา ลกฺขโณติ สงฺขยุํ คโต ฯ

มหาโมคฺคฺลลานตฺเถโร ปน ปพฺพชิตทิวสโต สตตฺเม ทิวเส อรหตฺตํ ปตฺโต พฺตฺติโย อคฺคสาวโก ฯ

ลิตํ ปาตุวากาสิติ มนทฺทลิกํ ปาตุํ อกาสิ ฯ

ปกาสยิ ทสฺเสสิติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ก็ ปน ทิสฺวา เถโร ลิตํ ปาตุวากาสิติ ฯ

อุปริ ปาลียํ อาคตํ อญฺจิกสงฺขลิกํ เอกํ เปต

มีแต่ร่างกระดูก ซึ่งมาแล้วในบาลีข้างหน้า,

ก็แล การเห็นสัตว์ตนนั้น เห็นได้ด้วยทิพยจักขุ ไม่ใช่เห็น ด้วยจักขุประสาท.

จริงอยู่ อตภาพเหล่านั้น หาได้มาสู่คลองแห่งจักขุประสาทไม่.

ถามว่า ก็พระเถระเห็นอัตภาพมีรูปร่างนั้นแล้ว เพราะเหตุไร จึงได้ทำการแยมให้ปรากฏ ในเมื่อควรทำความกรุณาเล่า ?

แก้ว่า เพราะท่านอนุสรณ์ถึงสมบัติของตน และพระญาณของพระพุทธเจ้าด้วย.

แท้จริง พระเถระเห็นเปรตตนนั้นแล้ว ได้อนุสรณ์ถึงสมบัติของตนว่า ‘อัตภาพเห็นปานนี้อันบุคคลผู้ชื่อว่า ยังไม่เห็นลัจจะพึงได้, เราพ้นแล้ว จากอัตภาพเช่นนั้น, เป็นลาภของเราหนอ ! เราได้ดีแล้วหนอ !’ และได้ระลึกถึงสมบัติแห่งพระพุทธญาณอย่างนี้ว่า ‘ญาณสมบัติของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าผู้ทรงแสดงว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราได้ดีแล้วหนอ และได้ระลึกถึงสมบัติแห่งพระพุทธญาณอย่างนี้ว่า ‘ญาณสมบัติของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าผู้ทรงแสดงว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กรรมวิบากเป็นอจินไตยอันบุคคลไม่พึงคิด’ นำอัครวรย์, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงแสดงทำให้ประจักษ์หนอ ! ธรรมชาติอันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงแทงตลอดดีแล้ว’ ดังนี้ จึงได้ทำการแยมพรายให้ปรากฏ.

ก็ธรรมดาว่า พระชีลาสพทั้งหลาย ไม่ทำการแยมพรายให้ปรากฏ เพราะไม่มีเหตุ; เพราะฉะนั้นพระลักษณะเถระจึงถามพระมหาโมคคัลลาน เถระนั้นว่า ‘ดูก่อนอาวุโส โมคคัลลานะ ! อะไรหนอเป็นเหตุ ? อะไรหนอเป็น ปัจจัยแห่งการทำแยมพรายให้ปรากฏ ?’.

แต่พระเถระกล่าวตอบว่า ‘อาวุโส ลักษณะ ! ยังไม่เป็นกาลสมควรแล’ เป็นต้น โดยเหตุที่ท่านมีความประสงค์จะให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพยานเสียก่อน จึงพยากรณ์ เพราะเหตุว่า ภิกษุทั้งหลายผู้ที่ยังมิได้เห็นความอุบัติขึ้นนี้ด้วยตนเองแล้ว จะบังคับให้เชื่อได้โดยยาก.

ภายหลังแต่นั้น พระมหาโมคคัลลานเถระถูกพระลักษณะเถระถาม ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้พยากรณ์ โดยนัยมีอาทิว่า **อิธาทิ อาวุโส.**

โลเก นิพพตตสตัดฺ ติสวา ฯ

ตถจ โข ทิพเพน จกขุณา น ปสาทจกขุณา ฯ

ปสาทจกขุสฺส ทิ เอเต อตตภาวา น อาปาถ์ อาคจฺจนฺติ ฯ

(๖๒๐) เอวรูปิ ปน อตตภาวํ ทิสฺวา การุณฺเณ กตฺตพฺเพ กสฺมา ลิตํ ปาตฺวากาสีติ ฯ

อตตโน จ พุทฺธญาณสฺส จ สมฺปตฺติสมฺนุสฺสรณฺโถ ฯ

ตํ ทิ ทิสฺวา เถโร อธิฏฺฐสจฺเจน นาม ปุคฺคเลน ปฏฺฐิลภิตพฺพา เอวรูปา อตตภาวา มุตฺโต อหิ ลามา วต เม สุลหุํ วต เมติ อตตโน จ สมฺปตฺติ อนุสฺสริตฺวา อโห พุทฺธสฺส ภควโต ญาณสมฺปตฺติ โย กมฺมวิปาโก ภิกฺขเว อจินฺเตยโย น จินฺเตตฺตพฺโพนฺติ เทเสสิ ปจฺจกฺขิ วต กตฺวา พุทฺธา เทเสนฺติ สุปฺปฏิวิทฺธา พุทฺธานิ ธมฺมชาตฺติ เอว พุทฺธญาณสมฺปตฺติญฺจ สริตฺวา ลิตํ ปาตฺวากาสีติ ฯ

ยสฺมา ปน ชีณาสฺวา นาม น อการณา ลิตํ กโรนฺติ ตสฺมา ตํ ลกฺขณฺตเถโร ปุจฺฉิ โก นุโข อาวุโส โมคฺคัลลาน เเหตุ โโก ปจฺจโย ลิตสฺส ปาตฺกมฺมายาติ ฯ

เถโร ปน ยสฺมา เยหิ อยํ อุปฺปตฺติ สามํ อธิฏฺฐา เต ทุสฺสทฺธาปยา โหนฺติ ตสฺมา ภควนฺตํ สกฺขี กตฺวา พฺยาภาตฺกามตฺยา อกาโล โข อาวุโสติ- อาทิมาท ฯ

ตโต ภควโต สนฺติเก ปุฏฺฐโ จ อิธาทิ อาวุโสติ อาทินา นเยน พฺยากาลิ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อฏฺฐิกสงฺขลิก** ได้แก่ ผู้มีแต่ร่างกระดูก ซึ่งมีสีขาว ไม่มีเนื้อและโลหิต.

เร้งยักษ์ เหยี่ยวยักษ์ และนกตะกรุมยักษ์ แม่ เหล่านี้ พึงทราบว่าเป็นเร้งบ้าง เหยี่ยวบ้าง นกตะกรุมบ้าง.

ก็รูปนั้นไม่มาแม่สู่คลอง (แห่งจักษุ) ของฝูงเร้ง เป็นต้นตามปกติ.

สองบทว่า **อนุปตติววา อนุปตติววา** ได้แก่ พากัน ติดตามไปแล้วๆ.

บทว่า **วิตฺเทนฺนติ** ได้แก่ จิกแล้วบินไป.

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **วิตฺทฺนฺนติ** ก็มี.

อธิบายว่า ย่อมสับจิกด้วยจะงอยปากซีโลหะที่ คมกริบ เปรียบด้วยคมดาบ.

ศัพท์ว่า **สุท** ในคำว่า **สา สุท อฏฺฐิสฺสร** นี้ เป็นนิบาต.

อธิบายว่า อฏฺฐิกสงฺขลิกเปรตตนนั้น ย่อมทำเสียง ร้องครวญคราง คือ เสียงโอดครวญ.

ได้ยินว่า อตภาพเช่นนั้น แม้มีประมาณตั้งโยชน์ หนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นและมีประสาทที่พองขึ้น เป็นเช่นกับหัว ฝีที่งอมแล้ว เพื่อตามเสวยผลแห่งอกุศล.

เพราะฉะนั้น อฏฺฐิกสงฺขลิกเปรตตนนั้น เตือดร้อน เพราะเวทนาที่มีกำลัง จึงได้ทำเสียงเช่นนั้นแล.

ก็แล ท่านพระมหาโมคคัลลานะครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงย้าธรรมสังเขปซึ่งเกิดขึ้น เพราะอาศัยความ กรุณาในสัตว์ทั้งหลายว่า ขึ้นชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ไปในวิภวภูมิตะ ย่อมไม่พ้นจากอัตภาพเห็นปานนี้ไปได้ จึงกล่าวคำ เป็นต้นว่า ‘ดูก่อนอาวุโส ! เรานั้นได้มีความคิดเช่นนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ! นำอัศจรรย์จริงหนอ’ ดังนี้.

สองบทว่า **ภิกษุ อชฺชฌายนฺติ** ความว่า ความอุปบัติ ขึ้นแห่งเปรตนั้น ไม่เห็นประจักษ์แก่ภิกษุเหล่าใด, ภิกษุ เหล่านั้นพากันโพนทะนา.

ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงประกาศอานุภาพ ของพระเถระจึงตรัสพระดำรัสว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีจักษุอยู่หนอ เป็นต้น.

ตตถ **อฏฺฐิกสงฺขลิกนฺติ** เสตํ นิมนฺสโลหิตํ อฏฺฐิกสงฺขมาภู ๑

คิซฺฆาปิ กงฺกปิ กุลลาปีติ เอเตปิ ยกฺขคิซฺฆา เจว ยกฺขกงฺกา จ ยกฺขกุลลา จ ปจฺเจตฺตพฺพา ๑

ปากติกาณํ ปน คิซฺฆาทีนํ อาปาถมฺปิ เอตํ รุปี นาคจฺฉติ ๑

อนุปตติววา อนุปตติววาติ อนุพฺพนฺธิววา อนุพฺพนฺธิววา ๑

วิตฺเทนฺนติ วิวิวิซฺฆิตฺวา คจฺฉนฺติ ๑

วิตฺทฺนฺนติ วา ปาโล ๑

อลิธารูปเมหิ ติซฺฆเณหิ โลหิตฺตฺนฺนเทหิ วิซฺฆนฺนตีติ อตฺโถ ๑

สา สุท อฏฺฐิสฺสรํ กโรตีติ เอตถ สุทฺนฺติ นิปาโต ๑

(๖๒๑) สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา อฏฺฐิสฺสรํ อาตุ รสฺสรํ กโรตีติ อตฺโถ ๑

อกุสลวิปากานุกวนตถํ กิร โยชนนฺปมาณาปิ ตาทิสสา อตฺตภาวา นิพฺพตฺตนฺติ ปสาทฺสุสทา จ โหณฺติ ปกฺกคณฺท-สทิสสา ๑

ตสมฺมา สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา พลวเวทนาตุรา ตาทิสํ สรมกาสีติ ๑

เอวญจ วตฺวา ปุน อายสฺมา มหาโมคฺคัลลาโน วฏฺฐคามิสฺตตฺตา นาม เอวรูปา อตฺตภาวา น มุจฺฉนฺตีติ สตฺเตสุ การุญญํ ปฏฺิจฺจ อุปฺปนฺนํ ฐมฺมสํเวคํ ทสฺเสนฺโต ตสฺส มยฺหิ ออาวุโส เอตทโหสิ อจฺฉริยํ วต โภติอาทิมาท ๑

ภิกษุ อชฺชฌายนฺติติ เยสํ สา เปตฺตูปฺปตฺติ อปฺจฺจกฺขา เต อชฺชฌายนฺติ ๑

ภควา ปน เถรสฺส อานุกาโว ปกาเสนฺโต จกฺขุญฺจตา วต ภิกฺขเว สาวกา วิหรนฺตีติอาทิมาท ๑

ในบทเหล่านั้น สวาททั้งหลายชื่อว่าเป็นผู้มีจักขุ เพราะอรรถว่า สวาทเหล่านั้นมีจักขุเป็นแล้ว เกิดแล้ว อุปบัติแล้ว.

ความว่า เป็นผู้มีจักขุเป็นแล้ว คือ มีจักขุเกิดแล้ว ยังจักขุให้เกิดขึ้นแล้ว.

แม้ในบทที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

คำว่า **ยตฺร** ซึ่งมีอยู่ในคำว่า **ยตฺร ทิ นาม** นี้ เป็นคำระบุงถึงเหตุ.

ในคำว่า **จกฺขุภูตา** เป็นต้นนั้น มีการประกอบเนื้อความดังต่อไปนี้:- เพราะเหตุว่า แม้อาจจักขุหรือจักเห็น หรือจักทำอรรถภาพเห็นปานนี้ ให้เป็นพยานได้; ฉะนั้น เรา จึงได้กล่าวว่ ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สวาททั้งหลาย เป็นผู้มีจักขุอยู่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สวาททั้งหลายเป็นผู้มีญาณอยู่หนอ’ ดังนี้.

ชื่อว่า **ปฺพเพว เม โส ภิกฺขเว สตฺโต ทิฏฺฐิเจติ** มีความว่า (พระผู้มีพระภาคเจ้า) ตรัสว่า เราได้แทงตลอด ลัพพัญญุตญาณ **ณ** โพธิมณฑล ทำหมุสัตว์ และภพ คติ จิตฺติ และนิวาส หาประมาณมิได้ ในจักรวาลทั้งหลาย หาประมาณมิได้ ให้ประจักษ์อยู่ ได้เห็นสัตว์นั้นแล้วในกาลก่อนแล.

บทว่า **โคฆาตโก** ความว่า เป็นสัตว์ผู้ฆ่าโคทั้งหลายแล้ว ปล้อนเนื้อ ออกจากกระดูกขายเลี้ยงชีวิต.

หลายบทว่า **ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนา** ความว่า แห่งอุปจาราพรเวทนิยกรรมอันเจตนาต่างๆ ประมวลมาแล้วนั้นนั่นแล.

จริงอยู่ บรรดาเจตนาเหล่านั้น ปฏิสนธิในนรกอันเจตนาใดให้เกิดขึ้น แล้วเมื่อวิบากแห่งเจตนาดวงนั้นสิ้นไปแล้ว, ปฏิสนธิในเปรตเป็นต้น ย่อมบังเกิดอีก; เพราะทำกรรมที่เหลือ หรือกรรมนิमितให้เป็นอารมณ์ เพราะเหตุนี้ ปฏิสนธินั้น ท่านจึงเรียกว่า วิบากที่เหลือแห่งกรรมนั้นนั่นเอง เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม หรือเพราะมีส่วนเสมอด้วยอารมณ์.

ก็สัตว์นี้เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ด้วยวิบากยังเหลืออยู่ แห่งกรรมนั้นนั่นเอง.

ได้ยินว่า ในเวลาเคลื่อนจากนรก สัตว์นั้นได้มีนิमित

ตตถ จกฺขุ ภูตํ ชาตมฺปฺปนฺนํ เตสนฺติ จกฺขุภูตา ฯ

ภูตจกฺขุกา อุปฺปนฺนจกฺขุกา จกฺขุํ อุปฺปาเตตฺวา วิหรณฺตีติ อตฺถโถ ฯ

ทฺตฺติเย ปฺเทปิ เอเสว นโย ฯ

ยตฺร ทิ นามาติ เอตฺถ ยตฺราติ การณฺวณฺ ๑

ตตฺรายนตฺถโยชฺนา ยสฺมา นาม สวาทโกปิ เอวรูป ฌสฺสตี วา ทกฺขิสฺสตี วา สกฺขี วา กริสฺสตี ตสฺมา อโวจฺมฺหา จกฺขุภูตา วต ภิกฺขเว สวาทา วิหรณฺตี ฌาณภูตา วต ภิกฺขเว สวาทา วิหรณฺตีติ ฯ

ปฺพเพว เม โส ภิกฺขเว สตฺโต ทิฏฺฐิเจติ โพธิมณฑลฺล สพฺพญฺญุตญฺญาณปฏฺฐิเวเธน อปฺปมาเณสุ จกฺกฺวาเสสุ อปฺปมาเณ สตฺตนิกาเย ภวคตฺติจิตฺตินิวาเส จ ปจฺจกฺขํ กโรนฺเตน มยา ปฺพเพว โส สตฺโต ทิฏฺฐิเจติ วทตี ฯ

โคฆาตโกติ คาโว วตฺติวา อฏฺฐิจิตฺโต มํลํ โมเจตฺวา (๖๒๒) วิภิกฺกิตฺติวา ชีวิตกปฺปนกลตฺโต ฯ

ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนาติ ตสฺเสว นานาเจตนาหิ อายฺภูหิตสฺส อปราราปรียกมฺมสฺส ๑

ตตฺร ทิ ยาย เจตนาถ นรเก ปฏฺฐิสฺสนฺธิ ชนิตา ตสฺสา วิปากเ ปริกฺขีเณ อวเสสกมฺมํ วา กมฺมนิमितฺตํ วา อารมฺมณํ กตฺวา ปฺน เปตาทีสุ ปฏฺฐิสฺสนฺธิ นิพฺพตฺตติ ตสฺมา สา ปฏฺฐิสฺสนฺธิ กมฺมสภาคตฺยา วา อารมฺมณสภาคตฺยา วา ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสตี วุจฺจติ ฯ

ออยญจ สตฺโต เอวํ อุปฺปนฺโน ฯ

เตนาท ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนาติ ฯ

ตสฺส กิร นรกา จวนกาเล นิมฺมํสกตฺานํ

คือ กองกระดูกแห่งโคทั้งหลาย อันถูกทำไม่ให้มีเนื้อ, ลัต์ว์นั้น เมื่อจะทำการนั้น แม่ที่ปกปิด ให้เป็นดุษฎีพรากฎ แก้ววิญญูชนทั้งหลาย จึงเกิดเป็นอัญจิสขลิกเปรต.

คุณุ อฏฐิราสิ เอว นิमितต์ อโหสิ โส ปฏิจจนนัมปิ ตัมมัม วิญญูณั ปากฏั วิย กโรนโต อฏฐิกสงขลิกเปโต ชาโต ฯ

เรื่องมังสเปสีเปรต

ในเรื่องมังสเปสีเปรต มีวินิจฉัยดังนี้:-

มังสเปสีเปรตนั้นเป็นคนฆ่าโค ทำชิ้นเนื้อตากให้แห้งแล้ว เลี้ยงชีวิตด้วยการขายเนื้อแห้งหลายปี.

ด้วยเหตุนั้น เวลาเคลื่อนจากนรกเขาจึงได้มีนิमित คือ ชิ้นเนื้อนั่นเอง.

เขาจึงเกิดเป็นมังสเปสีเปรต.

มัสเปสีวตถุสมิ ฯ

โคฆาตโก มัสเปสิโย กตวา สุกขาเปตวา วลลुरวิกุกเยน อนกาณี วสสาณี ชีวิตั กปเปสิ ฯ

เตนสส นรกา จวนกาเล มัสเปสีเยว นิमितต์ อโหสิ ฯ

โส มัสเปสีเปโต ชาโต ฯ

เรื่องมังสปิณฑเปรต

ในเรื่องมังสปิณฑเปรต มีวินิจฉัยดังนี้:-

มังสปิณฑเปรตนั้นเป็นนายพรานนกจับนกได้แล้ว เวลาขาย ได้ทำการถอนขนปีกและหนังออกหมดให้เป็นเพียงก้อนเนื้อแล้ว ขายเลี้ยงชีวิต.

ด้วยเหตุนั้น เวลาเคลื่อนจากนรกเขาจึงได้มีนิमित คือ ก้อนเนื้อเท่านั้น.

เขาจึงเกิดเป็นมังสปิณฑเปรต.

มัสปิณฑวตถุสมิ ฯ

โส สากุณโก สกุณเ คเหตุวา วิกุกิณฑกาเล นิปฺปุกฺขจฺมเม มัสปิณฑมตฺเต กตวา วิกุกิณฑโต ชีวิตั กปเปสิ ฯ

เตนสส นรกา จวนกาเล มัสปิณฑโทว นิमितต์ อโหสิ ฯ

โส มัสปิณฑเปโต ชาโต ฯ

เรื่องนิจฉวีเปรต

ในเรื่องนิจฉวีเปรต มีวินิจฉัยดังนี้:-

นิจฉวีเปรตนั้น เป็นคนฆ่าแพะ ฆ่าแพะแล้วถลกหนัง เลี้ยงชีวิต จึงได้มี นิमित คือ ร่างแพะปราศจากหนัง ตามนัยก่อนนั้นแล.

เขาจึงได้เกิดเป็น นิจฉวีเปรต.

นิจฉวีวตถุสมิ ฯ

ตสส โอรพฺภิกสฺส เอพฺเก วธิตฺวา นิจจฺมเม กตฺวา กปฺปิตชีวิตสฺส ปุริมฺนเยเนว นิจจฺมมึ เอพฺก สรีรึ นิमितต์ อโหสิ ฯ

โส นิจฉวีเปโต ชาโต ฯ

เรื่องอลิโลมเปรัต

ในเรื่องอลิโลมเปรัต มีวินิจฉัยดังนี้:-

อลิโลมเปรตนั่นเป็นคนฆ่าสุกรใช้ดาบฆ่าสุกรทั้งหลาย
อันตนปรนปรีอ ด้วยเหยื่อสิ้นกาลนาน แล้วเลี้ยงชีวิตมา
ตลอดราตรีนาน.

เขาจึงได้มีนิมิต คือ ภาวะของคนที่ยึดดาบขึ้น.

ฉะนั้นเขาจึงเกิดเป็น อลิโลมเปรัต.

อลิโลมวตถุสมี ฯ

โส สุกรโก ที่ฆรัตตํ นิวาปวภูเจ สุกเร
อลินา วริตฺวา (๖๒๓) ที่ฆรัตตํ ชีวิตํ กปฺเปลิ ฯ

ตสฺส อุกฺขิตตาสิกภาโว นิมิตฺตํ อโหสิ ฯ

ตสฺมา อลิโลมเปโต ชาโต ฯ

เรื่องลัตติโลมเปรัต

ในเรื่องลัตติโลมเปรัต พิงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

ลัตติโลมเปรตนั่นเป็นคนล่าเนื้อ พาเอาเนื้อตัวหนึ่ง
และถือหอกเล่มหนึ่ง ไปป่าแล้ว ใช้หอกแทงเนื้อที่พากัน
มาสู่ที่ใกล้เนื้อนั้นให้ตาย.

เขาจึงได้มีนิมิต คือ ภาวะที่ใช้หอกแทง.

ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นลัตติโลมเปรัต.

ลัตติโลมวตถุสมี ฯ

โส มาควโก เอกํ มิคณฺจ สตฺติณฺจ คเหตุวา
วณฺํ คนฺตฺวา ตสฺส มิคสฺส สมิปฺปี อาคตาคเต มิเค
สตฺติยา วิชฺฌิตฺวา มาเรสิ ฯ

ตสฺส สตฺติยา วิชฺฌนภาโวเยว นิมิตฺตํ อโหสิ ฯ

ตสฺมา ลัตติโลมเปโต ชาโต ฯ

เรื่องอุสุโลมเปรัต

ในเรื่องอุสุโลมเปรัต พิงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

บทว่า **การณโก** ความว่า เป็นบุรุษผู้เบียดเบียน
พวกคนผู้ผิด ต่อพระราชชา ด้วยเหตุทั้งหลายเป็นอันมาก
ลงท้ายใช้ลูกศรยิงให้ตาย.

ได้ยินว่า เขาทราบก่อนว่า คนถูกยิงส่วนนั้นจึงจะ
ตาย ดังนี้ แล้วจึงยิง.

เขานั้นเองเลี้ยงชีวิตแล้วบังเกิดในนรกในเวลาเกิด
ในเปรตวิสัยนี้ ได้มีนิมิตคือภาวะที่ใช้ศรยิง ด้วยวิบากที่
ยังเหลือจากนรกนั้น.

ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นอุสุโลมเปรัต.

อุสุโลมวตถุสมี ฯ

การณโกติ ราชปฺราธาเก อนเภาหิ การณฺหา
ปีเหตุวา อวसानเ กณฺเทน วิชฺฌิตฺวา มारณฺปุริโส ฯ

โส กิร อมุกฺสฺมี ปเทเส วิทุโธ มรฺติตฺติ ญตฺวา ว
วิชฺฌติ ฯ

ตสฺสฺว ชีวิตํ กปฺเปตฺวา นรเก อฺปฺปนฺนสฺส
ตโต วิปากาวเสเสน อธิฐฺปตฺติกาเล อฺสุนา วิชฺฌน-
ภาโวเยว นิมิตฺตํ อโหสิ ฯ

ตสฺมา อฺสุโลมเปโต ชาโต ฯ

เรื่องสุจิตโลมเปรต

ในเรื่องสุจิตโลมเปรต พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

บทว่า **สารถิ** คือ เป็นคนฝึกม้า.

ในอรรถกถากรุณที่ ท่านกล่าวว่า เป็นคนฝึกโค
ดังนี้บ้าง.

เขาได้มีนิमित คือ ภาวะที่แทงด้วยเข็มปัก.

ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นสุจิตโลมเปรต.

สุจิตโลมวตถุสมี ฯ

สารถิติ อสฺสทมโก ฯ

โคทมโกติปิ กรุณทฏฺฐกถาย วุตตํ ฯ

ตสฺส ปภฺยทสุจิตฺยา วิชฺฌนภาโวเยว นิमितฺตํ

อโหสิ ฯ

ตสฺมา สุจิตโลมเปโต ชาโต ฯ

เรื่องสุจิตโลมเปรตที่ ๒

ในเรื่องสุจิตโลมเปรตเรื่องที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

บทว่า **สุจิตโก** คือ เป็นคนทำการสอเสียด.

ได้ยินว่า เขาทำลายมนุษย์ทั้งหลายและพวก
เดียวกัน และยุงในราชตระกูลว่า คนนี้มีความผิดชื่อนี้
คนนี้ทำผิดชื่อนี้ ดังนี้, ครั้นยุงแล้ว ทำให้ถึงความพินาศ
วอดวาย.

ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นสุจิตโลมเปรต เพราะทำนิमित
คือ กรรมเพื่อการสลายทุกซ์จากการทำลายด้วยเข็มทั้งหลาย
เหมือนอย่างที่เขาตีแทง ทำลายพวกมนุษย์ ฉะนั้น.

ทุตฺยสุจิตโลมวตถุสมี ฯ

สุจิตโกติ เปสฺสญฺญการโก ฯ

โส กิร มนุสฺสเส อญฺญมญฺญจ ภินฺทิ
ราชกุเล จ อิมสฺส อิมํ นาม อตฺถิ อิมินา อิทนฺนาม
กตฺนติ สฺวจฺเตวา สฺวจฺเตวา อนฺยพฺยสนํ ปาเปสิ ฯ

ตสฺมา ยถา เตน สฺวจฺเตวา มนุสฺสา ภินฺนา
ตถา สุจิตฺติ เกทฺนทฺกขํ ปจฺจณฺุโกตุํ กมฺมเมว นิमितฺตํ
กตฺวา สุจิตโลมเปโต ชาโต ฯ

เรื่องอันทการเปรต

ในเรื่องเปรตแบกลูกอันทะ พึงทราบต่อไป:-

บทว่า **คามภูฏ** คือ เป็นอำมาตย์ผู้ตัดสินความ.

สัตว์นั้นได้มีอันทะเท่าหม้อ คือ มีขนาดเท่าหม้อใหญ่
เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

ด้วยว่า สัตว์นั้นเพราะเหตุที่รับสินบนในสถานที่ลับ
ปกปิด เมื่อจะทำโทษให้ปรากฏ ด้วยการตัดสินความโกง
ได้กระทำพวกเจ้าของไม้ให้ เป็นเจ้าของ; เพราะฉะนั้น
อวัยวะลับของสัตว์นั้นจึงบังเกิดปรากฏ.

เพราะเหตุที่สัตว์นั้น เมื่อเริ่มตั้งอาญาได้ยกของหนัก
อันไม่ควรจะทนได้ ให้แก่ชนเหล่าอื่น; เพราะฉะนั้น
อวัยวะลับของสัตว์นั้น จึงบังเกิดเป็นของหนักอันไม่ควรจะทน.

อันทการวตถุสมี ฯ

คามภูฏติ วินิจฺฉยามจฺโล ฯ

ตสฺส กมฺมสภาคตฺยา กุมฺภมตฺตา มหาฏฺฐป-
ปมาณฺยา อญฺฐา (๖๒๔) อเหตุํ ฯ

โส ทิ ยสฺมา รโหปฏฺิฉฺฉนฺเน จาเน ลญฺจํ
คเหตุวา กุฏฺวินิฉฺฉเยน ปากฺกํ โทสํ กโรนฺโต สามี
เก อสฺสามิเก อกาลิ ตสฺมาสฺส รหฺสฺสํ อจฺคํ
ปากฺกํ นิพฺพตฺตํ ฯ

ยสฺมา ทณฺฑํ ปฏฺุจฺเปนฺโต ปเรสํ อสยฺหการํ
อาโรเปสิ ตสฺมาสฺส รหฺสฺสํ อจฺคํ อสยฺหาโร หุตฺวา
นิพฺพตฺตํ ฯ

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นดำรงอยู่ในตำแหน่งใด ควรจะเป็นผู้ส่ม้าเสมอ, แต่ดำรงอยู่ในตำแหน่งนั้นแล้ว หาได้เป็นผู้ส่ม้าเสมอไม่; ฉะนั้น สัตว์นั้นจึงได้มีการนั่งไม่ส่ม้าเสมอจนอวัยวะลับ.

ยสุมา ยสุมี จาเน จิตเน สเมน ภวิตัพพ
ตสุมี จตวา วิสโม อโหสิ ตสุมาสุส รหสฺสงฺเค วิ
สมา นิสฺชชา อโหสิตี ฯ

เรื่องปรทาริกเปรต

ในเรื่องเปรตผัดเมียท่าน พิงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

สัตว์นั้น เมื่อล้มผัสผัสสะที่มีเจ้าของที่เขาคุ้มครองรักษาแล้วของคนอื่น ยังจิตให้รื่นรมย์ด้วยความสุขในกามอันเป็นความสุขในอุจจาระ จึงบังเกิด ในเปรตวิสัยนั้น เพื่อจะสัมผัสผัสสะ เป็นคุณ เสวยทุกข์ เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

ปรทาริกาวตฺถุสุมี ฯ

โส สตฺโต ปรสฺส รุกฺขิตฺโคปิโต สสฺสามิกํ
ผลฺลํ ฝุสนฺโต มีพฺหุสฺเซน กามสฺเซน จิตฺตํ รมยิตฺวา
กมฺมสภาคตฺยา คุณฺผลฺลํ ฝุสนฺโต ทุกฺขมนฺภูวิตฺตุํ ตตฺถ
นิพฺพตฺโต ฯ

เรื่องเปรตพราหมณ์ชั่ว

ในเรื่องพราหมณ์ชั่ว พิงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

เพราะชื่อว่า มาตุคาม ไม่เป็นอิสระในผัสสะของตน, แต่หญิงนั้น ขโมยผัสสะของสามีนั้น ยังความอภิรมย์ให้ เกิดแก่คนเหล่าอื่น: ฉะนั้น จึงได้บังเกิดเป็นหญิงเปรตปราศจากผิว เพื่อกำจัดสัมผัสเป็นสุขนั้นเสียแล้ว เสวยสัมผัสเป็นทุกข์ เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

พฺภุจพฺรามาณวตฺถุสุมี ฯ

ยสุมา มาตุคาโม นาม อตฺตโน ผลฺเส
อนิสฺสโร สภา จ ตํ สามิกสฺส สนฺตํ ฝลฺลํ
เถเนตฺวา ปเรสฺส อภิริตี อฺปปาเทสิ ตสุมา กมฺม-
สภาคตฺยา สุขสมฺผลฺลํ ธีลิตฺวา ทุกฺขสมฺผลฺลํ อนฺภูวิตฺตุํ
นิจฺฉวิตฺถิ หุตฺวา อฺปปนฺนา ฯ

เรื่องมังคูลิหญิงเปรต

ในเรื่องมังคูลิหญิงเปรต พิงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า มงฺคฺสิ ได้แก่ มีรูปผิดไป คือ มองดูน่าชัง น่าเกลียด.

ได้ยินว่า หญิงนั้นทำหน้าที่เป็นแม่มด คือ หน้าที่เป็นทาสีของยักษ์ กล่าวว่ เมื่อทำพิธีกรรมอย่างนี้ด้วยสิ่งนี้และสิ่งนี้ ความเจริญของพวกท่าน ชื่อนี้จักมี ดังนี้แล้วถือเอาของหอมและดอกไม้เป็นต้นของมหาชน ด้วยการล่อลวงยังมหาชนให้ยึดถือมัจฉาทิฏฐิอันเป็นทิฏฐิชั่ว.

เพราะฉะนั้น หล่อนจึงเกิดเป็นนางเปรตมีกลิ่นเหม็น เพราะขโมยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เป็นนางเปรต

มงฺคฺสิตฺถิวตฺถุสุมี ฯ

มงฺคฺสิทฺนิตฺติ วิรูปฺปิ ทฺพฺทลิกํ วิภจฺฉํ ฯ

สภา กิร อิกฺขณิกากมฺมํ ยกฺขทาสิกมฺมํ กโรนฺตี
อิมินา จ อิมินา จ เอวํ พฺลิกมฺเม กเต
อยนฺนาม ตุมหากํ วุฑฺฒิ ภวิสฺสตีติ มหาชนสฺส
คณฺธปฺปมาทีนํ วมฺจนาย คเหตุวา มหาชนํ ทฺพฺทสิฏฺฐิ
มิจฺฉาทิฏฺฐิ คณฺหาเปสิ ฯ

ตสุมา ตาย กมฺมสภาคตฺยา คณฺธปฺปมาทีนํ
เถนิตตฺตา ทฺพฺคคฺนธา ทฺพฺทสฺสนสฺส คาหิตตฺตา

มองดูน่าซึ้ง ผิดรูป น่าเกลียด เหตุให้มหาชนยึดถือความ เห็นชั่ว เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรมนั้น.

เรื่องโอกิลินิหญิงเปรต

เรื่องโอกิลินิหญิงเปรต พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

ชื่อว่า **อุปกุก โอกิลินิ ไอกีร์ณี** มีความว่า ได้ยินว่า นางเปรตนั้น นอนอยู่บนเชิงตะกอนถ่านเพลิง ดิ้นหลิกไป มาถูกไฟไหม้; เพราะฉะนั้น นางจึงเป็นผู้ถูกไฟคลอกมี สรีระสุกด้วยไฟกรด มีน้ำเหลืองหยด มีสรีระเปื่อย คือ หยาดน้ำเหลืองทั้งหลายย่อมหลั่งออกจากสรีระของนาง เปรตนั้น และมี ถ่านเพลิงเกลื่อนกล่น คือเกลื่อนกล่น ด้วยถ่านเพลิง.

ด้วยว่าถ่านเพลิงทั้งหลาย มีสีดั่งดอกทองกวาว ย่อมตกแม้จากเบื้องล่างของนางเปรตนั้น ถ่านเพลิงทั้งหลาย ย่อมตกแม้ในข้างทั้ง ๒ แม้จากอากาศ ในเบื้องบนของ นางเปรตนั้น.

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ามีไฟครอก น้ำเหลืองหยด มีถ่านเพลิง เกลื่อนกล่น.

นางนั้นเป็นคนขี้หึงเอากระทะถ่านเพลิงรดหญิง ร่วมผิว.

ได้ยินว่า นางระบำคนหนึ่งของพระราชอาชงศ์นั้น วางกระทะ ถ่านเพลิงไว้ในที่ใกล้ เช็ดน้ำจากตัวและอบ ด้วยฝ่ามือ.

พระราชอาชงศ์สนทนากับนางระบำนั้น และทรง แสดงอาการโปรดปราน มากไป.

พระอัคมเหลืทรงทนดูเหตุการณ์นั้นไม่ไหว ทรงหึง เมื่อพระราช อาชงศ์ออกไปไม่ทันนาน ก็ทรงหยิบกระทะ ถ่านเพลิงนั้น รดถ่านเพลิง ลงเบื้องบนนางระบำนั้น.

พระนางทำกรรมนั้นแล้ว บังเกิดในเปรตโลก เพื่อ เสวยวิบาก เช่นนั้นนั่นแล.

โอกิลินิติวตถุสมิ ฯ

อุปกุก โอกิลินิ ไอกีร์ณี สา กิร อังคาร- จิตตเก (๖๒๕) นิพนา วิพนุพมานา ปริวตตมานา ปจจติ ตสฺมา อุปกุกา เจว โทติ ขเรน อคฺคินา ปกฺกสรีรา จ โอกิลินิ จ กิลินุสรีรา จ พินุพินุ- นิสฺสา สรีโรโต ปคฺขรณฺติ ไอกีร์ณี จ อังคาร- ปรีกณฺณา ฯ

ตสฺสา ทิ เหฏฺฐโตปิ กีสฺสกุพฺพวณฺณา อังคารา อฎฺยปฺสเสฏฺฐิ อากาสโตปิสฺสา อุปฺริ อังคารา ปตฺนฺติ ฯ

เตน วุตฺตํ อุปกุกํ โอกิลินิ ไอกีร์ณี ฯ

สา อิสฺสาปกฺตา สปตฺตี อังคารกฺฎาเหเน โอิ กิรีติ ฯ

ตสฺส กิร รมฺโฆ เอกา นาฏฺกนิ อังคารกฺฎาหํ สมิเป จเปตฺวา คตฺโต อุกทญฺจ ปุญฺจติ ปาณินา จ เสทํ กโรติ ฯ

ราชา ตาย สทฺธิ กถญฺจ กโรติ อุปฺริ ตฺฎฺจการญฺจ ทสฺเสติ ฯ

อคฺคมเหลื ตํ อสฺหมานา อิสฺสาปกฺตา หุตฺวา อจิรปฺกนฺตสฺส รมฺโฆ ตํ อังคารกฺฎาหํ คเหตุวา ตสฺสา อุปฺริ อังคาเร ไอกีร์ ฯ

สา ตํ กมฺมํ กตฺวา ตาทิสฺสเยว วิปากํ ปจฺจนฺนวิตุํ เปตโลเก นิพฺพตฺตา ฯ

เรื่องโจรฆาตเปเรต

ในเรื่องโจรฆาตเปเรต พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

เพชฌฆาตโจรนั้นตัดศีรษะพวกโจรมาช้านาน ตามคำสั่งของพระราชา เมื่อบังเกิดในเปตโลกจึงได้บังเกิดเป็นตัวกพันธุ์ไม่มีศีรษะ.

โจรฆาตวตถุสมี ฯ

โส รมโย อาณาย ทิฆรตตํ โจรานํ สีสานินิทิตฺวา เปตโลเก นิพฺพตฺตุนฺโต อสฺสภพฺนุํ หุตฺวานิพฺพตฺติ ฯ

เรื่องพระภิกษุเปเรตเป็นต้น

ในเรื่องภิกษุ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **ปาปภิกษุ** คือ เป็นภิกษุลามก.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นบริโภคปัจจัย ๔ ที่เขาถวายด้วยศรัทธาของชาวโลก เป็นผู้ไม่ล้ารวมทางกายทวารและวจีทวาร มีอาชีพอันทำลายแล้ว เทียวเล่น สนุกสนานตามชอบใจ.

ภายหลังถูกไฟไหม้อยู่ในนรก ตลอดพุทธันตรหนึ่ง เมื่อเกิดในเปตโลก ก็บังเกิดด้วยอัตภาพเช่นกับภิกษุนั้นแหละ.

แม้ในเรื่องภิกษุณี เรื่องสิกขมานา เรื่องสามเณร เรื่องสามเณรีเปเรต ก็วินิจฉัยนี้เหมือนกัน.

ภิกษุวตถุสมี ฯ

ปาปภิกษุติ ลามกภิกษุ ฯ

โส กิร โลกสฺส สทฺธาเทยฺเย จตฺตารโปลฺเจเย ปริภุชฺชิตฺวา กายวจฺจิตฺวาเรหิ อสฺสภพฺนุํ ตินฺนาชฺชิวํ จิตฺตเกหิ กิพฺนฺโต วิจฺริ ฯ

ตโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ นิรฺเย ปรฺจฺจิตฺวา เปตโลเก นิพฺพตฺตุนฺโต ภิกษุสทิสฺเสนเว อตฺตภาเวเน นิพฺพตฺติ ฯ

ภิกษุณีสิกขมานาสามเณรสามเณรีวตถุสฺสปี อยเมว วินิจฺฉโย ฯ

เรื่องแม่น้ำตโปทา

ในเรื่องแม่น้ำตโปทา พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **อจฺโฆทโก** แปลว่า มีน้ำใส.

บทว่า **สีโตทโก** แปลว่า มีน้ำเย็น.

บทว่า **สาโตทโก** แปลว่า มีน้ำรสอร่อย.

บทว่า **เสโตทโก** แปลว่า มีน้ำบริสุทธิ์ คือ ไม่มีสาหร่ายแพน และเปือกตม.

บทว่า **สุตฺถุจฺโ** คือ เข้าถึงแล้วด้วยท่าทั้งหลายที่ดี.

บทว่า **รมณฺเีย** แปลว่า นำให้เกิดความยินดี.

บทว่า **จกฺกมตฺตานิ** แปลว่า มีประมาณเท่าล้อรถ.

ข้อว่า **ภฺภูจฺจิตฺตา สนฺทติ** ความว่า เป็นแม่น้ำร้อนจัดเดือดพล่าน ไหลไปอยู่.

บทว่า **ยตฺตายํ ภิกฺขเว** ตัดบทเป็น **ยโต อยํ ภิกฺขเว** แปลว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! แม่น้ำตโปทานี้

ตโปทาวตถุสฺสมี ฯ

อจฺโฆทโกติ ปรสนฺโนทโก ฯ

สีโตทโกติ สีตลฺลุทโก ฯ

(๖๒๖) **สาโตทโกติ** มธุโรทโก ฯ

เสโตทโกติ ปริสฺสุทฺโรทโก นิสฺเสวาลปนฺกทฺทโม ฯ

สุตฺถุจฺจติ สุนฺทเรหิ ติฏฺฐเจหิ อฺอุปฺปนฺโน ฯ

รมณฺเียติ รติชนโก ฯ

จกฺกมตฺตานีติ รถจกฺกปฺปมาณานิ ฯ

ภฺภูจฺจิตฺตา สนฺทติ ตตฺตฺตา สนฺตตฺตฺตา หุตฺวานสนฺทติ ฯ

ยตฺตายํ ภิกฺขเวติ ยโต อยํ ภิกฺขเว ฯ

ไหลมาแต่ที่ใด... ?

บทว่า โส ทโท แปลว่า ห้วงน้ำนั้น.

ถามว่า ก็แม่น้ำตโปทานี้ ไหลมาแต่ที่ไหน ?

แก้วว่า ได้ยินว่า ภายใต้ภูเขาเวการบรรพต มีภพนาคนประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ของพวกนาคผู้อยู่บนภาคพื้น เช่นกับเทวโลกประกอบด้วยพื้นอันสำเร็จ ด้วยแก้วมณีและด้วยอาราม และอุทยาน.

ห้วงน้ำนั้นอยู่ในที่เล่นของพวกนาคในภพนาคนั้น.

แม่น้ำตโปทานี้ ไหลมาแต่ห้วงน้ำนั้น.

ข้อว่า ทูวินน์ มหานิรยาน์ อนุตริกาย อากัจฉติ ความว่า ได้ยินว่า มหาเปตโลกผ่านเมืองราชคฤห์มา, แม่น้ำตโปทานี้มาจากระหว่าง มหาโลห กุมภินรอก ๒ ชุม ในมหาเปตโลกนั้น; ฉะนั้น จึงเดือดพล่านไหลไปอยู่.

โส ทโทติ โส รทโท ฯ

กุโต ปนายํ สนนทิตติ ฯ

เวการปพพตสส กิร เภูจจา ภูมมฏจกนาคานํ ปญจโยชนสติกํ นาคภวนํ เทวโลกสทิสํ มณิเมยนตเลน อารามุชยานเท จ สมนนาคตํ ฯ

ตตถ นาคานํ กิพนฏจนาเน โส อุทกทโท ฯ

ตโต อยํ ตโปทา สนนทิตติ ฯ

ทูวินน์ มหานิรยาน์ อนุตริกาย อากัจฉติติ ราชคหนครํ กิร อาวิชฌิตวา มหาเปตโลเก ตตถ ทูวินน์ มหาโลหกุมภินิรยาน์ อนุตเรเน อยํ ตโปทา อากัจฉติ ตสมา ภูฏจิตตา สนนทิตติ ฯ

เรื่องการรบ

ในเรื่องการรบ พิงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

ข้อว่า นนทิ จรติ ได้แก่ ตีกลองพิชัยเกร์เที่ยวประกาศไป.

ข้อว่า ราชา อวุโส ลิจฉวีติ ความว่า ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวันและที่พักกลางคืนของตนเห็นพวกเจ้าลิจฉวีผู้มีฝีมือชำนาญยิ่งได้ แม่นยำ เมื่อคำนึงว่า ก็พระราชาทรงก่อสร้างครมกับพวกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ได้เห็นพระราชาทรงปราชั้ย หนีไปอยู่ ด้วยทิพยจักขุ.

ลำดับนั้น พระเถระจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า 'ผู้มีอายุทั้งหลาย พระราชาผู้เป็นอุปฐากของพวกท่าน ทรงปราชั้ยพวกเจ้าลิจฉวีแล้ว].

คำว่า สจจํ ภิกขเว โมคคัลลาโน อาห ความว่า โมคคัลลานะ เมื่อคำนึงในเวลาพระราชาทรงปราชั้ย กล่าวสิ่งที่ตนเห็น ชื่อว่ากล่าวจริง.

ยุทฺธวตฺถุสมี ฯ

นนทิ จรตติ วิชยเกร์ อาทินฺทติ ฯ

ราชา อวุโส ลิจฉวีทิตติ เถโร กิร อตตโน ทิวาฏจนาเน จ รตติฏจนาเน จ นิสีทิตวา ลิจฉวีโยกตทตถา กตฺตฺตปาสนา ราชา จ เตหิ สทฺธี สมนปหารํ เทตติติ อวชฺเชนฺโต ทิพฺเพเน จกฺขุณา ราชานํ ปราชิตํ ปลายมานํ อทฺทล ฯ

ตโต ภิกขุ อามนฺเตตฺตวา ราชา อวุโส ตฺมหากํ อุปฐากาโก ลิจฉวีทิตติ ปกคฺโคตติ อาห ฯ

สจจํ ภิกขเว โมคคัลลาโน อาทาติ ปราชิตกาเล อวชฺชิตฺตวา ยํ ทิฏฺฐจํ ตํ ภณฺนโต สจจํ อาห ฯ

เรื่องข้างลงน้ำ

ในเรื่องข้างลงน้ำ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้:-

บทว่า **สปปินิกาย** คือแม่น้ำที่มีชื่ออย่างนี้.

บทว่า **อเนญชฺ์ สมาริ** ได้แก่ จตุตถฆานสมาริ อันเป็นอเนญชะคือ ไม่หวั่นไหว เว้นจากความดีนรรนทาง กายและวาจา.

บทว่า **นาคาน** แปลว่า แห่งข้างทั้งหลาย.

ข้อว่า **โอคาค** **อุตตรนตานิ** ความว่า ลงน้ำแล้ว ขึ้นอีก.

ได้ยินว่า ข้างเหล่านั้นลงน้ำลึกแล้ว อาบและดื่มใน น้ำนั้น เอาจวงดูดน้ำ แล้วพนใส่กันและกันจึงขึ้นไป.

มีคำอธิบายว่า แห่งข้างเหล่านั้น ตัวลงน้ำแล้วขึ้น อยู่อย่างนี้.

ข้อว่า **โกณจ** **กโรนตานิ** ความว่า ยืนอยู่ริมฝั่ง แม่น้ำสอดวงง เข้าในปากแล้ว ทำเสียงดังนกกะเรียน.

คำว่า **สทท** **อลโสสิ** ความว่า เราได้ยินเสียง โกฎณาทนั้น.

ข้อว่า **อตเถโส ภิกขเว สมาริ โส จ โข อปริสุทโธ** ความว่า สมารินั้นของโมคคัลลานะมีอยู่, แต่สมารินั้นแล เป็นของไม่บริสุทธิ์.

ได้ยินว่า พระเถระในวันที่ ๗ แต่เวลาบวช ได้ บรรลุพระอรหัตผล ในวันนั้นยังไม่มีวสี (ความชำนาญ) อันประพฤติแล้ว ด้วยอาการ ๕ อย่าง ในสมาบัติ ๘ ยังมีได้ยังธรรมอันเป็นข้าศึกต่อสมาริให้บริสุทธิ์ด้วยดี นั่ง เข้าจตุตถฆานแนวนั้นกระทำให้มีเพียงแต่สัญญาแห่งการนึก การเข้า การตั้งใจ การออก และการพิจารณาเท่านั้น ออกจากองค์ฆานแล้ว ได้ยินเสียงแห่งข้างทั้งหลายได้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราได้ยินเสียง ภายในสมาบัติ ดังนี้.

ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ‘ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย สมารินั้น มีอยู่, แต่สมารินั้นแลไม่บริสุทธิ์.

นาโคคาคหตถุสมิ ฯ

สปปินิกายาติ เอรุณามิกาย ฯ

อเนญชฺ์ สมารินุติ อเนญชฺมจลล กายวาจา-
วิปฺพนทฺทวิริทิตฺ จตุตถฆานสมาริ ฯ

(๖๒๗) **นาคานนุติ** หตถิน ฯ

โอคาค **อุตตรนตานิ** โอคาคิตฺวา ปุณ
อุตตรนตานิ ฯ

เต กิร คมภีรํ อุทกํ โอตริตฺวา ตตถ
นทตฺวา จ ปิวิตฺวา จ โสณทาย อุทกํ คเหตุวา
อณฺณมณฺณํ อาโลเลตฺวา อุตตรนตฺติ ฯ

เตลล เอรุ โอคยฺห อุตตรนตานิ วุตตํ โหติ ฯ

โกณจ **กโรนตานิ** นทิตฺเร จตฺวา โสณท
มุเข ปกฺขิปิตฺวา โกฎณาทํ กโรนตานิ ฯ

สทท **อลโสสินุติ** ตํ โกฎณาทสททํ อลโสสิ ฯ

อตเถโส ภิกขเว สมาริ โส จ โข อปริสุทโธ
อตถิ เอโส สมาริ โมคคัลลานสฺส โส จ โข
ปริสุทโธ น โหติ ฯ

เถโร กิร ปพฺพชิตโต สตตเม ทิวเส ตทหุ
อรหตฺตปฺปโต อฏฺฐสฺส สฺมาปตฺติสฺส ปณฺจหากาเรหิ
อจิณฺณวสิภาโว สมาริปาริปนฺนิกเก ธมฺเม น สฺฏฺฐ
ปริโสเรตฺวา อวชฺชนสฺมาปชฺชนอริฏฺฐานวฏฺฐาน-
ปจฺจเวกฺขณานิ สยณามตฺตกเมว กตฺวา จตุตถฆาน
อปเปตฺวา นิลินฺโน ฆานญฺเคหิ วฏฺฐาย นาคาน
สททํ สุตฺวา อนฺโตสฺมาปตฺติยํ อลโสสินุติ เอรุสยณิ
อโหสิ ฯ

เตน วุตตํ อตเถโส ภิกขเว สมาริ โส จ
โข อปริสุทโธติ ฯ

เรื่องพระโสภิตะ

ในเรื่องพระโสภิตะ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

ชื่อว่า **อหิ อาวุโส ปณฺจกปฺปสตานิ อนุสฺสรามิ** ความว่า พระเถระกล่าวว่า ‘เราระลึกชาติได้ ด้วยอวชาสนจิตเดียว’.

ก็เมื่อถือเอาความอีกอย่างหนึ่ง การระลึกถึงขั้นที่ เคยอาศัยอยู่ในอดีต นั้นๆ ด้วยอวชาสนจิตต่างๆ กัน โดยลำดับ ของพระสาวกทั้งหลาย ไม่น่าอัศจรรย์; เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ยกโทษ.

แต่เพราะพระโสภิตะนั้นกล่าวว่า เราระลึกชาติได้ ด้วยอวชาสนจิตเดียว ดังนี้; เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึงยกโทษ.

ชื่อว่า **อตฺถเสลา ภิกฺขเว โสภิตสฺส สฺวา จ โข เอกายเว ชาตี** ความว่า ชาติที่โสภิตะกล่าวว่า เราระลึกชาติได้ ดังนี้ ของโสภิตะ มีอยู่, ก็แล ชาตินั้นมีเพียงชาติเดียวเท่านั้น อธิบายว่า โสภิตะ มิได้ระลึกโดย ผิดลำดับ ไม่ติดต่อกัน.

ถามว่า พระโสภิตะนี้ระลึกชาติได้อย่างไร ?

แก้วว่า ได้ยินว่า พระโสภิตะนี้ บวชในลัทธิเดียรถีย์ ยังสัจญ์สมาบัติ ให้บังเกิดแล้ว เป็นผู้มีความไม่เสื่อมทำ กาลแล้ว บังเกิดในอสังกัฏฐิกกว่า ๕๐๐ กัป.

ท่านอยู่ในอสังกัฏฐิกานั้นตรารบเท่าชนมายุในที่สุด อุปติในมนุษยโลก แล้วบวชในพระศาสนาได้ทวาริชา ๓ ให้แจ้ง.

ท่านเมื่อระลึกถึงขั้นที่ เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อน เห็นปฏิสนธิในอัฐภาพนี้ ต่อจากนั้น ได้เห็นเฉพาะ จุตินอัฐภาพที่ ๓.

ลำดับนั้นท่านไม่อาจระลึกถึงอัฐภาพอันไม่มีจิตใน ระหว่างจุตินอัฐภาพนี้ ทั้ง ๒ ได้ จึงได้กำหนดโดยนัยว่า เราบังเกิดในอสังกัฏฐิกแน่นอน.

พระโสภิตเถระนั้น กำหนดได้อยู่อย่างนี้ได้กระทำ สิ่งที่ทำไต่ยาก เหมือนกับแยงปลายแห่งขนทรายที่ฝ่าเป็น ๗ ส่วนเข้ากับปลาย เหมือนกับ การแสดงรอยเท้าใน อากาศ; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตั้ง ท่าน ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ในเพราะเรื่องนี้แหละว่า ‘ดู

โสภิตวตฺถุสฺมึ ฯ

อหิ อาวุโส ปณฺจกปฺปสตานิ อนุสฺสรามิติ เอกาวชฺชเนน อนุสฺสรามิ ติ อหิ ฯ

อิตรถา ทิ อนจฺฉริยํ อริยสาวกานํ ปฏิปาฏิยา นานาวชฺชเนน ตสฺส ตสฺส อตฺตนิवासสฺส อนุสฺสรณนฺติ น ภิกฺขู อุชฺฌมาเยยฺยํ ฯ

ยสฺมา ปเนส เอกาวชฺชเนน อนุสฺสรามิ ติ อหิ ตสฺมา ภิกฺขู อุชฺฌมายิสฺสุ ฯ

อตฺถเสลา ภิกฺขเว โสภิตสฺส สฺวา จ โข เอกายเว (๖๒๘) ชาตีติ ยํ โสภิต ชาตี อนุสฺสรามิ ติ อหิ อตฺถเสลา ชาตี โสภิตสฺส สฺวา จ โข เอกายเว อนนฺตรา น อุปฺปฏิปาฏิยา อนุสฺสรिताติ อธิปฺปายี ฯ

กถํ ปนายํ เอตํ อนุสฺสรีตี ฯ

อโย กิร ปณฺจณฺนํ กปฺปสตานํ อุปฺริ ติตถายตเนน ปพฺพชิตฺวา อสณฺณิมมาปตตี นิพฺพตเตตฺวา อปฺริ- หินฺชฺฌมาโน กาลํ กตฺวา อสณฺณิมเว นิพฺพตตี ฯ

ตตถ ยาวตายุกํ จตฺวา อวสานเณ มนุสฺสโลเก อุปฺปนฺโน สาสเนน ปพฺพชิตฺวา ติสฺโส วิชฺชา สจฺฉากาลิ ฯ

โส ปุพฺเพนิवासํ อนุสฺสรมาโน อิมสฺมึ อตฺตภาเว ปฏิสนฺธิํ ทิสฺวา ตโต ปรี ตติเย อตฺตภาเว จุติเมว อพฺทส ฯ

อถ อุภินฺนมนฺตรา อจิตฺตํ อตฺตภาवं อนุสฺสรีตุํ อสฺกโกนฺโต นยโต สลฺลกฺเขสิ อพฺรธาหํ อสณฺณิมเว นิพฺพตโตติ ฯ

เอวํ สลฺลกฺเขเนเตน เตน ทุกฺกรํ กตํ สตฺตธา ภินฺนสฺส วาสส โภภฺยา โภภฺย ปฏิวิทฺธา อากาเส ปทํ ทสฺสิตํ ตสฺมา นํ ภควา อิมสฺมึเยว วตฺถุสฺมึ เอตทคฺเค จเปสิ เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขุณฺํ ปุพฺเพนิवासํ อนุสฺสรนฺตานํ ยทิตํ

ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรา ผู้ระลึกถึงชั้นที่เคยกาศ์ในกาลก่อน โสภิตะนี้เป็นเลิศ' ดังนี้.

โสภิตโตะติ ฯ

บทสรุปปาราชิก

จคำว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม คือ ปาราชิก ๔ ข้าพเจ้ายกขึ้น สวดแล้วแลนี้เป็นคำแสดงถึงปาราชิกที่ยกขึ้นแสดง ในปาราชิกุเทศน์นั้นแล.

แต่ประมวลกันเข้าแล้ว ฟังทราบปาราชิกทั้งหมด ที่เดียว ว่ามี ๒๔ อย่าง.

๒๔ อย่าง คืออะไรบ้าง ?

คือ ที่มาในพระบาลี ๘ อย่าง คือของพวกภิกษุ ๔ เฉพาะของพวกนาง ภิกษุณี ๔.

อภัพบุคคล ๑๑ จำพวก.

บรรดาอภัพบุคคล ๑๑ จำพวกเหล่านั้น บัณเฑาะก์ ลัทธิวัตรัจฉาน และอุกโตพยัญชนก ๓ จำพวก เป็นพวก อเหตุกปฏิสนธิ จัดเป็น พวกวัตถุวิบัติ.

พวกวัตถุวิบัติเหล่านั้น ไม่ถูกห้ามสวรรค์ แต่ถูกห้ามมรรค.

จริงอยู่ บัณเฑาะก์เป็นต้นเหล่านั้น จัดเป็นอภัพบุคคลสำหรับการได้มรรค เพราะเป็นพวกวัตถุวิบัติ.

ถึงการบรรพชาสำหรับพวกเขา ก็ทรงห้ามไว้.

เพราะฉะนั้น บัณเฑาะก์เป็นต้นแม่เหล่านั้น จึงจัดเป็นผู้ฟ่ายแพ้ (เป็นปาราชิก).

บุคคล ๘ จำพวกเหล่านี้ คือ คนลักเพศ ภิกษุเข้ารีตเดียรถีย์ คนฆ่ามารดา คนฆ่าบิดา คนฆ่าพระอรหันต์ สามเณรผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี คนทำโลหิตุปบาท ภิกษุผู้ทำสังฆเภท ซึ่งว่าถึงฐานะเป็นอภัพบุคคล เพราะเป็นผู้วิบัติด้วยการกระทำของตน เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็นผู้ฟ่ายแพ้ด้วย.

บรรดาบุคคล ๘ จำพวกนั้นสำหรับบุคคล ๓ จำพวก เหล่านี้ คือ คนลักเพศ ภิกษุเข้ารีตเดียรถีย์ สามเณรผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี ไม่ถูกห้ามสวรรค์ แต่ถูกห้ามมรรคแท้.

อีก ๕ จำพวกถูกห้ามแม่ทั้ง ๒ อย่าง.

เพราะว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นจำพวกลัทธิที่จะต้อง

*** อุทฺธิฏฺฐา โข อายสฺมนฺโต จตฺตารโ
ปาราชิกา ฌมฺมาติ อิทํ อิตฺ อุทฺธิฏฺฐปาราชิกปริ-
ทีปนเมว ฯ

สโมธานตฺวา ปน สพฺพานเว จตุวิสฺติ
ปาราชิกานิ เวทิตพฺพานิ ฯ

กตมานิ จตุวิสฺติ ฯ

पालิอาคตานิ ตาว ภิกฺขุณฺโ จตฺตาริ ภิกฺขุณฺนิ
อสาธารณานิ จตฺตาริตฺติ อฏฺฐ ฯ

เอกาทส อภัพฺพคฺคฺลา ฯ

(๖๒๙) เตสุ ปณฺทกฺติรจฺฉานคตอุกโตพยญฺชนโก
ตโย วัตถุวิปนฺนา อเหตุกปฏิสนฺธิกา ฯ

เตลํ สคฺโค อวาริตฺโต มคฺโค ปน วาริตฺโต ฯ

อภัพฺพา ทิ เต มคฺคปฏิลาภาย วัตถุวิปนฺนตฺตา ฯ

ปพฺพชฺชาปิ เนลํ ปฏิภฺขิตฺตา ฯ

ตลฺลมา เตปิ ปาราชิกา ฯ

เถยฺยสํวาลโก ติตฺถิยปกฺกนฺตโก มาตุฆาตโก
ปีตุฆาตโก อรหนฺตฆาตโก ภิกฺขุณีฆุสโก รุหฺริรูปาทโก
สงฆเภทโกติ อิเม อฏฺฐจ อตฺตโน กิริยาย วิปนฺนตฺตา
อภัพฺพจฺฉานํ ปตฺตาทิตฺติ ปาราชิกา จ ฯ

เตสุ เถยฺยสํวาลโก ติตฺถิยปกฺกนฺตโก ภิกฺขุณีฆุสโกติ
อิเมลํ ตินฺณณํ สคฺโค อวาริตฺโต มคฺโค ปน วาริตฺโต ฯ

อิตเรลํ ปณฺจจฺฉนํ อุภยมฺปิ วาริตฺโต ฯ

เตหิ อนนฺตรา นรเก นิพฺพตฺตนฺกสฺตฺตา ฯ

เกิดในนรกไม่มีระหว่าง.

อภัพบุคคล ๑๑ จำพวกเหล่านี้ และบุคคลผู้เป็นปาราชิก ๘ ข้างต้น จึงรวมเป็น ๑๙ ด้วยประการฉะนี้.

แม้บุคคลเหล่านั้นรวมกับนางภิกษุณีผู้ยังความพอใจให้เกิดในเพศคฤหัสถ์ แล้วนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์จึงรวมเป็น ๒๐.

จริงอยู่ นางภิกษุณีนั้น ถึงจะไม่ได้กระทำการล่วงละเมิดด้วยอชฌมาจาร ก็จัดว่าไม่เป็นสมณได้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้; เพราะเหตุนั้น ปาราชิกเหล่านี้ จึงมี ๒๐ ก่อน.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อนุโลมปาราชิกแม้เป็นอย่างอื่น ยังมีอีก ๔ ด้วยอำนาจภิกษุ ๔ จำพวกเหล่านี้คือ ภิกษุมือองค์กำเนิดยาว (ปรารธนา จะเสพเมถุนธรรมจึงสอดองค์กำเนิดเข้าไปทางวิจจรรคของตน) ๑ ภิกษุมือหลังอ่อน (ปรารธนาจะเสพเมถุนธรรม ก็มลงอมองค์กำเนิดของตน) ๑ ภิกษุเอาปากอมองค์กำเนิดของผู้อื่น ๑ ภิกษุนั่งสวมองค์กำเนิดของผู้อื่น ๑.

ก็เพราะเหตุที่ธรรมชาติของคน ๒ คน ผู้เข้าถึงความเป็นเช่นเดียวกัน ด้วยอำนาจระคะ ตรัสเรียกว่า เมถุนธรรม; ฉะนั้น ปาราชิก ๔ เหล่านี้ ชื่อว่า ย่อมอนุโลมแก่เมถุนธรรมปาราชิก โดยปริยายนี้ เพราะภิกษุ ๔ จำพวกนั้นถึงจะไม่ได้เสพเมถุนธรรมเลย ก็พึงต้องอาบัติได้ ด้วยอำนาจ การยังมรรคให้เข้าไปทางมรรคอย่างเดียว; เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า อนุโลมปาราชิก ฉะนี้แล.

พึงประมวลอนุโลมปาราชิก ๔ เหล่านี้ และปาราชิก ๒๐ ประการ ข้างต้นเข้าด้วยกันแล้ว ทราบปาราชิกทั้งหมดทีเดียว ว่ามี ๒๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้.

ชื่อว่า **น ลภติ ภิกขุทธิ สทฺธิ สํวาสํ** มีความว่า ย่อมไม่ได้สังวาส ต่างโดยประเภท มีอุโบสถ ปวารณา ปาฏิโมกขุทเทส และสังฆกรรมกับด้วย ภิกษุทั้งหลาย.

ชื่อว่า **ยถา ปุเร ตถา ปจฺจนา** มีความว่า ในกาลก่อนคือ ในเวลา เป็นคฤหัสถ์และเวลาที่ยังมีได้อุปสมบท (ย่อมเป็นผู้ไม่มีสังวาส). ฉันทใด, ภายหลังแม้ต้องปาราชิกแล้ว ก็เป็นผู้ไม่มีสังวาส ฉันทนั้นเหมือนกัน.

สังวาสต่างโดยประเภทมี อุโบสถ ปวารณา ปาฏิโมกขุทเทส และสังฆกรรม กับด้วยภิกษุทั้งหลายของภิกษุณีนั้น ไม่มี; เพราะเหตุนี้ ภิกษุณีนี้นามว่าย่อมไม่ได้

อิติ อิเม จ เอกาทส ปุริมา จ อฏฺฐ เอภฺนวิสติ ฯ

เตปิ คิหฺลิ่งเค รุจฺจึ อุปฺปาเทตฺวา คิหฺนินฺวาลํ นิวตฺตยา ภิกฺขุณียา สทฺธิ วิสติ ฯ

สา ทิ อชฺชมาจารวิตฺตีกุมํ อกตฺวาปิ เอตฺตวตฺตา อสฺสมณฺณิตฺติ อิมานิ ตาว วิสติ ปาราชิกานิ ฯ

อปฺรานิปิ ลมฺพี มุฑฺฎิกฺกุจฺจโก ปฺรสฺส องฺคชาตํ มุเขน คณฺหาติ ปฺรสฺส องฺคชาเต อภินิสฺสิตฺติ อิเมสํ จตฺตุนํ วเสน จตฺตาริ อนุโลมปาราชิกานิตฺติ วทฺนฺติ ฯ*** (ส.๗/๒๕๑๓)

เอตานิ ทิ ยสฺมา อุภินฺนํ รากฺวเสน สทิสฺสากฺวูปคตฺตานํ รมฺโม เมถุนธมฺโมติ วุจฺจติ ตสฺมา เอเตน ปฺริยาเยน เมถุนธมฺมํ อปฺปฏิเสวิตฺวาเยว เกวลํ มคฺเคน มคคฺปฺเวสนนฺวเสน อาปฺชชิตฺตพฺพตฺตา เมถุนธมฺม-ปาราชิกสฺส อนุโลเมเนตฺติ อนุโลมปาราชิกานิตฺติ วุจฺจนฺตฺติ ฯ

อิติ อิมานิ จตฺตาริ ปุริมานิ จ วิสติ สํเวธาเนตฺวา สพฺพาเนว จตฺตวิสติ ปาราชิกานิ เวทิตฺตพฺพานิ ฯ

(๖๓๐) **น ลภติ ภิกขุทธิ สทฺธิ สํวาสนฺติ** อุปฺสถปฺปวารณาปาฏิโมกขุทเทสสงฆมมฺปฺปเภทํ ภิกฺขุทธิ สทฺธิ สํวาสํ น ลภติ ฯ

ยถา ปุเร ตถา ปจฺจนาติ ยถา ปุพฺเพ คิหิกฺกาเล จ อนุปสมฺปนฺนกาเล จ ปจฺจนา ปาราชิกํ อาปนฺโนปิ ตเถว อลฺวํโส โหติ ฯ

นตฺถิ ตสฺส ภิกฺขุทธิ สทฺธิ อุปฺสถปฺปวารณา-ปาฏิโมกขุทเทสสงฆมมฺปฺปเภทโท สํวํโสติ ภิกฺขุทธิ สทฺธิ สํวาสํ น ลภติ ฯ

สังวาสกับด้วยภิกษุทั้งหลาย.

ชื่อว่า **ตตถายสมนุเต ปุจฉามี** มีความว่า
ข้าพเจ้าขอถามท่านทั้งหลาย ในปาราชิก ๔ เหล่านี้ว่า
ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ ?

บทว่า **กัจฉิตถ** ตั้บบทว่า **กัจฉิ** **เอตถ** มีความว่า
ในปาราชิก ๔ เหล่านี้ ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ ?

อีกประการหนึ่ง สองบทว่า **กัจฉิตถ** **ปริสุทธา** มี
ความว่า ท่านทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ ?

บทที่เหลือทุกๆ แห่งมีเนื้อความตั้งทั้งนั้น ฉะนี้แล.

**จตุตถปาราชิกวรรณนา ในอรรถกถาพระ
วินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.**

อธิษฐานคาถาของท่านผู้จณา

ขอพระสังฆกรรม จงดำรงอยู่สิ้นกาลนาน
ขอฝนจงตกต้อง ตามฤดูกาล ยังหว่มสัตว์ให้เอิบอ้อม
สิ้นกาลนาน ขอพระราชา จงปกครองแผ่นดิน
โดยธรรมเทอญ.

ตตถายสมนุเต ปุจฉามีติ เตสุ จตุสุ ปาราชิกสุ
อายสมนุเต กัจฉิตถ ปริสุทธาติ ปุจฉามี ฯ

กัจฉิตถาติ กัจฉิ เอตถ เอเตสุ จตุสุ ปารา
ชิกสุ กัจฉิ ปริสุทธาติ อตฺถโ ๑

อถวา **กัจฉิตถ** **ปริสุทธาติ** กัจฉิ ปริสุทธา
ภวธาติ อตฺถโ ๑

เสลฺ สพฺพตถ อุตฺตานตฺตเมวาทิ ๑

**สมนุตปาสาทิกาย วินยสังฆณนาย
จตุตถปาราชิกวรรณนา นิฏฺฐิตา ฯ**

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม กาลे วสุสํ จิรํ ปชํ
ตปฺเปตุ เทโว ธมฺเมน ราชา รกฺขตุ เมทนิฺนติ ๑

